

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Παύλος Φ. Μάραντος Κώστας Ν. Θεριανός

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ & ΕΠΑ.Λ.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

**Α' Γενικού Λυκείου
Α' Επαγγελματικού Λυκείου**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Πάυλος Φ. Μάραντος

Κώστας Ν. Θεριανός, Δρ. Επιστημών της Αγωγής, Κοινωνιολόγος,
Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Δρ. Χρήστος Πατσός, Σχολικός Σύμβουλος Κοινωνιολόγων, Συντονιστής Επιτροπής Κρίσης
Αθανάσιος Ανδρέου, Οικονομολόγος, Med Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης, Διευθυντής 10ου ΓΕΛ Λάρισας

Δρ. Γιώργος Μπίκος, Πολιτικός Επιστήμονας, Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γιώτα Κωνσταντάτου, Φιλολόγος

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Πάυλος Φ. Μάραντος - Κώστας Ν. Θεριανός

Σελιδοποίηση: Δώρος Παπαϊωαννίδης, e-mail: info@eikastiko.gr

«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ» ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2 και 3 – ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 – 2013).

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Παύλος Φ. Μάραντος Κώστας Ν. Θεριανός

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Α΄ ΓΕ.Λ. ΚΑΙ ΕΠΑ.Λ.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦ. 1: Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 5	7
1.1 Άνθρωπος: κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό ον	8
1.2 Η πόλις και ο πολίτης	10
1.3 Η πολιτική τέχνη	12
1.4 Ο πολιτικός – Οι ιδιότητες του πολιτικού	14
1.5 Η οικονομία	16
1.5.1 Κοινωνία, πολιτεία και οικονομία: αμφίδρομες σχέσεις	16
1.5.2 Από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης	17
ΚΕΦ. 2: Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ - ώρες: 4	19
2.1 Από την αγροτική κοινωνία στην κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης	20
2.1.1 Αγροτική κοινωνία	20
2.1.2 Βιομηχανική κοινωνία	20
2.1.3 Μεταβιομηχανική κοινωνία	22
2.1.4 Η κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης	24
2.2 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας	26
ΚΕΦ. 3: ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - ώρες: 6	29
3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση	30
3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής	32
3.3 Η εκπαίδευση	34
3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ειρήνη	36
3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά	38
3.6 Φιλοπατρία – πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτισμός	40
ΚΕΦ. 4: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 5	43
4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα	44
4.1.1 Οι ανάγκες	44
4.1.2 Τα αγαθά- το καταναλωτικό πρότυπο	45
4.2 Οι επιχειρήσεις	46
4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής	46
4.2.2 Το κόστος παραγωγής	46
4.2.3 Η τιμή των αγαθών	47
4.3. Τα νοικοκυριά	48
4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών	48
4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός	49
4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής	50
4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας	52
ΚΕΦ. 5: Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ – Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ - ώρες: 6	55
5.1 Ο Δήμος – Η τοπική κοινωνία	56

5.2 Η Περιφέρεια – Η ευρύτερη κοινωνία	58
5.3 Η πολιτεία – Η πολιτική κοινότητα	60
5.4 Η συμπολιτεία – Η Ευρωπαϊκή Ένωση	62
5.5 Η συμμετοχή του πολίτη: από τον Δήμο μέχρι την παγκόσμια κοινότητα	64
5.6 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτείας	66
ΚΕΦ. 6: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - ώρες: 5	69
6.1 Κοινωνικοποίηση και πολιτικοποίηση	70
6.2 Φορείς κοινωνικοποίησης / πολιτικοποίησης	72
6.2.1 Η οικογένεια	72
6.2.2 Το σχολείο – η εκπαίδευση	72
6.2.3 Οι παρέες συνομηλίκων	73
6.2.4 Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	73
6.2.5 Τα πολιτικά κόμματα	74
6.2.6 Ο θεσμός των Μαθητικών Κοινοτήτων	76
6.3 Ο κοινωνικός έλεγχος	78
ΚΕΦ. 7: Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ - ώρες: 11	81
7.1 Το αξίωμα του πολίτη: ελεύθερος, υπεύθυνος και ενεργός πολίτης	82
7.2 Περιβαλλοντική αγωγή	84
7.3 Αγωγή καταναλωτή	86
7.4 Αγωγή υγείας – Ασφάλεια και υγεία στον χώρο εργασίας	88
7.5 Κυκλοφοριακή αγωγή – Τροχαία ατυχήματα	90
7.6 Φορολογική συνείδηση	92
7.7 Κοινωνική ευαισθησία	94
Α) Τα δικαιώματα του παιδιού	94
Β) Τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία	94
7.8 Ο εθελοντισμός	96
7.9 Η ασφάλεια του πολίτη – Πολιτική Άμυνα και Πολιτική Προστασία	98
7.10 Ο ψηφιακός πολίτης	100
7.11 Το μέτρο στη ζωή μας	102
ΚΕΦ. 8: Η ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ - ώρες: 5	105
8.1 Ατομική και Συλλογική απόφαση	106
8.2. Κριτήρια λήψης ορθών αποφάσεων	108
8.2.1 Οι αξίες και οι κανόνες	108
8.2.2 Το συλλογικό συμφέρον	108
8.2.3 Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων	108
8.2.4 Το ατομικό συμφέρον	108
8.2.5 Οι επιπτώσεις: κοινωνικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές κτλ.	109
8.3 Διαδικασία λήψης αποφάσεων	110
8.3.1 Καθορισμός του σκοπού	110

8.3.2 Συλλογή πληροφοριών	110
8.3.3 Εύρεση και αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων.....	110
8.3.4 Επιλογή της καλύτερης εναλλακτικής λύσης.....	110
8.3.5 Εφαρμογή απόφασης.....	110
8.4 Η νομοθετική διαδικασία – Η λήψη απόφασης από τη Βουλή.....	112
8.4.1 Η ευθύνη του εκλογικού σώματος	112
8.4.2 Η ευθύνη των βουλευτών	113
8.4.3 Πρόσωπα και φορείς που επηρεάζουν τη Βουλή στη λήψη αποφάσεων	113
ΚΕΦ. 9: ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ώρες: 5	115
9.1 Φυσικό περιβάλλον και άνθρωπος	116
9.2 Σύγχρονα αναπτυξιακά μοντέλα	118
9.3 Βιώσιμη και αειφόρος ανάπτυξη – εξοικονόμηση φυσικών πόρων	120
9.4 Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας	122
9.5 Διαχείριση αποβλήτων	124
ΚΕΦ. 10: ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ - ώρες: 6.....	127
10.1 Το επιχειρείν: ο επιχειρηματίας και η επιχείρηση	128
10.2 Η παραγωγή προϊόντων.....	130
10.2.1 Ανταγωνιστικότητα προϊόντων	130
10.2.2 Εξωστρέφεια των επιχειρήσεων	131
10.3 Η καινοτομία.....	132
10.4 Κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων	134
10.5 Διάκριση των επιχειρήσεων	136
10.5.1 Η νομική μορφή των επιχειρήσεων.....	136
10.5.2 Οι επιχειρήσεις κατά τομέα και κλάδο παραγωγής.....	137
10.6 Κοινωνικές και μεικτές επιχειρήσεις.....	138
Α) Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση	138
Β) Σύμπραξη Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα – Σ.Δ.Ι.Τ.	139
ΚΕΦ. 11: ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΑΠΕΖΕΣ - ώρες: 5	141
11.1 Από τον αντιπραγματισμό στην οικονομία του χρήματος.....	142
11.2 Το χρήμα.....	144
11.2.1 Ιδιότητες και λειτουργίες του χρήματος.....	144
11.2.2 Σύγχρονες μορφές χρήματος.....	144
11.3 Οι Τράπεζες.....	146
11.3.1 Εμπορικές Τράπεζες, Κεντρική Τράπεζα	146
11.3.2 Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.....	146
11.4 Αποταμίευση – Καταθέσεις – Δάνεια	148
11.5 Το Χρηματιστήριο – Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς.....	150

ΚΕΦ. 12: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - ώρες: 6	153
12.1 Η μετανάστευση	154
12.1.1 Κατηγορίες και αίτια της μετανάστευσης	154
12.1.2 Κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες	154
12.2 Οι πρόσφυγες και η συμφωνία Σένγκεν	156
12.3 Έλληνες και αλλοδαποί	158
12.3.1 Η Ελληνική Ιθαγένεια	158
12.3.2 Απόκτηση και απώλεια Ελληνικής Ιθαγένειας	158
12.4 Δημοκρατικές αρχές για την κοινωνική συμβίωση	160
12.4.1 Αλληλεγγύη και δικαιοσύνη	160
12.4.2 Σεβασμός του «Άλλου» και ανεκτικότητα	160
12.4.3 Πνεύμα διαλόγου και συνεργασίας	161
12.4.4 Ειρηνική επίλυση διαφορών (προσώπων, ομάδων, κρατών)	161
12.5 Ο ελληνισμός της διασποράς	162
12.6 Έλληνες ευεργέτες και μεγάλες προσωπικότητες του Ελληνισμού	164
ΚΕΦ. 13: ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ - ώρες: 6	167
13.1 Κοινωνικά προβλήματα	168
13.1.1 Προσδιορισμός και αίτια	168
13.1.2 Συνέπειες και αντιμετώπιση	169
13.2 Φτώχεια, ανεργία	170
13.3 Το πρόβλημα της βίας	172
13.3.1 Είδη βίας: ενδοσχολική, ενδοοικογενειακή, αθλητική κτλ	172
13.3.2 Αιτίες, επιπτώσεις και αντιμετώπιση της βίας	173
13.4 Υπερδανεισμός ιδιωτών και δημοσίου	174
13.5 Υπογεννητικότητα και γήρανση του πληθυσμού	176
13.6 Αστικοποίηση: Από το χωριό στην πόλη και στην μεγαλούπολη	178
Βασική ορολογία	181
Βασική Βιβλιογραφία και άλλες πηγές πληροφόρησης	185

Προλογικό Σημείωμα

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, «Κανένας δεν θα μπορούσε να αμφισβητήσει ότι ο νομοθέτης πρέπει να φροντίζει πάρα πολύ για την εκπαίδευση των νέων, στις πόλεις, αφού αν αυτό δεν γίνει, καταστρέφονται και τα πολιτεύματα. Γιατί η αγωγή του πολίτη πρέπει να είναι σύμφωνη με το πολίτευμα, εφόσον το πνεύμα που διέπει κάθε είδος πολιτεύματος, όχι μόνο συνήθως τα διαφυλάσσει αλλά και τα εγκαθιστά αμέσως από την αρχή. Έτσι το δημοκρατικό πνεύμα διαφυλάσσει και εγκαθιστά το δημοκρατικό πολίτευμα και το ολιγαρχικό πνεύμα το ολιγαρχικό πολίτευμα. Και πάντοτε το καλύτερο πνεύμα είναι η αιτία του καλύτερου πολιτεύματος.

Από τα παραπάνω έγινε φανερό πως υπάρχει κάποια παιδεία που πρέπει να διδάξουμε στους γιους μας, όχι επειδή έχει πρακτική σκοπιμότητα, ούτε επειδή είναι αναγκαία, αλλά επειδή είναι επάξια ελεύθερων και με καλή αγωγή πολιτών.» (Αριστοτέλης, *Πολιτικά*)

Η μαθητεία στη δημοκρατία, η μαθητεία σε βασικές πολιτικές αξίες είναι απαραίτητη. Αν θέλουμε να επιβιώσει η δημοκρατία και όσα αυτή κομίζει είναι απαραίτητο η πολιτεία και ειδικότερα το σχολείο να ενδιαφερθεί για την πολιτική παιδεία του πολίτη. Να ενδιαφερθεί για τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, γιατί χωρίς πολίτες δεν μπορεί να σταθεί η πολιτεία και η δημοκρατία. Βέβαια, η δημοκρατία είναι τρόπος ζωής και ως εκ τούτου πολλοί παράγοντες τη διαμορφώνουν, αλλά το σχολείο συνεχίζει να είναι κυρίαρχος παράγοντας διαμόρφωσης της πολιτικής συνείδησης. Άλλωστε, η δημοκρατία προϋποθέτει επαρκή παιδεία, ώστε οι πολίτες να είναι ικανοί να κατανοούν και να κρίνουν, να σέβονται και να υπερασπίζονται τη δημοκρατία. Ζητούμενο είναι οι σημερινοί μαθητές να αποκτήσουν μια δημοκρατική πολιτική παιδεία, με πολιτικές αρετές, που θα κληθούν να προτείνουν και να εφαρμόσουν, σε κάθε τους βήμα, ως αυριανοί πολίτες και πολιτικοί.

Το πρόβλημα της δημοκρατίας είναι πρόβλημα παιδείας. Το μάθημα «Πολιτική Παιδεία» είναι εκείνο που κατ' εξοχήν εμπεριέχει κοινωνικές και πολιτικές αξίες, με τις οποίες επιδιώκει να κοινωνικοποιήσει και να πολιτικοποιήσει τους μαθητές. Αξίες που σχετίζονται με τον ρόλο και την ιδιότητα του πολίτη. Με πολιτικές αξίες όπως η ελευθερία, η ειρήνη, η δημοκρατία, το μέτρο, η ισότητα, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, ο διάλογος.

Το μάθημα «Πολιτική Παιδεία» είναι πρωτίστως μια **μαθητεία στη δημοκρατία**. Σκοπός του είναι να διαμορφώσει έναν ελεύθερο, υπεύθυνο και ενεργό πολίτη, ο οποίος έγκαιρα και με επίγνωση θα κατανοήσει τη σημασία και την αξία της δημοκρατίας, θα σέβεται τους πολιτειακούς θεσμούς, θα αγαπά και θα αγωνίζεται για τη δημοκρατία και την πολιτεία. Έναν πολίτη με πολιτική συνείδηση και κριτική σκέψη, ώστε να συμμετέχει ενεργά στο τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι.

Σκοπός είναι ο αγώνας και η αγωνία για μια καλύτερη κοινωνία, για έναν καλύτερο κόσμο, το αέναο και ανεξάντλητο ενδιαφέρον για την πολιτική, γιατί είναι σπουδαία δραστηριότητα, που δίνει χαρά και νόημα στη ζωή, γιατί είναι «ό,τι οργανωτικά ευγενέστερο φαντάστηκε ο άνθρωπος για να υπηρετήσει τους άλλους».

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε με πολλή αγάπη για την πολιτεία και για τη δημοκρατία, αλλά και για τους μαθητές. Θα έχει επιτύχει το σκοπό του αν αποδειχθεί χρήσιμο για τη μαθητική σας πορεία αλλά και για τη μετέπειτα ζωή σας.

Οι Συγγραφείς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 5

- 1.1 Άνθρωπος: κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό ον
- 1.2 Η πόλις και ο πολίτης
- 1.3 Η πολιτική τέχνη
- 1.4 Ο πολιτικός – Οι ιδιότητες του πολιτικού
- 1.5 Η οικονομία
 - 1.5.1 Κοινωνία, πολιτεία και οικονομία: αμφίδρομες σχέσεις
 - 1.5.2 Από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να αναλύουν τη δυναμική αλληλεξάρτηση της κοινωνίας – πολιτείας – οικονομίας.
- Να προσεγγίζουν συνθετικά την έννοια του πολίτη.
- Να ενδιαφέρονται και να εφαρμόζουν την πολιτική τέχνη.
- Να εξηγούν τον ρόλο και τα χαρακτηριστικά του πολιτικού και να αξιολογούν τις δραστηριότητές του.
- Να αξιολογούν τα λόγια και τις πράξεις των πολιτικών.
- Να εξηγούν τη λειτουργία της οικονομίας και τις σχέσεις κοινωνίας – πολιτείας και οικονομίας.

Βασική ορολογία

- αντιπραγματισμός	- κοινωνικό, οικονομικό,	- πολιτική συμμετοχή
- άτομο	πολιτικό ον	- πολιτική τέχνη
- αυθεντικό νόμισμα	- οικονομία οίκου	- πολιτικό ήθος
- θεμελιώδες πολιτικό	- οικονομία πόλης	- πολιτικός
πρόβλημα	- πόλις	- πολιτικός ηγέτης
- καταμερισμός εργασίας	- πολίτης	- ρόλος πολιτικού
- κοινωνία	- πολιτικές αξίες	- σχέσεις ανταγωνισμού
- κοινωνική ομάδα	- πολιτικές αρετές	- σχέσεις συνεργασίας

1.1 Άνθρωπος: κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό ον

Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι «ο άνθρωπος από τη φύση του είναι πολιτικό ον» (*Ηθικά Νικομάχεια*), και συμπληρώνει ότι «ο άνθρωπος δεν είναι μόνο πολιτικό ον, αλλά και οικονομικό και κοινωνικό» (*Ηθικά Ευδήμεια*). Δηλαδή, μετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή.

«Ο άνθρωπος είναι από τη φύση του κοινωνικό ον και όποιος μπορεί να ζήσει εκτός κοινωνίας είναι ή θηρίο ή Θεός» (Αριστοτέλης, *Πολιτικά*). Ο άνθρωπος έχει ανάγκη την συν-ύπαρξη και την συν-οίκηση, διότι στην κοινωνία και μέσα από τη συνεργασία με τους συνανθρώπους του μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες του (τροφή, κατοικία, ένδυση κτλ.).

Ο άνθρωπος γεννιέται με ορισμένα βιολογικά χαρακτηριστικά (φύλο, χρώμα ματιών, χρώμα δέρματος, σωματική κατασκευή κτλ.). Η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, της μόρφωσής του, των ικανοτήτων του, των αξιών που πιστεύει κτλ. οφείλεται στην κοινωνική ζωή, στην αλληλεπίδρασή του με την κοινωνία. Το ερώτημα αν προϋπάρχει ο άνθρωπος ή η κοινωνία στερείται νοήματος. Άνθρωπος και Κοινωνία διαμορφώνονται ταυτόχρονα και συνεχώς, δίχως να προϋπάρχει το ένα έναντι του άλλου, μέσα και διαμέσου της δυναμικής αλληλεπίδρασής τους τόσο μεταξύ τους, όσο και με τη φύση.

Κάθε χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ανθρώπου είναι αποτέλεσμα της **διαρκούς αλληλεπίδρασης** βιολογικού και κοινωνικού παράγοντα. Μόνο ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα σκέψης-κρίσης-ομιλίας, δυνατότητα η οποία αναπτύσσεται στην κοινωνία. Μόνο ο άνθρωπος έχει την δυνατότητα να επεμβαίνει στη φύση και να την αλλάζει, αλλάζοντας ταυτόχρονα και τον εαυτό του, να δημιουργεί κοινωνία και κοινωνικές σχέσεις, να διαμορφώνει το μέλλον του.

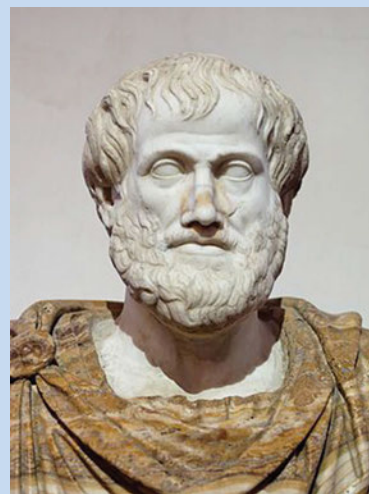
Κοινωνία είναι σύνολο ανθρώπων που έχει τα εξής **χαρακτηριστικά**:

α) Οργάνωση. Η κοινωνία δεν είναι τυχαίο σύνολο ανθρώπων. Τα μέλη της συνδέονται με σχέσεις, οι οποίες ρυθμίζονται από κανόνες άγραφους και γραπτούς (νόμοι).

β) Αυτοτέλεια. Αυτό το σύνολο ανθρώπων είναι ξεχωριστό από κάποιο άλλο σύνολο, έχει όρια και αυτοτέλεια που το κάνουν να είναι διαφορετικό. Κάθε τέτοιο σύνολο περιλαμβάνει άλλα υπο-σύνολα (οικογένεια, ομάδες, τάξεις κτλ.).

γ) Διάρκεια. Η κοινωνία έχει συνέχεια στον χρόνο. Η διάρκειά της δεν εξαρτάται από τη διάρκεια της ζωής των μελών της.

δ) Ταυτότητα. Αυτό το σύνολο ανθρώπων έχει ξεχωριστή συλλογική ταυτότητα. Έχει συνείδηση ότι έχει δική του οργάνωση,

Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.)

«Μια και η πόλη (κοινωνία) απο-τελείται από πλήθος ανθρώπους, πρέπει να τους οδηγεί με την παιδεία στην κοινότητα και στην ενότητα.» (Αριστοτέλης, *Πολιτικά*)

Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, κυρίαρχη άποψη ήταν ότι το άτομο ως ξεχωριστό πρόσωπο δεν παίζει ρόλο στο ιστορικό γίγνεσθαι. Η «Θεία Πρόνοια», η «ιδέα της προόδου», η «πορεία προς κάποιο τέρμα» (φιναιλισμός) θεωρούνταν οι αφηρημένες κινητήριες δυνάμεις της κοινωνίας. Δηλαδή, τα πάντα διέπονται από μια νομοτέλεια, εξηγούνται από κοινωνικούς και οικονομικούς νόμους, από απρόσωπες κοινωνικές δυνάμεις. Αυτός ο άκρατος ντετερμινισμός (προκαθορισμός) δεν γίνεται σήμερα αποδεκτός. Το τέλος του 20ού αιώνα επανέφερε στο προσκήνιο τον ρόλο της προσωπικότητας στο ιστορικό γίγνεσθαι. Ο ρόλος του Νέλσον Μαντέλα στην κατάρρευση του apartheid (πολιτική φυλετικών διακρίσεων) και ο ρόλος του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ στην κατάρρευση της ΕΣΣΔ, αποδεικνύουν ότι δεν αρκούν οι «κοινωνικοί νόμοι» και οι «κοινωνικές δυνάμεις», αλλά χρειάζονται και τα συγκεκριμένα πρόσωπα που θα μπορέσουν την κατάλληλη στιγμή να προωθήσουν και να εκφράσουν τα αιτήματα της εποχής τους.

αυτοτέλεια, διάρκεια, ότι είναι ένα ξεχωριστό σύνολο.

ε) Διαφοροποίηση. Η κοινωνία δεν είναι ενιαίο και ομοιογενές σύνολο ανθρώπων. Αποτελείται από ομάδες, οι οποίες πολλές φορές έχουν αντίθετα συμφέροντα. Δεν υπάρχουν μόνο σχέσεις συνεργασίας στην κοινωνία. Υπάρχουν και σχέσεις ανταγωνισμού και εκμετάλλευσης μεταξύ των μελών, διαφορετικών ομάδων κτλ. Το ερώτημα είναι αν η συμπεριφορά (δράση, δημιουργία κτλ.) του ανθρώπου είναι αποτέλεσμα έμφυτων, δηλαδή κληρονομικών παραγόντων, ή είναι αποτέλεσμα επίκτητων, δηλαδή περιβαλλοντικών παραγόντων. Παλιότερα, κυριαρχούσε η αντίληψη ότι η συμπεριφορά του ανθρώπου προσδιορίζεται κυρίως από έμφυτους παράγοντες (τάσεις, ροπές, κλίσεις κτλ.) και δευτερευόντως από παράγοντες του περιβάλλοντος (οικογένεια, σχολείο, εργασία κτλ.). Σήμερα, οι **κοινωνικές επιστήμες** υποστηρίζουν ότι η προσωπικότητα του ανθρώπου διαμορφώνεται μέσα από την αλληλεπίδρασή του με την κοινωνία. Δεν υπάρχουν άνθρωποι χωρίς την κοινωνία και κοινωνία χωρίς ανθρώπους. Ανάμεσα στο άτομο και στην κοινωνία υπάρχει μια σχέση **διαρκούς αλληλεπίδρασης**. Ο άνθρωπος είναι δημιουργός και δημιουργήμα της κοινωνίας.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι κάθε άνθρωπος έχει τη δική του προσωπικότητα, το «Εγώ» του. Η προσωπικότητα είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας κοινωνικοποίησης, της αλληλεπίδρασης του ατόμου με την κοινωνία. Έξω από την κοινωνία και χωρίς την αλληλεπίδραση μαζί της, είναι αδύνατον ο άνθρωπος να αναπτύξει ικανότητες και δεξιότητες, να αποκτήσει γνώσεις, να μάθει τρόπους συμπεριφοράς κτλ.

Όμως, η ένταξη του ατόμου στην κοινωνία δεν είναι μια διαδικασία παθητική. Η κοινωνία δεν δίνει στο άτομο μηνύματα και αυτό τα δέχεται παθητικά. Κάθε άνθρωπος δέχεται, προσαρμόζει ή /και απορρίπτει τα μηνύματα (κανόνες, αξίες κτλ.) που εκπέμπονται από την κοινωνία. Το άτομο λειτουργεί όχι μόνο ως **δέκτης** αλλά και ως **πομπός**, που σημαίνει ότι δέχεται αλλά και στέλνει μηνύματα στην κοινωνία. Αυτό σημαίνει ότι η συμπεριφορά του ανθρώπου, όπως αυτή εκδηλώνεται στην καθημερινή ζωή (φαγητό, ντύσιμο, παιχνίδι, μουσική, διάβασμα κτλ.), είναι συγχρόνως ατομική και κοινωνική.

Γεώργιος Ιακωβίδης, *Παιδική Συναυλία*, Εθνική Πινακοθήκη.

«Περί το έτος 1540 εξαφανίσθηκε από αμέλεια των γονιών του ένα παιδάκι τριών ετών από ένα χωριό της Έσσης. Μετά από χρόνια παρατήρησαν οι χωρικοί, ότι μαζί με τους λύκους έτρεχε ένα τετράποδο ζώο διαφορετικό που έμοιαζε με άνθρωπο. Το παιδί συλλαμβάνεται και οδηγείται στον δούκα του Kassel. Στην αυλή του ηγεμόνα αποσπάται, τρέχει, φεύγει, κρύβεται κάτω από το τραπέζι, από όπου έριχνε άγρια βλέμματα και έβγαζε φοβερές κραυγές. Ο ηγεμόνας διέταξε να το αναθρέψουν μεταξύ των ανθρώπων. Το άγριο ζώο αρχίζει σιγά-σιγά να γίνεται ήμερο, έπειτα να ορθώνεται στα πισινά πόδια και να βαδίζει, τέλος να ομιλεί λογικά και να γίνεται άνθρωπος. Στη συνέχεια, διηγούνταν το παιδί, όσο μπορούσε να θυμηθεί, ότι το άρπαξαν οι λύκοι και έπειτα έβγαине μαζί τους στο κυνήγι.» (Αντώνης Δανασσής-Αφεντάκης, *Θεματική της Παιδαγωγικής Επιστήμης*, Αθήνα 1985)

1.2 Η πόλις και ο πολίτης

Ο όρος «πολιτεία» είναι αρχαιοελληνικός, σημαίνει το δημοκρατικό πολίτευμα και προέρχεται από τον Αριστοτέλη. Ο όρος «κράτος» εμφανίζεται με τη σύγχρονή του έννοια, τον 15ο αιώνα. Στην αρχαία Ελλάδα το νόημά του αφορούσε την έννοια της δύναμης-ισχύος. Επιπλέον, σημειώνεται ότι στην κλασική αρχαιότητα δεν υπάρχει διάκριση κοινωνίας και πόλης-πολιτείας.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πόλη αποτελεί επέκταση της οικίας και της κώμης. Κώμη είναι «η εκ πλειόνων οικιών κοινωνία», ενώ **πόλη** είναι «η εκ πλειόνων κωμών κοινωνία». Αποτελεί τον τελευταίο κρίκο της αλυσίδας: οικία–γένος–φατρία–φυλή–πόλις. Η πόλη περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, και τους χώρους συνάθροισης των πολιτών που διευκολύνουν τη συλλογικότητα, και γι' αυτό γίνονται αντικείμενο φροντίδας, σε αντίθεση με τις κατοικίες, τους κλειστούς ιδιωτικούς χώρους.

Ο Θουκυδίδης αναφέρει «άνδρες γαρ πόλις». Δηλαδή, η πόλη είναι κοινότητα ανθρώπων, οι οποίοι συγκροτούν την πόλη-κράτος. Η πόλη έχει υποχρέωση να εξασφαλίζει ευδαιμονία σε όλους τους πολίτες, αλλά και οι πολίτες έχουν υποχρέωση να προστατεύουν την πόλη. Πρωταρχικός **στόχος του πολίτη** είναι η σωτηρία της κοινωνίας και της πόλης, αφού στο πλαίσιο της πόλης συγκροτείται η κοινωνία.

Κάθε πόλη-κράτος ήταν υπερήφανη για τον πολιτισμό της. Είναι χαρακτηριστικό πως ο Περικλής στον *Επιτάφιο Λόγο* του αναφέρει: «η πόλη μας είναι σχολείο της Ελλάδας».

Η δημοκρατική πόλη καταφέρει να επιτύχει την **ισορροπία**, καταφέρει να μην θυσιάσει τον πολίτη στο βωμό της πόλης, αλλά και να μην υποτάξει την πόλη στην αυθαιρεσία και ιδιοτέλεια του πολίτη. Αυτό είναι το **επίτευγμα της ελληνικής πόλης**: Να αποδεχτεί χωρίς να εξαφανίσει τις διαφορές, να κατανοήσει την ανθρώπινη φύση για φιλοπρωτία και να τη διοχετεύσει έτσι ώστε αυτή η τάση να υπηρετήσει το κοινό καλό. Μια τέτοια πόλη θα γεννήσει πνεύματα όπως τον Σωκράτη και θα δημιουργήσει έργα όπως τον Παρθενώνα. Βέβαια, ο Σωκράτης καταδικάστηκε από την ίδια την πόλη που τον γέννησε, και αυτό συνέβη διότι είχε αρχίσει η παρακμή της πόλης. Αλλά, τόσο ο **Σωκράτης**, όσο και ο **Παρθενώνας** έμειναν στην παγκόσμια ιστορία σύμβολα της συνέπειας και της τελειότητας αντίστοιχα. Γενικότερα, το αρχαιοελληνικό «θαύμα» είναι έργο ανθρώπων, οι οποίοι δημιούργησαν ορισμένες κοινωνικές συνθήκες στο πλαίσιο της πόλης. Είναι **δημιούργημα του δημοκρατικού πολιτεύματος**. Πολλές σύγχρονες αξίες, όπως η δημοκρατία, η ελευθερία, η ισότητα,

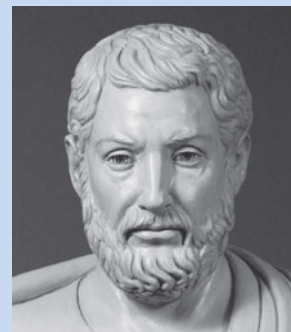

Θεόφιλος, *Ο Περικλής από της Πνυκός δικαιολογών χάριν της Ακροπόλεως δαπάνας*, Μουσείο Θεόφιλου, Μυτιλήνη.

Όταν οι άνθρωποι θέλησαν να δημιουργήσουν την «πόλιν», ο Δίας έστειλε τον Ερμή με δώρα θεϊκά: την **αἰδῶ** (αίσθηση ντροπής) και την **δίκη**ν (αίσθηση δικαιοσύνης).

«Δεν υπάρχει πολιτισμένο έθνος που να μην έχει επηρεαστεί από την αρχαία ελληνική πόλη και όλες τις αξίες, πνευματικές, θεσμικές, κοινωνικές, καλλιτεχνικές, που γεννήθηκαν σε αυτήν, αρχίζοντας από την ίδια την έννοια της πολιτικής.» (Greco E.)

«Πολίτης, με την πιο ακριβή σημασία του όρου, είναι εκείνος που έχει το δικαίωμα να γίνεται δικαστής και άρχοντας.» («Πολίτης, δι' απλώς ουδέν των άλλων ορίζεται ή τω μετέχειν κρίσεως και αρχής.») (Αριστοτέλους, Πολιτικά)

Κλεισθένης

Αθηναίος πολιτικός του 6ου αι. π.Χ. Έθεσε τις βάσεις για το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας. Έδωσε όλη την εξουσία στην Εκκλησία του Δήμου και καθιέρωσε τον οστρακισμό για να προστατεύσει το πολίτευμα.

η δικαιοσύνη, ο ορθός λόγος, ο σεβασμός των νόμων κτλ., είναι δημιούργημα της πόλης-κράτους. Πολλές έννοιες που αφορούν την πολιτική δημιουργήθηκαν από τους Έλληνες. Από την ελληνική γλώσσα πέρασαν στις άλλες γλώσσες.

Η πόλη-κράτος γεννήθηκε σε αυτόν εδώ τον τόπο, στην αρχαία Ελλάδα. Θεωρείται γεγονός υψίστης κοσμοϊστορικής σημασίας, διότι για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας γεννιέται στο πλαίσιο της πόλης η **έννοια του πολίτη και της πολιτικής**.

Πολίτης είναι εκείνος που έχει το δικαίωμα και την υποχρέωση συμμετοχής στα κοινά, εκείνος που μετέχει στην εξουσία και στην απονομή της δικαιοσύνης. Είναι εκείνος που εκλέγει και εκλέγεται με τη σειρά του, εκείνος που γνωρίζει να κυβερνά και να κυβερνιέται. Ο πολίτης, κυρίως στην Αθήνα των κλασικών χρόνων, καταλαμβάνει διάφορα αξιώματα (βουλευτής, δικαστής, στρατηγός κτλ.) και ασκεί πολιτική. Στην αρχαία Αθήνα κάθε πολίτης που συμμετέχει ενεργά, που εκφέρει δημόσιο λόγο, επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις. Η έννοια «πολίτης» είναι τίτλος τιμής, είναι **«αξίωμα με απεριόριστη διάρκεια»**. (Αριστοτέλης, *Πολιτικά*)

Ύψιστη αρετή του πολίτη είναι η ικανότητα του **άρχειν και άρχεσθαι**. Γι' αυτό είχε μεγάλη σημασία η αγωγή του πολίτη, δηλαδή η **διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών**, καθώς και η εναλλαγή στην εξουσία, ώστε να αποτρέπεται η δυνατότητα κυριαρχίας κάποιου.

Πρέπει, όμως, να επισημανθεί ότι η αρχαία ελληνική δημοκρατία αφορούσε μόνο άνδρες και μόνο ελεύθερους πολίτες. Οι δούλοι και οι γυναίκες δεν συμμετείχαν στα κοινά. Οι πόλεις είχαν, πολλές φορές, αντίθετα συμφέροντα. Είχαν, επίσης, κοινωνικά προβλήματα, ανισότητες, κοινωνικές αντιθέσεις ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς, ελεύθερους και δούλους. Γι' αυτό και προκλήθηκαν πόλεμοι ανάμεσα στις πόλεις και συγκρούσεις στο εσωτερικό των πόλεων (εξεγέρσεις, στάσεις κτλ.). Η εικόνα ενός ενιαίου αρχαίου ελληνικού κόσμου δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Ένα συγκεκριμένο συμβόλαιο ένωνε την πόλη και τον πολίτη. Αυτό το συμβόλαιο αποτυπώνεται στον **«όρκο του πολίτη»** που έδινε κάθε πολίτης όταν ενηλικιώνόταν και αποκτούσε πολιτικά δικαιώματα.

Περικλής Πανταζής, *Άρειος Πάγος*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Οι Αθηναίοι όταν γίνονταν 18 ετών παρουσιάζονταν στην Εκκλησία του Δήμου στην Πνύκα και έδιναν τον παρακάτω όρκο:

«Δεν θα ατιμάσω αυτά τα ιερά όπλα· δεν θα εγκαταλείψω το σύντροφό μου στη μάχη· θα πολεμήσω για τους θεούς μου και για την εστία μου, μόνος ή μαζί με άλλους. Δεν θα επιτρέψω να μικρύνει η πατρίδα, αλλά θα την αφήσω πιο μεγάλη και πιο δυνατή από ό,τι την παρέλαβα. Θα υπακούσω στις διαταγές που θα μου δώσει η σωφροσύνη των αρχόντων. Θα συμμορφωθώ με τους νόμους που ισχύουν και με αυτούς που θα ψηφίσει ο λαός με κοινή συμφωνία· εάν κάποιος θελήσει να ανατρέψει αυτούς τους νόμους ή να μην υπακούσει σε αυτούς, δεν θα το ανεχθώ, αλλά θα πολεμήσω για αυτούς, μόνος ή μαζί με άλλους. Θα σεβαστώ τις λατρείες των πατέρων μου.» (Στοβαίος, *Ανθολόγιον*)

«Ο δούλος, εξ ορισμού, είναι ένας άνθρωπος χωρίς δικαιώματα [...] στην αρχαιότητα η δουλεία έδινε την καλύτερη ίσως δυνατή απάντηση, στο καθαρά οικονομικό επίπεδο [...] οι δούλοι ήταν διαθέσιμοι σε μεγάλους αριθμούς και σε τιμές καταπληκτικά χαμηλές, [...] η δουλεία αύξησε το πλεόνασμα στα χέρια της ιδιοκτήτριας τάξης τόσο πολύ όσο δεν θα μπορούσε να το είχε πετύχει διαφορετικά, και αποτελούσε, επομένως, μια βασική προϋπόθεση των υπέροχων επιτευγμάτων του κλασικού πολιτισμού.» (Τζ. Ε. Μ. ντε Σαιντ Κρουά, *Ο Ταξικός Αγώνας στον Αρχαίο Ελληνικό Κόσμο*, εκδ. Ράππα, Αθήνα 1986, σ.68)

1.3 Η πολιτική τέχνη

«Άρα πολιτική για μας σημαίνει αγώνα για να μετάσχουμε στην εξουσία ή για να επηρεάσουμε τη διανομή της εξουσίας, είτε μεταξύ κρατών είτε μεταξύ ομάδων μέσα σε ένα κράτος»

(Μαξ Βέμπερ, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*)

Κάθε πολίτης ασκεί πολιτική. Αλλά **τι σημαίνει πολιτική;**

Πολιτική είναι η τέχνη και η επιστήμη της διακυβέρνησης.

Πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού και όχι του επιθυμητού.

Πολιτική είναι η ενεργός συμμετοχή του πολίτη στα κοινά.

Πολιτική είναι η κοινή και συντονισμένη δράση μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων με σκοπό την επιτυχία στόχων που αφορούν το κοινωνικό σύνολο.

Πολιτική είναι η επιλογή ενός μέσου / μέτρου για την επιτυχία ενός σκοπού / στόχου.

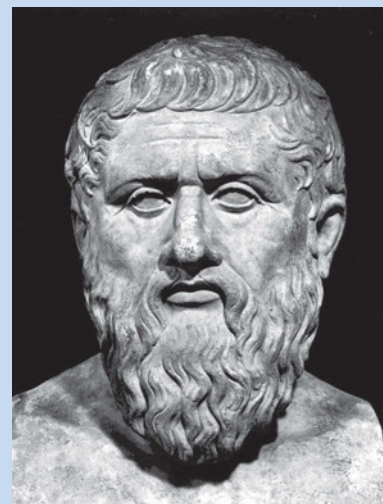
Πολιτική είναι ο αγώνας για την απόκτηση, την άσκηση και την κατανομή της εξουσίας.

Πολιτική είναι οτιδήποτε σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με την οργάνωση και τη λειτουργία της εξουσίας, άρα με την οργάνωση και λειτουργία κάθε κοινωνίας.

Το **θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής** είναι το εξής: **περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα;** Επιπλέον, **η πολιτική υπηρετεί αξίες ή συμφέροντα;** Το ερώτημα τέθηκε στην αρχαία Ελλάδα και συνεχίζει να υφίσταται. Η πολιτική είναι μέσο πραγμάτωσης αξιών που οδηγούν την πόλη σε πρόοδο ή είναι πεδίο σύγκρουσης ομάδων με διαφορετικά συμφέροντα; Για τους Έλληνες (Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης κτλ.), **η πολιτική** δεν έχει σκοπό να εξουσιάζει, ούτε να εξυπηρετεί συμφέροντα, αλλά να **υπηρετεί αξίες**. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πολιτική πρέπει να υπηρετεί το κοινό συμφέρον. Άρα, **εξυπηρετεί και αξίες και ένα συμφέρον:** αυτό που αποκαλούμε **δημόσιο συμφέρον**.

Επιπλέον, ο Σωκράτης σύνδεσε την **πολιτική με την ηθική**, υποστηρίζοντας ότι η πολιτική είναι μέγιστη τέχνη και καλλίστη αρετή, γι' αυτό **στόχος της πολιτικής οφείλει να είναι η ηθική βελτίωση των πολιτών**.

Ο άνθρωπος χωρίς αξίες είναι άγριο ον. Το ίδιο και η πολιτική, χωρίς αξίες είναι πανουργία. Η ελευθερία, η ισότητα, η δικαιοσύνη, ο νόμος, το μέτρο, η συμμετοχή, ο διάλογος, αποτελούν βασικές **πολιτικές αξίες**. Ειδικότερα, όσον αφορά τη συμμετοχή, είναι η «μετοχή» του πολίτη στα κοινά, τα αξιώματα, τις τιμές, τη διακυβέρνηση, την εξουσία, τις αποφάσεις. Η ουσία της αθηναϊκής δημοκρατίας έγκειται στη συμμετοχή των πολιτών, η οποία αποτελεί συνάμα δικαίωμα και υποχρέωση. Και όποιος δεν συμμετέχει

Πλάτων (427-347 π.Χ.)

*«Η αληθινή πολιτική τέχνη δεν πρέπει να ενδιαφέρεται για το ατομικό αλλά για το κοινό συμφέρον, διότι το ατομικό διασπά, ενώ το κοινό ενώνει την πολιτεία.» (Πλάτων, *Νόμοι*)*

*«Τελικός σκοπός κάθε επιστήμης και τέχνης είναι το αγαθό. Και αγαθό στην πολιτική είναι η δικαιοσύνη, δηλαδή το κοινό συμφέρον.» (Αριστοτέλης, *Πολιτικά*)*

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πολιτική είναι **αρχιτεκτονική επιστήμη**, γιατί αυτή καθορίζει ποιες επιστήμες είναι απαραίτητες για την πολιτεία, ποιες πρέπει να μαθαίνει καθένας και ως ποιο σημείο. Γι' αυτό και οι πιο αξιόλογες επιστήμες, όπως η στρατηγική, η οικονομική, η ρητορική υποτάσσονται στην πολιτική. Επιπλέον, η πολιτική χρησιμοποιεί όλες τις άλλες πρακτικές επιστήμες και εκτός απ' αυτό, **νομοθετεί τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνουμε**. Η πολιτική χρησιμοποιεί ως **εργαλεία** τη λογική, τη διαλεκτική, τη ρητορική, εργαλεία που ταιριάζουν στη φύση του ανθρώπου. Γι' αυτό η πολιτική είναι υπόθεση όλων. Στην πολιτική όλες οι γνώμες είναι, κατ' αρχήν, ισοδύναμες και μόνο ο διάλογος θα αποκαλύψει την πιο συμφέρουσα.

θεωρείται ιδιώτης (που σημαίνει στην αρχαία ελληνική γλώσσα, άχρηστος –βλ. και την αγγλική λέξη idiot που πήρε το νόημά της, αν και κάπως παραλλαγμένο, από την αρχαιοελληνική λέξη «ιδιώτης»). Ο πολίτης συμμετέχει στην Εκκλησία του Δήμου, τη βουλή, τη δικαιοσύνη, τα δημόσια αξιώματα.

Όσοι αναλάμβαναν δημόσιο αξίωμα, πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους, υφίσταντο προληπτικό έλεγχο, περνούσαν από «δοκιμασία». Κάθε υποψήφιος άρχοντας έπρεπε να αποδείξει ότι επιτελούσε τις υποχρεώσεις του ως πολίτης, δηλαδή ότι σεβόταν τους θεούς, σεβόταν τους γονείς, είχε εκπληρώσει τη στρατιωτική θητεία, πλήρωνε τους φόρους κτλ. Αλλά και κατά τη διάρκεια των καθηκόντων τους, ο έλεγχος ήταν καθημερινός από την Εκκλησία του Δήμου και επίσημος, στο τέλος κάθε χρόνου, από τη Βουλή. Ειδικά όσοι άρχοντες διαχειρίζονταν δημόσιο χρήμα, στο τέλος της θητείας τους, έδιναν λόγο για τις δαπάνες στους λογιστές.

Η πολιτική γεννήθηκε επειδή υπάρχουν περισσότερες επιλογές (λύσεις) για κάποιο πρόβλημα. Η πολιτική δίνει συγκεκριμένες απαντήσεις σε συγκεκριμένα ερωτήματα / προβλήματα. Η «καλή» πολιτική απαιτεί: πρώτον, σαφή καθορισμό του σκοπού. Δεύτερον, εύρεση των πιο κατάλληλων μέσων-μέτρων που υλοποιούν τον σκοπό. Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες σκοπός και μέσα συγκρούονται. Ωστόσο, «ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα».

Επιπλέον, στην πολιτική δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία το λέγειν αλλά το πράττειν. Παράλληλα, η πολιτική δεν κρίνεται από τις προθέσεις αλλά από το αποτέλεσμα. Όμως, πολλές φορές, οι πολιτικές αποφάσεις αργούν να δώσουν καρπούς, θετικούς ή αρνητικούς. Έτσι π.χ. μια «πολιτική» για την παιδεία, την υγεία, την ανεργία κτλ. θα δώσει αποτελέσματα μετά από χρόνια (π.χ. 5-10 χρόνια). Μετά από τόσα χρόνια είναι δύσκολο να διαπιστωθεί αν το αποτέλεσμα οφείλεται στην πολιτική αυτή καθεαυτή ή σε άλλους παράγοντες (ανάπτυξη της οικονομίας, ενέργειες άλλων προσώπων, έμμεσες επιδράσεις από αλλαγές σε άλλους θεσμούς κτλ.).

Η πολιτική ρυθμίζει την οργάνωση της κοινωνίας, δίνει λύσεις σε προβλήματα. Από τη ρύθμιση αυτή άλλοι ευνοούνται, άλλοι όχι. Ζητούμενο είναι να υπάρξει αυτή η πολιτική, που θα φέρει το μέγιστο καλό στον μέγιστο αριθμό ανθρώπων. Σε κάθε πολιτεία σε κάθε εποχή, η πολιτική πάντοτε θα είναι χώρος αντιπαράθεσης ατομικών ή ομαδικών συμφερόντων. Η άσκηση της εξουσίας πάντοτε θα είναι πρόκληση για περισσότερη εξουσία ή προσφορά, για αυθαιρεσίες ή συνεργασία, για εξυπηρέτηση του ατομικού οφέλους ή του οφέλους του κοινωνικού συνόλου.

Νίκη Καραγάτση,
Ο σοφός Κοραΐς, 1981,
Εθνική Πινακοθήκη.

Ερώτηση δημοσιογράφου:

Πρώτα θα ήθελα να ρωτήσω τον κ. Φουκώ για ποιον λόγο ενδιαφέρεται τόσο για την πολιτική [...]

Απάντηση Φουκώ: (σύγχρονος Γάλλος φιλόσοφος): Η ερώτησή σας είναι: γιατί ενδιαφέρομαι τόσο για την πολιτική. Αν ήθελα να σας απαντήσω πολύ απλά, θα σας έλεγα: γιατί να μην ενδιαφέρομαι; Μ' άλλα λόγια, ποια τυφλότητα, ποια κωφότητα, ποια πυκνότητα ιδεολογίας θα έπρεπε να βαραίνει πάνω μου ώστε να με εμποδίζει να ενδιαφέρομαι για το πιο κρίσιμο ίσως θέμα της ύπαρξής μας, δηλαδή για την κοινωνία μέσα στην οποία ζούμε, τις οικονομικές σχέσεις μέσα στις οποίες λειτουργεί και το σύστημα της εξουσίας που ορίζει τις κανονικές μορφές, τα κανονικά επιτρεπτά και τις κανονικές απαγορεύσεις της διαγωγής μας. Η ουσία της ζωής μας συνίσταται, σε τελική ανάλυση, στην πολιτική λειτουργία της κοινωνίας στην οποία βρισκόμαστε.

Γι' αυτό δεν μπορώ ν' απαντήσω στο ερώτημα γιατί θα έπρεπε να ενδιαφέρομαι· μπορώ μόνο ν' απαντήσω ρωτώντας γιατί δεν θα έπρεπε να ενδιαφέρομαι;»

(Μισέλ Φουκώ, Ανθρώπινη φύση: δικαιοσύνη εναντίον εξουσίας. Η μικροφυσική της εξουσίας, εκδ. Ύψιλον/βιβλία, Αθήνα 1991)

Για κείμενα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων βλ. Η Πύλη για την ελληνική γλώσσα

(<http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>)

1.4 Ο πολιτικός - Οι ιδιότητες του πολιτικού

«Δύο τρόποι υπάρχουν για να κάνει κάποιος την πολιτική επάγγελμά του: Ή ζει για την πολιτική ή ζει από την πολιτική.»
(Μαξ Βέμπερ, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*)

Πολιτικός είναι αυτός που ασκεί πολιτική εξουσία, σύμφωνα με τους κανόνες της πολιτικής τέχνης και επιστήμης. Χρειάζεται να γνωρίζει ότι η πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού. Αυτό δεν σημαίνει ότι η πολιτική είναι διαχείριση καταστάσεων χωρίς όραμα. Το επιθυμητό, το όραμα, το ιδανικό είναι αυτά που εμπνέουν και νοηματοδοτούν την πολιτική. Αν οι λαοί που έκαναν μεγάλες επαναστάσεις και τομές στην ιστορία (π.χ. Γαλλική Επανάσταση, Ρωσική Επανάσταση) δεν κινητοποιούνταν από κάποιο ιδανικό (ισότητα, ελευθερία κτλ.) και παρέμεναν στη σφαίρα του εφικτού, οι επαναστάσεις αυτές δεν θα είχαν γίνει. Άλλωστε και ο Κολοκοτρώνης παρατηρούσε για την ελληνική επανάσταση του 1821: «Ο κόσμος μάς έλεγε τρελλούς. Ημείς, αν δεν είμεθα τρελλοί, δεν εκάναμε την επανάσταση, διατί ηθέλαμε συλλογισθεί πρώτον δια πολεμοφόδια, καβαλλάρια μας, πυροβολικό μας, πυροτοθήκες μας, τα μαγαζιά μας, ηθέλαμε λογαριάσει τη δύναμη την εδική μας, την τούρκικη δύναμη. Τώρα όπου νικήσαμε, όπου ετελειώσαμε με καλό τον πόλεμό μας, μακαριζόμεθα, επαινόμεθα. Αν δεν ευτυχούσαμε, ηθέλαμε τρώγει κατάρες, αναθέματα». Πράγματι, αν οι αγωνιστές του 1821 περιορίζονταν στο «εφικτό» δεν έπρεπε να είχαν ξεκινήσει την επανάσταση.

Σύμφωνα με τον **Πλάτωνα**, πρέπει να κυβερνούν οι **άριστοι**, οι ειδικοί, όπως σε όλες τις τέχνες, γιατί η άγνοια και η ανεπάρκεια των πολιτικών είναι μεγάλη πληγή της δημοκρατίας. Όμως, η άποψη του Πλάτωνα καταργεί την ουσία της άμεσης δημοκρατίας της αρχαίας Αθήνας. Θεωρεί ότι δεν είναι όλοι οι πολίτες ικανοί να κυβερνήσουν αλλά μόνο οι άριστοι.

Αν η πολιτική είναι η κορωνίδα των επιστημών και των τεχνών, τότε και ο πολιτικός κατέχει κυρίαρχη θέση και παίζει κυρίαρχο ρόλο. Κατέχει την υπέρτατη εξουσία (την πολιτική εξουσία) και με τις αποφάσεις του επηρεάζει τις υπόλοιπες εξουσίες. Γι' αυτό άγνοια και ανεπάρκεια στους πολιτικούς αλλά και στους πολίτες –που είναι εν δυνάμει πολιτικοί– δεν συγχωρείται.

Σύμφωνα με τον **Αριστοτέλη**, όποιος πρόκειται να αναλάβει δημόσια αξιώματα πρέπει να έχει **αρετές και προσόντα**:

- Να αγαπάει την πόλη, την πολιτική, το πολίτευμα, τους πολίτες.
- Να είναι δίκαιος, ενάρετος, μετριοπαθής, συνετός.
- Να γνωρίζει ποιοι νόμοι σώζουν και φθείρουν το πολίτευμα.
- Να είναι ικανός να εκτελεί έργα.

Οστρακο που έχει χρησιμοποιηθεί σε διαδικασία οστρακισμού.
(Αθήνα, Μουσείο Αγοράς)

Ο Αριστείδης ήταν σύμβουλος του Περικλή, επόπτης του δημοσίου χρημάτων και παρομιώδης για τη δικαιοσύνη του. Γι' αυτό εξοστρακίστηκε. Όταν επέστρεψε ο Δήμος τού έδωσε την ίδια θέση, και ο Αριστείδης άρχισε να κάνει τα «στραβά μάτια». Για αυτό ο Δήμος τον βράβευσε. Τότε ο Αριστείδης είπε: «αν προστατεύεις τον Δήμο σε εξοστρακίζει, ενώ αν δεν τον προστατεύεις σε επαινεί».

Μιχάλης Μαδέλης, *Ο σκεπτόμενος*, 2001, Εθνική Πινακοθήκη.

«Το ήθος όλων των πολιτών γίνεται όμοιο με το ήθος των αρχόντων.»
(Ισοκράτης)

«Βαρύ είναι να άρχεσαι από κάποιον χειρότερό σου.» (Δημόκριτος)

«Χάνονται οι πολιτείες που δεν μπορούν να ξεχωρίσουν τους καλούς απ' τους κακούς.» (Πλάτων, *Μενέξενος*)

- Να επιλέγει εφικτούς σκοπούς και θεμιτά μέσα για να τους πραγματοποιήσει.

Σύμφωνα με τον **Αγάθωνα** (ποιητή 5ου π.Χ. αιώνα), ο πολιτικός δεν πρέπει να λησμονεί τρία πράγματα: ότι **κυβερνά ανθρώπους**, ότι **κυβερνά σύμφωνα με τους νόμους**, ότι **δεν θα κυβερνά για πάντα**.

Ο πολιτικός χρειάζεται να είναι και **ρήτορας**. Ο προφορικός λόγος γίνεται το κύριο εργαλείο του πολιτικού, το μέσο για απόκτηση και άσκηση εξουσίας. Η πολιτική τέχνη απαιτεί ικανότητα χειρισμού του λόγου. Αλλά αυτό δεν αρκεί. Για να πείσει ο πολιτικός χρειάζεται να έχει και **ήθος**. Και βέβαια πολιτικό ήθος δεν έχει ο πολιτικάντης, δηλαδή ο επιτήδειος στο να εκμεταλλεύεται πολιτικές καταστάσεις για την εξυπηρέτηση του ατομικού του συμφέροντος.

Ο πολιτικός **λόγος και ο αντίλογος** είναι χαρακτηριστικό της δημοκρατίας. Η ενημέρωση του πολίτη για τις θέσεις και τα προγράμματα των υποψηφίων και των κομμάτων είναι απαραίτητη, ώστε να αποφασίσει έχοντας τη σχετική ενημέρωση.

Χαρακτηριστικά ενός ποιοτικού πολιτικού λόγου, μεταξύ άλλων, θεωρούνται η σαφήνεια και η λιτότητα, η ορθολογική σκέψη, η πειθώ με επιχειρήματα, η πολιτισμένη αντιπαράθεση κτλ.

Κάποιοι πολιτικοί είναι ηγέτες. Οι ηγέτες είναι **πρόσωπα με πολλά και υψηλού επιπέδου προσόντα**. Τα προσόντα αποκτώνται από την οικογένεια, το σχολείο, την κοινωνία, την προσωπική αναζήτηση. Τέτοια **προσόντα ενός ηγέτη** είναι:

α. Να έχει όραμα. Διαρκής προσπάθεια υλοποίησης του οράματος, αλλά και ικανότητα για προσαρμογή, πρωτοβουλία, ορθολογική σκέψη και λήψη αποφάσεων. Επίσης, δημιουργική σκέψη, ανάλυση και σύνθεση καταστάσεων, επίλυση προβλημάτων και συγκρούσεων, ικανότητα λεκτικής και εξωλεκτικής επικοινωνίας κτλ.

β. Ηθικά προσόντα. Τέτοια προσόντα είναι π.χ. η υπευθυνότητα, η συνεργασία, η εντιμότητα, η κοινωνική ευαισθησία, και γενικά οι πολιτικές αρετές (ελευθερία, δικαιοσύνη, αλληλεγγύη κτλ.).

γ. Γνώσεις, γενικές και ειδικές. Γνώσεις για την πολιτική κατάσταση και τις πολιτικές εξελίξεις, για τις διεθνείς σχέσεις και τους συσχετισμούς δυνάμεων, για την υπάρχουσα οικονομική κατάσταση και τις προβλεπόμενες εξελίξεις, αλλά και γνώσεις για διάφορους τομείς και κλάδους της οικονομίας κτλ.

Γενικά, ο ηγέτης έχει την ικανότητα να συνθέτει διαφορετικές απόψεις και ιδέες, να έχει σφαιρική και συνολική αντίληψη του κόσμου, να εμπνέει τους πολίτες και, επιπλέον, να μετουσιώνει όσα υπόσχεται και δηλώνει σε έργα.

Λώρενς Άλμα-Ταντέμα, *Ο Φειδίας επιδεικνύει τα έργα στον Παρθενώνα*, 1868, Birmingham Museum and Art Gallery.

Επιπλέον **αρετές και προσόντα** που χρειάζεται να έχει ο πολιτικός:

- Να τον διακρίνει η λογική του δημόσιου καθήκοντος και όχι η λογική του προσωπικού συμφέροντος.
- Να έχει πολιτική και ιδεολογική συνέπεια και να ασκεί την πολιτική ως λειτούργημα και όχι ως επάγγελμα.
- Να υπάρχει αντιστοιχία λόγων και έργων, τα μεν λόγια να είναι αληθή, τα δε έργα άξια.

«Ο Περικλής είχε μεγάλο κύρος και μεγάλες ικανότητες, και αποδείχτηκε φανερότατα ανώτερος χρημάτων. Ήταν γι' αυτό σε θέση να συγκρατεί τον λαό, χωρίς να περιορίζει την ελευθερία του. Δεν παρασυρόταν από τον λαό, αλλά εκείνος τον καθοδηγούσε. Δεν προσπαθούσε να αποκτήσει επιρροή με παράνομα μέσα και δεν κολάκευε το πλήθος με ρητορείες, και είχε τόσο μεγάλο κύρος, ώστε μπορούσε να τους εναντιωθεί και να προκαλέσει την οργή τους.

Όταν καταλάβαινε ότι οι συμπολίτες του, από υπεροψία, γίνονταν υπερβολικά τολμηροί, ενώ δεν το επέτρεπαν οι περιστάσεις, τους συγκρατούσε φοβίζοντάς τους με τα λόγια του, κι όταν τους έβλεπε φοβισμένους χωρίς λόγο, τους έδινε θάρρος. Έτσι, η πολιτεία φαινομενικά ήταν δημοκρατία, ενώ πραγματικά την κυβερνούσε ο πρώτος πολίτης της.»

(Θουκυδίδης, *Ιστορία ή Συγγραφή*, Βιβλίο Β, 65, μτφρ. Αγγελου Βλάχου)

1.5 Η οικονομία

1.5.1 Κοινωνία, πολιτεία και οικονομία: αμφίδρομες σχέσεις

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν πολλοί τομείς (πολιτική, οικονομία, πολιτισμός, τεχνολογία, αθλητισμός κτλ.). Κάθε τομέας, στο πλαίσιο του, ασκεί την εξουσία και τις αρμοδιότητές του. Μια επιχείρηση ή ένα αθλητικό σωματείο ρυθμίζουν τα θέματά τους, όπως επιθυμούν, στο πλαίσιο βέβαια των νόμων. Η πολιτική εξουσία με την **νομοθετική δραστηριότητα** προσδιορίζει το «πλαίσιο» όλων των τομέων. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι ανεξέλεγκτη. Οφείλει να δρα σύμφωνα με το **Σύνταγμα, τους νόμους και τους θεσμούς**. Η πολιτική ορίζει το πλαίσιο της οικονομίας, αλλά και η οικονομία βρίσκεται στη βάση της προόδου της πολιτείας. Συμφέρον της κοινωνίας και της πολιτείας είναι να υπάρχει ισχυρή οικονομία, η οποία θα ικανοποιεί τις ατομικές και συλλογικές ανάγκες προάγοντας την ευημερία των ανθρώπων.

Το ερώτημα είναι: **γιατί σήμερα η οικονομία κυριαρχεί επί της πολιτικής;** Υπάρχουν πολλοί λόγοι. Οι κυριότεροι είναι:

α) Η σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία γνωρίζει ένα πρωτόγνωρο επίπεδο διεθνοποίησης. Τα κράτη, πολλές φορές, αδυνατούν να ελέγξουν μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες, τράπεζες κτλ. Έτσι, οι πολιτικοί και η πολιτική φαίνονται ανίσχυροι απέναντι στις επιχειρήσεις.

β) Στον καπιταλισμό, η λογική της οικονομίας (κόστος – όφελος) έχει διεισδύσει σε κάθε τομέα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Ο Γερμανός φιλόσοφος Γιούγκεν Χάμπερμας έχει χαρακτηρίσει αυτή την πραγματικότητα ως «αποικιοποίηση» της πολιτικής από την οικονομία. Η οικονομία έρχεται σαν κατακτητής στην πολιτική και την μετατρέπει σε αποικία της. Την ίδια στιγμή, τα μέλη της κοινωνίας σκέπτονται στη λογική της οικονομίας: «τι θα κερδίσω αν σπουδάσω αυτό;», «τι θα μου αποφέρει η συμμετοχή μου σε κάποια συνέλευση κατοίκων της περιοχής μου;». Απαξιώνονται και συρρικνώνονται, όλο και περισσότερο, δράσεις που αποσκοπούν στο δημόσιο συμφέρον.

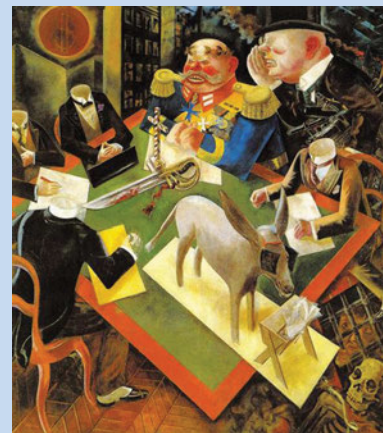
Η οικονομία λοιπόν κυριαρχεί επί της πολιτικής και ο καταναλωτής κυριαρχεί επί του πολίτη. Αυτό καθιστά δύσκολο να υπάρξουν πραγματικές αλλαγές, διότι οι αλλαγές δεν γίνονται από τους καταναλωτές αλλά από τους πολίτες.

Ακόμα, όμως, και αν οι περισσότεροι δεν θεωρούν καλό να συμβαίνει αυτό, επισημαίνουμε πως ούτε η πλήρης κυριαρχία της πολιτικής στην οικονομία ή σε όλους τους τομείς της ζωής είναι κάτι θεμιτό. Διότι μπορεί να οδηγήσει στον **ολοκληρωτισμό**. Κάθε τομέας (τέχνη, αθλητισμός κτλ.) χρειάζεται ελευθερία προκειμένου να αναπτυχθεί. Ο αθλητής και ο καλλιτέχνης πρέπει να έχουν ανοικτούς ορίζοντες

Ψηφοφορία στην Α' Εθνική Συνέλευση της Επιδάουρου (τοιχογραφία στο κτήριο της Βουλής των Ελλήνων).

Όταν η πολιτική και η οικονομία αυτονομούνται από την κοινωνία, όταν η πολιτική και η οικονομία δεν υπηρετούν τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας, τότε κάτι δεν «δουλεύει» καλά. Και αυτό σημαίνει πως πολιτική και οικονομία λειτουργούν περισσότερο προς όφελος του ατόμου και λιγότερο προς όφελος της κοινωνίας.

Τζωρτζ Γκρος, Έκλειψη ηλίου, 1926, Heckscher Museum of Art.

Ο πίνακας είναι αλληγορία για τη δημοκρατία της Βαϊμάρης στη Γερμανία. Η οικονομία καθορίζει την πολιτική. Οι επιχειρηματίες λένε στους πολιτικούς τι πολιτική να ακολουθήσουν. Ο λαός είναι ο γάιδαρος, στην άκρη του τραπέζιου, που τρώει ό,τι του σερβίρουν φορώντας παρωπίδες.

για να δημιουργήσουν. Όταν η πολιτική «διαφεντεύει» το έργο τους, θέτοντας κριτήρια πολιτικής «ορθότητας» στους ανθρώπους της τέχνης, των γραμμάτων, του αθλητισμού, δεν βοηθά την ανάπτυξη του ατόμου και της κοινωνίας.

1.5.2 Από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης

Στις **αρχαίες κοινωνίες** η ζωή περιστρεφόταν γύρω από τον οίκο και την κοινότητα. Πρόκειται για **αγροτικές κοινωνίες** στις οποίες ο **οίκος–το νοικοκυριό** είναι κέντρο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της κοινότητας. Κάθε οικογένεια παράγει και καταναλώνει αυτό που έχει ανάγκη. Οι άνθρωποι καλύπτουν κυρίως τις βασικές τους ανάγκες (τροφή, κατοικία, ένδυση κτλ.). Αν μια οικογένεια έχει περίσσειμα από κάποια προϊόντα, τα ανταλλάσσει με άλλα που δεν έχει. Εφόσον δεν υπήρχε χρήμα, γινόταν ανταλλαγή των προϊόντων. Έδιναν προϊόντα και έπαιρναν προϊόντα. Γινόταν ανταλλαγή πραγμάτων (**αντιπραγματισμός**).

Στην πορεία του χρόνου, το κέντρο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής μετατοπίζεται **από τον οίκο στην κοινότητα και από την κοινότητα στην πόλη**. Η ανάπτυξη του εμπορίου και των κρατικών λειτουργιών οδήγησε στη δημιουργία πόλεων και στην εφεύρεση του **χρήματος** ως μέσου ανταλλαγής πραγμάτων. Με το χρήμα αναπτύχθηκε το εμπόριο και διευκολύνθηκαν οι συναλλαγές, τόσο πολύ, ώστε **άλλαξε η οικονομία** και στη συνέχεια ή και ταυτόχρονα **άλλαξε και η κοινωνία**.

Έτσι, αργά αλλά σταθερά, γίνεται το πέρασμα από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης. Η πόλη είναι χώρος και άνθρωποι, τόπος συνάντησης ανθρώπων και δραστηριοτήτων. Παράλληλα αναπτύσσεται ο **καταμερισμός της εργασίας**. Κάθε νοικοκυριό δεν παράγει όσα προϊόντα χρειάζεται αλλά μόνο ορισμένα. Τα υπόλοιπα τα προμηθεύεται από την «αγορά» στην οποία πουλάει το περίσσειμα των δικών της προϊόντων. Η «πόλη» είναι το στοιχείο που διαφοροποιεί τη νέα κοινωνία από την παλιά.

Γιάννης Γαΐτης, *Σύνθεση*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Με την εμφάνιση του **νομίσματος** (τεμάχια ήλεκτρου, χρυσός, άργυρος), τον 7ο π.Χ. αιώνα, διευρύνονται ακόμη περισσότερο το **εμπόριο και οι συναλλαγές**.

Κουνέντιν Μέτσις, *Ο αργυραμοιβός και η γυναίκα του*, Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι, Γαλλία.

Αγορά είναι ο τόπος συνάντησης των ανθρώπων που πουλάνε και αγοράζουν προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες). Όσο μεγαλώνει η πόλη τόσο αναπτύσσεται και η αγορά, η οποία συμβάλλει στην περαιτέρω διεύρυνση της πόλης κ.ο.κ.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- ___ Μεταξύ ατόμου και κοινωνίας υπάρχει σχέση αλληλεπίδρασης.
- ___ Αντιπραγματισμός είναι η χρήση χρήματος στις ανταλλαγές.
- ___ Οι κοινωνικές επιστήμες υποστηρίζουν ότι η συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα έμφυτων παραγόντων.
- ___ Η πολιτική για τους αρχαίους Έλληνες υπηρετεί αξίες.
- ___ Το άτομο λειτουργεί ως δέκτης και ως πομπός μηνυμάτων.

1β. Ο πολιτικός θα πρέπει (βάλτε σε κύκλο την σωστή απάντηση):

- α. Να είναι αποτελεσματικός.
- β. Να έχει ήθος.
- γ. Να ασκεί την πολιτική ως λειτούργημα.
- δ. Να έχει αρετές.
- ε. Όλα αυτά.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. άτομο
- 2. ομάδα
- 3. κοινωνία
- 4. αυτοτέλεια
- 5. συμπεριφορά

Β΄ στήλη

- ___ χαρακτηριστικό της κοινωνίας
- ___ μεγάλο σύνολο ανθρώπων
- ___ μικρό σύνολο ανθρώπων
- ___ ατομική και κοινωνική
- ___ πομπός και δέκτης

2α. Αναπτύξτε την έννοια του πολίτη στην κλασική Αθήνα.

2β. Για ποιους λόγους η οικονομία κυριαρχεί επί της πολιτικής;

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Επιλέξτε από την ιστορία έναν σημαντικό πολιτικό και σημειώστε ποια σημεία της πολιτικής του αποτέλεσαν τομή για την εποχή του και γιατί;

1β. Να εξηγήσετε με ένα παράδειγμα την άποψη ότι «μεταξύ ατόμου και κοινωνίας υπάρχει μια σχέση διαρκούς αλληλεπίδρασης».

2α. Ποια ήταν η δοκιμασία όσων αναλάμβαναν δημόσιο αξίωμα στην αρχαία Αθήνα;

2β. Ποια ήταν τα προσόντα του πολιτικού στην αρχαία Ελλάδα;

Επιπλέον:

- Να επισημάνετε δύο σημαντικά κοινωνικά ή οικονομικά ή πολιτικά προβλήματα και να προτείνετε τρόπους επίλυσής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ - ώρες: 4

- 2.1 Από την αγροτική κοινωνία στην κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης
 - 2.1.1 Αγροτική κοινωνία
 - 2.1.2 Βιομηχανική κοινωνία
 - 2.1.3 Μεταβιομηχανική κοινωνία
 - 2.1.4 Η κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης
- 2.2 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να συσχετίζουν διαφορετικούς τύπους κοινωνιών στον χώρο και στον χρόνο.
- Να ανακαλύπτουν χαρακτηριστικά των κοινωνιών αξιοποιώντας στοιχεία του υλικού πολιτισμού καθώς και έργα τέχνης.
- Να περιγράφουν τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στην οποία ζουν.
- Να υιοθετήσουν πνεύμα διαρκούς προσαρμογής.
- Να εξηγούν τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και να γνωρίζουν το περιεχόμενό τους.

Βασική ορολογία

- αγροτική κοινωνία	- κοινωνικός αποκλεισμός	- πελατειακές σχέσεις
- ανεπτυγμένες χώρες	- κυβερνοχώρος	- πληροφορική
- αναπτυσσόμενες χώρες	- λειτουργία των θεσμών	- πόλη
- αστικοποίηση	- μεταβιομηχανική κοινωνία	- πολιτικές αρετές
- βιομηχανία	- νεολιθική εποχή	- τεχνολογία
- βιομηχανική κοινωνία	- παρα-οικονομία	- τομέας υπηρεσιών
- βιοτεχνία	- παρα-πολιτική	- υποεκπαίδευση
- επανάσταση		- χωριό
- κοινωνικές ανισότητες		

2.1 Από την αγροτική κοινωνία στην κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης

2.1.1 Αγροτική κοινωνία

Αγροτικές ονομάζονται οι κοινωνίες που ζουν από την καλλιέργεια της γης. Η καλλιέργεια της γης προϋποθέτει την **μόνιμη εγκατάσταση** των ανθρώπων σε κάποια περιοχή. Η μόνιμη εγκατάσταση έγινε η βάση για να αναπτυχθούν **οικισμοί** με τείχη για προστασία από επιθέσεις άλλων κοινοτήτων, στοιχειώδες **εμπόριο** και στοιχειώδεις **πολιτικές λειτουργίες**. Τέτοιοι μόνιμοι οικισμοί εμφανίστηκαν στην **νεολιθική εποχή** σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, με διαφορετικές μορφές.

Στην αρχαιότητα, μεγάλες αγροτικές κοινωνίες εμφανίστηκαν στην **Μέση Ανατολή**, την **Αίγυπτο**, την **Νότια Αμερική** (Αζτέκοι στο Μεξικό και Ίνκας στο Περού). Στις κοινωνίες αυτές μαζί με την καλλιέργεια της γης είχε αναπτυχθεί και το εμπόριο. Υπήρχαν μεγάλες **πόλεις-κράτη** που είχαν επικεφαλής τον **βασιλιά** ή **αυτοκράτορα**. Στις κοινωνίες αυτές εμφανίστηκε και η **δουλεία**, η οποία πήρε μεγάλες διαστάσεις.

Όλες οι κοινωνίες μέχρι την βιομηχανική επανάσταση ήταν αγροτικές. Για παράδειγμα, αγροτικές ήταν οι κοινωνίες της αρχαίας Ελλάδας, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Βυζάντιο). Μπορεί μαζί με την καλλιέργεια της γης να συνυπήρχαν η βιοτεχνία και το εμπόριο, όμως **κυρίαρχος τομέας ήταν ο αγροτικός**. Η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού αυτών των κοινωνιών απασχολούνταν σε γεωργικές εργασίες και έμενε σε **χωριά** που ήταν **μικρές οικιστικές μονάδες**.

Μετά τον 19ο αιώνα, η βιομηχανία και η ζωή στις πόλεις κυριάρχησε επί του αγροτικού τομέα και της ζωής στο χωριό. **Οι αγροτικές κοινωνίες έγιναν, σταδιακά, τμήματα των βιομηχανικών κοινωνιών.**

Στις σύγχρονες **ανεπτυγμένες κοινωνίες** (Ευρώπη, Η.Π.Α., Καναδάς, Αυστραλία) ο πληθυσμός που απασχολείται στη γεωργία έχει μειωθεί. Η εξέλιξη των γεωργικών εργαλείων οδήγησε στη **βιομηχανική γεωργία**. Το τρακτέρ και οι αλωνιστικές μηχανές αντικατέστησαν εκατοντάδες χιλιάδες εργάτες γης.

Στις **αναπτυσσόμενες χώρες** (τέτοιες βρίσκουμε στην Ασία, Αφρική, Λατινική Αμερική) όπου η καλλιέργεια της γης γίνεται ακόμη με παραδοσιακές μεθόδους, μεγάλο μέρος του πληθυσμού απασχολείται στη γεωργία. Αλλά και εκεί η εκμηχάνιση της αγροτικής παραγωγής είναι ταχύτατη.

2.1.2 Βιομηχανική κοινωνία

Εκβιομηχάνιση είναι η χρησιμοποίηση μηχανών στην

Νεολιθικός οικισμός του Διμηνιού της Θεσσαλίας: οι άνθρωποι είχαν μόνιμη εγκατάσταση και ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης.

Καλλιέργεια με άροτρο στο Βυζάντιο, Μονή Βατοπεδίου, Άγιον Όρος.

Ποσοστό επί τοις εκατό του εργατικού δυναμικού στη γεωργία

Αναπτυσσόμενες χώρες

Χώρα	Ποσοστό
Ρουάντα	90
Ουγκάντα	82
Αιθιοπία	80
Νεπάλ	76
Μπαγκλαντές	63

Ανεπτυγμένες χώρες

Ιαπωνία	4,6
Αυστραλία	3,6
Γερμανία	2,8
Καναδάς	2
Η.Π.Α.	0,7

Πηγή: A. Giddens, Sociology, 6^η έκδοση, Polity Press, 2009, σ. 116.

παραγωγική διαδικασία. Η εκβιομηχάνιση είναι ο πυρήνας της **βιομηχανικής επανάστασης**, μιας μακρόχρονης και σύνθετης διαδικασίας τεχνολογικών μεταβολών στην παραγωγή των προϊόντων, τις συγκοινωνίες, την οικοδόμηση κτηρίων κτλ. Από τα μέσα του 18ου αιώνα, στη Βρετανία και στη συνέχεια στην Ευρώπη και την Βόρεια Αμερική, κατασκευάστηκαν μηχανές και χρησιμοποιήθηκε η δύναμη του νερού και του ατμού στην παραγωγική διαδικασία. Οι **βιοτεχνίες**, στις οποίες γινόταν μέχρι τότε η παραγωγή των διαφόρων προϊόντων, αντικαταστάθηκαν από τα **εργοστάσια**. Σχηματικά οι βασικές αλλαγές που έφερε η βιομηχανική επανάσταση είναι:

ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ	Χειροκίνητες μηχανές	Μικρές μηχανές σε μικρά εργαστήρια	Εργάτες ζουν σε χωριά και μικρές πόλεις
↓	↓	↓	↓
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	Ατμοκίνητες μηχανές	Μεγάλες μηχανές σε μεγάλα εργοστάσια	Μεγάλοι εργατικοί πληθυσμοί συγκεντρώνονται γύρω από τα εργοστάσια και δημιουργούνται μεγάλες πόλεις

Αυτές οι εξελίξεις μετέβαλαν τη δομή της κοινωνίας. Έτσι, έγιναν αλλαγές στην οργάνωση της κοινωνίας, τους θεσμούς, τον τρόπο σκέψης των ανθρώπων. Πιο αναλυτικά:

α) Αστικοποίηση. Η βιομηχανική κοινωνία χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση του πληθυσμού στις **πόλεις**. Η συγκέντρωση του πληθυσμού στις πόλεις ονομάζεται **αστικοποίηση**.

Πίνακας: Αστικοποίηση 1913-1990

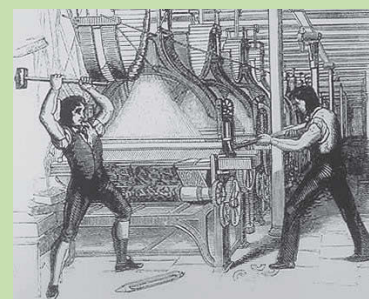
Χώρα	Ποσοστό αστικού πληθυσμού το 1913	Ποσοστό αστικού πληθυσμού το 1990
Γερμανία	60%	90%
Γαλλία	44%	85%
Σουηδία	25%	80%
Πορτογαλία	20%	40%
Ουγγαρία	17%	64%
Βαλκάνια	10%	55%

I. T. Berend, *Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20ού αιώνα*, μτφρ. Θανάσης Βασιλείου, Αθήνα, εκδ. Gutenberg, 2009.

Ευγένιος Λέεμανς, *Ο μέθυσος*, Βασιλικό Μουσείο Καλών Τεχνών των Βρυξελλών.

Στα πρώτα εργοστάσια και τις πρώτες πόλεις, που προέκυψαν από τη βιομηχανική επανάσταση, τα προβλήματα ήταν τεράστια. Οι συνθήκες εργασίας των εργατών καθορίζονταν αποκλειστικά από τους εργοδότες τους. Οι μισθοί ήταν χαμηλοί, τα εργατικά ατυχήματα καθημερινή πραγματικότητα. Οι εργάτες δούλευαν δεκαέξι ώρες την ημέρα, χωρίς αργία. Χιλιάδες άνθρωποι στοιβάχτηκαν σε μικρά κτίσματα με ανύπαρκτη αποχέτευση, σε εργοστασιακές πόλεις όπου ο αέρας ήταν βαρύς από τις εκατοντάδες καμινάδες των εργοστασίων. Ο αλκοολισμός έγινε το καταφύγιο των απελπισμένων.

Εικόνα του 1844 που δείχνει εργάτες να καταστρέφουν με σφυριά τις μηχανές ενός εργοστασίου.

Εργάτες, κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης, θεώρησαν ότι οι μηχανές ήταν υπεύθυνες για τα δεινά τους. Το κίνημα των Λουδιτών, όπως ονομάστηκε, θεωρούσε ότι καταστρέφοντας τις μηχανές θα εξαφανίσει και τα κοινωνικά προβλήματα που προκάλεσε η βιομηχανική επανάσταση.

β) Αύξηση της προσδοκώμενης ζωής. Η εξέλιξη της ιατρικής και η βελτίωση των υλικών όρων ζωής αύξησαν την **προσδοκώμενη ζωή**. Οι άνθρωποι ζουν περισσότερα χρόνια σε σχέση με το παρελθόν.

γ) Αύξηση της παραγωγής προϊόντων – ζήτηση για νέα προϊόντα. Η βιομηχανία αύξησε θεαματικά την παραγωγή των προϊόντων, δημιουργώντας ταυτόχρονα μέσω της διαφήμισης νέες καταναλωτικές ανάγκες στους ανθρώπους. Οι νέες καταναλωτικές ανάγκες έφεραν νέες καταναλωτικές συνήθειες και κοινωνικά πρότυπα. Για παράδειγμα, στη δεκαετία του 1890 άρχισε η μαζική παραγωγή αυτοκινήτων. Μέχρι τότε κανείς δεν είχε σκεφτεί να αγοράσει αυτοκίνητο, καθώς το προϊόν αυτό δεν υπήρχε. Η μαζική παραγωγή του αυτοκινήτου αύξησε τη ζήτησή του, ιδίως όταν η τιμή του έγινε σχετικά προσιτή. Μαζί με την ζήτηση αυτοκινήτων δημιουργήθηκε η ανάγκη κατασκευής αυτοκινητοδρόμων.

δ) Ανάπτυξη εμπορίου και τραπεζών. Στις βιομηχανικές κοινωνίες αναπτύχθηκαν το εμπόριο και το τραπεζικό σύστημα που σήμερα κυριαρχούν σε παγκόσμιο επίπεδο.

ε) Ανάπτυξη βιομηχανίας – τομέα υπηρεσιών. Η πλειονότητα των εργαζομένων των βιομηχανικών κοινωνιών απασχολείται στη βιομηχανία και στον τομέα των υπηρεσιών (εμπόριο, τράπεζες κτλ.). Όλο και μικρότερο ποσοστό του πληθυσμού απασχολείται στη γεωργία, στην οποία εισάγονται σταδιακά μηχανές (εκβιομηχάνιση της γεωργίας).

στ) Αλλαγή στις κοινωνικές σχέσεις. Οι προσωπικές σχέσεις των κατοίκων των χωριών αντικαταστάθηκαν από τις απρόσωπες σχέσεις των κατοίκων των μεγαλουπόλεων.

2.1.3 Μεταβιομηχανική κοινωνία

Ο όρος **επανάσταση** δηλώνει την τομή, δηλαδή την ριζική αλλαγή των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών. Η καλλιέργεια της γης ήταν μια επανάσταση στην ιστορία της ανθρωπότητας. Η βιομηχανική επανάσταση ήταν η δεύτερη μεγάλη τομή. Τα τελευταία χρόνια, η ραγδαία ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας συντελεί μια ακόμη μεγάλη κοινωνική μεταβολή, φέρνοντας στο προσκήνιο έναν νέο τύπο κοινωνίας: τη **μεταβιομηχανική κοινωνία**.

Βάση αυτής της νέας κοινωνικής πραγματικότητας είναι η αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας. Η **τεχνολογία** αφορά την αξιοποίηση των επιστημονικών γνώσεων προκειμένου να επιλυθούν καθημερινά προβλήματα των ανθρώπων. Κάθε νέο μηχάνημα, κάθε νέα εφαρμογή στην παραγωγή ή την καθημερινότητα είναι τεχνολογία. Τα τελευταία χρόνια, η τεχνολογία εξελίσσεται αλλά και διαχέεται, γίνεται δηλαδή αντικείμενο χρήσης από πολλούς ανθρώπους, με γοργούς ρυθμούς.

Γεώργιος Τούγιας, *Η πόλη*, 1970, Εθνική Πινακοθήκη.

Οι ανθρώπινες σχέσεις στην πόλη είναι περίπλοκες και απρόσωπες. Οι κάτοικοι των χωριών γνωρίζονται σχεδόν όλοι μεταξύ τους. Οι κάτοικοι μιας πολυκατοικίας μπορεί να μην ανταλλάσσουν ούτε έναν τυπικό χαιρετισμό όταν συναντιούνται. Ζουν μέσα στο ίδιο κτήριο, αλλά δεν γνωρίζει σχεδόν τίποτε ο ένας για τον άλλο. Όπως έχει γράψει και ο Αντώνης Σαμαράκης προκειμένου να σχολιάσει λογοτεχνικά αυτή την πραγματικότητα: «Ποτέ άλλοτε οι στέγες των σπιτιών των ανθρώπων δεν ήταν τόσο κοντά η μία στην άλλη, όσο είναι σήμερα, κι όμως ποτέ άλλοτε οι καρδιές των ανθρώπων δεν ήταν τόσο μακριά η μία από την άλλη όσο είναι σήμερα». Ο Αλεξάντερ Μίτσερλιχ έχει χαρακτηρίσει αυτή την κατάσταση **άξενο των σύγχρονων πόλεων**. (Α. Μίτσερλιχ, *Το άξενο των πόλεων πρωτοεργό στην ψυχική αποργάνωση του πολίτη*, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1969)

Όμως, αυτή η πραγματικότητα δεν πρέπει να οδηγεί στην λανθασμένη εξιδανίκευση της ζωής στα χωριά και τις αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος. Οι στενές σχέσεις των χωριών γίνονται πολλές φορές ασφυκτικές για τους κατοίκους τους. Οι πόλεις, στο σημείο αυτό, προσφέρουν στο άτομο την «ελευθερία της ανωνυμίας».

Η απόσταση ανάμεσα στον **χρόνο εφεύρεσης** και τον **χρόνο χρήσης** ενός επιτεύγματος γίνεται όλο και μικρότερος. Για να γίνει κατανοητό τι σημαίνει αυτό, αρκεί να αναφερθεί ότι χρειάστηκαν από την ανακάλυψη μέχρι τη μαζική χρήση:

- 400 χρόνια για το βιβλίο
- 70 χρόνια για το τηλέφωνο
- 40 χρόνια για το ραδιόφωνο
- 25 χρόνια για την τηλεόραση
- 5 χρόνια για το διαδίκτυο

Η εξέλιξη της τεχνολογίας επιφέρει γρήγορες αλλαγές στην κοινωνία και στον τρόπο με τον οποίο ζουν και βιώνουν την καθημερινότητά τους οι άνθρωποι. Αλλάζει η **αίσθηση του χώρου** και η **αίσθηση του χρόνου**. Ο χώρος μπορεί να παραμένει ο ίδιος, αλλάζει όμως ο χρόνος στον οποίο τον διατρέχει ο άνθρωπος. Οι χιλιομετρικές αποστάσεις ανάμεσα στις πόλεις, τις χώρες και τις ηπείρους δεν έχουν μειωθεί. Έχει μειωθεί, όμως, ο χρόνος που απαιτείται για την κάλυψή τους λόγω των σύγχρονων μέσων μεταφοράς (αεροπλάνο, τρένα υψηλών ταχυτήτων και αυτοκίνητα, σύγχρονοι αυτοκινητόδρομοι). Ανάλογα έχει μειωθεί και ο χρόνος της επικοινωνίας. Ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μπορεί, μέσα σε ελάχιστα δευτερόλεπτα, να φτάσει από τον αποστολέα στον παραλήπτη ακόμη και αν αυτοί βρίσκονται σε διαφορετική ήπειρο.

Η τεχνολογία μετουσιώθηκε ταχύτατα σε **εφαρμογές** και **συσκευές** που άλλαξαν την **καθημερινή ζωή** των ανθρώπων. Ο προσωπικός ατομικός ηλεκτρονικός υπολογιστής, οι ψηφιακοί δίσκοι ήχου και εικόνας, οι συσκευές αναπαραγωγής τους, το κινητό τηλέφωνο, το διαδίκτυο (internet) μεταμόρφωσαν την καθημερινότητά μας. Στην μεταβιομηχανική κοινωνία, η βιομηχανία συνεχίζει να υπάρχει ως δραστηριότητα. Μεγαλώνει, όμως, ο **τομέας υπηρεσιών** (εμπόριο, τράπεζες κτλ.) και ταυτόχρονα οι θέσεις εργασίας μειώνονται καθώς όλο και πιο πολύ αυτοματοποιημένα μηχανήματα αντικαθιστούν τα ανθρώπινα χέρια. Η είσοδος της πληροφορικής στην ίδια τη βιομηχανία μετασχηματίζει τον τρόπο οργάνωσης και εργασίας της. Το εργοστάσιο ρυθμίζεται από υπολογιστές που οργανώνουν και κατευθύνουν κάθε φάση της παραγωγής του προϊόντος.

Οι κοινωνικοί και οι πολιτικοί επιστήμονες διαφωνούν ως προς το ποιο μπορεί να είναι το μέλλον της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Πολλοί προβλέπουν ότι θα αυξηθεί το ποσοστό του πληθυσμού των μεταβιομηχανικών κοινωνιών που θα έχει υψηλού επιπέδου εκπαίδευση. Η εξέλιξη των μηχανών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία θα αποφέρει πολλά περισσότερα προϊόντα και θα δημιουργήσει τους όρους για την εξάλειψη της φτώχειας. Όμως, υπάρχει στον αντίποδα και ο έντονος προβληματισμός που στηρίζεται στο ότι, μέχρι σήμερα, τα μεγάλα προβλήματα της

Ο Ντάνιελ Μπελ και η μεταβιομηχανική κοινωνία

Ο Ντάνιελ Μπελ (1919-2011) ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «μεταβιομηχανική κοινωνία».

Το 1976 εκδόθηκε το βιβλίο του *The coming of post-industrial society* (η έλευση της μεταβιομηχανικής κοινωνίας).

Ο Μπελ υποστήριζε ότι η ανάπτυξη της τεχνολογίας και κυρίως της τεχνολογίας των υπολογιστών θα επιφέρει τέσσερις καθοριστικές αλλαγές στις βιομηχανικές κοινωνίες:

1. Μείωση των θέσεων εργασίας στη βιομηχανία και αύξηση στις υπηρεσίες.
2. Μείωση της ανειδίκευτης εργασίας.
3. Οι νέες τεχνολογίες θα είναι η αιχμή της οικονομίας.
4. Εμφάνιση νέων κριτηρίων κοινωνικής ιεράρχησης με κύριο την πρόσβαση κάποιου στις νέες τεχνολογίες. Η νέα κοινωνική διάκριση, η οποία θα προστεθεί σε αυτές που υπάρχουν (πλούσιοι – φτωχοί κτλ.) θα είναι οι «πληροφοριακά πλούσιοι» (information rich) και οι «πληροφοριακά φτωχοί» (information poor).

Οι αλλαγές που προέβλεψε ο Μπελ έχουν, ήδη, γίνει πραγματικότητα. Το τεράστιο ερώτημα για την μεταβιομηχανική κοινωνία είναι πώς η παραγωγή όλο και περισσότερων αγαθών θα χρησιμοποιηθεί για να αντιμετωπισθεί η πείνα και η φτώχεια στον πλανήτη. Το δεύτερο ερώτημα είναι με τι είδους και ποιες κοινωνικές ρυθμίσεις, η νέα τεχνολογία θα δημιουργεί τους όρους για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας χωρίς να προκαλεί τεράστια ανεργία λόγω της υποκατάστασης της ανθρώπινης εργασίας από τους υπολογιστές.

ανθρωπότητας που είναι η περιβαλλοντική καταστροφή, η φτώχεια και οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες δεν έχουν αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά. Η μεταβιομηχανική κοινωνία δεν έχει κατορθώσει μέχρι τώρα να τα λύσει.

2.1.4 Η κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης

Η έννοια της κοινωνίας της γνώσης εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Ο όρος **κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας** είναι ένας άλλος τρόπος ονομασίας της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Οι διαφορές ανάμεσα στην βιομηχανική και στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας είναι επιγραμματικά οι εξής:

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

- η οικονομική ανάπτυξη στηρίζεται στις μηχανές και την ενέργεια
- οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής (εργοστάσια, πλοία, εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης) έχουν την οικονομική και πολιτική δύναμη

ΜΕΤΑΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

- η οικονομική ανάπτυξη στηρίζεται στη γνώση και τη διαχείριση της πληροφορίας
- οι κάτοχοι της γνώσης (τεχνοκράτες) έχουν σχεδόν εφάμιλλη οικονομική και πολιτική δύναμη με τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και αποκτούν όλο και περισσότερη

Στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, οι χειρωνακτικές εργασίες αντικαθίστανται από ικανότητες επίλυσης ζητημάτων, δημιουργίας καινοτομιών, οργάνωσης και διαχείρισης πληροφοριών. Η αισιόδοξη άποψη ότι η κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας δεν θα χαρακτηρίζεται από τόσο πολλά και σοβαρά προβλήματα δεν φαίνεται να επαληθεύεται. Αντίθετα, μαστιάζεται από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα.

Η τεχνολογία και η κοινωνία δεν τρέχουν με τους ίδιους ρυθμούς. Οι εξελίξεις στην τεχνολογία, πολλές φορές, δημιουργούν νέα δεδομένα στη ζωή των ανθρώπων που οι ίδιοι δεν μπορούν να τα αποδεχθούν, να τα αφομοιώσουν και να τα συνηθίσουν.

Η αλλαγή του τρόπου εργασίας σε κάποιους τομείς βιώνεται επώδυνα

Ιάσωνας Μολφέσης, *Σιδερένιος Διάδρομος*, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο **Μιχάλης Δερτούζος** (1936-2001) καθηγητής της Πληροφορικής στο Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Μασαχουσέτης (Μ.Ι.Τ.) υπήρξε ένας από τους καθοριστικούς συντελεστές της δημιουργίας του διαδικτύου (internet) και ένας οραματιστής του τι αλλαγές θα επιφέρει στον κόσμο η τεχνολογία της πληροφορικής.

Το άνεργο μέλλον (the jobless future). Αυτός είναι ο απαισιόδοξος τίτλος του βιβλίου των Στάνλεϋ Αρόνοβιτς και Ουίλιαμ Ντι Φάτσιο (Η.Π.Α. 1994). Οι συγγραφείς υποστήριξαν ότι η εξέλιξη της πληροφορικής καταργεί χιλιάδες παραδοσιακές θέσεις εργασίας, χωρίς να δημιουργεί στον ίδιο αριθμό νέες.

Οι εξελίξεις φαίνεται να επιβεβαιώνουν τις απαισιόδοξες αυτές προβλέψεις. Ορισμένα στοιχεία για προβληματισμό:

- Το Twitter απασχολεί μόλις 400 άτομα σε όλο τον κόσμο.

- Το 2011, οι κινεζικές εταιρείες δαπάνησαν 1,3 δις. δολάρια για βιομηχανικά ρομπότ.

- Η Foxconn, που φτιάχνει iPads για την Apple, ελπίζει σε 10 χρόνια να λειτουργήσει το πρώτο πλήρως αυτοματοποιημένο εργοστάσιό της χωρίς κανέναν εργάτη και με ελάχιστο τεχνικό και ειδικευμένο προσωπικό.

από πολλούς εργαζόμενους, που δεν μπορούν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Άλλοι πάλι άνθρωποι αισθάνονται άγχος απέναντι στις νέες τεχνολογικές εφαρμογές όπως, για παράδειγμα, το άγχος και ο φόβος που εκδηλώνουν πολλοί με τη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Πρόκειται για την κατάσταση που, στην ακραία της μορφή, αποκαλείται **τεχνοφοβία**.

Χιλιάδες εργαζόμενοι μπορεί, επίσης, να χάσουν τη δουλειά τους εξαιτίας των τεχνολογικών μεταβολών. Πρόκειται για την **τεχνολογική ανεργία**, η οποία οφείλεται στην αντικατάσταση του ανθρώπου από αυτοματοποιημένα μηχανήματα.

Νέες κοινωνικές ανισότητες διαμορφώνονται. Δίπλα στην παραδοσιακή ανισότητα μεταξύ πλούσιων και φτωχών έρχεται να προστεθεί μια νέα ανισότητα που σχετίζεται με τη γνώση και την πληροφορία. Η σύγχρονη διάκριση είναι ανάμεσα σε αυτούς που έχουν πρόσβαση στη γνώση και την πληροφορία και σε αυτούς που δεν έχουν. Η υποεκπαίδευση θα γίνεται όλο και περισσότερο παράγοντας επαγγελματικού και κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτό σημαίνει ότι η εκπαιδευτική πολιτική πρέπει να συνδυάσει την ποιότητα της εκπαίδευσης με τη διάχυσή της σε όλο και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού μέσω της διεύρυνσης των ευκαιριών μόρφωσης.

Η ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων αλλάζει και οι άνθρωποι είναι αναγκασμένοι να αναζητήσουν νέες ισορροπίες στις σχέσεις τους και να ξανασκεφτούν για αυτές. Η διαπροσωπική σχέση (face to face) έχει αντικατασταθεί, σε πολλές περιπτώσεις, από τη σχέση ανθρώπων που ενδεχομένως γνωρίζονται μόνο μέσω των υπολογιστών τους (screen to screen).

Υπάρχουν και σοβαροί προβληματισμοί σχετικά με τον **έλεγχο που μπορεί να ασκήσει η κάθε μορφής εξουσία στους χρήστες του διαδικτύου**. Υπάρχει μια ιστορία για τις νέες τεχνολογίες που αποτυπώνει όλους αυτούς τους προβληματισμούς: «Ένας θεολόγος ρώτησε έναν υπολογιστή αν υπάρχει Θεός. Ο υπολογιστής τού απάντησε ότι δεν έχει αρκετά δεδομένα για να δώσει απάντηση στο ερώτημα. Συνέδεσαν έτσι τον υπολογιστή με άλλους μεγάλους υπολογιστές, αλλά και πάλι τα δεδομένα για να απαντηθεί το ερώτημα δεν ήταν επαρκή. Τέλος, συνέδεσαν τον υπολογιστή με όλους τους υπολογιστές του πλανήτη, με τους υπολογιστές στα αυτοκίνητα, τα ψηφιακά ρολόγια, τις συσκευές των νοικοκυριών και ο θεολόγος τού έθεσε πάλι το ερώτημα αν υπάρχει Θεός. Η απάντηση του υπολογιστή ήταν: Τώρα υπάρχει!» (Α. Giddens, *Κοινωνιολογία*, σ. 523)

Πάντως, παρά τους προβληματισμούς, οι Τ.Π.Ε. είναι ένα από τα βασικά μέσα εκσυγχρονισμού της Δημόσιας Διοίκησης, της παροχής υπηρεσιών υγείας, της εκπαίδευσης κτλ.

Χρήστος Καπράλος, *Σύνθεση τριών μορφών*, 1988, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο όρος **κυβερνοχώρος** σημαίνει έναν νέο «κοινωνικό» χώρο, ο οποίος διαμορφώνεται από το παγκόσμιο δίκτυο των υπολογιστών που συνθέτουν το διαδίκτυο. Μέσα σε αυτόν τον νέο χώρο, οι άνθρωποι δεν είναι πια άνθρωποι με σάρκα και οστά αλλά μηνύματα στις οθόνες των υπολογιστών τους. Ο κυβερνοχώρος είναι «πραγματικός» κοινωνικός χώρος. Ο κάθε χρήστης του διαδικτύου έχει όνομα και ταυτότητα. Οι πράξεις του μέσα στο διαδίκτυο αφήνουν ίχνη και έχουν ποινικές κυρώσεις. Οι βρισιές, οι αναρτήσεις φωτογραφιών με άσεμνο περιεχόμενο, οι «πλάκες» είναι ενέργειες που τιμωρούνται από τον νόμο. Οι χρήστες του διαδικτύου δεν πρέπει να νομίζουν ότι μπορεί, χρησιμοποιώντας ένα ψευδώνυμο, να προβαίνουν σε τέτοιες πράξεις πιστεύοντας ότι δεν θα αποκαλυφθούν. Οι αντιθέσεις και τα προβλήματα του κοινωνικού κόσμου στον οποίο ζούμε, δεν εξαφανίζονται στον κυβερνοχώρο. Είναι παρόντα. Αυτό καθιστά αναγκαία την εκπαίδευση στη χρήση του υπολογιστή, ώστε το άτομο να αντιλαμβάνεται ότι όποιον δεν γνωρίζει από την πραγματική ζωή, δεν είναι απαραίτητα αυτός που δηλώνει και του συστήνεται στον κυβερνοχώρο. Ανάλογη ενημέρωση και εκπαίδευση πρέπει να γίνει και στη χρήση του διαδικτυακού εμπορίου προκειμένου οι χρήστες του να ωφελούνται από τα πλεονεκτήματά του, χωρίς να γίνονται θύματα απάτης.

2.2 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας

Τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας προσδιορίζονται από τον χρόνο και τον χώρο. Ο χρόνος, η ιστορία, είναι ο ένας παράγοντας. Ο γεωγραφικός χώρος, το όριο Ανατολής και Δύσης, είναι ο άλλος παράγοντας. Χρόνος, χώρος και καθημερινή πράξη συνθέτουν τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας, όπως και κάθε άλλης. Ειδικότερα, τα χαρακτηριστικά της είναι:

α) Η εξάρτηση και υποτέλεια. Το ελληνικό κράτος δημιουργήθηκε με σχέσεις υποτέλειας και εξάρτησης από τις Μεγάλες Δυνάμεις του 19ου αιώνα. Η υποτέλεια και η εξάρτηση ήταν οικονομική και πολιτική και διαμόρφωσαν καθοριστικά την ελληνική κοινωνία.

β) Η καθυστερημένη βιομηχανική ανάπτυξη. Η βιομηχανική ανάπτυξη στη χώρα μας ήταν καθυστερημένη με αποτέλεσμα να εισάγει βιομηχανικά προϊόντα (αυτοκίνητα, τρακτέρ, μηχανές), χωρίς η ίδια να μπορεί να εξάγει αντίστοιχα. Αυτό επιβάρυνε, σε μεγάλο βαθμό, την ελληνική οικονομία. Έτσι, η οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα στηρίχθηκε αναγκαστικά, στη ναυτιλία, τη μετανάστευση και τον τουρισμό.

γ) Η αστικοποίηση. Η αστικοποίηση δεν ήταν αποτέλεσμα της εκβιομηχάνισης, αλλά της διόγκωσης του τομέα των υπηρεσιών. Τεράστιοι πληθυσμοί εισέρρευσαν στην Αθήνα και σε άλλα αστικά κέντρα όχι για να εργαστούν σε βιομηχανίες, αλλά για να εργαστούν, κυρίως, στον δημόσιο τομέα και στον τομέα των υπηρεσιών (βλ. κεφ. 10.5.2). Εμφανίστηκε, έτσι, το φαινόμενο μιας κυριολεκτικά παθολογικής συσσώρευσης του μισού σχεδόν πληθυσμού της χώρας στην Αθήνα και το λεκανοπέδιο της Αττικής.

δ) Η κυριαρχία της μικρής ιδιοκτησίας. Στην Ελλάδα, πλην της περιοχής της Θεσσαλίας, δεν υπήρχε σημαντική μεγάλη ιδιοκτησία της γης. Αντίθετα, κυριαρχούσε η μικρή ιδιοκτησία όπου ο κάθε αγρότης είχε ένα μικρό χωράφι που καλλιεργούσε. Αυτό καθήλωνε τον αγροτικό πληθυσμό στη φτώχεια, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο τμήμα του να εγκαταλείπει την ύπαιθρο αναζητώντας μια καλύτερη ζωή στις πόλεις (εσωτερική μετανάστευση) ή στο εξωτερικό (εξωτερική μετανάστευση). Η απουσία μεγάλων γαιών οδήγησε και στη χαμηλή εκβιομηχάνιση της γεωργίας, αφού δεν υπήρχε η βάση για μεγάλες επενδύσεις σε αυτόν τον τομέα.

ε) Οι πελατειακές σχέσεις. Το κράτος ήταν σχεδόν ο μοναδικός σταθερός εργοδότης. Αναπτύχθηκε έτσι μια σημαντική πίεση, η οποία τροφοδότησε το πελατειακό σύστημα. Πολλοί πολιτικοί «εξαγόραζαν» ουσιαστικά τις ψήφους των συμπολιτών τους μέσω του διορισμού μελών της οικογενείας του στο δημόσιο. Ο όρος πελατειακό παραπέμπει στην μεταχείριση του ψηφοφόρου σαν «πελάτη» του πολιτικού.

Ατμήλατος συρμός Θησείου-Πειραιά στα τέλη του 19ου αιώνα. Από το 1904 ηλεκτροδοτήθηκε. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Η Ελλάδα μπήκε καθυστερημένα στην εποχή της βιομηχανίας. Η ελληνική οικονομία κράτησε για μεγάλο χρονικό διάστημα τα παραδοσιακά επαγγέλματα (αγροτικός τομέας, κτηνοτροφία) δίπλα στον μικρό βιομηχανικό τομέα που αναπτυσσόταν με αργούς ρυθμούς.

Νικόλαος Βώκος, *Το άρμεγμα της κατσίκας*, Εθνική Πινακοθήκη.

Κωνσταντίνος Βολανάκης, *Η διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου*, Εθνική Πινακοθήκη.

στ) Παρασιτική νοοτροπία. Αποτέλεσμα αυτής της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δομής ήταν να αναπτυχθεί σε ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού γενικευμένη **αντιπαραγωγική** και **παρασιτική νοοτροπία**, δηλαδή να αναζητεί τρόπους απόκτησης εισοδήματος χωρίς να προσφέρει το ανάλογο προϊόν ή υπηρεσία. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά έχουν οδηγήσει σε φαινόμενα όπως:

1. Η παρα-οικονομία. Δίπλα στην επίσημη και φανερή οικονομική δραστηριότητα –αυτή που δηλώνεται στις φορολογικές Αρχές– υπάρχει και μια άλλη, αφανής οικονομική δραστηριότητα. Το μέγεθός της είναι σημαντικό και βαίνει αυξανόμενο ή μειούμενο ανάλογα με τη στάση του κράτους απέναντι στη φοροδιαφυγή. Δυστυχώς, πέρα από τα έσοδα που χάνει το κράτος δημιουργείται και έντονο αίσθημα αδικίας στους φορολογικά συνεπείς πολίτες (βλ. κεφ 7.6).

2. Η υποβάθμιση της πολιτικής. Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί –όχι μόνο στην Ελλάδα– η υποβάθμιση της πολιτικής εξουσίας (πρωθυπουργός, κοινοβούλιο κτλ.) σε σχέση με την οικονομική εξουσία (επιχειρηματίες, πολυεθνικές επιχειρήσεις, τράπεζες κτλ.). Επιπλέον, η οικονομική εξουσία επηρεάζει σημαντικά την πολιτική εξουσία. Η κυριαρχία της οικονομίας επί της πολιτικής είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της σύγχρονης δημοκρατίας.

3. Η προβληματική λειτουργία των θεσμών. Ένα παράδειγμα προβληματικής λειτουργίας είναι η **τυπολατρεία - νομολατρεία**. Η επιμονή στον τύπο και όχι στην ουσία, έχει ως αποτέλεσμα η συζήτηση ή σύγκρουση να γίνεται για την διαδικασία και όχι για το περιεχόμενο, ο τύπος να πνίγει την ουσία, το ενδιαφέρον από τα ουσιαστικά να μετατίθεται στα επουσιώδη. Σχεδόν για τα πάντα χρειάζεται νόμος. Και σε μια εποχή που πολλά πρέπει να ρυθμιστούν και που πολλά συνεχώς αλλάζουν, το αποτέλεσμα είναι η **πολυνομία**. Αν προστεθούν η έλλειψη προγραμματισμού και οι ρουσφετολογικές ρυθμίσεις, τότε γίνεται λόγος για βιομηχανία νόμων. Αυτό το φαινόμενο όμως δε βοηθά στην καλή λειτουργία της κοινωνίας και της πολιτείας. Έτσι, μάλλον δικαιολογημένα υπάρχει η αίσθηση ότι οι νόμοι υπάρχουν μόνο για τους οικονομικά και κοινωνικά αδύναμους, ενώ οι οικονομικά και πολιτικά ισχυροί κατορθώνουν να ξεφεύγουν.

Τέλος, η έλλειψη προγραμματισμού εμποδίζει τη χώρα να έχει ένα μακρόπνοο και μακροχρόνιο σχέδιο για την οικονομία, την εκπαίδευση, τις υπηρεσίες υγείας κτλ. Επικρατεί η εντύπωση ενός «ράβε ξήλωνε» καθώς κάθε υπουργός και κάθε κυβέρνηση ακυρώνει, συχνά, ορισμένα από τα πεπραγμένα των προηγούμενων.

Φωτογραφία του Κώστα Μπαλάφα από τη συγκέντρωση του αλατιού στις αλυκές Αλεξάνδρου, Καρυώτες, Λευκάδας. (Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη)

Οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών της Ελλάδας εργάζονταν σκληρά προκειμένου να επιβιώσουν. Ο φωτογράφος μιλώντας αργότερα για τις γυναίκες της φωτογραφίας που κουβαλούσαν κάδους με πολλά κιλά αλάτι στο κεφάλι, κάτω από τον καλοκαιρινό ήλιο, είπε: «*Ηταν σαν τις Καρυάτιδες σε κόντρα φως*». (εφ. Καθημερινή, 3 Αυγούστου 2010) Την ίδια περίοδο, εκατοντάδες χιλιάδες κάτοικοι των αγροτικών περιοχών μεταναστεύουν στις πόλεις και κυρίως στην Αθήνα, προς αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής.

Αγνήνωρ Αστεριάδης, *Γυναίκες στον τρύγο*, 1966, Εθνική Πινακοθήκη.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Κυρίαρχος οικονομικός τομέας της αγροτικής κοινωνίας είναι το εμπόριο.
- _____ Το ελληνικό κράτος ιδρύθηκε σε συνθήκες εξάρτησης και υποτέλειας από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής.
- _____ Η πολυνομία προωθεί την καλή λειτουργία της κοινωνίας.
- _____ Στην μεταβιομηχανική κοινωνία αναπτύσσεται ο τομέας των υπηρεσιών.
- _____ Τεχνοφοβία είναι η ακραία μορφή του άγχους που προκαλεί η νέα τεχνολογία.

1β. Μεταβιομηχανική κοινωνία είναι (βάλτε σε κύκλο την σωστή απάντηση):

- α. Η κοινωνία που δεν έχει βιομηχανία.
- β. Η κοινωνία που στηρίζεται αποκλειστικά στην πληροφορική.
- γ. Η κοινωνία που η πλειονότητα του πληθυσμού ζει σε μεγαλουπόλεις.
- δ. Η κοινωνία στην οποία η οικονομική ανάπτυξη στηρίζεται στη γνώση και τη διαχείριση της πληροφορίας.
- ε. Όλα αυτά.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. μεταβιομηχανική κοινωνία
- 2. αγροτική κοινωνία
- 3. βιομηχανική κοινωνία
- 4. βιοτεχνία
- 5. υποεκπαίδευση

Β΄ στήλη

- _____ κοινωνικός αποκλεισμός
- _____ πόλεις
- _____ χωριό
- _____ πληροφορική
- _____ χειροκίνητες μηχανές

2α. Αναπτύξτε την έννοια και τα χαρακτηριστικά της βιομηχανικής κοινωνίας.

2β. Να εξηγήσετε γιατί η εξέλιξη της τεχνολογίας αλλάζει την αίσθηση του χώρου και του χρόνου.

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Να αναλύσετε τις αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις που έχει επιφέρει ο κυβερνοχώρος αναφέροντας και ένα παράδειγμα.

1β. Να εξηγήσετε με ένα παράδειγμα την άποψη ότι «η διάκριση ανάμεσα σε αυτούς που έχουν πρόσβαση στη γνώση και την πληροφορία και σε αυτούς που δεν την έχουν συνιστά μια νέα μορφή ανισότητας».

2α. Η παρα-οικονομία συνδέεται με τη φοροδιαφυγή, και αν ναι, πώς;

2β. Τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Εξηγήστε, με ένα παράδειγμα από την καθημερινότητά σας, αν ισχύουν.

Επιπλέον:

– Πώς μπορεί να αντιμετωπισθεί η κοινωνική ανισότητα που προκαλείται από την άνιση πρόσβαση στη γνώση και την τεχνολογία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - ώρες: 6

- 3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση
- 3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής
- 3.3 Η εκπαίδευση
- 3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ειρήνη
- 3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά
- 3.6 Φιλοπατρία – πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτισμός

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να σέβονται και να υιοθετούν τις ελληνικές αξίες.
- Να αναγνωρίζουν τον ρόλο της θρησκείας και ιδιαίτερα τα στοιχεία της ελληνορθόδοξης παράδοσης.
- Να εξηγούν τον ρόλο της οικογένειας ως πρωταρχικό κύτταρο της κοινωνίας.
- Να εξηγούν τη σπουδαιότητα των εκπαιδευτικών θεσμών στις σύγχρονες κοινωνίες.
- Να αγωνίζονται για την ελευθερία και την ειρήνη.
- Να σέβονται και να προστατεύουν την φυσική και πολιτισμική μας κληρονομιά.

Βασική ορολογία

- αξίες ελληνικής κοινωνίας	- εκπαίδευση	- πολίτης του κόσμου
- βιοποικιλότητα	- ελευθερία	- κοσμοπολίτης
- «Δια βίου Εκπαίδευση»	- ελληνορθόδοξη παράδοση	- προστατευόμενες περιοχές
- δημοκρατία	- επιθετικός εθνικισμός	- πυρηνική και εκτεταμένη οικογένεια
- διαχρονική αξία	- ιδέα του έθνους	- χωλή οικογένεια
- δωρεάν παιδεία	- μονογονεϊκή οικογένεια	- σωβινισμός
- ειρήνη	- οικογένεια	- φιλοκοσμία,
- ειρηνική επίλυση των διαφορών	- ορθόδοξη εκκλησία	- κοσμοπολιτισμός
- εκκλησία και κοινότητα	- πολιτισμική πολυμορφία	- φιλοπατρία,
- παγκόσμιο χωριό	- πολιτισμός	- πατριωτισμός

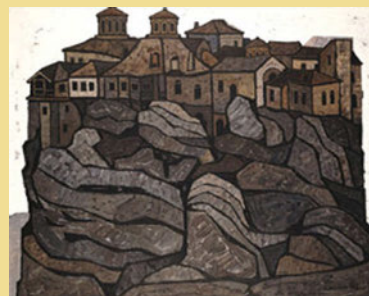
3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν θεσμοί και αξίες. Οι **θεσμοί και οι αξίες μεταβάλλονται στο χρόνο**. Οι θεσμοί είναι πλέγματα ρόλων και σχέσεων μέσω των οποίων τα μέλη της κοινωνίας ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Οι αξίες είναι ό,τι οι κοινωνίες θεωρούν σημαντικό σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο.

Η **θρησκεία ως θεσμός**, στον ελλαδικό χώρο, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής αλλά και πολιτικής ζωής. Ιστορικά, με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου ο ελληνικός λόγος διαδόθηκε σε όλο σχεδόν τον τότε γνωστό κόσμο. Η Καινή Διαθήκη γράφτηκε στην ελληνική γλώσσα. Αργότερα, στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ο χριστιανισμός θα επικρατήσει της αρχαίας ελληνικής και της ρωμαϊκής θρησκείας. Οι Πατέρες της Εκκλησίας χρησιμοποίησαν στοιχεία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας με τα οποία ανέπτυξαν παραπέρα τον χριστιανικό στοχασμό. Αξιοποίησαν τη διαλεκτική και τη ρητορική για την επιχειρηματολογία τους σε δογματικά ζητήματα. Η συνάντηση με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και σκέψη δημιούργησε μια νέα σύνθεση. Είναι γόνιμη, αλλά ταυτόχρονα επιλεκτική. Η συνάντηση ελληνικής φιλοσοφίας και χριστιανισμού, εκτός από τα επιλεκτικά φιλοσοφικά δάνεια, έχει και συγκρούσεις. Ο Θεοδόσιος ο Α΄ κατέστρεψε εθνικούς ναούς και ο Ιουστινιανός έκλεισε τη Σχολή των Αθηνών. Πολλά αρχαία μνημεία καταστράφηκαν, επίσης, από φανατικούς οπαδούς του χριστιανισμού.

Αργότερα, στα χρόνια της δυναστείας των Μακεδόνων, στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν, πέρα από ανώτερες εκκλησιαστικές σχολές, ένα αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο και μία πατριαρχική σχολή, όπου διδάσκονταν σε άψογο συνδυασμό τόσο οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς, τα Μαθηματικά, η Αστρονομία, η Γεωμετρία, η Μουσική, η Φιλοσοφία, η Ρητορική, η Νομική, όσο και τα χριστιανικά κείμενα.

Η ελληνορθόδοξη χριστιανική παράδοση θα αποκτήσει έναν ιδιαίτερο, κυρίαρχο ιδεολογικό ρόλο κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας. Η εκκλησία και η χριστιανική πίστη έγιναν βασικοί συνεκτικοί ιδεολογικοί δεσμοί των Ελλήνων, κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας. Η εκκλησία, κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γίνεται ο οργανωτής της πνευματικής ζωής των χριστιανών και συντηρεί στη συλλογική μνήμη των Ελλήνων την αίσθηση ότι είναι φορείς μιας μεγάλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, η ελληνορθόδοξη παράδοση αποτέλεσε ένα από τα θεμέλια της διαμόρφωσης του ελληνικού έθνους πριν από την επανάσταση του 1821. Παραμονές της επανάστασης, εμφανίζεται στροφή προς την αρχαία Ελλάδα (βάπτισμα παιδιών αλλά και πλοίων με αρχαία ελληνικά ονόματα). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων παρατήρησε: «*Εσείς οι Έλληνες,*

Γιώργος Σικελιώτης, *Μετεώρα*, Μονή Βαρλαάμ, Εθνική Πινακοθήκη.

Οι ρόλοι και οι σχέσεις προκύπτουν από την κοινωνική θέση του ατόμου. Κοινωνική θέση είναι η οικονομική, πολιτική και πολιτισμική δύναμη που κατέχει ένα άτομο. Π.χ. ο βουλευτής κατέχει μια θέση, η οποία έχει μεγαλύτερη πολιτική δύναμη από τη θέση του εκπαιδευτικού.

Στις κοινωνικές θέσεις αντιστοιχούν ρόλοι. Π.χ. ο εκπαιδευτικός έχει έναν ρόλο, ασκεί δηλαδή τα καθήκοντα της θέσης του με έναν τρόπο που είναι αποδεκτός από την κοινωνία (δεν βρίζει τους μαθητές, δεν χειροδικεί κτλ.). Ο θεσμός του σχολείου, για παράδειγμα, είναι μόνιμο πλέγμα ρόλων και σχέσεων (κανόνες, νόμοι, εκπαιδευτικοί, μαθητές) μέσω των οποίων τα μέλη της κοινωνίας εκπαιδεύονται και κοινωνικοποιούνται.

«*Η ελληνορθόδοξη παράδοση όμως δεν είναι αφηρημένη διδασκαλία και συντήρηση λατρευτικών τύπων και σχημάτων. Είναι η ζωντανή συνείδηση της Εκκλησίας που ταυτίζεται με την ίδια τη ζωή της, κι όποιος συμμετέχει σ' αυτή τη ζωή αισθάνεται και την αξία της.*» (Πεσμαζόγλου Ι., πρόεδρος Ακαδημίας Αθηνών)

μπρε, κάτι μεγάλο έχετε στο κεφάλι σας. Δεν βαφτίζετε πια τα παιδιά σας Γιάννη, Πέτρο, Κώστα παρά Λεωνίδα, Θεμιστοκλή, Αριστείδα! Σίγουρα κάτι μαγειρεύεται.» (Κ.Θ. Δημαράς) Η στροφή αυτή θα συνδυασθεί με την ορθόδοξη παράδοση, φορέας της οποίας ήταν η εκκλησία.

Η ορθόδοξη εκκλησία, μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ελληνική πολιτεία. Χαρακτηριστικό είναι ότι στην προμετωπίδα του ελληνικού Συντάγματος αναφέρεται «Στο Όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος», ενώ στο άρθρο 3 (παρ. 1) τονίζεται ότι «Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού».

Η ελληνορθόδοξη παράδοση περιλαμβάνει, κυρίως, τα εξής:

α. Την παιδεία. Η κλασική αντίληψη για την παιδεία εστιάζει στον άνθρωπο ως προσωπικότητα. Η ελληνορθόδοξη παράδοση βλέπει τον άνθρωπο ως «πρόσωπο». Η αντίληψη της γενικής παιδείας του «προσώπου» βρίσκεται στον αντίποδα της συρρίκνωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε εκμάθηση πληροφοριών και δεξιοτήτων. Αυτή η συρρίκνωση δημιουργεί, όπως έγραψε και ο Μαξ Βέμπερ: «ειδικούς χωρίς μυαλό και ανθρώπους της ηδονής χωρίς ψυχή».

β. Τη φιλοσοφία. Ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης, ο Πυθαγόρας, ο Δημόκριτος, ο Ευκλείδης και αμέτρητοι άλλοι Έλληνες φιλόσοφοι έθεσαν τις βάσεις της επιστήμης, της λογικής, της φιλοσοφίας. Χωρίς τα φιλοσοφικά δάνεια από την αρχαία ελληνική σκέψη, το ορθόδοξο δόγμα δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί και να αναπτυχθεί. Η Ορθοδοξία των Πατέρων της Εκκλησίας ήταν δημιουργική σύνθεση του χριστιανισμού με στοιχεία του αρχαίου ελληνικού στοχασμού. Δεν ήταν απλή αντιγραφή χωρίς κατανόηση.

γ. Την εκκλησία και την κοινότητα. Η ελληνορθόδοξη παράδοση και εκκλησία χαρακτηρίζεται από στοιχεία κοινοτικής οργάνωσης των πιστών. Η ενορία είναι μια κοινότητα ανθρώπων. Στις ενορίες αναπτύσσονται και σχέσεις αλληλοβοήθειας ανάμεσα στους πιστούς. Η ορθόδοξη εκκλησία έπαιξε και παίζει σημαντικό ρόλο στους Έλληνες που μεταναστεύουν στο εξωτερικό, καθώς εκεί αποτελεί συνδετικό κρίκο ανάμεσά τους. Σε πολλές χώρες, η εκκλησία αποτελεί τον άξονα οργάνωσης της κοινότητας των Ελλήνων μεταναστών, κρατάει ζωντανή την επαφή τους με την Ελλάδα, κάνει μαθήματα ελληνικής γλώσσας και βοηθάει στην οργάνωση και διατήρηση σχολείων.

δ. Την τέχνη. Στην χριστιανική βυζαντινή καλλιτεχνική παράδοση ενσωματώθηκε η «εικονιστική» τέχνη (ζωγραφική) της ελληνισμαϊκής αρχαιότητας, η οποία απεικόνιζε την ανθρώπινη μορφή. Η βυζαντινή τέχνη μετασχημάτισε τα καλλιτεχνικά πρότυπα της αρχαιότητας, διοχετεύοντας σε αυτά το πνεύμα του χριστιανισμού.

Κωνσταντίνος Παρθένης, *Νεκρή φύση με την Ακρόπολη στο βάθος*, Εθνική Πινακοθήκη.

«Συνεχίζουμε το όνομα ενός άνισου τόπου, που υπάρχει πολύ περισσότερο στο χρόνο παρά στο χώρο, και γι' αυτό η μοίρα μας δεν καταλαβαίνει τη μοίρα των λαών του χώρου, αλλά κλώθεται ολοένα τριγύρω στο άλλοτο πρόβλημα των δύο διαστάσεων. Είμαστε οι μνηστήρες του χρόνου και οι καταδικασμένοι του χώρου.» (Ζήσιμος Λορεντζάτος, *Μελέτες*, εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1967, σελ. 17)

Η Ελλάδα από τα αρχαία χρόνια βρίσκεται σε έναν γεωγραφικό χώρο, στο μεταίχμιο Δύσης και Ανατολής, γι' αυτό μετέχει στον πολιτισμό της Δύσης και της Ανατολής. Αποτελεί το σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών, ιδεών και επιστημών. Και αυτή η μετοχή είναι ένα προνόμιο.

«Ο ελληνικός πολιτισμός έτεινε προς το σύμπαν για να μπορεί να έχει αξία για όλους. Δεν ενδιαφερόταν για τα μικρά καθημερινά θέματα, αλλά για τον άνθρωπο γενικότερα. Και κάθε ιδέα, κάθε άποψη ήθελε να γίνεται θέμα συζήτησης και να κρίνεται από όλους. Στην αρχαία Αθήνα ερευνούσαν κάθε τι το μεγάλο. Γι' αυτό και η σκέψη τους έχει φτάσει σε εμάς και μας είναι ακόμη χρήσιμη. Εγώ, που έχω ειδικευτεί στον Θουκυδίδη, γνωρίζω καλά πως είπε ότι το έργο του μπορούσε να φανεί χρήσιμο και σε μελλοντικά γεγονότα, τα οποία θα ομοιάζαν στα γεγονότα που αφηγείται. Είναι μια θέση στην οποία επιμένω πολύ, διότι πιστεύω ότι εξηγεί και τη διάρκεια αυτού του πολυσυλλεκτικού πολιτισμού.» (Συνέντευξη, Ζ. ντε Ρομυί, περ. *BHMAgazino*, τ. 378, 13 Ιαν. 2008)

3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής

Ο θεσμός της οικογένειας υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες και σε όλες τις εποχές. Είναι η μικρότερη κοινωνική ομάδα. Αποτελεί θεμελιακό θεσμό κάθε κοινωνίας. Η μορφή της οικογένειας και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτή, έχουν άμεση σχέση με την οργάνωση της κοινωνίας. Γι' αυτό η οικογένεια δεν πρέπει να εξετάζεται ξέχωρα από την κοινωνία. Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν υπήρχαν δύο **μορφές οικογένειας**.

α) Η πυρηνική. Την πυρηνική οικογένεια την αποτελούν ο/η σύζυγος και τα ανήλικα ή και ανύπαντρα παιδιά. Ο τύπος της πυρηνικής οικογένειας κυριαρχεί στις βιομηχανικές κοινωνίες.

β) Η εκτεταμένη. Η εκτεταμένη οικογένεια αποτελείται από περισσότερα μέλη ή από περισσότερες πυρηνικές οικογένειες. Μορφή εκτεταμένης οικογένειας αποτελεί η **πατριαρχική οικογένεια**. Η πατριαρχική οικογένεια, αποτελείται από τον αρχηγό της οικογένειας, τον *pater familias*, τα ανύπαντρα παιδιά και τους παντρεμένους γιους και τα παιδιά τους. Η πατριαρχική οικογένεια κυριαρχεί στις παραδοσιακές κοινωνίες. Σε μικρή έκταση εμφανίζεται στις αγροτικές – κτηνοτροφικές περιοχές σύγχρονων κοινωνιών.

Πάντως στην πράξη παρατηρείται και ένας ενδιάμεσος τύπος, η **μεικτή οικογένεια**. Τέτοιος τύπος οικογένειας υπάρχει όταν π.χ. μαζί με το ζευγάρι συνοικούν και οι γονείς ή/και τα αδέρφια τού ενός από τους δύο συζύγους.

Και στην Ελλάδα κυριαρχεί η πυρηνική οικογένεια. Σπανίως συναντάται η εκτεταμένη οικογένεια στην ύπαιθρο και ειδικότερα σε κτηνοτροφικές περιοχές. Ακόμα, τόσο στην ύπαιθρο όσο και στις πόλεις συναντάται ο μεικτός τύπος οικογένειας.

Στη σύγχρονη κοινωνία υπάρχουν και άλλες μορφές οικογένειας, όπως:

α) Η μονογονεϊκή οικογένεια. Περιλαμβάνει τον έναν γονέα και τα παιδιά. Προκύπτει είτε μετά από το διαζύγιο είτε από επιλογή ενός εκ των δύο γονέων.

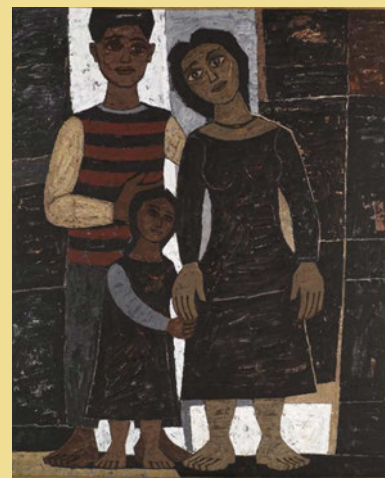
β) Η ωλή οικογένεια. Υπάρχει όταν ο ένας σύζυγος απουσιάζει για μεγάλα χρονικά διαστήματα (π.χ. ναυτικοί, έμποροι), χωρίς αυτό να σημαίνει διάρρηξη των δεσμών της οικογένειας.

Το πέρασμα από την παραδοσιακή στην σύγχρονη κοινωνία σήμαινε σημαντικές αλλαγές στον θεσμό της οικογένειας. Οι μεγάλες αλλαγές άρχισαν με την **βιομηχανική επανάσταση** και τη δημιουργία των πόλεων και των μεγαλουπόλεων. Στην σύγχρονη εποχή, πολλές λειτουργίες που επιτελούσε η οικογένεια αυτονομούνται και επιτελούνται από εξειδικευμένους θεσμούς (σχολείο, επιχείρηση, γηροκομείο κτλ.).

«Είναι πλάνη να νομίζουμε, πως ο γάμος τώρα μόλις έγινε προβληματικός θεσμός. Πάντα –από τ' αρχαία ως τα χρόνια των γονέων μας– έτσι ήταν. Κι ούτε μπορούσε, λογικά, να 'ναι διαφορετικά. Αν είν' αλήθεια –κι ασφαλώς είναι– πως κάθε άνθρωπος είναι μια αντιφατική προσωπικότητα, μ' αρετές και κακίες, μ' απρόβλεπτες μεταπτώσεις, που δύσκολα καθέννας μας τα βγάζει πέρα με τον ίδιο τον εαυτό του, πόσο πιο πολύ δύσκολο είναι να συμβιώνουν συνεχώς –μέρα νύχτα– κάτω από την ίδια στέγη δύο τέτοιες αντιφατικές κι απρόβλεπτες προσωπικότητες. Η εκδοχή, πως όλα εξαρτώνται από την καλή θέληση, την αγωγή και την παιδεία, παραβλέπει πως ο άνθρωπος –σε αξιοπρόσεχτη έκταση– είναι έρμαιος κάποιων περιοδικών ή και αστάθμητων ορμονικών διαταραχών.

Σε αυτήν την παραδοχή πρέπει να προστεθεί η έμφυτη ροπή κάθε ανθρώπου να ξανοίγεται όλο και πιο πολύ σε νέους –άγνωστους– ορίζοντες και να βιώνει όλο και πιο συναρπαστικές εμπειρίες. Καθώς οι βιολόγοι και οι γιατροί τονίζουν πως ο άνθρωπος είναι παμφάγος ζωντανός οργανισμός, έτσι όμοια κυριαρχείται από ένα πλήθος –όχι αναγκαίως αλληλοεναρμονισμένων– επιθυμιών, με αποτέλεσμα δύσκολα να μπορεί να διαψευστεί πως –στον ερωτικό τομέα– ο άνθρωπος είναι πολυγαμική ύπαρξη.»

(Κώστας Ε. Μπέης)

Γ. Σικελιώτης, *Οικογένεια*, π. 1961-70, Εθνική Πινακοθήκη.

Όσο και αν έχουν περιοριστεί οι λειτουργίες της οικογένειας, αυτή συνεχίζει να **αποτελεί σημαντικό θεσμό** και να **επιτελεί πολλές λειτουργίες**, όπως:

α) Φροντίζει για την αναπαραγωγή και διαίωνιση του ανθρώπινου είδους. Η αναπαραγωγή γίνεται στο πλαίσιο της οικογένειας και δεν υπάρχει άλλος θεσμός που να επιτελεί αυτή τη λειτουργία.

β) Μεριμνά για την ανατροφή και την κοινωνικοποίηση των παιδιών. Εντάσσει και ενσωματώνει τα νέα μέλη στην κοινωνία. Μαθαίνει στους νέους ανθρώπους τους κανόνες, τις αρχές, τις αξίες της κοινωνίας.

γ) Προσφέρει ψυχολογική και συναισθηματική στήριξη. Ικανοποιεί την ανάγκη για αγάπη και δίνει «ταυτότητα» και αίσθηση του ανήκειν. Στην οικογένεια αναπτύσσονται σχέσεις αγάπης, αφοσίωσης, αλληλοβοήθειας κτλ.

δ) Ενδιαφέρεται για την επαγγελματική αλλά και οικογενειακή αποκατάσταση των μελών της.

ε) Φροντίζει για την υγεία και την παιδεία των παιδιών, αλλά και για την περίθαλψη των υπερηλίκων κτλ.

Στην οικογένεια αναπτύσσονται ποικίλες σχέσεις. Η διάρκεια και η ένταση των σχέσεων εξαρτάται κυρίως από την εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών της. Γενικά, αποτελεί το «λιμάνι» για όλους. Η οικογένεια αρχίζει να υπάρχει από τη στιγμή που ενώνονται δύο πρόσωπα διαφορετικού φύλου. Ο γάμος αποτελεί τον κύριο τρόπο δημιουργίας οικογένειας. Αποτελεί μια «διαβατήρια τελετουργία» που σηματοδοτεί το πέρασμα από μια κατάσταση σε μια άλλη. Τυπικά, η «λύση» του γάμου γίνεται με δύο τρόπους:

α) Με τον θάνατο ενός εκ των συζύγων (αναγκαστική λύση).

β) Με το διαζύγιο. Το διαζύγιο αλλάζει μορφή στην πυρηνική οικογένεια και την μετατρέπει σε μονογονεϊκή. Το διαζύγιο αλλάζει τη μορφή της οικογένειας, αλλά δεν σημαίνει ότι ο θεσμός της οικογένειας παύει να υπάρχει.

Γιαν Βαν Άικ, *Ο Γάμος των Αρνολφίνι*, Εθνική Πινακοθήκη Λονδίνου.

«Βρισκόμαστε σε ένα σταυροδρόμι. Θα φέρει το μέλλον την παραπέρα παρακμή των μακροχρόνιων γάμων και/ή δεσμών; Θα ζούμε ολοένα και πιο πολύ σε ένα συναισθηματικό και σεξουαλικό περιβάλλον που θα το σηματοδεύουν οι πικρίες και η βία;» (Α. Giddens, *Κοινωνιολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002)

Η **ορθόδοξη εκκλησία**, επειδή ακριβώς υπάρχει η πιθανότητα αποτυχίας της σχέσης (αφού η σχέση είναι ένα διαρκές άθλημα που μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχία ή στην αποτυχία), γι' αυτό ακριβώς είναι ανεκτική και δέχεται να τελέσει κάποιος έως και τρεις γάμους.

Ο γάμος εμφανίζεται ως ένωση άντρα και γυναίκας, με διαφορετικές μορφές, σε όλες τις κοινωνίες και σε όλες τις εποχές. Το τελετουργικό του γάμου αλλάζει από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή. Αυτό που δεν αλλάζει είναι ότι ο γάμος «παράγει» κοινωνικές σχέσεις, καθώς το κάθε άτομο δημιουργεί εξ αγγιστείας συγγενείς. Γι' αυτό και οι συγγενείς διακρίνονται στους εξ αίματος και εξ αγγιστείας.

3.3 Η εκπαίδευση

Οι όροι «παιδεία» και «εκπαίδευση» χρησιμοποιούνται, συνήθως, με το ίδιο περιεχόμενο. Γενικά, μπορεί να λεχθεί ότι η παιδεία αναφέρεται στο σύνολο των γνώσεων, στην καλλιέργεια που έχει ένα άτομο, ενώ η εκπαίδευση αναφέρεται στη διαδικασία απόκτησης της παιδείας.

Η εκπαίδευση αποτελεί **διαχρονική αξία** της ελληνικής κοινωνίας, καθώς αποτέλεσε το βασικό όχημα κοινωνικής ανόδου των λαϊκών στρωμάτων. Ήταν το «διαβατήριο» των παιδιών από τις κατώτερες κοινωνικές και οικονομικές τάξεις για ένα καλύτερο μέλλον. Η ελληνική κοινωνία πασχίζει για παιδεία, ανεξάρτητα από τον βαθμό στον οποίον το κατορθώνει. Ο «έχων παιδεία», ο σπουδασμένος, θεωρείται σπουδαίος, μορφωμένος και βρίσκεται ψηλά στην κοινωνική ιεραρχία. Αντίθετα, ο «μη έχων παιδεία» θεωρείται αμόρφωτος και βρίσκεται χαμηλά.

Ο αγώνας για παιδεία είναι ένας αγώνας για αναγνώριση και καταξίωση. Η επιθυμία για εκπαίδευση αλλά κυρίως για λήψη πτυχίων, έχει γίνει χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας.

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους **θεμελιώδεις θεσμούς** της ελληνικής κοινωνίας που αποσκοπεί στην κοινωνικοποίηση και στη μόρφωση των νέων.

Η εκπαίδευση αφενός είναι **αναφαίρετο δικαίωμα** για όλους τους ανθρώπους και αφετέρου είναι απαραίτητος **παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης και προόδου**.

Το ελληνικό Σύνταγμα (Άρθρο 16) καθιερώνει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και τη **δωρεάν παιδεία** σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Ορίζει ότι η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει **σκοπό**: την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

Βασικοί σκοποί της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι:

α) Η μετάδοση γνώσεων / ικανοτήτων / δεξιοτήτων χρήσιμων για διάφορα θέματα, για κάποιο επάγγελμα, αλλά και γνώσεων αναγκαίων για να προχωρήσουν οι μαθητές στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης.

β) Η μετάδοση βασικών αξιών και παραδόσεων της ελληνικής κοινωνίας, δηλαδή του πολιτισμού των Ελλήνων.

γ) Η κοινωνικοποίηση των νέων ως ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, δηλαδή η καλλιέργεια της προσωπικότητάς τους.

Ειδικότερα, η εκπαίδευση έχει ως σκοπό:

Γιαν Στην, *Το σχολείο του χωριού*, Εθνική Πινακοθήκη Τέχνης του Δουβλίνου.

«Στην εποχή μας μάλλον δίνουμε περισσότερο βάρος στη χρησιμότητα της εκπαίδευσης και λιγότερο στις αξίες και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου. Η εκπαίδευση θα πρέπει να προσφέρει ιδανικά και αξίες, να μαθαίνει λόγους για να είμαστε ευτυχισμένοι.» (Ζ. ντε Ρομγί, *Πόσο επίκαιρη είναι η Αθηναϊκή δημοκρατία σήμερα*;, εκδ. Ερμής, Αθήνα 2009)

«Η εκπαίδευση θα έπρεπε να μας βοηθήσει να ανακαλύψουμε αιώνιες αξίες, ώστε να μην προσκολλώμαστε απλώς σε συνταγές ή να επαναλαμβάνουμε συνθήματα.» (Κρισναμούρτι, *Εκπαίδευση και η σημασία της ζωής*, εκδ. Καστανιώτη).

«Οι πολλές γνώσεις δεν καλλιεργούν την εξυπνάδα, αν και οι εραστές της σοφίας πρέπει να ξέρουν πολλά πράγματα.»

Ηράκλειτος

- Να εμπνεύσει αξίες, αρχές και ιδανικά.
- Να διδάξει πρότυπα συμπεριφοράς.
- Να αναπτύξει αισθήματα ατομικής και κοινωνικής αλληλεγγύης.
- Να διαμορφώσει μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Σύμφωνα με την Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα της **Unesco**, οι πυλώνες της εκπαίδευσης για το άτομο είναι:

- α. Να μάθει πώς να μαθαίνει.
- β. Να μάθει πώς να πράττει.
- γ. Να μάθει πώς να συνυπάρχει / συμβιώνει.
- δ. Να μάθει πώς να υπάρχει.

Η εκπαίδευση χρειάζεται να ακολουθεί, έστω και ασθμαίνοντας, τις εξελίξεις στην οικονομία και την κοινωνία. Αυτό δεν είναι καθόλου εύκολο αφού οι εξελίξεις τρέχουν με μεγάλη ταχύτητα. **Το εκπαιδευτικό σύστημα, λοιπόν, χρειάζεται να προσαρμόζεται** στις αλλαγές της οικονομίας και της κοινωνίας. Οι αλλαγές αφορούν όλους τους τομείς και επηρεάζουν τη ζωή μας. Ενδεικτικές αλλαγές στην εκπαίδευση, στην εργασία και στη ζωή είναι:

- Η αύξηση του χρόνου εκπαίδευσης.
- Η δημιουργία νέων επιστημονικών ειδικοτήτων.
- Η κατάργηση υπαρχόντων και η εμφάνιση νέων επαγγελμάτων.
- Η μείωση του χρόνου εργασίας.
- Η αλλαγή των όρων και τρόπων ζωής.
- Η αύξηση του χρόνου ζωής.

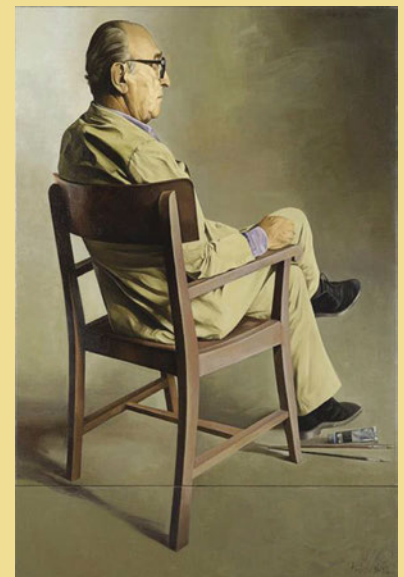
Στις μέρες μας όμως η εκπαίδευση δεν συντελείται μόνο σε ορισμένο χρόνο, αλλά σε ολόκληρη τη ζωή. Ακριβώς, επειδή οι αλλαγές είναι διαρκείς, διαρκής θα πρέπει να είναι και η εκπαίδευση. Γι' αυτό, σε όλες σχεδόν τις ανεπτυγμένες χώρες, έχει καθιερωθεί η «**Δια βίου Εκπαίδευση**».

Επειδή η σημασία της εκπαίδευσης είναι τεράστια στις σύγχρονες κοινωνίες, είναι ανάγκη η πολιτεία να πάρει κάθε μέτρο που θα αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες και θα δώσει ίσες ευκαιρίες μόρφωσης σε όλους. Οι μαθητές μπορεί να θεωρούνται τυπικά ίσοι στο σχολείο, προέρχονται όμως από διαφορετικά οικογενειακά περιβάλλοντα. Από οικογένειες πλούσιες και φτωχές. Από οικογένειες που μπορούν να βοηθήσουν το παιδί να πάει καλύτερα στο σχολείο και από οικογένειες που δεν μπορούν. Το σχολείο καλείται να διαχειριστεί και να αντιμετωπίσει αυτές τις ανισότητες. «Δεν υπάρχει πιο άδικο σχολείο από αυτό που αντιμετωπίζει διαφορετικούς ανθρώπους με τον ίδιο τρόπο» έλεγε ο Γάλλος κοινωνιολόγος Πιερ Μπουρντιέ. Γι' αυτό και η καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση πρέπει να είναι προμετωπίδα κάθε σύγχρονης πολιτείας.

Έντουαρτ Χ. Λάμσον, *Σχολείο του χωριού*, Yale University Art Gallery.

«Η δημοκρατία και η δημοκρατική εκπαίδευση κείται ανάμεσα στο στρατόπεδο και στη ζούγκλα, στον αυταρχισμό και στην ανομία, απειλείται εξίσου και από τα δύο αυτά άκρα και αμύνεται απομονώνοντας τις ακραίες συμπεριφορές. Η δημοκρατική άμυνα χαράζει τα όρια ανάμεσα στην ελευθερία και στον νόμο αγρυπνώντας ώστε ούτε ο νόμος να πνίγει την ελευθερία ούτε η ελευθερία να ακυρώνει τον νόμο.» (Κώστας Μπαλάσκας, περ. *Νέα Παιδεία*, τ.145, Αθήνα 2013)

Δήμος Σκουλάκης, *Ο δάσκαλος*, Προσωπογραφία του Γ. Μόραλη, Εθνική Πινακοθήκη.

3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ειρήνη

α. Η ελευθερία

Η ελευθερία είναι ύψιστο αγαθό. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, χαρακτηριστικό της ελευθερίας είναι να ζει κανείς όπως θέλει, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως ο καθένας κάνει ό,τι θέλει. Η **ελευθερία αποτελεί το μέτρον**, τη μεσότητα, αφού βρίσκεται μεταξύ δύο άκρων, **της ανελευθερίας και της ασυδοσίας**. Τόσο η ανελευθερία όσο και η ασυδοσία δημιουργούν προβλήματα στο άτομο και στην κοινωνία.

Επιπλέον, χαρακτηριστικό της ελευθερίας είναι το δικαίωμα του πολίτη να εκφράζει τις σκέψεις του, να λέει τις απόψεις του για τις υποθέσεις της πολιτείας και όχι μόνο. Είναι συνυφασμένη με την **ανθρώπινη αξιοπρέπεια** και για αυτήν αξίζει να θυσιάσει κάποιος και τη ζωή του.

Η ελευθερία δεν είναι μόνο **απόλαυση δικαιωμάτων αλλά και τήρηση υποχρεώσεων**. Έχει τις απαιτήσεις και τους περιορισμούς της. Είναι γνωστό το **αξίωμα: «η ελευθερία του ενός σταματάει εκεί που αρχίζει η ελευθερία του άλλου»**. Επομένως, **η ελευθερία συνεπάγεται ευθύνη**. Είμαι ελεύθερος επειδή είμαι υπεύθυνος. Ελευθερία λοιπόν σημαίνει περιορισμό, ορθότερα αυτοπεριορισμό. Η ελευθερία είναι συνυφασμένη με την πειθαρχία, την ευταξία, τη νομιμότητα, τον σεβασμό του άλλου. Δεν νοείται ελευθερία με απειθαρχία, αταξία, αναρχία, ασέβεια. Η δίχως όρια και φραγμούς ελευθερία οδηγεί στην τυραννία.

β. Η δημοκρατία

Δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο την εξουσία την έχει ο δήμος, που σημαίνει ο λαός. Δημοκρατία σημαίνει λαϊκή κυριαρχία, δηλαδή ότι όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον λαό. Όπως λέμε, στη δημοκρατία το ανώτατο όργανο της πολιτείας είναι ο λαός.

Η δημοκρατία έχει ορισμένα **χαρακτηριστικά**, όπως:

α) Η ελευθερία και η ισότητα. Η δημοκρατία στηρίζεται σε δύο θεμελιακές και αδιαπραγμάτευτες αξίες: **την ελευθερία και την ισότητα**. Είναι θεμελιακές γιατί χωρίς αυτές δεν υπάρχει δημοκρατία και αδιαπραγμάτευτες, γιατί δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και ψηφοφορίας, δηλαδή να γίνει συζήτηση στη Βουλή και να αποφασιστεί με ψηφοφορία αν θα υπάρχει ελευθερία και ισότητα. Στη δημοκρατία λοιπόν όλοι οι πολίτες είναι ελεύθεροι και ίσοι.

β) Οι εκλογές. Όλοι οι πολίτες, χωρίς εξαίρεση, έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν. Επιπλέον, επειδή στον πολιτικό τομέα δεν υπάρχουν αρμόδιοι και ειδικοί, η γνώμη όλων έχει την ίδια αξία. Επομένως,

Το σύμβολο της ειρήνης

«Η ελευθερία είναι συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης, πηγή δημιουργικότητας και ηθικότητας. Αντλώνει από το ένστικτο, δημιουργεί την ιστορία και τον πολιτισμό, διαγνώσκει την ουσία του κόσμου και αναπλάθει στοιχεία του κόσμου, γεννά την ιδέα του καθήκοντος και τις σύστοιχες αξίες της ευθύνης και της τιμής.» (Δεσποτόπουλος Κ., Μηνύματα πολιτικής, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2005)

Σύμφωνα με την ιστορία, «τίποτα δεν είναι πιο σπουδαίο για τους Έλληνες, από την ελευθερία» (Ψήφισμα της Πριήνης, αρχαίας ελληνικής πόλης στην Ιωνία). Επίσης, ο Ρήγας Φεραίος στον *Θούριο* τονίζει «Καλύτερα μιας ώρας, ελεύθερη ζωή, παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή».

«Η δημοκρατία ως καθεστώς είναι επομένως το καθεστώς εκείνο που προσπαθεί να πραγματώσει, στο μέτρο του εφικτού, την ατομική και συλλογική αυτονομία, και ταυτόχρονα το κοινό καλό κατά την αντίληψη της συγκεκριμένης κοινότητας.» (Κ. Καστοριάδης, Η άνοδος της ασημανότητας, εκδ. Ψυλόν, Αθήνα.)

όλοι οι πολίτες είναι ίσοι, έχουν μία ψήφο.

Η δημοκρατία δεν είναι νομικό κατασκεύασμα, είναι πρωτίστως **τρόπος ζωής**. Αλλά κάθε τρόπος ζωής έχει κάποιες αδυναμίες, και ελαττώματα. Στη δημοκρατία αναπτύσσονται ορισμένα αρνητικά φαινόμενα, όπως η κατάχρηση της ελευθερίας, η δημαγωγία και ο φανατισμός, η ανευθυνότητα και ο λαϊκισμός, η πρόταξη του κομματικού συμφέροντος έναντι του συμφέροντος της πολιτείας κτλ. Επομένως, η δημοκρατία δεν είναι δεδομένη. Είναι **άθλημα και κατόρθωμα**. Χρειάζεται προσπάθεια.

γ. Ειρήνη

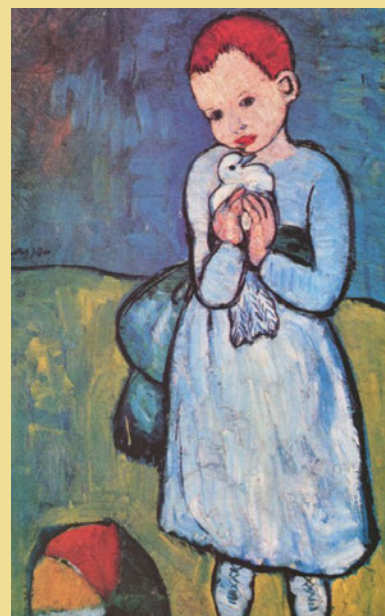
Όταν υπάρχει ειρήνη, οι άνθρωποι ζουν αρμονικά και επιλύουν τις διαφορές τους ειρηνικά, με διάλογο και συμφωνίες. Αντίθετα, σε περίπτωση πολέμου, οι διαφορές επιλύονται με βίαια μέσα. «Πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με βίαια μέσα.» (Κλαούζεβιτς) Επειδή ακριβώς ο πόλεμος έχει καταστροφικές συνέπειες, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή όλα τα κράτη του κόσμου, έχουν συμφωνήσει στην «**ειρηνική επίλυση των διαφορών**», η οποία αποτελεί βασική **αρχή του Διεθνούς Δικαίου**.

Η Ελλάδα έχει δοκιμαστεί από πολέμους. Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της καταστροφής που φέρνει ο πόλεμος, η Ελλάδα μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την τριπλή Κατοχή που υπέστη (Γερμανία, Ιταλία, Βουλγαρία) είχε τα εξής οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη:

- Μισό εκατομμύριο Έλληνες έχασαν τη ζωή τους από την πείνα και τις κακουχίες.
- Μείωση της αγροτικής παραγωγής κατά 40%.
- Μείωση της κτηνοτροφίας κατά 50%.
- Καταστροφή των δασών κατά 20%.
- Καταστροφή του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας κατά 70%.
- Καταστροφή περίπου 150.000 κατοικιών.
- Συνολική απώλεια οικοδομών (δημόσια κτήρια-οικίες κτλ.) περίπου 409.000.
- Καταστροφή 5.000 σχολικών κτηρίων.
- Απώλεια κατά 73% της επιβατικής και εμπορικής ναυτιλίας. (Πηγή: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ΄ και *Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ήλιος*, τ. Ζ΄)

Τα στοιχεία δείχνουν το μέγεθος της καταστροφής που φέρνει ο πόλεμος και πόσο εμποδίζει τις κοινωνίες να προοδεύσουν.

Στη δημοκρατία δεν υπάρχουν οριστικές απαντήσεις. Το ερώτημα περί του ορθού παραμένει αενάως ανοιχτό, και αυτό αποτελεί την καλύτερη εγγύηση της ελευθερίας. (Δ. Θ. Τσάτσος, *Πολιτεία*, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2010).

Πάμπλο Πικάσο, *Το παιδί και το περιστέρι*. Ιδιωτική συλλογή.

«Γιατί έχουμε έρθει στη συνέλευση του δήμου για να συζητήσουμε και να αποφασίσουμε για πόλεμο και ειρήνη, για ζητήματα δηλαδή που έχουν πολύ μεγάλη σημασία στη ζωή των ανθρώπων και για τα οποία όσοι σκέφτονται σωστά κατά αναγκαία συνέπεια ευτυχούν περισσότερο (εξασφαλίζουν ζωή πιο ευτυχισμένη) από τους άλλους (που δεν σκέφτονται σωστά). Τόσο μεγάλη λοιπόν είναι η σπουδαιότητα εκείνων των θεμάτων, για τα οποία έχουμε συγκεντρωθεί.» (Ισοκράτης, *Περί ειρήνης*, μετ. Δ. Αντωνίου)

3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά

Α. Φυσική κληρονομιά

Η Ελλάδα διαθέτει ένα από τα πιο όμορφα τοπία στον κόσμο. Γι' αυτόν τον λόγο και έχει τόσο πολύ τουρισμό. Η θάλασσα και τα νησιά με τις ατελείωτες παραλίες αποτελούν μια ακόμα πηγή πλούτου και φυσικού κάλλους.

Η χώρα μας διαθέτει **φυσικές και προστατευόμενες περιοχές**, όπως μνημεία της φύσης, εθνικά πάρκα (εθνικοί δρυμοί), προστατευόμενα τοπία κτλ.

Επίσης, διαθέτει **πλούσια βιοποικιλότητα** (πανίδα και χλωρίδα). Η πανίδα και η χλωρίδα αποτελούν σημαντικό πλούτο για την χώρα. Δυστυχώς, υπάρχουν ορισμένες δραστηριότητες των ανθρώπων, όπως η εκδάσωση, το κυνήγι, η χρήση γεωργικών φαρμάκων, η ρύπανση κτλ., που επηρεάζουν την πανίδα και τη χλωρίδα. Μάλιστα, υπολογίζεται ότι τις επόμενες δεκαετίες πρόκειται να επέλθει μείωση κατά 50% της βιοποικιλότητας. Αυτό σημαίνει μεγάλη οικολογική και οικονομική απώλεια για τη χώρα.

Η διατήρηση της βιοποικιλότητας είναι απαραίτητη. Η **σημασία** της είναι μεγάλη διότι:

- Αποτελεί παράγοντα ισορροπίας ανθρώπου-φύσης.
- Η εξαφάνιση και ενός μόνο είδους διαταράσσει την αλυσίδα ζωής.
- Υπάρχουν νέες χρήσεις των φυσικών πόρων με τη χρήση της γενετικής.

Β. Πολιτισμική κληρονομιά

Πολιτισμός είναι το σύνολο των επιτευγμάτων του ανθρώπου. Πολιτισμός σημαίνει, εκτός των άλλων, και **τρόπος ζωής**.

Αν τη φυσική κληρονομιά την προσφέρει η φύση, την πολιτισμική κληρονομιά την δημιουργεί ο άνθρωπος. Και συγκεκριμένα οι Έλληνες δημιούργησαν μνημεία περιωπής, άξια θαυμασμού. Η Ελλάδα, στην πορεία του χρόνου, δημιούργησε έναν μεγάλο πολιτισμό, και επιπλέον, μια **θαυμαστή πολιτισμική πολυμορφία**. Με την μακραίωνη ιστορία της, έχει δημιουργήσει και κατέχει μια μεγάλη ποικιλία σε έργα τέχνης, αρχιτεκτονικά μνημεία και οικιστικά σύνολα. Η κλασική Ελλάδα, η ελληνιστική περίοδος, ο βυζαντινός πολιτισμός, η νεότερη Ελλάδα, έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους στις επόμενες γενιές.

Η πολιτισμική κληρονομιά της Ελλάδας είναι, σύμφωνα με πολλούς, το μεγαλύτερο κεφάλαιό της.

Η διατήρηση και η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος είναι απαραίτητη για την οικοδόμηση του παρόντος αλλά και του μέλλοντος. Διατήρηση του παρελθόντος δεν σημαίνει «προγονοπληξία»

Κωνσταντίνος Μαλέας, *Τοπία*
Πεντέλης, Εθνική Πινακοθήκη.

«Οι κάτοικοι του ελληνικού χώρου είτε το έχουν συνειδητοποιήσει είτε όχι, έχουν το προνόμιο να κάθονται, να ζουν και να δρουν επάνω σ' ένα έδαφος, όπου διαδραματίστηκαν σπουδαία γεγονότα και συμβάντα, σε όλες τις φάσεις της μέχρι σήμερα γνωστής πολιτιστικής πορείας του ανθρώπου.» (Γ. Π. Λάββας, *Πολιτιστική κληρονομιά*, Αθήνα 1993)

«Ο κάθε πολιτισμός έχει τριπλή έκφραση: α) είναι υλικός πολιτισμός β) είναι τρόπος ζωής γ) είναι ιδεολογία. Είναι όλα τα επιτεύγματα, οι αξίες και οι παραδόσεις.» (Νίκος Ψυρούκης, *Ιστορικός χώρος και Ελλάδα*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1990)

«Αποκηρύσσοντας το παρελθόν ως απαρχαιωμένο ή τυραννικό, μια κοινωνία λιγοστεύει τη διάρκεια της επιρροής του στις επόμενες γενιές... Ο διπλός μαρασμός του παρελθόντος και του μέλλοντος αφήνει το παρόν φορτωμένο με τεράστια βάρη.» (Βασίλης Καραποστόλης, *Ήπιος λόγος*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1989)

«Ένα μέρος του παρελθόντος πεθαίνει κάθε στιγμή και η θνησιμότητά του μας μολύνει αν προσκολληθούμε σε αυτό με υπερβολική αγάπη. Ένα μέρος του παρελθόντος μένει πάντα ζωντανό και κινδυνεύουμε καταφρονώντας τη ζωντάνια του.» (Γ. Σεφέρης)

και προσκόλληση σε αυτό. Σημαίνει μελέτη και δημιουργικό δάνειο από αυτό.

Το μέλλον οικοδομείται και μέσα από την δημιουργική αξιοποίηση γόνιμων στοιχείων του παρελθόντος. Ο Δημήτρης Γληνός διέκρινε τον άγονο από τον δημιουργικό ιστορισμό. **Άγονος ιστορισμός** είναι η άκριτη προσκόλληση στο παρελθόν. **Δημιουργικός ιστορισμός** είναι η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος. Παράδειγμα δημιουργικού ιστορισμού είναι η γνώση της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και γραμματείας. Παράδειγμα άγονου ιστορισμού είναι η προσκόλληση στους γραμματικούς και συντακτικούς τύπους, χωρίς ουσιαστική γνώση του νοήματος των κειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.

Η εποχή που ζούμε είναι εποχή γρήγορων αλλαγών. Η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος βοηθά τον άνθρωπο να έχει αίσθηση της ιστορικής συνέχειας, αλλά και των δυνάμεων που διαμόρφωσαν και διαμορφώνουν τον σύγχρονο κόσμο.

Οι «καλές» παραδόσεις κάθε κοινωνίας πρέπει να χρησιμοποιούνται ως εφελκυστικό και βατήρας για τη σύνθεση και τη δημιουργία του νέου. Σε κάθε άλλη περίπτωση θα κάνουμε ένα ιστορικό σημειωτόν! Η άκριτη και άγονη προσκόλληση στο παρελθόν δεν βοηθάει τις κοινωνίες να προοδεύσουν.

Η ανθρώπινη ιστορία είναι **ιστορία συντήρησης και προόδου**, διατήρησης και αλλαγής. Οι δημιουργίες μένουν κληρονομιά στις επόμενες γενιές. Κάθε γενιά αντιμετωπίζει το πρόβλημα να ακολουθήσει ή όχι αυτή την κληρονομιά, ενώ ταυτόχρονα οφείλει να γνωρίζει ότι η πορεία προς το μέλλον, εξαρτάται από τον σεβασμό των έργων του παρελθόντος.

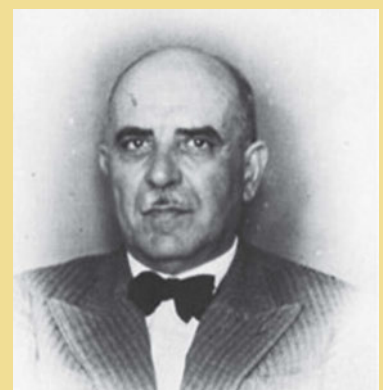
Η διατήρηση του παρελθόντος, διευκολύνει την πορεία προς το μέλλον. Αν θέλουμε να φτιάξουμε το μέλλον, έχουμε ανάγκη το παρελθόν. Η έλλειψη κοινών αναφορών, η έλλειψη ατομικής και συλλογικής μνήμης κάνει **προβληματικό το παρόν και αβέβαιο το μέλλον**. Ένας λαός που δεν μπορεί να συντηρήσει και να ανακαλέσει ένα κοινό παρελθόν, δύσκολα προσανατολίζεται σε ένα κοινό μέλλον.

Ιάκωβος Ρίζος, *Στην ταράτσα*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Η διατήρηση της παράδοσης, ίσως σημαίνει προσκόλληση στο παρελθόν και αδυναμία παρακολούθησης της πορείας προς το μέλλον. Αλλά στην προκειμένη περίπτωση δε γίνεται λόγος για προσκόλληση στην παράδοση, ούτε για σύγκρουση με τις άλλες παραδόσεις. Άλλωστε, η πορεία προς το μέλλον, επιβάλλει και την πορεία προς το παρελθόν, για να διατηρείται η ισορροπία στο παρόν, όπως επιβάλλει και την αναγκαιότητα και την ωφελιμότητα της συνύπαρξης των διαφορετικών παραδόσεων.

«Το παρελθόν είναι τεράστια δύναμη, όταν το κυριαρχείς και βάρος ασήκωτο όταν σε υποδουλώνει.»
(Κ. Τσάτσος)

Δημήτρης Γληνός (1882-1943)
Έλληνας παιδαγωγός

(Για τη ζωή και το έργο του Δημήτρη Γληνού βλ. την ιστοσελίδα του Ιδρύματος Γληνού <https://www.glinos.gr/v1/glnos/gfhistory/>)

3.6 Φιλοπατρία – πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτισμός

Η φιλοπατρία, η αγάπη για την πατρίδα, υπάρχει από την εποχή του Ομήρου. Ο Όμηρος αναφέρει στην *Οδύσσεια* τον νόστο του Οδυσσέα, ο οποίος πασχίζει να επιστρέψει στην πατρίδα του κι ας πεθάνει. Επίσης, στην αρχαία Ελλάδα, η αγωγή των νέων είχε στόχο τη δημιουργία ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών αλλά και την αγάπη προς την πατρίδα.

Το **έθνος** είναι γέννημα της Γαλλικής Επανάστασης (1789). Έτσι, η δημιουργία της εθνικής συνείδησης, η αίσθηση ενότητας και ιδιαιτερότητας ενός λαού έναντι άλλων, είναι κάτι σχετικά καινούργιο. Το έθνος στρεφόταν τόσο κατά της υπερ-εξουσίας του μονάρχη, που κυριαρχούσε σε διάφορα έθνη, όσο και κατά των τοπικών εξουσιών, παραδόσεων και ιδιαιτεροτήτων.

Η ιδέα του έθνους θα αποτελέσει την **κινητήρια δύναμη** των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων του 19ου και 20ού αιώνα. Αυτή η ιδέα διέσπασε τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες και δημιούργησε τα έθνη-κράτη. Είναι μια ιδέα που πηγάζει από έναν λαό, εκφράζει τη συνείδηση της ενότητας και ιδιαιτερότητάς του, τη θέλησή του για κοινή πορεία και ανεξάρτητη κρατική οργάνωση.

Στις αρχές του 21ου αιώνα, η **ιδέα του έθνους** έχει επεκταθεί σε όλο τον κόσμο. Είναι ένα ισχυρό ιδανικό για πολλούς. Με αυτό το ιδανικό συναρτάται και ο όρος πατρίδα. Πατρίδα και έθνος δεν ταυτίζονται. Αρχικά πατρίδα σήμαινε τον τόπο όπου γεννήθηκαν, έζησαν και τάφηκαν οι πρόγονοι, τον τόπο όπου γεννήθηκαν και ζουν τώρα οι απόγονοί τους. Στην πορεία του χρόνου προστέθηκαν οι κοινές παραδόσεις, το κοινό ιστορικό παρελθόν. Επιπλέον προστέθηκαν οι κοινές ιδέες και αξίες, προσπάθειες και προσδοκίες για το παρόν και το μέλλον.

Πατρίδα είναι ο τόπος όπου ζουν ομοεθνείς και συναρτάται με τον συναισθηματικό δεσμό που συνδέει όσους έχουν συνείδηση κοινής καταγωγής, κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς, κοινού ιστορικού παρελθόντος, κοινών προσπαθειών για το παρόν και κοινών προσδοκιών για το μέλλον.

Πολλοί είναι αυτοί που αγωνιούν, μάχονται και πεθαίνουν για το έθνος και την πατρίδα. Ο πατριώτης ταυτίζει το «Εγώ» με το «Εμείς», που είναι το έθνος, η πατρίδα. Η ταύτιση αυτή εξυψώνει το Εγώ, γιατί το έθνος / πατρίδα είναι αξία. Ο **επιθετικός εθνικισμός** δηλώνει την προσπάθεια επιβολής ενός έθνους σε άλλα έθνη. Αντίθετα, ο **πατριωτισμός** δεν έχει επεκτατικές βλέψεις, αλλά προασπίζεται το δικό του εθνικό έδαφος, τον πολιτισμό του, τις παραδόσεις του, την ταυτότητά του.

Πατριωτισμός είναι η αγάπη και η αφοσίωση προς την πατρί-

Νίκος Λύτρας, *Βάρκα με πανί*,
Εθνική Πινακοθήκη.

*«Μητρός τε και πατρός και των άλλων
προγόνων απάντων τιμιώτερον ἔστιν ἡ
πατρίς και σεμνότερον και αγιότερον.»*
(Πλάτων, *Κρίτων*).

Πατριωτισμός: πρώτα η αγάπη για
τους δικούς σου.

Εθνικισμός: πρώτα το μίσος για τους
ξένους.

Αυτά τα δέντρα δε βολεύονται με
λιγότερο ουρανό,
αυτές οι πέτρες δε βολεύονται
κάτω από ξένα βήματα,
αυτά τα πρόσωπα δε βολεύονται
παρά μόνο στον ήλιο,
αυτές οι καρδιές δε βολεύονται
παρά μόνο στο δίκιο.
(Γιάννης Ρίτσος, *Ρωμοσύνη*)

*«Αλίμονο στην Ελλάδα, αν στηρίζει
το μέλλον της μονάχα στις άμορφες
μάζες των φρόνιμων παιδιών, που
το ιδανικό τους είναι μια ήρεμη και
γλυκιά μεσημβρινή Ελβετία, υπόδειγμα
τάξης, άνεσης και μακαριότητας, χω-
ρίς καμία αγωνία, κανένα μεγάλο όνει-
ρο, καμία τρέλλα, καμία δημιουργική
πνοή. Μα είναι δυνατό να καταστήσει
Ελβετία αυτή η χώρα του Οδυσσέα;»*
(Γ. Θεοτοκάς)

δα. Έτσι για παράδειγμα, οι πρόγονοί μας του 1821 και του 1940 θυσιάστηκαν για την ελευθερία της πατρίδας. Επίσης, το Σύνταγμά μας ορίζει ότι: «η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων.» (Άρθρο 120, παρ. 4)

Εθνικισμός είναι η αποκλειστική προσήλωση προς την ιδέα του έθνους, στο πλαίσιο μιας αντίληψης που θεωρεί όλα τα άλλα έθνη «κατώτερα» από το «δικό μου». Όταν ο εθνικισμός έχει επεκτατικές βλέψεις και διάθεση επιβολής σε άλλα έθνη μετατρέπεται σε **σωβινισμό**.

Εκτός από τη φιλοπατρία υπάρχει και η φιλοκοσμία. Ο όρος **φιλοκοσμία** (φιλώ + κόσμος = αγαπώ τον κόσμο) είναι η γνώση, ο σεβασμός, η φροντίδα, η προστασία και η αγάπη για όλο τον κόσμο. Ο «κόσμος» περιλαμβάνει τα πάντα. Από ένα φύλλο ενός δέντρου μέχρι ολόκληρο το σύμπαν.

Αν η ιδέα της πατρίδας / του έθνους ενδιαφέρεται για έναν λαό και για έναν ορισμένο χώρο, η ιδέα της φιλοκοσμίας / του παγκόσμιου υπερβαίνει λαούς και χώρους. Με την υπέρβαση του έθνους δημιουργήθηκαν υπερεθνικές ενότητες (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση) και παγκόσμιοι οργανισμοί (π.χ. Ο.Η.Ε.).

Η φιλοκοσμία, επίσης, είναι ένα πολιτικό όραμα, μια πρόταση που αποσκοπεί στην καλύτερη αντιμετώπιση των μεγάλων προβλημάτων της ανθρωπότητας, όπως η απειλή πυρηνικού πολέμου, η καταστροφή του περιβάλλοντος, ο υπερπληθυσμός, η φτώχεια, η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διαφθορά, τα ναρκωτικά, η τρομοκρατία, ο ρατσισμός κτλ.

Υπάρχει **κοινή ανάγκη** και **κοινό συμφέρον** για **κοινή αντιμετώπιση** των παγκόσμιων προβλημάτων. Οι προσπάθειες ενός κράτους ή μιας ομάδας κρατών δεν αρκούν. Αυτό το απέδειξαν περίτρανα τα πυρηνικά ατυχήματα στο Τσέρνομπιλ (Ε.Σ.Σ.Δ.) και στην Φουκουσίμα (Ιαπωνία).

Η ιδέα του κοσμοπολιτισμού εμφανίζεται για πρώτη φορά μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, την κατάργηση της πόλης-κράτους και τη δημιουργία της οικουμένης και του **πολίτη του κόσμου (κοσμοπολίτη)**. Αυτό συμβαίνει και σήμερα με τις Τεχνολογίες των Πληροφοριών και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.), που ο κόσμος όλος είναι ένα χωριό (**παγκόσμιο χωριό**). Ο κοσμοπολιτισμός είναι αντίθετος με τον τοπικισμό και τον εθνικισμό. Αναφέρεται στον πολιτισμό όλου του κόσμου.

«Τούτη την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί και σοφοί και αμαθείς, και πλούσιοι και φτωχοί, και πολιτικοί και στρατιωτικοί, και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι. Όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί να την φυλάμεν κι όλοι μαζί, και να μην λέγει ούτε ο δυνατός 'Εγώ', ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς 'Εγώ'; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει ή χαλάσει να λέγει 'Εγώ'. Όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε 'Εμείς'. Είμαστε στο 'Εμείς' κι όχι εις το 'Εγώ'.» (Στρατηγός Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα).

«Η φιλοκοσμική δημοκρατία έχει ως κύριο χαρακτηριστικό ότι είναι μια ένωση ή αλλιώς ένας συνδυασμός ή ένας συγκερασμός ή ένα μείγμα ή ένας γάμος Κοινοβουλευτικής και Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, συνδυάζει τις εκλογές της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας και την κλήρωση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, δηλαδή συνδυάζει την αξιοκρατία (εκλογές) με την ισότητα (κλήρωση).» (Παρασκευάς Ν. Παρασκευόπουλος, Αναγέννηση της Αθηναϊκής δημοκρατίας, Η φιλοκοσμική δημοκρατία, εκδ. Σύλλογος Φιλοκοσμίας Ελλάδος, Αθήνα 2013)

Αξίζει να προσπαθεί κανείς για μια καλύτερη ζωή για όλους τους ανθρώπους στον πλανήτη Γη.

Ε. Τέρφλοθ, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, 1973, Εθνική Πινακοθήκη.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Δημιουργικός ιστορισμός είναι η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος.
- _____ Η πυρηνική οικογένεια είναι αυτή που αποτελείται από το ζευγάρι και τα παιδιά του.
- _____ Το εκπαιδευτικό σύστημα χρειάζεται να είναι σταθερό και αμετάβλητο.
- _____ Ο σωβινισμός είναι μορφή του εθνικισμού.

1β. Η αγάπη προς την πατρίδα εκφράζεται με (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Τον αμυντικό εθνικισμό.
- β. Τον επιθετικό εθνικισμό.
- γ. Τον εθνικισμό.
- δ. Τον πατριωτισμό.
- ε. Τίποτε από τα παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. πυρηνική οικογένεια
- 2. εκτεταμένη οικογένεια
- 3. μονογονεϊκή οικογένεια
- 4. χωλή οικογένεια
- 5. μεικτή οικογένεια

Β΄ στήλη

- _____ πατριαρχική οικογένεια
- _____ κυριαρχεί στις βιομηχανικές κοινωνίες
- _____ ο ένας γονέας απουσιάζει για μεγάλα διαστήματα
- _____ περιλαμβάνει μόνο έναν γονέα
- _____ συμβιώνουν το ζευγάρι και η αδερφή της συζύγου

2α. Να διατυπώσετε τις απόψεις σας σχετικά με τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.

2β. Να διακρίνετε την έννοια του πατριωτισμού από αυτήν του εθνικισμού.

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Να αναπτύξετε την ελευθερία και την ισότητα ως χαρακτηριστικά της δημοκρατίας.

1β. Αναπτύξτε την έννοια της ελληνορθόδοξης παράδοσης.

2α. Να εξηγήσετε το περιεχόμενο της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς.

2β. Να εξηγήσετε γιατί η εκπαίδευση αποτελεί μια διαχρονική αξία της ελληνικής κοινωνίας.

Επιπλέον:

- Να συζητήσετε ποια προβλήματα αντιμετωπίζει η σύγχρονη μονογονεϊκή οικογένεια.
- Να συζητήσετε στην τάξη τα αρνητικά φαινόμενα που στιγματίζουν τη σύγχρονη δημοκρατία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 5

- 4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα
 - 4.1.1 Οι ανάγκες
 - 4.1.2 Τα αγαθά – το καταναλωτικό πρότυπο
- 4.2 Οι επιχειρήσεις
 - 4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής
 - 4.2.2 Το κόστος παραγωγής
 - 4.2.3 Η τιμή των αγαθών
- 4.3. Τα νοικοκυριά
 - 4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών
 - 4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός
- 4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής
- 4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικονομίας

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν το κύριο οικονομικό πρόβλημα.
- Να διακρίνουν τις πραγματικές από τις πλασματικές ανάγκες.
- Να εξηγούν τους συντελεστές παραγωγής και τη συμβολή τους στο κόστος παραγωγής.
- Να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία του χρήματος στις σύγχρονες κοινωνίες και να υιοθετούν υπεύθυνη καταναλωτική συμπεριφορά.
- Να σχεδιάζουν και να εφαρμόζουν τον προσωπικό και τον οικογενειακό προϋπολογισμό.
- Να περιγράφουν και να αναλύουν τον τρόπο διαμόρφωσης των τιμών.
- Να απαριθμούν περιπτώσεις που το κράτος παράγει και καταναλώνει προϊόντα.

Βασική ορολογία

- ανταγωνιστικότητα οικονομίας	- καταναλωτά αγαθά	- νόμος της ζήτησης
- ανταγωνιστικότητα προϊόντος	- καταναλωτική κοινωνία	- νόμος της προσφοράς
- δημόσια αγαθά	- καταναλωτική συνείδηση	- οικογενειακός προϋπολογισμός
- δημόσιο συμφέρον	- καταναλωτικό πρότυπο	- οικονομικό πρόβλημα
- διαρθρωτικά προβλήματα	- κέρδος	- συνολικό κόστος
- διαρκή αγαθά	- κεφάλαιο	- κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος
- ελλειμματικό ισοζύγιο	- κόστος παραγωγής	- συντελεστές παραγωγής
- επιχειρηματικότητα	- κρατικός παρεμβατισμός	- σφάλμα σύνθεσης
- ιεράρχηση αναγκών	- μεγιστοποίηση ευημερίας	- τιμή ισορροπίας
	- μεγιστοποίηση του κέρδους	

4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα

4.1.1 Οι ανάγκες

Το κύριο οικονομικό πρόβλημα, το οποίο έχει παγκόσμια ισχύ και από αυτό απορρέουν όλα τα υπόλοιπα οικονομικά προβλήματα είναι ότι: **οι ανάγκες των ανθρώπων είναι απεριόριστες και τα μέσα για την ικανοποίησή τους περιορισμένα**. Αλλιώς: **πώς με περιορισμένους πόρους θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες**; Ανάγκη είναι η έλλειψη ή η αίσθηση της έλλειψης, που εκφράζεται με την επιθυμία ικανοποίησής της. Τα μέσα που ικανοποιούν τις ανάγκες ονομάζονται **αγαθά**. Ανεξάρτητα από το αν η ανάγκη είναι πραγματική ή όχι, τόσο η έλλειψη όσο και η αίσθηση της έλλειψης, έχουν το ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή το κενό. Ο ανθρώπινος οργανισμός κινητοποιείται για να καλύψει αυτό το κενό, δηλαδή την ανάγκη. Έτσι χρειάζεται να παρθούν αποφάσεις, όπως: Πρώτον, **ποιες ανάγκες θα ικανοποιηθούν**; Αυτό σημαίνει πως, τόσο τα άτομα όσο και το σύνολο, απαιτείται να κάνουν μια **ιεράρχηση αναγκών**. Όλες οι ανάγκες δεν έχουν την ίδια σπουδαιότητα. Υπάρχουν ανάγκες βασικές (π.χ. τροφή, κατοικία) και ανάγκες δευτερεύουσες (π.χ. διακόσμηση σπιτιού).

Δεύτερον, **πώς θα αυξηθούν τα μέσα, ώστε να ικανοποιηθούν περισσότερες ανάγκες**; Υπάρχουν τρόποι να αυξηθούν τα μέσα, όπως με κατάλληλη μείξη των συντελεστών παραγωγής, με εφαρμογή νέων μεθόδων παραγωγής, με εφαρμογή νέας τεχνολογίας κτλ. Οι ανάγκες έχουν δύο **χαρακτηριστικές ιδιότητες**:

α) Είναι απεριόριστες. Δηλαδή δημιουργούνται διαρκώς νέες ανάγκες και οι υπάρχουσες εξελίσσονται. Μάλιστα, όσο εκσυγχρονίζεται μια κοινωνία τόσο περισσότερες ανάγκες έχουν οι άνθρωποι. Συνήθως, η ικανοποίηση μιας ανάγκης συνεπάγεται τη δημιουργία άλλων αναγκών. Παράδειγμα: η αγορά κατοικίας δημιουργεί την ανάγκη για έπιπλα, για διακόσμηση κτλ. Η αύξηση των αναγκών γίνεται, κυρίως, για δύο λόγους: πρώτον, **λόγω μίμησης**, αφού οι άνθρωποι έχουν την τάση ο ένας να μιμείται τον άλλον. Δεύτερον, **λόγω διαφήμισης**, αφού η διαφήμιση, συνήθως, δημιουργεί νέες ανάγκες. Πολλές ανάγκες μας δεν είναι πραγματικές αλλά πλασματικές. Μεγάλο ρόλο στη δημιουργία πλασματικών αναγκών παίζει η διαφήμιση.

β) Υπόκεινται σε προσωρινό κορεσμό. Κάθε ανάγκη όταν ικανοποιηθεί παύει να υπάρχει. Αλλά αυτό ισχύει προσωρινά, γιατί γρήγορα ή αργά επανεμφανίζεται. Παράδειγμα: με ένα δυο πιάτα φαγητό παύουμε να πεινάμε, όμως, την επόμενη μέρα υπάρχει πάλι η ανάγκη για φαγητό. Η αγορά σπιτιού κάλυψε την ανάγκη για στέγαση και πιθανώς να μην χρειαστεί ένα νέο σπίτι. Όμως,

«Τα περισσότερα οικονομικά φαινόμενα [...] δεν μπορούν να εκφραστούν εύκολα με μαθηματικό τρόπο. Οι οικονομολόγοι πρέπει επομένως να προσέχουν να μην αποδώσουν λανθασμένες αναλογίες στις οικονομικές δυνάμεις, δίνοντας περισσότερη έμφαση σε αυτά τα στοιχεία που μπορούν εύκολα να ποσοτικοποιηθούν.»

(Alfred Marshall, 1891, αναφέρεται στο Γιάνης Βαρουφάκης, *Πολιτική Οικονομία. Η οικονομική θεωρία στο φως της κριτικής*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007)

Το οικονομικό πρόβλημα σχετίζεται με την ανάπτυξη της οικονομίας. Τη δεκαετία του 1930, ένας Έλληνας οικονομολόγος, ο Σεραφείμ Μάξιμος (1899-1962) παρατήρησε ότι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται το οικονομικό πρόβλημα στα εγχειρίδια της Οικονομικής Επιστήμης δίνει στους φοιτητές την εσφαλμένη εντύπωση ότι οι πόροι (πρώτες ύλες, γη κτλ.) και τα μέσα (μηχανήματα, τεχνικές παραγωγής κτλ.) είναι σταθερά μεγέθη. Όμως, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Τα μέσα παραγωγής (μηχανήματα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή, γη, εργοστάσια κτλ.) και οι πόροι μεταβάλλονται με την εξέλιξη της τεχνολογίας και των επιστημών. Κατά συνέπεια, η αλλαγή της οργάνωσης της παραγωγής και της διανομής των προϊόντων μπορεί να εξασφαλίσει καλύτερες συνθήκες ζωής σε όλους τους ανθρώπους. Σήμερα, οι σύγχρονες μηχανές στην παραγωγή δίνουν τη δυνατότητα εξάλειψης της πείνας από τον πλανήτη. Όμως, εκατομμύρια άνθρωποι στον πλανήτη υποσιτίζονται. Η φτώχεια είναι από τα μεγαλύτερα προβλήματα σε έναν πλανήτη που κατακλύζεται από αγαθά.

υπάρχουν και ανάγκες που ο κορεσμός τους δεν είναι εύκολος. Αυτό ισχύει κυρίως για τις ψυχολογικές και συναισθηματικές ανάγκες.

4.1.2 Τα αγαθά – το καταναλωτικό πρότυπο

Τα μέσα με τα οποία ικανοποιούνται οι ανάγκες καλούνται αγαθά. Τα αγαθά μπορεί να είναι υλικά αγαθά (τροφήμα, αυτοκίνητο κτλ.) και υπηρεσίες (παιδεία, υγεία κτλ.). Τα υλικά αγαθά διακρίνονται σε:

α) Καταναλωτά. Είναι αυτά που αφού χρησιμοποιηθούν, παύουν να υπάρχουν και δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν πάλι για την ίδια κάλυψη της ίδιας ανάγκης (π.χ. τρόφιμα, βενζίνη).

β) Διαρκή. Είναι αυτά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολλές φορές, χωρίς να χάσουν κάποια ιδιότητά τους, έστω και αν με την πάροδο του χρόνου φθείρονται (π.χ. ρούχα, αυτοκίνητο).

Οι σημερινές οικονομικά ανεπτυγμένες κοινωνίες είναι **καταναλωτικές κοινωνίες**. Βέβαια, κάθε κοινωνία έχει το δικό της **καταναλωτικό πρότυπο**. Το ίδιο ισχύει και για κάθε άτομο. Αρκετοί άνθρωποι αγοράζουν / καταναλώνουν αγαθά που δεν τα έχουν ανάγκη. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του καταναλωτικού προτύπου διαδραματίζει η διαφήμιση.

Η **διαφήμιση** είναι **μηχανισμός πληροφόρησης αλλά και χειραγώγησης του ανθρώπου**. Βέβαια, το άτομο διαθέτει μηχανισμούς άμυνας, αλλά τελικά υποκύπτει κάτω από τον συνεχή βομβαρδισμό της διαφήμισης. Τα παιδιά, αλλά και οι μεγάλοι, είναι χρήσιμο να γνωρίζουν για τη διαφήμιση, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

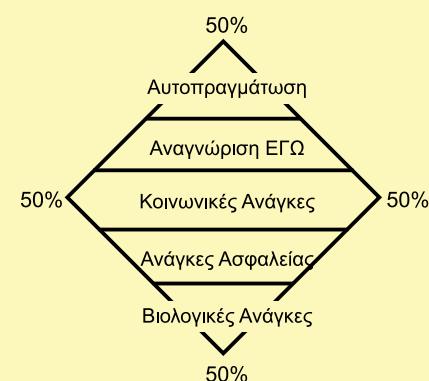
α. Η διαφήμιση δημιουργεί πλασματικές ανάγκες. Ο αγώνας και η αγωνία για να ικανοποιηθούν αυτές οι ανάγκες δημιουργούν πολλά προβλήματα (άγχος, περισσότερη εργασία, ανικανοποίητο κτλ.).

β. Ο κόσμος της διαφήμισης είναι εικονικός και διαφέρει από τον πραγματικό κόσμο. Ο όμορφος, δυνατός, φανταχτερός κτλ. κόσμος που δείχνει η διαφήμιση είναι ψεύτικος. Οποιοδήποτε προϊόν και αν καταναλώσει κάποιος δεν θα γίνει τόσο όμορφος, δυνατός, φανταχτερός κτλ., όσο δείχνει η διαφήμιση.

γ. Η γλώσσα των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.) παρουσιάζει ιδιαιτερότητες. Κάθε Μ.Μ.Ε. χρησιμοποιεί τον δικό του τρόπο, τη δική του γλώσσα (μουσική, χρώμα, λέξεις κτλ.) για να «περάσει» το μήνυμα που θέλει στο κοινό.

δ. Κάθε άτομο / δέκτης αποκωδικοποιεί / ερμηνεύει με τον δικό του τρόπο το ίδιο διαφημιστικό μήνυμα. Το ερμηνεύει ανάλογα με την κουλτούρα και τη νοοτροπία του, την συνολική προσωπικότητά του.

Όσο η κοινωνία δημιουργεί τους όρους για την κάλυψη των βιοτικών αναγκών των ανθρώπων, τόσο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για να ασχοληθούν οι άνθρωποι με τα γράμματα, τις τέχνες, τον πολιτισμό και γενικότερα με δραστηριότητες που βελτιώνουν την προσωπικότητά τους. Γι' αυτό και η οικονομία είναι, σε μεγάλο βαθμό, η βάση της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής ζωής. Το επόμενο διάγραμμα δείχνει πώς οργανώνουν οι άνθρωποι την ικανοποίηση των αναγκών τους σε μια ανεπτυγμένη οικονομικά κοινωνία, η οποία δίνει στα μέλη της τη δυνατότητα να ικανοποιήσουν τις βιοτικές τους ανάγκες, έχοντας παράλληλα το χρόνο και τα μέσα να ασχοληθούν με δραστηριότητες που τους ευχαριστούν και καλλιεργούν την προσωπικότητά τους.

Πηγή σχήματος: Αθανάσιος Παππάς, *Σύγχρονη θεωρία και πράξη της Παιδείας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1988.

Υπάρχει μεγάλη διαφορά στη διαφήμιση που γίνεται σε μια εφημερίδα, στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση, στο διαδίκτυο. Παράδειγμα, στην εφημερίδα ο αναγνώστης είναι ελεύθερος να ενδιαφερθεί ή να αδιαφορήσει για τη διαφήμιση, ενώ στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση και στο διαδίκτυο είναι αναγκασμένος, σε μεγάλο βαθμό, να την παρακολουθήσει.

4.2 Οι επιχειρήσεις

4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής

Οι συντελεστές παραγωγής, αυτοί που παράγουν πλούτο σε μια οικονομία, για ορισμένους, κυρίως τους **μαρξιστές**, είναι τρεις: **το έδαφος** (φυσικοί πόροι), **το κεφάλαιο** (μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και **η εργατική δύναμη** (ικανότητα του ανθρώπου προς εργασία, η οποία παράγει τα μηχανήματα κτλ.). Για κάποιους άλλους, κυρίως τους **φιλελεύθερους**, οι συντελεστές παραγωγής είναι τέσσερις. Στους προηγούμενους τρεις προσθέτουν και την **επιχειρηματικότητα**. Ιστορικά, κάθε συντελεστής παραγωγής είχε διαφορετική σπουδαιότητα. Από την αρχαιότητα μέχρι την βιομηχανική επανάσταση, **το έδαφος και η εργασία** είχαν τη μεγαλύτερη σημασία. Από την βιομηχανική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, **το κεφάλαιο** έχει τον πρώτο λόγο. Είναι η εποχή που το κεφάλαιο (capital = καπιταλισμός), με τη μορφή επιχειρήσεων εθνικών και πολυεθνικών, αυξάνεται και επεκτείνεται σε ολόκληρο τον κόσμο. Τις τελευταίες δεκαετίες, ο άνθρωπος (εργασία / επιχειρηματικότητα) αρχίζει να αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία. Στον 21ο αιώνα, **η γνώση είναι δύναμη**. Ο ανταγωνισμός των επιχειρήσεων και των κρατών απαιτεί γνώση, δημιουργικότητα και καινοτομία.

4.2.2 Το κόστος παραγωγής

Η επιχείρηση χρησιμοποιεί τους συντελεστές παραγωγής για την παραγωγή προϊόντων. Η επιχείρηση, ανάλογα με το μέγεθός της χρειάζεται να πάρει σημαντικές αποφάσεις όπως:

- α) Σε ποιον τόπο θα εγκατασταθεί.
- β) Τι είδους και πόσα προϊόντα θα παράγει.
- γ) Με ποια μέθοδο θα παράγει το προϊόν.

Γενικά, αντικειμενικός σκοπός της επιχείρησης είναι η **μεγιστοποίηση του κέρδους μακροχρόνια**. Για να το επιτύχει αυτό χρειάζεται να πωλεί τα προϊόντα της σε ανταγωνιστικές τιμές και να έχει το μικρότερο δυνατό κόστος. Ειδικότερα, όσον αφορά το **κόστος παραγωγής**, περιλαμβάνει τις αμοιβές των συντελεστών παραγωγής που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του προϊόντος. Αν αφορά το σύνολο της παραγωγής λέγεται **συνολικό κόστος**, ενώ αν αφορά τη μονάδα του προϊόντος (ένα κιλό ζάχαρη, ένα πουκάμισο κτλ.) λέγεται **κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος**.

Κέρδος είναι το σύνολο των εσόδων μείον το σύνολο του κόστους [**Κέρδος = Έσοδα – Κόστος**]. Επιχείρηση χωρίς κέρδη δεν νοείται. Αν μια επιχείρηση έχει ζημιές, αργά ή γρήγορα θα κλείσει.

Γιώργος Σικελιώτης, *Εργάτες*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Η **σημασία του κόστους παραγωγής** είναι μεγάλη τόσο για τον ιδιώτη παραγωγό όσο και για το κράτος. Ο ιδιώτης ενδιαφέρεται για το κόστος παραγωγής του προϊόντος του διότι, από αυτό κρίνεται η **ανταγωνιστικότητα του προϊόντος** που παράγει και κατ' επέκταση το κέρδος του. Το κράτος ενδιαφέρεται για το κόστος παραγωγής των τομέων, των κλάδων κτλ. της οικονομίας, διότι κρίνεται η **ανταγωνιστικότητα της οικονομίας**. Όμως, η μείωση του κόστους παραγωγής δεν μπορεί να γίνεται σε βάρος των εργαζομένων (μειώσεις μισθών), διότι το βιοτικό επίπεδο των πολιτών πέφτει και οι επιχειρήσεις τελικά κλείνουν καθώς οι εργαζόμενοι – καταναλωτές δεν μπορούν να αγοράσουν τα προϊόντα που παράγουν. Πρόκειται για έναν φαύλο κύκλο.

Ο **τόπος εγκατάστασης** έχει μεγάλη σημασία γιατί επηρεάζει σημαντικά το κόστος παραγωγής. Έτσι, για παράδειγμα, μια επιχείρηση που παράγει καταναλωτικά προϊόντα θα πρέπει να είναι κοντά σε κέντρα κατανάλωσης (πόλεις) και να έχει πρόσβαση σε δίκτυα μεταφοράς. Στην ίδια λογική, τεράστια αξία για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων έχει το καλό οδικό δίκτυο (για τη μεταφορά πρώτων υλών και εμπορευμάτων), τα λιμάνια κτλ. Οι υποδομές μιας χώρας αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.

4.2.3 Η τιμή των αγαθών

Η τιμή των αγαθών προσδιορίζεται από τη ζήτηση και την προσφορά τους. Σύμφωνα με τον νόμο της ζήτησης όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα μειώνεται. Και αντίθετα, όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας είναι αντιστρόφως ανάλογη.

Σύμφωνα με τον νόμο της προσφοράς όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα αυξάνεται, και όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα μειώνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και προσφερόμενης ποσότητας είναι ανάλογη. Ο νόμος της ζήτησης και της προσφοράς ισχύουν *ceteris paribus* (όλα τα άλλα σταθερά), δηλαδή όταν οι άλλοι παράγοντες (καταστροφή παραγωγής, προτιμήσεις των καταναλωτών, αύξηση κόστους παραγωγής κτλ.) που μπορούν να επηρεάσουν τη ζήτηση ή την προσφορά παραμένουν σταθεροί.

Η τιμή ενός αγαθού προσδιορίζεται από την αλληλεπίδραση των δυνάμεων της ζήτησης και της προσφοράς, έτσι ώστε να υπάρχει ισορροπία. Αν διαταραχθεί η ισορροπία στην αγορά, δημιουργούνται δυνάμεις (ζήτησης και προσφοράς), που επαναφέρουν την αγορά σε ισορροπία.

Πίνακας: Προσδιορισμός της τιμής ισορροπίας

Τιμή	Ζητούμενη Ποσότητα	Προσφερόμενη Ποσότητα	Έλλειμμα	Πλεόνασμα
1	50	10	40	-
2	42	13	29	-
3	37	17	20	-
4	30	21	09	-
5	26	26	00	00
6	22	30	-	08
7	19	32	-	13

Τελικά, η τιμή θα ισορροπήσει στις πέντε (5) μονάδες, όταν η ζητούμενη και προσφερόμενη ποσότητα είναι ίσες (26 μονάδες). Η τιμή αυτή καλείται **τιμή ισορροπίας**, γιατί η ζητούμενη ποσότητα ισούται με την προσφερόμενη ποσότητα, είναι δηλαδή η τιμή που εξισορροπεί τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης.

Επιγραμματικά:

Τιμή > της τιμής ισορροπίας → πλεόνασμα προϊόντος

Τιμή < της τιμής ισορροπίας → έλλειμμα προϊόντος

Παναγιώτης Τέτσης, *Λαϊκή Αγορά*, Εθνική Πινακοθήκη.

Εμφανίζονται, αρκετές φορές, φαινόμενα δημιουργίας «τεχνητών ελλείψεων» προκειμένου να ανέβει η τιμή των προϊόντων. Υπάρχουν επιχειρηματίες που συμφωνούν να μην τροφοδοτήσουν την αγορά με μεγάλες ποσότητες προϊόντων προκειμένου να ανέβει η τιμή τους και να κερδίσουν οι ίδιοι περισσότερα. Τέτοια φαινόμενα δεν έχουν προβλεφθεί από τη θεωρητική διατύπωση του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι αναγκαία η παρέμβαση του κράτους στην αγορά προκειμένου να εξομαλυνθεί η κατάσταση.

4.3. Τα νοικοκυριά

4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών

Η ζήτηση των αγαθών και υπηρεσιών γίνεται από τα νοικοκυριά, τους καταναλωτές, ενώ η προσφορά γίνεται από τους ανεξάρτητους παραγωγούς και τις επιχειρήσεις.

Οι όροι νοικοκυριό και οικογένεια δεν ταυτίζονται. Το νοικοκυριό μπορεί να αποτελείται από ένα άτομο που ζει μόνο ή από άτομα που δεν έχουν σχέση, αλλά ζουν μαζί ή από μία οικογένεια δύο ή περισσότερων ατόμων. **Το κύριο χαρακτηριστικό του νοικοκυριού είναι ότι αποτελείται από άτομα που αποφασίζουν από κοινού για τα οικονομικά θέματα που προκύπτουν.**

Το εισόδημα του νοικοκυριού προέρχεται από τον μισθό, τη σύνταξη, τα ενοίκια, τους τόκους κτλ. Εκτός από το **άμεσο εισόδημα**, που εισρέει ως χρήμα στο νοικοκυριό υπάρχει και το **έμμεσο εισόδημα**, οι υπηρεσίες που προσφέρουν κάποια μέλη του χωρίς να αμείβονται (π.χ. η παρασκευή του φαγητού, η επιδιόρθωση μικροζημιών κτλ.). Εάν τις εργασίες αυτές δεν τις έκαναν τα μέλη της οικογένειας, θα τις έκαναν κάποιοι άλλοι, που θα πληρώνονταν από την οικογένεια (π.χ. εστιατόρια, καθαριστήρια κτλ.). Συνήθως, κάθε νοικοκυριό αποφασίζει από κοινού πού θα διαθέσει το κοινό εισόδημά του. Κύριος στόχος κάθε νοικοκυριού είναι η μεγαλύτερη ικανοποίηση των αναγκών του με το διαθέσιμο εισόδημα. Όπως οι επιχειρήσεις, έτσι και τα νοικοκυριά θα πρέπει να λάβουν αποφάσεις για το πώς θα χρησιμοποιήσουν το εισόδημά τους. Τέτοιες **αποφάσεις** είναι π.χ.:

- α) Πόσο μέρος του εισοδήματος θα καταναλωθεί και πόσο θα αποταμιευθεί;**
- β) Το μέρος που θα καταναλωθεί, σε ποια αγαθά και σε ποιες ποσότητες θα κατευθυνθεί;**
- γ) Το μέρος που θα αποταμιευθεί, πόσο θα είναι, για πόσο χρόνο θα διαρκέσει η αποταμίευση και για ποιον σκοπό;**

Επίσης, όπως κάθε επιχείρηση, έτσι και κάθε νοικοκυριό βιώνει τη δική του πραγματικότητα. Επομένως, οι αποφάσεις του νοικοκυριού επηρεάζονται από διάφορους **παράγοντες**, όπως π.χ.:

- **Το ύψος του εισοδήματος του νοικοκυριού.**
- **Το μέγεθος και τη σύνθεση (ηλικία, φύλο κτλ.) του νοικοκυριού.**
- **Το γεωγραφικό περιβάλλον (ορεινό, πεδινό κτλ.).**
- **Το κοινωνικό περιβάλλον (χωριό, πόλη, είδος και χώρος εργασίας κτλ.).**

Οι παραπάνω παράγοντες μπορεί να επηρεάσουν σημαντικά το πόσο, πού και πώς θα διατεθεί το εισόδημα του νοικοκυριού. Έτσι για παράδειγμα, άλλες ανάγκες θέρμανσης έχει ένα νοικοκυριό στην Φλώρινα και άλλες ένα νοικοκυριό στην Κρήτη.

Διαφημιστικό σήμα για την αποταμίευση

Εάν δεν υπάρξει ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού γρήγορα θα εμφανιστούν προβλήματα. Έτσι, αν ξοδεύουμε περισσότερα από τα έσοδά μας, αν δεν αποταμιεύουμε για μελλοντικές ανάγκες μας (σπουδές, υγεία κτλ.) θα βρεθούμε μπροστά σε αδιέξοδο.

Η εμπειρία δείχνει ότι ο δανεισμός των νοικοκυριών από τράπεζες προκειμένου να καλύψουν καταναλωτικές ανάγκες μπορεί να αποβεί καταστροφικός. Όταν το νοικοκυριό δεν μπορεί να αποπληρώσει τα χρέη του, τότε υπάρχει κίνδυνος απώλειας ολόκληρης ή μέρους της περιουσίας του. Γι' αυτό και ο δανεισμός πρέπει να γίνεται με προγραμματισμό και περισυλλογή. Διαφορετικά, το «πλαστικό χρήμα» (πιστωτικές κάρτες) και τα δάνεια μπορούν από μέσα διευκόλυνσης των ανταλλαγών να μετατραπούν σε «θανάσιμες παγίδες» για τους δανειολήπτες.

4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός

Γενικά, κάθε νοικοκυριό έχει απεριόριστες ανάγκες που εκφράζονται με τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών. Αλλά έχει περιορισμένο εισόδημα, και πρέπει να αποφασίσει ποια αγαθά και ποιες υπηρεσίες θα αγοράσει και σε ποιες τιμές. Λογικά σκεπτόμενο η συμπεριφορά του είναι τέτοια, ώστε τα προϊόντα που θα αγοράσει να του προσφέρουν συνολικά τη **μεγαλύτερη χρησιμότητα**. Δηλαδή, να αποκτήσει την μεγαλύτερη δυνατή ικανοποίηση από την κατανάλωσή τους.

Το σύνολο των εσόδων της οικογένειας σε μία ημέρα, σε ένα μήνα, σε έναν χρόνο, για να προσφέρει τη μεγαλύτερη χρησιμότητα θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ορθολογικά. Ο **οικογενειακός προϋπολογισμός** είναι ένα σχέδιο που βοηθάει την οικογένεια να κάνει **ορθή διαχείριση του εισοδήματός της**. Ανάλογα με τη διάρκειά του, διακρίνεται σε εβδομαδιαίο, μηνιαίο και ετήσιο. Κάθε οικογένεια κάνει τον προϋπολογισμό της ανάλογα με το κάθε πότε πληρώνεται και πληρώνει. Συνήθως, γίνεται λόγος για μηνιαίο προϋπολογισμό, διότι τόσο τα έσοδα (μισθός, ενοίκιο κτλ.), όσο και κάποια σημαντικά έξοδα (ενοίκιο, πάγια έξοδα) υπολογίζονται κάθε μήνα. Ο οικογενειακός λοιπόν προϋπολογισμός είναι συγκεκριμένος, αλλά χρειάζεται να γίνουν δύο επισημάνσεις: Πρώτον, εφόσον υπάρχει διαφορά στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς (πλούσιοι, φτωχοί), επόμενο είναι να κάνουν και διαφορετικές επιλογές. Δεύτερον, μεταξύ των ίδιων νοικοκυριών υπάρχουν διαφορετικές επιλογές. Έτσι, το ένα νοικοκυριό κάθε χρόνο διαθέτει χρήματα για διακοπές, ενώ το άλλο τα χρήματα των διακοπών τα καταθέτει στην τράπεζα με στόχο να αγοράσει σπίτι.

Πίνακας: Διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού

Ορθή διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού		Λανθασμένη διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού	
Έσοδα	Έξοδα	Έσοδα	Έξοδα
Μισθός 1200 €	Σύνολο 1000 €	Μισθός 1200 €	Σύνολο 1300 €
Πλεόνασμα 200 €		Έλλειμμα 100 €	

Αν στην οικογένεια υπάρχει **εργασία, συνοχή και σχέσεις συνεργασίας**, αν όλα τα μέλη βοηθούν στις εργασίες του σπιτιού, αν υπάρχει διάλογος και κατανόηση, τότε μπορεί να γίνει ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού. Επιπλέον, μεγάλη σημασία έχει ο τρόπος ανατροφής των παιδιών. Τα παιδιά χρειάζεται από μικρά να συνηθίζουν στην **αποταμίευση**, να αποκτούν **καταναλωτική συνείδηση**, να προσαρμόζονται στις δύσκολες καταστάσεις, αλλά και οι γονείς να αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση. Αν λοιπόν συμβαίνουν όλα αυτά, μάλλον δεν θα υπάρξει πρόβλημα στην ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού.

Βίνσεντ Βαν Γκογκ, *Οι πατατοφάγοι*, Van Gogh Museum.

Τέλος, χρειάζεται να τονιστεί ότι αυτό που ισχύει για το νοικοκυριό (το μέρος) δεν ισχύει κατ' ανάγκην και για το σύνολο της οικονομίας (το σύνολο). Παράδειγμα: αν το χρηματικό εισόδημα ενός νοικοκυριού διπλασιαστεί, τότε θα διπλασιαστεί και η αγοραστική του δύναμη και θα βελτιώσει θεαματικά το βιοτικό του επίπεδο. Αν διπλασιαστεί το χρηματικό εισόδημα όλων των νοικοκυριών της οικονομίας, τότε **δεν** θα διπλασιαστεί το πραγματικό εισόδημα όλων των νοικοκυριών, διότι το πιθανότερο που θα συμβεί είναι η γενική αύξηση του επιπέδου των τιμών. Αν λοιπόν κάποιος δεχτεί ότι αυτό που ισχύει για το μέρος, ισχύει και για το σύνολο της οικονομίας, τότε διαπράττει το **σφάλμα σύνθεσης**.

Ο τρόπος με τον οποίο δαπανά ένα νοικοκυριό το εισόδημά του, οι καταναλωτικές του συνήθειες, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την παιδεία των μελών του. Έτσι, εμφανίζεται το φαινόμενο νοικοκυριά με το ίδιο εισόδημα να δαπανούν με εντελώς διαφορετικό τρόπο το εισόδημά τους.

4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής

Τρεις είναι οι βασικές μονάδες στο οικονομικό σύστημα: οι επιχειρήσεις, τα νοικοκυριά και το κράτος. Το κράτος αποτελεί τον **αποφασιστικό παράγοντα**, διότι με τις αποφάσεις του επηρεάζει καθοριστικά τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, αλλά και γενικότερα τη λειτουργία της οικονομίας.

Το **κράτος ή ο δημόσιος τομέας** περιλαμβάνει φορείς όπως: η Βουλή, η κυβέρνηση, οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης, οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, τα νοσοκομεία, τα πανεπιστήμια, τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, οι Δημόσιες Επιχειρήσεις κτλ. Ο χαρακτηρισμός ενός φορέα ως δημόσιου συνεπάγεται υπαγωγή σε **ειδική νομοθεσία**.

Όλοι οι δημόσιοι φορείς δρουν με βάση το **γενικό ή το δημόσιο συμφέρον**, ενώ οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά δρουν με βάση το ιδιωτικό συμφέρον. Σκοπός του κράτους, όλων των δημόσιων φορέων, είναι η **μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας**.

Το κράτος είναι παραγωγός και καταναλωτής αγαθών και υπηρεσιών, κυρίως, με δύο τρόπους: φροντίζει να παράγει τα δημόσια αγαθά και να ιδρύει δημόσιες επιχειρήσεις. Ειδικότερα:

Α) Τα δημόσια αγαθά

Τα δημόσια αγαθά αντιδιαστέλλονται προς τα ιδιωτικά, αν και στην πράξη, πολλές φορές, είναι **δύσκολη η διάκριση** δημόσιων και ιδιωτικών αγαθών. Ο χαρακτηρισμός ενός αγαθού ως δημόσιου γίνεται με **πολιτική απόφαση από την κυβέρνηση**. Στην σημερινή κοινωνία, οι πολίτες θεωρούν τα δημόσια αγαθά ως δικαιώματά τους (π.χ. δικαίωμα στην υγεία, στην παιδεία κτλ.) και τα υπερασπίζονται.

Το κράτος φροντίζει για την παραγωγή των δημόσιων αγαθών (άμυνα, δικαιοσύνη κτλ.). Τα δημόσια αγαθά είναι **αδιαίρετα** και το όφελός τους διαχέεται στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς αποκλεισμούς. Παρέχονται δωρεάν ή με συμβολικό αντίτιμο σε όλους.

Το κράτος παρέχει στους πολίτες τα δημόσια αγαθά είτε φροντίζοντας να τα παράγει το ίδιο (π.χ. άμυνα), είτε, εφόσον δεν αρκούν, αγοράζοντας και από τους ιδιώτες. Έτσι το κράτος παρέχει υγεία με τα δημόσια νοσοκομεία, αλλά ταυτόχρονα αγοράζει υπηρεσίες υγείας από ιδιώτες γιατρούς και ιατρικά κέντρα.

Τα κράτος είναι ο **μεγαλύτερος παραγωγός** αγαθών και υπηρεσιών, αφού παράγει μεγάλο ποσοστό του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (Α.Ε.Π.). Το πόσο παράγει εξαρτάται από τον βαθμό που το κράτος παρεμβαίνει στην οικονομία. Έτσι για παράδειγμα, το ελληνικό κράτος διακρίνεται για τον έντονο παρεμβατισμό του, δεδομένου ότι λίγο πριν από την οικονομική κρίση (2010) παρήγε πάνω από το 50% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Α.Ε.Π.).

«Πολίτες, κόμματα, φορείς ανήκουμε σε μια κοινωνία, η οποία αρνείται να παραδεχτεί ότι εδώ και πολλά χρόνια βρισκόμαστε μπροστά σε κρίσιμες επιλογές, που συνεχώς μεταθέτουμε για αργότερα.» (Κώστας Πλούμης, άρθρο, εφ. *Το Βήμα*, *Βήμα Ιδεών*, τ. 30, Οκτ. 2009)

Αρμάν Γκιγιομίν, *Η γέφυρα του Λουίζ Φιλίπ*, 1875, National Gallery of Art, Washington.

Το κράτος παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το κράτος χρησιμοποιήθηκε από όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες προκειμένου να επουλωθούν οι πληγές του πολέμου. Μέσα από μεγάλες επενδύσεις, δημιουργήσε υποδομές (λιμάνια, δρόμους), υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας (σχολεία, νοσοκομεία). Έφτιαξε εργοστάσια παροχής ηλεκτρικού ρεύματος και φράγματα για τη συλλογή του νερού. Χωρίς την παρέμβαση του κράτους στην οικονομία θα ήταν αδύνατο η Ευρώπη να ανορθωθεί οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά. Σήμερα, το κράτος φροντίζει για:

- Την ασφάλεια της χώρας και τη δημόσια τάξη, με τον στρατό και τα σώματα ασφαλείας.
- Την παροχή υπηρεσιών υγείας και ασφάλισης, μέσω των νοσοκομείων και των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης.
- Την παροχή υπηρεσιών δικαιοσύνης σε όλους τους Έλληνες.
- Την παροχή παιδείας.

Β) Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί (Δ.Ε.Κ.Ο.)

Δημόσια Επιχείρηση, σύμφωνα με οδηγία της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, είναι «κάθε επιχείρηση στην οποία το δημόσιο δύναται να ασκήσει άμεσα ή έμμεσα λόγω κυριότητας, οικονομικής συμμετοχής ή διατάξεων, που την διέπουν, αποφασιστική επιρροή». Από τις αρχές του 20ού αιώνα το κράτος παρεμβαίνει περισσότερο στην οικονομία. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δημιουργείται ο θεσμός των Δημοσίων Επιχειρήσεων. Σήμερα, δεν υπάρχει τομέας της οικονομικής δραστηριότητας, στον οποίο να μην αναμινύεται άμεσα ή έμμεσα ο δημόσιος τομέας. Το κράτος έχει ένα **πλήθος Δημοσίων Επιχειρήσεων και Οργανισμών (Δ.Ε.Κ.Ο.)**, όπως η Δ.Ε.Η., η Ε.ΥΔ.Α.Π., η Δ.Ε.Φ.Α., οι Αστικές Συγκοινωνίες, η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου, η Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία κτλ. Οι Δ.Ε.Κ.Ο. δεν είναι πλέον αμιγώς κρατικές, αλλά κατά ένα μέρος τους έχουν μετοχοποιηθεί.

Στόχος των Δημοσίων Επιχειρήσεων και Οργανισμών είναι η **εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος**. Αυτός ο στόχος καθορίζεται στις διατάξεις ίδρυσής τους. Το δημόσιο συμφέρον εξυπηρετείται καλύτερα, αν οι Δημόσιες Επιχειρήσεις λειτουργούν **αποτελεσματικά και ανταγωνιστικά**. Βέβαια, στόχος των Δ.Ε.Κ.Ο. δεν είναι ο ανταγωνισμός του ιδιωτικού τομέα, δηλαδή των ιδιωτικών επιχειρήσεων, αλλά η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και κυρίως η εξασφάλιση της παραγωγής των κοινωνικά σημαντικών αγαθών και υπηρεσιών, ανεξάρτητα από τις συνθήκες της αγοράς και σε τιμές προσιτές για τον λαό.

Η έκταση του δημόσιου τομέα και η ανάμειξή του στην οικονομική δραστηριότητα είναι πολύ μεγαλύτερη από ό,τι φαίνεται, αφού πολλές Δημόσιες Επιχειρήσεις συμμετέχουν και σε άλλες επιχειρήσεις. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των αδυναμιών της αγοράς. Η άσκηση της κρατικής οικονομικής πολιτικής αποσκοπεί στον περιορισμό των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση στην επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Δηλαδή, **ο κρατικός παρεμβατισμός**, σε τελευταία ανάλυση, **έχει στόχο:**

- την καλύτερη κατανομή των πόρων
- την επίτευξη οικονομικής σταθερότητας
- τη δικαιότερη διανομή του εισοδήματος
- την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης

Η Δ.Ε.Η. είναι Δημόσια Επιχείρηση που παράγει και διανέμει το ηλεκτρικό ρεύμα στα νοικοκυριά, τα δημόσια κτήρια και τις επιχειρήσεις. Συστήθηκε τον Αύγουστο του 1950.

Η παραγωγή και διανομή του ηλεκτρικού ρεύματος έχει στρατηγική σημασία για την οικονομία μιας χώρας και το βιοτικό επίπεδο των πολιτών.

Η Εταιρεία Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας (Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.), είναι η μεγαλύτερη εταιρεία στην Ελλάδα που δραστηριοποιείται στην αγορά του νερού. Το πελατολόγιο της Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε. στον τομέα της ύδρευσης, περιλαμβάνει περίπου 4.300.000 πελάτες (2.020.000 συνδέσεις), ενώ το μήκος των αγωγών ανέρχεται σε 9.500 χλμ. Ο τομέας της αποχέτευσης εξυπηρετεί 3.500.000 κατοίκους ενώ το συνολικό μήκος των αγωγών ανέρχεται σε 6.000 χλμ. Η Ε.ΥΔ.Α.Π. ιδρύθηκε το 1980 με τον Νόμο 1068/1980 «περί συστάσεως ενιαίου φορέα Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας», μετά από τη συγχώνευση της Αωνόμου Ελληνικής Εταιρείας Υδάτων των Πόλεων Αθηνών-Πειραιώς και περιχώρων (Ε.Ε.Υ.) και του Οργανισμού Αποχέτευσής Πρωτεύουσας (Ο.Α.Π.). (<http://www.eydap.gr>)

4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικονομίας

Μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο η ανάγκη της ανασυγκρότησης της χώρας ήταν επιτακτική. Το δίλημμα που ετέθη τότε ήταν: **ποσοτική και γρήγορη ή ποιοτική και αργή ανάπτυξη**; Αλλιώς, οικονομική ή συνολική ανάπτυξη; Σήμερα, εκ των υστέρων, το δίλημμα ίσως δεν φαίνεται σπουδαίο. Τότε που η καταστροφή και η πείνα ήταν απλωμένες σε όλη τη χώρα, το δίλημμα ήταν σημαντικό. Και είναι γνωστό ότι επιλέχτηκε **το μοντέλο της γρήγορης**, οικονομικής ανάπτυξης. Παράλληλα, το κράτος ασκούσε έναν **έντονο κρατικό παρεμβατισμό**. Οι ιδιωτικές επενδύσεις δεν αρκούσαν για την ανασυγκρότηση της χώρας. Ο παρεμβατισμός του κράτους αυξήθηκε περισσότερο μετά τη μεταπολίτευση (1974). Το κράτος επεκτάθηκε τόσο, ώστε, όπως έχει αναφερθεί, δεν υπάρχει τομέας της οικονομικής δραστηριότητας στον οποίο να μην αναμινγνύεται άμεσα ή έμμεσα ο δημόσιος τομέας. Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει ορισμένα **μόνιμα διαρθρωτικά προβλήματα**. Μερικά από αυτά είναι:

α) Δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος. Το δημόσιο έλλειμμα υπάρχει γιατί τα δημόσια έσοδα είναι μικρότερα από τα δημόσια έξοδα. Και αυτό συνέβαινε για πολλά χρόνια. Κάθε χρόνο, το κράτος ξόδευε περισσότερα από όσα εισέπραττε. Το αποτέλεσμα ήταν να υπάρχει δημόσιο έλλειμμα **και το κράτος αναγκαζόταν, κάθε χρόνο, να δανείζεται για να το καλύψει**. Έτσι το δημόσιο χρέος έφθασε στα ύψη.

β) Απασχόληση και ανεργία. Η απασχόληση παρουσιάζει πολλές όψεις. Αρκεί να αναφερθούν μόνο δύο στοιχεία. Πρώτον, το ποσοστό των απασχολούμενων σε σχέση με αυτό των μη απασχολούμενων μειώνεται. **Όλο και λιγότεροι πρέπει να θρέψουν όλο και περισσότερους**. Το 1/3 περίπου των εργαζομένων τρέφει τα 2/3 περίπου αυτών που δεν εργάζονται (μικρά παιδιά, άνεργοι, γέροι κτλ.). Δεύτερον, η απασχόληση κατά τομείς παραγωγής είναι «προβληματική». Υπάρχει διόγκωση του τριτογενούς τομέα (υπηρεσίες, τουρισμός) τη στιγμή που ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας συρρικνώνονται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η χώρα να μην καλύπτει βασικές ανάγκες σε γεωργικά, κτηνοτροφικά αλλά και βιομηχανικά είδη, τα οποία έχει τη δυνατότητα και το επιστημονικό δυναμικό να τα παράξει. Αποτέλεσμα: διόγκωση της ανεργίας και μετανάστευση, κυρίως πτυχιούχων, σε άλλες χώρες.

γ) Ελλειμματικό ισοζύγιο. Το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας (εισαγωγές–εξαγωγές), είναι **μόνιμα ελλειμματικό**. Με απλά λόγια, «δεν πουλάμε» προϊόντα, ακόμη και αυτά που παραδοσιακά παράγουμε (π.χ. λάδι, φακές, φασόλια κτλ.). Αντίθετα, και σε αυτά τα είδη κάνουμε εισαγωγές. Το αποτέλεσμα είναι να έχουμε έλλειμμα.

Κώστας Γραμματικόπουλος,
Αργαίο, 1970.

Στο Σύνταγμα του 1952, για πρώτη φορά, υπήρξε διάταξη που όριζε «Νόμος εφ' άπαξ εκδιδόμενος θέλει ρυθμίση την προστασίαν των εκ της αλλοδαπής εισαγομένων προς τοποθέτησιν εις την Χώραν κεφαλαίων». Το 1953 εκδίδεται το Νομοθετικό Διάταγμα 2687/1953 «περί επενδύσεως και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού». Αργότερα, εκδόθηκαν και άλλα παραπλήσια νομοθετήματα. Με αυτό το Νομοθετικό Διάταγμα επιχειρήθηκε η εισροή κεφαλαίων από το εξωτερικό. Είναι ιστορικό λάθος να προσπαθήσουμε με τα μάτια του σήμερα να κρίνουμε την οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα το 1952. Η απουσία εγχώριων κεφαλαίων πρόθυμων να πραγματοποιήσουν μεγάλες επενδύσεις στην Ελλάδα, ήταν η βασική αιτία που οδηγούσε τη χώρα να αναζητά κεφάλαια από το εξωτερικό. Όμως, αυτή η κατάσταση επέτεινε ακόμη περισσότερο το πρόβλημα της εξάρτησης της οικονομίας από το ξένο κεφάλαιο και τις ανεπτυγμένες χώρες. Η λύση του προβλήματος βρίσκεται στη δυνατότητα μιας χώρας να επιτύχει με τις δικές της δυνάμεις την οικονομική της ανάπτυξη.

*«Δεν είναι λοιπόν καθόλου εκπληκτικό, αν αυτή η οικονομία παρά τις ποσοτικές της επιτυχίες παρουσιάζει περισσότερο από κάθε άλλη φορά παρασιτικό και μη ισορροπημένο χαρακτήρα.» (Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής ιστορίας*, ιβ΄ έκδοση, εκδ. Θεμέλιο)*

Το τουριστικό και το ναυτιλιακό συνάλλαγμα ισοσκελίζουν κάπως το εμπορικό ισοζύγιο.

δ) Ο κρατικός παρεμβατισμός και η προστασία. Για αρκετές δεκαετίες, η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε σε καθεστώς κρατικών χρηματοδοτήσεων και προστασίας των επιχειρήσεων (π.χ. δασμούς σε ομοειδή εισαγόμενα προϊόντα). **Δασμοί** είναι ειδικοί κρατικοί φόροι που επιβάλλονται σε εμπορεύματα είτε κατά την εισαγωγή τους είτε κατά την εξαγωγή τους. Όμως, αυτό το μοντέλο δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον που επιβάλλουν οι συνθήκες της ελεύθερης αγοράς. Επιγραμματικά:

- **Ο πρωτογενής τομέας** στηρίχτηκε στις τιμές ασφαλείας, τις επιδοτήσεις, τον έλεγχο των τιμών κτλ., και αυτό συνεχίζει να είναι αίτημα των αγροτών. Το κράτος αντιστέκεται λόγω των δεσμεύσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ερώτημα συνεχίζει να υπάρχει: πώς μπορεί να υπάρξει μια αγροτική οικονομία με συνεχή «προστασία»;

- **Ο δευτερογενής τομέας** αναπτύχθηκε στη λογική των κινήτρων και των δασμών. Τα κίνητρα (επιχορήγηση επενδύσεων, επιδότηση επιτοκίου κτλ.) ήταν μόνιμο αίτημα της ελληνικής βιομηχανίας και βιοτεχνίας. Το ίδιο ίσχυε και για τους δασμούς. Τα εισαγόμενα προϊόντα αρκετών κλάδων είχαν υψηλούς δασμούς, ώστε οι καταναλωτές να προτιμούν να αγοράζουν τα εγχώρια που ήταν φτηνότερα. Το αποτέλεσμα ήταν μια μικρή και μεσαία βιομηχανία και βιοτεχνία, με ξύλινα πόδια. Γι' αυτό και δεν μπόρεσε να αντέξει τον διεθνή ανταγωνισμό και υποχώρησε σημαντικά.

- **Ο τριτογενής τομέας δεν έμεινε έξω από το κρατικό ενδιαφέρον.** Το κράτος είναι ιδιοκτήτης ή ελέγχει τράπεζες, ασφάλειες, μεταφορές, επικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία κτλ. Ο μεγάλος αριθμός των υπηρεσιών, η χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, ο ανορθολογισμός και ο παρασιτισμός χαρακτηρίζουν τον τριτογενή δημόσιο τομέα.

ε) Εξάρτηση. Το μόνιμο έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου, ο έλεγχος βασικών κλάδων και τομέων παραγωγής από το ξένο κεφάλαιο, η εισαγωγή του απαραίτητου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και της τεχνολογίας από ξένες χώρες, αποτελούν μερικούς από τους λόγους εξάρτησης. Σήμερα, σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης καμιά οικονομία δεν θεωρείται αυτάρκης. Όμως, **είναι άλλο πράγμα η αλληλεξάρτηση και άλλο η εξάρτηση.**

Υπάρχουν και άλλα διαρθρωτικά προβλήματα που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία, όπως: υψηλή φορολογία, άνιση διανομή εισοδήματος, περιφερειακή ανισότητα, παραοικονομία κτλ.

Κώστας Γραμματικόπουλος,
Πειραιάς, 1988.

Τι σημαίνει **οικονομική εξάρτηση**: «Πρόκειται για οικονομία της οποίας η συνέχιση της προσπάθειάς της για οικονομική ανάπτυξη δεν εξαρτάται πια από τις αποφάσεις που η ίδια θα μπορούσε να πάρει σχετικά με την απαραίτητη αλλαγή των βασικών της δομών, ώστε να οδηγηθεί στο στάδιο της αυτοδύναμης οικονομικής ανάπτυξεως. Αντίθετα οι αποφάσεις αυτές της επιβάλλονται από τον διεθνή καταμερισμό εργασίας, τον οποίο έχουν καθιερώσει οι διεθνείς ηγετικές δυνάμεις και στον οποίον η ίδια υποχρεωτικά εντάσσεται.» (Νεγρεπόντη-Δελιβάνη Μ., *Η ελληνική οικονομία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1981)

Κάθε κοινωνία-πολιτεία είναι υπεύθυνη για την πορεία της. Οι πολίτες είναι χρήσιμο να γνωρίζουν ότι «**το μέλλον ανήκει σε αυτούς που το δημιουργούν**». Ο πολίτης που παρατηρεί τα κοινά και «αναθέτει» σε άλλους να του λύσουν τα προβλήματα δεν είναι μέρος της λύσης των προβλημάτων. Είναι και ο ίδιος μέρος του προβλήματος.

Στο εμπορικό ισοζύγιο καταγράφονται οι χρηματικές ροές που αφορούν σε συναλλαγές σε αγαθά (πληρωμές/εισπραξεις/εξαγωγές), των οποίων η κυριότητα αλλάζει μεταξύ ενός κατοίκου και ενός μη κατοίκου.

(Τράπεζα της Ελλάδας, <http://www.bankofgreece.gr>)

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Οι ανάγκες των νοικοκυριών είναι απεριόριστες.
- _____ Η διαφήμιση αυξάνει τις ανάγκες.
- _____ Όλα τα άτομα ερμηνεύουν με τον ίδιο τρόπο τις διαφημίσεις.
- _____ Τιμή ισορροπίας ενός προϊόντος είναι εκείνη στην οποία υπάρχει έλλειμμα του προϊόντος στην αγορά.
- _____ Σκοπός της επιχείρησης είναι το κέρδος.

1β. Ο σκοπός του κράτους είναι (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Η μείωση του κόστους παραγωγής.
- β. Η μεγιστοποίηση του κέρδους.
- γ. Η μεγιστοποίηση της συλλογικής ευημερίας.
- δ. Η μεγιστοποίηση της ατομικής ευημερίας.
- ε. Η παραγωγή αγαθών.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. ανάγκες
- 2. αγαθά
- 3. διαφήμιση
- 4. δημόσια αγαθά
- 5. κεφάλαιο

Β΄ στήλη

- _____ είναι μηχανισμός χειραγώγησης
- _____ υπόκεινται σε προσωρινό κορεσμό
- _____ ικανοποιούν τις ανάγκες
- _____ είναι τα μηχανήματα και τα κτήρια
- _____ καθορίζονται με πολιτική απόφαση

2α. Διατυπώστε το βασικό οικονομικό πρόβλημα και αναφέρατε τον στόχο του κρατικού παρεμβατισμού.

2β. Ποιες αποφάσεις χρειάζεται να πάρει μια υπό ίδρυση επιχείρηση;

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Αναπτύξτε τις χαρακτηριστικές ιδιότητες των αναγκών.

1β. Αναπτύξτε ένα μόνιμο διαρθρωτικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας.

2α. Πώς διαμορφώνεται η τιμή ισορροπίας ενός αγαθού στην αγορά;

2β. Ποιοι είναι οι συντελεστές παραγωγής, ποιος θεωρείται σπουδαιότερος και γιατί;

Επιπλέον:

- Επιλέξτε ένα τηλεοπτικό διαφημιστικό μήνυμα και αναλύστε το στην τάξη.
- Εξηγήστε ποια είναι η επιδίωξη των ατόμων/νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και του κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ – Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ - ώρες: 6

- 5.1 Ο Δήμος – Η τοπική κοινωνία
- 5.2 Η Περιφέρεια – Η ευρύτερη κοινωνία
- 5.3 Η πολιτεία – Το κράτος
- 5.4 Η συμπολιτεία – Η Ευρωπαϊκή Ένωση
- 5.5 Η συμμετοχή του πολίτη: από τον Δήμο μέχρι την Ευρωπαϊκή Ένωση
- 5.6 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτείας

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να περιγράφουν την εξέλιξη της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα.
- Να απαριθμούν τις περιφέρειες της χώρας.
- Να εξηγούν τη σχέση Δήμου – Περιφέρειας – Πολιτείας.
- Να εξηγούν τη σχέση ελληνικής πολιτείας – Ε.Ε.
- Να συμμετέχουν ως πολίτες στα κοινά του Δήμου και ως ευρωπαίοι πολίτες σε θέματα της Ε.Ε.
- Να εξηγούν τα χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτείας και να γνωρίζουν το περιεχόμενό τους.

Βασική ορολογία

- ανεπτυγμένες πολιτικά κοινωνίες	- κομματικό/πελατειακό σύστημα	- πολιτικός αναλφαβητισμός
- γραφειοκρατία	- κράτος	- πρόγραμμα Καλλικράτης
- δημοκρατική λειτουργία	- κριτήρια ένταξης	- συμμετοχή του πολίτη
- δημότης	- Περιφέρεια	- οικονομική Επιτροπή
- δημοτικό συμβούλιο	- πολιτεία	- τοπική κοινωνία
- διεύρυνση της Ε.Ε.	- πολιτική απάθεια	- πειθαρχικός έλεγχος
- εμβάθυνση της Ε.Ε.	- περιφερειακό συμβούλιο	- έλεγχος νομιμότητας
- Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία	- ηλεκτρονική	- περιφερειάρχης
- ιθαγένεια της Ένωσης	διακυβέρνηση	- αντιπεριφερειάρχης
- Ευρωπαϊκός Χάρτης	- συγκεντρωτικό κράτος	- τοπικές υποθέσεις
Τοπικής Αυτοδιοίκησης	- Σύνταγμα	- Α' και Β' Βαθμός Αυτοδιοίκησης

5.1 Ο Δήμος – Η τοπική κοινωνία

Κάθε Έλληνας πολίτης είναι **δημότης ενός μόνο Δήμου ή μιας μόνο Κοινότητας**. Δημότες ενός Δήμου είναι όσοι είναι **εγγεγραμμένοι στο δημοτολόγιο**.

Το τέκνο που γεννήθηκε όσο διαρκεί ο γάμος των γονέων του είναι δημότης του Δήμου, όπου είναι γραμμένος ο **πατέρας ή η μητέρα** του. Οι γονείς υποχρεούνται, εντός της προθεσμίας που ορίζει ο νόμος, να προσδιορίσουν με αμετάκλητη δήλωσή τους ενώπιον του ληξιάρχου του τόπου κατάρτισης της σχετικής ληξιαρχικής πράξης τη δημοτικότητα του. Η δήλωση αυτή προσδιορίζει τη δημοτικότητα και των τέκνων που θα γεννηθούν μεταγενέστερα. Αν για οποιονδήποτε λόγο δεν γίνει η παραπάνω δήλωση, το τέκνο αποκτά τη δημοτικότητα του πατέρα.

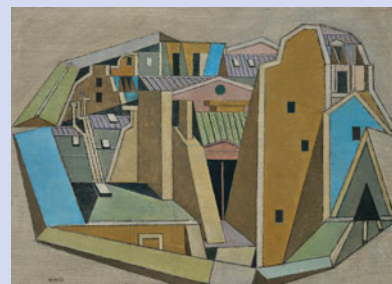
Όλοι οι δημότες του Δήμου έχουν το **δικαίωμα του εκλέγειν** στις δημοτικές εκλογές. Δικαίωμα του εκλέγειν έχουν επίσης **οι πολίτες των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης**, καθώς και οι **ομογενείς**, οι οποίοι είναι εγγεγραμμένοι σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία στους ειδικούς εκλογικούς καταλόγους.

Δήμαρχος μπορεί να εκλεγεί ο δημότης που έχει την ικανότητα να εκλέγει και έχει συμπληρώσει το **21ο έτος** της ηλικίας του κατά την ημέρα της διενέργειας των εκλογών. **Δημοτικός σύμβουλος** μπορεί να εκλεγεί ο δημότης που έχει την ικανότητα να εκλέγει και έχει συμπληρώσει το **18ο έτος** της ηλικίας του κατά την ημέρα διενέργειας των εκλογών.

Δημοτικός σύμβουλος, σύμβουλος της δημοτικής ή τοπικής κοινότητας μπορεί να εκλεγεί και **ο πολίτης κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο ομογενής**, σύμφωνα και με τις ειδικότερες διατάξεις της σχετικής νομοθεσίας.

Στις εκλογές των δημάρχων και των δημοτικών συμβούλων θεωρείται επιτυχών συνδυασμός αυτός που συγκέντρωσε την **απόλυτη πλειοψηφία** (50% + 1 ψήφο) του συνόλου των έγκυρων ψηφοδελτίων και επιλαχόντες όσοι συνδυασμοί έλαβαν έστω και μία έδρα.

Δήμαρχος εκλέγεται ο επικεφαλής του επιτυχόντος συνδυασμού. Εάν κανένας συνδυασμός δεν συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των έγκυρων ψηφοδελτίων, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται την επόμενη Κυριακή ανάμεσα μόνο στους υποψήφιους δημάρχους των δύο συνδυασμών που έλαβαν τις περισσότερες ψήφους. Τα τρία πέμπτα (3/5) των εδρών του δημοτικού συμβουλίου καταλαμβάνει ο επιτυχών συνδυασμός και τα δύο πέμπτα (2/5) οι επιλαχόντες, ανάλογα με τον αριθμό των έγκυρων ψηφοδελτίων που έλαβαν.

Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας,
Παρισινές στέγες, 1952, Εθνική
Πινακοθήκη.

Τα Όργανα της δημοτικής κοινότητας είναι:

α) Το συμβούλιο της δημοτικής κοινότητας.

β) Ο πρόεδρος του συμβουλίου της δημοτικής κοινότητας.

Όργανα της τοπικής κοινότητας είναι:

α) Το συμβούλιο της τοπικής κοινότητας.

β) Ο πρόεδρος του συμβουλίου της τοπικής κοινότητας.

γ) Ο εκπρόσωπος της τοπικής κοινότητας, προκειμένου για τοπικές κοινότητες μέχρι τριακόσιους (300) κατοίκους.

Ο αριθμός των μελών του συμβουλίου στις δημοτικές και τοπικές κοινότητες κυμαίνεται ανάλογα με τον πληθυσμό τους.

Νέοι θεσμοί στην τοπική αυτοδιοίκηση:

α) Δημοτική Επιτροπή Διαβούλευσης
Στους δήμους με πληθυσμό μεγαλύτερο από δέκα χιλιάδες (10.000) κατοίκους συγκροτείται, με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, δημοτική επιτροπή διαβούλευσης ως όργανο με συμβουλευτικές αρμοδιότητες. Η διάρκεια της θητείας της δημοτικής επιτροπής διαβούλευσης δεν υπερβαίνει τα δύομισή έτη. Δημοτική επιτροπή διαβούλευσης μπορεί να συγκροτηθεί και σε μικρότερους δήμους, με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου. Η δημοτική επιτροπή διαβούλευσης αποτελείται από εκπροσώπους των φορέων και δημότες της τοπικής κοινωνίας. Σε ποσοστό ένα τρίτο (1/3) του συνολικού αριθμού των μελών εκπροσώπων φορέων ορίζονται επιπλέον μέλη, μετά

Ο δήμος διοικείται από το δημοτικό συμβούλιο, την οικονομική επιτροπή, την επιτροπή ποιότητας ζωής, την εκτελεστική επιτροπή και τον δήμαρχο. Το δημοτικό συμβούλιο αποτελείται από δεκατρία (13) μέλη σε Δήμους με πληθυσμό έως δύο χιλιάδες κατοίκους και κλιμακωτά μέχρι σαράντα εννέα (49) μέλη σε Δήμους με πληθυσμό από εκατόν πενήντα χιλιάδες έναν (150.001) και άνω κατοίκους. Ο δήμαρχος προασπίζει τα τοπικά συμφέροντα, κατευθύνει τις δράσεις του Δήμου για την υλοποίηση του σχεδίου ανάπτυξης, διασφαλίζει την ενότητα της τοπικής κοινωνίας.

Αρμοδιότητες Δήμων και Κοινοτήτων

Οι δημοτικές αρχές διευθύνουν και ρυθμίζουν όλες τις **τοπικές υποθέσεις**, με στόχο την προστασία, την ανάπτυξη και τη συνεχή βελτίωση των συμφερόντων και της ποιότητας ζωής της τοπικής κοινωνίας.

Οι αρμοδιότητες των Δήμων αφορούν, κυρίως, τους **τομείς**:

α) Ανάπτυξης, με σκοπό την προστασία, αξιοποίηση και εκμετάλλευση των τοπικών φυσικών πόρων και περιοχών. Επίσης, την κατασκευή, συντήρηση και διαχείριση των σχετικών έργων και εγκαταστάσεων.

β) Περιβάλλοντος, με σκοπό την εκπόνηση τοπικών προγραμμάτων για την προστασία και αναβάθμιση του φυσικού, αρχιτεκτονικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

γ) Ποιότητας ζωής και εύρυθμης λειτουργίας των πόλεων και των οικισμών, με σκοπό την εξασφάλιση και διαρκή βελτίωση των τεχνικών και κοινωνικών υποδομών στις πόλεις και τα χωριά (κατασκευή, συντήρηση και διαχείριση συστημάτων ύδρευσης, έργων ηλεκτροφωτισμού, κοινόχρηστων χώρων, δημιουργία χώρων πρασίνου κτλ.).

δ) Απασχόλησης, κοινωνικής προστασίας και αλληλεγγύης, παιδείας, πολιτισμού και αθλητισμού, πολιτικής προστασίας. Επιπλέον, οι Δήμοι ασκούν, σε τοπικό επίπεδο, **κρατικού χαρακτήρα αρμοδιότητες**, οι οποίες τους έχουν ανατεθεί για την καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών, όπως π.χ.:

- Η τήρηση του δημοτολογίου και του μητρώου αρρένων και η έκδοση των σχετικών πιστοποιητικών.
- Η τήρηση των ληξιαρχικών βιβλίων.
- Η τήρηση αρχείων επίσημων εγγράφων και η έκδοση αντιγράφων.
- Η τήρηση των διατάξεων που αφορούν το ωράριο λειτουργίας των καταστημάτων.

από κλήρωση, δημότες εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους καθώς και όσοι είναι εγγεγραμμένοι στους ειδικούς εκλογικούς καταλόγους (Άρθρο 76 Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων).

β) Συμπαραστάτης του δημότη και της επιχείρησης

Στους δήμους άνω των είκοσι χιλιάδων (20.000) κατοίκων, με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, επιλέγεται πρόσωπο εγνωσμένου κύρους και εμπειρίας, ως συμπαραστάτης του δημότη και της επιχείρησης.

γ) Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών

Σε κάθε δήμο συγκροτείται και λειτουργεί με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, συμβούλιο ένταξης μεταναστών ως συμβουλευτικό όργανο του δήμου για την ενίσχυση της ένταξης των μεταναστών στην τοπική κοινωνία.

δ) Συνέλευση κατοίκων τοπικής κοινότητας

Στις τοπικές κοινότητες, με ευθύνη του εκπροσώπου της τοπικής κοινότητας σε συνεργασία με τον αρμόδιο αντιδήμαρχο, καλούνται οι κάτοικοι και οι φορείς της τοπικής κοινότητας, τουλάχιστον μια φορά κατ' έτος σε συνέλευση, και προτείνουν στα αρμόδια όργανα του δήμου, ανάλογα με τον χαρακτήρα των αναγκών των κατοίκων της τοπικής κοινότητας και τις προτεραιότητες για την τοπική ανάπτυξη, τις δράσεις που πρέπει να αναλάβει ο δήμος.

Ανδρέας Βουρλούμης, *Αθηναϊκά σπίτια και ο Λυκαβηττός*, 1952, Εθνική Πινακοθήκη.

5.2 Η Περιφέρεια – Η ευρύτερη κοινωνία

Η χώρα μας αποτελείται από 13 Περιφέρειες. Οι Περιφέρειες σχεδιάζουν, προγραμματίζουν και υλοποιούν πολιτικές σε περιφερειακό επίπεδο στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, **σύμφωνα με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής της χώρας, λαμβάνοντας υπόψη και τις εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές.**

Όργανα της Περιφέρειας είναι ο **περιφερειάρχης, οι αντιπεριφερειάρχες, το περιφερειακό συμβούλιο**, η οικονομική επιτροπή και η εκτελεστική επιτροπή.

Σε κάθε Περιφέρεια τον περιφερειάρχη επικουρούν αντιπεριφερειάρχες. Ειδικά στις περιφέρειες Βορείου, Νοτίου Αιγαίου και Ιονίων Νήσων οι ανωτέρω αντιπεριφερειάρχες εκλέγονται ανά ένα σε κάθε νομό.

Ο περιφερειάρχης, οι αντιπεριφερειάρχες και τα μέλη του περιφερειακού συμβουλίου εκλέγονται με **άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία.**

Οι εκλογές γίνονται **κάθε πέντε (5) χρόνια, ταυτόχρονα με τις δημοτικές εκλογές**, στα ίδια εκλογικά τμήματα, με τις ίδιες εφορευτικές επιτροπές και τους ίδιους αντιπροσώπους της δικαστικής αρχής και εφόρους αντιπροσώπων, αλλά η ψηφοφορία διενεργείται σε **διαφορετικές κάλπες**. Οι εκλογές διενεργούνται ταυτόχρονα σε ολόκληρη την επικράτεια.

Στις εκλογές των περιφερειάρχων και περιφερειακών συμβούλων θεωρείται επιτυχόν ο συνδυασμός αυτός που συγκέντρωσε την **απόλυτη πλειοψηφία** (50% + 1 ψήφο) του συνόλου των έγκυρων ψηφοδελτίων και επιλαχόντες συνδυασμοί, όσοι συνδυασμοί έλαβαν έστω και μία έδρα.

Εάν κανένας συνδυασμός δεν συγκεντρώσει την απόλυτη πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των έγκυρων ψηφοδελτίων, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται την επόμενη Κυριακή ανάμεσα μόνο στους υποψήφιους περιφερειάρχες των δύο συνδυασμών που έλαβαν τις περισσότερες ψήφους.

Τα τρία πέμπτα (3/5) των εδρών του περιφερειακού συμβουλίου καταλαμβάνει ο επιτυχόν συνδυασμός και τα δύο πέμπτα (2/5) οι επιλαχόντες, ανάλογα με τον αριθμό των έγκυρων ψηφοδελτίων που έλαβαν.

Αγίων Ασπεριάδης, *Μαρούσι*, 1973, Εθνική Πινακοθήκη.

Συνιστώνται οι εξής 13 Περιφέρειες:

1. Αττική
2. Στερεά Ελλάδα
3. Κεντρική Μακεδονία
4. Κρήτη
5. Ανατολική Μακεδονία και Θράκη
6. Ήπειρος
7. Ιόνια νησιά
8. Βόρειο Αιγαίο
9. Πελοπόννησος
10. Νότιο Αιγαίο
11. Θεσσαλία
12. Δυτική Ελλάδα
13. Δυτική Μακεδονία

Άλλες αρμοδιότητες **κρατικού χαρακτήρα των Δήμων**, είναι π.χ.:

- Η χορήγηση άδειας πολιτικού γάμου και η τέλεση των γάμων αυτών.
- Η χορήγηση βεβαίωσης μόνιμης κατοικίας.
- Ο έλεγχος τήρησης των διατάξεων που αφορούν τον Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό και τις οικοδομές που χαρακτηρίζονται επικίνδυνες.

Γενικά για τους Δήμους και τις Περιφέρειες

Οι Δήμοι και οι Περιφέρειες αποτελούν τον **πρώτο και δεύτερο βαθμό τοπικής αυτοδιοίκησης** και ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας αποτελούν θεμελιώδη θεσμό του δημόσιου βίου των Ελλήνων, όπως αυτός κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα και τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Τοπικής Αυτονομίας.

Μεταξύ των δύο βαθμών τοπικής αυτοδιοίκησης **δεν υφίστανται σχέσεις ελέγχου και ιεραρχίας, αλλά συνεργασίας και συναλληλίας**, οι οποίες αναπτύσσονται βάσει του νόμου, κοινών συμφωνιών, καθώς και με τον συντονισμό κοινών δράσεων.

Οι περιφερειακές και δημοτικές αρχές ασκούν τις αρμοδιότητές τους σύμφωνα με τις **αρχές της διαφάνειας, της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας**. Κατά την άσκησή τους θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη:

α) Οι εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές που σχετίζονται με τις αρμοδιότητές τους.

β) Η ανάγκη συνεργασίας και συντονισμού με άλλες τοπικές ή δημόσιες αρχές και οργανισμούς.

γ) Οι διαθέσιμοι πόροι για την κάλυψη των αρμοδιοτήτων και η ανάγκη να διασφαλισθεί η επωφελής και αποτελεσματική χρήση τους, καθώς και η ισόρροπη κατανομή τους.

δ) Η ανάγκη οργάνωσης των παρεχόμενων υπηρεσιών, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η επάρκεια και η ποιότητά τους, η διαφάνεια και η ισονομία, με στόχο την καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών.

ε) Η ανάγκη αειφόρου ανάπτυξης και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στους Δήμους και τις Περιφέρειες ασκείται **εποπτεία από το κράτος**. Η εποπτεία δεν επιτρέπεται να εμποδίζει την πρωτοβουλία και την ελεύθερη δράση των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, ούτε να θίγει την διοικητική και την οικονομική αυτοτέλειά τους.

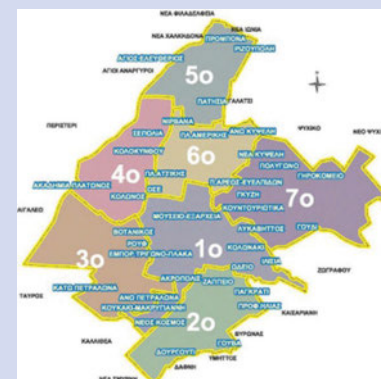
Με πρόσφατο νόμο του 2010 καταργήθηκαν οι Νομαρχίες και συνενώθηκαν πολλοί Δήμοι και Κοινότητες. Έτσι, στον νέο χάρτη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που ονομάστηκε «Καλλικράτης» έχει περιοριστεί ο αριθμός των Δήμων σημαντικά, ενώ ταυτόχρονα έχει αυξηθεί η γεωγραφική έκταση όσων προέκυψαν από συνένωση.

Με τον Νόμο 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα **Καλλικράτης**», συγκροτείται η αυτοδιοίκηση.

(Ο Καλλικράτης ήταν ένας από τους δύο αρχιτέκτονες του Παρθενώνα).

Ο Δήμος Θεσσαλονίκης διαίρεται σε πέντε διαμερίσματα.

Ο Δήμος Αθηναίων χωρίζεται σε επτά δημοτικές κοινότητες, πρώην δημοτικά διαμερίσματα:

Η πρώτη περιλαμβάνει το κέντρο των Αθηνών με το λεγόμενο εμπορικό τρίγωνο (Στάδιο - Ομόνοια - Πλάκα).

Η δεύτερη περιλαμβάνει τις Ν.Α. συνοικίες, από Νέο Κόσμο μέχρι Στάδιο.

Η τρίτη περιλαμβάνει τις Ν.Δ. συνοικίες (Αστεροσκοπείου, Πετραλώνων και Θησείου).

Η τέταρτη περιλαμβάνει τις Δ. συνοικίες (Κολωνού, Ακαδημίας Πλάτωνος, Βοτανικού, Προφ. Δανιήλ, Σεπόλια μέχρι Πατήσια).

Η πέμπτη περιλαμβάνει τις Β.Δ. συνοικίες μέχρι τον Προμπονά.

Η έκτη περιλαμβάνει τις βόρειες κεντρικές συνοικίες (Πατήσια, Κυψέλη).

Η έβδομη περιλαμβάνει τις Β.Α. συνοικίες (Αμπελόκηποι, Ερυθρός Σταυρός, Πολύγωνο κτλ.).

5.3 Η πολιτεία – Η πολιτική κοινότητα

Η νεοελληνική πολιτεία συγκροτείται ως πολιτική κοινότητα, ως ελεύθερο και ανεξάρτητο κράτος, μετά την επανάσταση του 1821. Η **Α΄ Εθνική Συνέλευση** των Ελλήνων έγινε στο χωριό Πιάδα, κοντά στην αρχαία Επίδαυρο. Εκεί οι 59 αντιπρόσωποι του έθνους, από όλες σχεδόν τις περιοχές, την **1η Ιανουαρίου 1822**, διακήρυξαν την **πολιτική ύπαρξη και ανεξαρτησία του ελληνικού έθνους**. Στα διακόσια περίπου χρόνια του ελεύθερου πολιτικού βίου, η ελληνική πολιτεία κατόρθωσε πολλά. Σε αυτά τα χρόνια, πορευόμαστε άλλοτε με εξάρσεις και άλλοτε με απογοητεύσεις, έχοντας κάνει μια **πορεία θετική και σημαντική**.

Η σχέση ανθρώπου και πολιτείας στην πορεία του χρόνου αλλάζει. Ο άνθρωπος υπάρχει στην πολιτεία άλλοτε ως **δούλος**, άλλοτε ως **υπήκοος**, άλλοτε ως **ελεύθερος**, άλλοτε ως **πολίτης** κτλ. Το ίδιο ισχύει και για το «περιεχόμενο» της πολιτείας, δηλαδή το πολίτευμα. Άλλοτε είναι **μοναρχία**, άλλοτε **ολιγαρχία**, άλλοτε **δημοκρατία**, άλλοτε **κοινοβουλευτική δημοκρατία** κτλ. Οι άνθρωποι άλλοτε αποδέχονται παθητικά την οποιαδήποτε εξουσία και άλλοτε φτάνουν ως την αξίωση άμεσης συμμετοχής στην άσκηση της. Οι άνθρωποι με την πολιτική τους δράση προσδιορίζουν την πολιτεία. Και είναι ο άνθρωπος που προσδιορίζει το περιεχόμενό της. Δηλαδή, «ο άνθρωπος μετασχηματίζει την πολιτεία. Το αντίθετο, ο μετασχηματισμός του ανθρώπου από την πολιτεία, συνιστά βιασμό, κάτι που έχει χρονικό τέλος» (Δ. Τσάτσος).

Στις αρχές του 21ου αιώνα η ελληνική πολιτεία έχει **βασικά προβλήματα**, τα οποία καλείται να αντιμετωπίσει. Μεταξύ των προβλημάτων είναι π.χ.:

α) Το δημογραφικό. Η μείωση των γεννήσεων τις τελευταίες δεκαετίες έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση του πληθυσμού. Η μετανάστευση τροφοδότησε την Ελλάδα με «νέο αίμα». Όμως, η ενσωμάτωση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία προϋποθέτει την παροχή ευκαιριών από το ελληνικό κράτος για να εργασθούν, να μορφωθούν τα παιδιά τους, να έχουν δυνατότητες κοινωνικής ανόδου κτλ.

β) Η προστασία και ανάπτυξη του ελληνικού πολιτισμού. Η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου του λαού, η διατήρηση της γλώσσας, η ιστορική αυτοσυνειδησία κτλ. είναι απαραίτητα. Ειδικότερα, όσον αφορά τη γλώσσα, αφού «τα όρια της γλώσσας μου είναι τα όρια του κόσμου μου» (Λούντβιχ Βιτγκενστάιν), η προστασία της γλώσσας είναι όρος εκ των ων ουκ άνευ για τη συνέχεια του ελληνισμού και του ελληνικού πολιτισμού.

Η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου.
(Συλλογή Λ. Ευταξία, Αθήνα)

«Η συγκρότηση ενός λαού σε πολιτική κοινωνία δεν είναι δεδομένη, δεν είναι κάτι που χαρίζεται αλλά κάτι που δημιουργείται. Μπορούμε απλώς να διαπιστώσουμε ότι, όταν απουσιάζει μια τέτοια δημιουργία, τα χαρακτηριστικά της προηγούμενης κατάστασης διατηρούνται ή αλλάζουν μόνο μορφή. [...] Μπορείτε να μου εξηγήσετε εσείς γιατί οι Έλληνες, που σκοτώνονταν εννέα χρόνια για να απελευθερωθούν από τους Τούρκους, θέλησαν αμέσως μετά έναν βασιλιά; Και γιατί, αφού έδιωξαν τον Όθωνα, έφεραν τον Γεώργιο; Και γιατί μετά ζητούσαν 'ελιά, ελιά και Κώτσο βασιλιά'; Σύμφωνα με την παραδοσιακή 'αριστερή' άποψη, όλα αυτά τα επέβαλαν η δεξιά, οι κυρίαρχες τάξεις και η μαύρη αντίδραση. Μπορούμε όμως να πούμε ότι όλα αυτά τα επέβαλαν στον ελληνικό λαό ερήμην του ελληνικού λαού; Μπορούμε να πούμε ότι ο ελληνικός λαός δεν καταλάβαινε τι έκανε; Δεν ήξερε τι ήθελε, τι ψήφιζε, τι ανεχόταν; Σε μιαν τέτοια περίπτωση αυτός ο λαός θα ήταν ένα νήπιο. Αν όμως είναι νήπιο, τότε ας μη μιλάμε για Δημοκρατία. Αν ο ελληνικός λαός δεν είναι υπεύθυνος για την ιστορία του, τότε ας του ορίσουμε έναν κηδεμόνα. [...] Εγώ λέω ότι ο ελληνικός λαός—όπως και κάθε λαός—είναι υπεύθυνος για την ιστορία του, συνεπώς είναι υπεύθυνος και για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται σήμερα.» (Κορνήλιος Καστοριάδης, απόσπασμα από συνέντευξη, εφ. *Ελευθεροτυπία* αναδημοσίευση εφ. *Το Παρόν*, 18.02.2012)

γ) Η ανάπτυξη και μάλιστα η ισόρροπη ανάπτυξη. Η έννοια της ανάπτυξης δεν αναφέρεται μόνο στην οικονομία αλλά σε όλους τους τομείς της κοινωνίας (κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό κτλ.). Ειδικότερα, όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη, η συγκέντρωση του μισού πληθυσμού της χώρας στην πρωτεύουσα, χωρίς άλλο κριτήριο, δε βοηθά στην ανάπτυξη της κοινωνίας και της οικονομίας. Η ερήμωση της υπαίθρου και η υπερσυγκέντρωση του πληθυσμού στην Αθήνα και σε μερικές άλλες πόλεις δημιουργεί επιπλέον προβλήματα.

δ) Η δημοκρατική λειτουργία των πολιτικών θεσμών (Βουλής, κυβέρνησης, κομμάτων, συνδικάτων, τοπικής αυτοδιοίκησης κτλ.). Η δυσλειτουργία των πολιτικών θεσμών έχει οδηγήσει και στη δυσλειτουργία του πολιτικού συστήματος. Χρειάζεται διαφάνεια, αξιοκρατία και έλεγχος στη λειτουργία του κράτους και των πολιτικών θεσμών. Απαιτείται η κατάργηση των πελατειακών σχέσεων, ώστε καθένας να αναλαμβάνει δημόσιες θέσεις ανάλογα με τα προσόντα του, αλλά και η καθιέρωση πραγματικού «πόθεν έσχες» (έλεγχος των πηγών και των τρόπων απόκτησης των περιουσιακών στοιχείων) για όλους τους δημόσιους λειτουργούς.

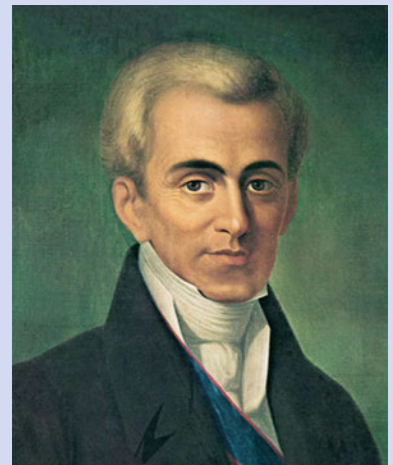
ε) Η βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Το δωρεάν και δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα οφείλει να δίνει στους μαθητές γνώσεις με τις οποίες θα μπορούν να κατανοήσουν τη φύση και την κοινωνία. Όπως έλεγε ο Βραζιλιάνος παιδαγωγός Πάουλο Φρέιρε «οι μαθητές δεν αρκεί να μάθουν να διαβάζουν τις λέξεις. Είναι ανάγκη να μάθουν να διαβάζουν τον κόσμο». Αυτό σημαίνει σύνδεση της σχολικής γνώσης με την φυσική και κοινωνική πραγματικότητα. Ταυτόχρονα, το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να λαμβάνει μέτρα για την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων των μαθητών, ώστε να έχουν πρόσβαση στη γνώση όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από την οικονομική κατάσταση των γονιών τους.

Βικέντιος Λάντσα, *Η Ακρόπολη*, 1860, Εθνική Πινακοθήκη.

Στην πολιτική κοινωνία «οι κοινωνικές τάξεις παραχωρούν, εντέλει, τη θέση τους στις πολιτικές παρατάξεις. Ο πλήρης πολίτης είναι άρχων ή κυβερνών πολίτης.» (Γεώργιος Δ. Κοντογώργης, *Πολίτης και πόλις*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2003)

«Κι αν γίνει δεκτό ότι το Ρωμαϊκό δίκαιο και η χριστιανική θρησκεία στηρίχθηκαν στο ελληνικό πνεύμα, τότε «είτε το συνειδητοποιείτε, είτε όχι, όλοι σας, φίλοι των χωρών της Ευρώπης, γεννηθήκατε στην Ελλάδα. Οι πολιτισμικές και οι άλλες αξίες σας, οι πολιτικοί ακόμα θεσμοί σας είναι ελληνοκεντρικοί.» (Αντώνης Τρίτσης)

Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831)

Πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας. Είχε σημαντική συνεισφορά στη δημιουργία του αποκεντρωμένου συστήματος των καντονιών της Ελβετίας. Γι' αυτό και ο Δήμος της Λωζάνης τον έχει ανακηρύξει «Πρώτο Επίτιμο Δημότη της Πόλης».

5.4 Η συμπολιτεία – Η Ευρωπαϊκή Ένωση

Η «Ευρώπη» με το ελληνικό της όνομα υπάρχει από αρχαιοτάτων χρόνων. Η ιστορική πορεία των λαών της Ευρώπης δεν είναι ειρηνική. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο καταβάλλεται προσπάθεια ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας των ευρω-παϊκών κρατών. Στην πορεία του χρόνου η Ευρώπη ανέπτυξε τον δικό της ξεχωριστό πολιτισμό, τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Αν και υπάρχουν πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στις κοινωνίες, εντούτοις έχουν κοινό πολιτισμικό παρελθόν. Ο σημερινός ευρωπαϊκός πολιτισμός, σε όποιο κράτος και αν αναπτύσσεται, στηρίζεται σε τρία στοιχεία: **στο Ελληνικό Πνεύμα, στο Ρωμαϊκό Δίκαιο, στη Χριστιανική θρησκεία.**

Γι' αυτό και η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να κατασκευάσει μια ευρωπαϊκή ταυτότητα που να στηρίζεται στα τρία προαναφερόμενα στοιχεία. Από την αρχή της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπήρξαν τρεις βασικές απόψεις για τη διαμόρφωσή της. Ειδικότερα:

α) Η δημιουργία ομοσπονδίας. Στόχος ήταν η δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής ομοσπονδίας (Ενωμένες Πολιτείες Ευρώπης). Στην περίπτωση αυτή θα υπήρχε ένα κεντρικό ομοσπονδιακό κράτος με ευρείες αρμοδιότητες και επιμέρους ομόσπονδα κράτη. Το **ομοσπονδιακό σύστημα** θα είχε δύο **πλεονεκτήματα**: **πρώτον**, θα εξασφάλιζε ισότιμη συμμετοχή των χωρών. **Δεύτερον**, θα έδινε τη δυνατότητα σε κάθε χώρα να προχωρήσει με τους δικούς της ρυθμούς στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

β) Η δημιουργία συνομοσπονδίας. Στόχος ήταν η δημιουργία μιας χαλαρής ένωσης κρατών με ελάχιστους περιορισμούς στην εξουσία των κρατών-μελών. Η κοινή δράση θα περιοριζόταν στο επίπεδο της διακρατικής συνεργασίας. Αυτή ήταν η αντίληψη που προώθησε η Αγγλία.

γ) Η ανοιχτή προσέγγιση. Στόχος όχι άμεσος αλλά μακροπρόθεσμος ήταν η Ευρωπαϊκή ομοσπονδία. Δηλαδή, η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση να γίνει σταδιακά αρχίζοντας από τους τομείς στους οποίους υπάρχουν προϋποθέσεις επιτυχίας. Η παραχώρηση αρμοδιοτήτων από τα κράτη θα παρέμενε «ανοιχτή» και θα προχωρούσε ανάλογα με τις εμπειρίες της Ένωσης. Τελικά, επικράτησε αυτή η τρίτη προσέγγιση. Έτσι, η πορεία προς την «Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία» συνεχίζεται αργά αλλά σταθερά.

Στις αρχές του 21ου αιώνα η Ε.Ε. αντιμετωπίζει μια ιστορική πρόκληση: την εμβάθυνση και τη διεύρυνση. **Εμβάθυνση** σημαίνει πολιτική ενοποίηση, δημιουργία των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης. **Διεύρυνση** σημαίνει ένταξη νέων χωρών στην Ένωση. Σημειωτέον ότι όλα τα κράτη μπορούν να γίνουν μέλη της Ένωσης, εάν πληρούν ορισμένες θεμελιώδεις αρχές.

Ο καθηγητής Δημήτρης Τσάτσος χρησιμοποίησε τον όρο «Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία». Και σημειώνει ότι ο όρος «Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία» δεν εκτοπίζει τους κατοχυρωμένους όρους «Ευρωπαϊκή Κοινότητα», «Ευρωπαϊκή Ένωση» και, επιπλέον, μπορεί να υποδεχτεί την αέναη εξέλιξη της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ο όρος προτείνεται για να προσδιορίσει ένα πολιτειολογικό μόρφωμα χωρίς προηγούμενο.

«Η δύναμη της ενότητας από τη μια, που πηγάζει από την πολιτισμική ομοιογένεια, και η δύναμη των εθνικών πολιτισμικών ταυτοτήτων από την άλλη, τελούν μεταξύ τους σε έναν αέναως εξελισσόμενο και διαρκώς μεταβαλλόμενο συσχετισμό.» (Δ. Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2007)

«Το αρχαίο ελληνικό πνεύμα έδωσε στο νεώτερο δυτικό κόσμο τα αντικειμενικά μέτρα της ομορφιάς και της αλήθειας. Η ρωμαϊκή πολιτειακή παράδοση και νομοθεσία έδωσε την έννοια του οργανωμένου κράτους και το συστηματοποιημένο δίκαιο. Ο Χριστιανισμός έδωσε την αγάπη και την πίστη σαν υποκειμενικές συγκινήσεις και χάρισε γενικότερα στον νεώτερο ευρωπαϊκό άνθρωπο την έντονη υποκειμενική ψυχή. Οι λαοί του Βορρά – προπάντων οι γερμανικοί – έδωσαν το ακμαίο τους αίμα και την παιδική τους φαντασία, που μέσα στα άγρια δάση του Βορρά – στους μαγικούς δρυμούς – είχε ασκηθεί στα πιο παράξενα οράματα.» (Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος, τόμος Α', εκδόσεις Δ. Γιαλλέλης)

Τα **κριτήρια ένταξης** κάθε κράτους στην Ε.Ε. είναι:

Πρώτον, να διαθέτει σταθερούς θεσμούς που να εγγυώνται τη δημοκρατία, τον σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου, τον σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων.

Δεύτερον, να έχει καθεστώς ελεύθερης οικονομίας, οικονομίας της αγοράς, καθώς και την ικανότητα να αντιμετωπίζει ανταγωνιστικά τις δυνάμεις της αγοράς, στα πλαίσια της Ε.Ε.

Τρίτον, να έχει την ικανότητα να επωμιστεί τις υποχρεώσεις του κράτους-μέλους.

Η Ε.Ε. συγκροτείται με βάση το παρελθόν (κοινή κληρονομιά) και το μέλλον (κοινές προσδοκίες). Όμως, παρά τις διακηρύξεις ότι η Ε.Ε. θα γίνει χώρος προόδου, ευημερίας και δημοκρατίας, υπάρχουν σοβαρά προβλήματα ανισοτήτων ανάμεσα στα κράτη - μέλη. Για παράδειγμα, πώς θα επιλυθεί το πρόβλημα των ανισοτήτων ανάμεσα στις χώρες του Βορρά (Γαλλία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο κτλ.) και του Νότου (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία κτλ.); Για να είναι η Ε.Ε. ένας χώρος προόδου, ευημερίας και δημοκρατίας, χρειάζεται σεβασμός των ευρωπαϊκών θεσμών και προσπάθεια ώστε οι θεσμοί αυτοί να πραγματώνουν τις ανθρώπινες αξίες υπηρετώντας όλους τους Ευρωπαίους.

Οι **αξίες** πάνω στην οποίες προσπαθεί να οικοδομηθεί η Ε.Ε. είναι:

α) Η ειρήνη. Μετά τις καταστροφές των δύο παγκοσμίων πολέμων του 20ού αιώνα, η Ευρώπη των πολέμων προσπαθεί να γίνει η Ευρώπη της ειρήνης.

β) Η ενότητα. Η ενότητα των κρατών ως κοινότητα συμφερόντων και οντότητα αντιμετώπισης προβλημάτων. Αν ληφθεί υπόψη ότι τα σημερινά προβλήματα (π.χ. μόλυνση περιβάλλοντος) έχουν διακρατικό χαρακτήρα κι αν κατανοηθεί η σημασία του αξιώματος «**η ισχύς εν τη ενώσει**», τότε καταδεικνύεται η αξία της κοινότητας.

γ) Η ισότητα. Η ενότητα ως κοινότητα μπορεί να υπάρξει μόνο εκεί που υπάρχει ισότητα. Ισότητα μεταξύ των κρατών μελών και ισότητα μεταξύ των πολιτών της κοινότητας. Όλοι λοιπόν είναι ίσοι και οι όποιες διαφορές οφείλουν να επιλύονται με βάση την αρχή της ισότητας.

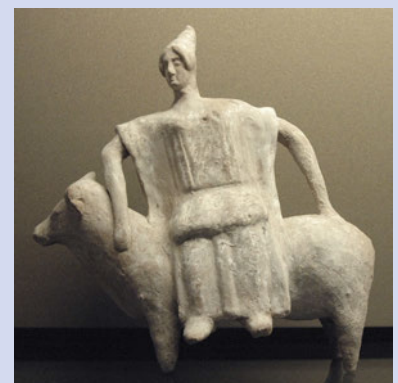
δ) Η αλληλεγγύη. Η συνοχή της ένωσης, η ασφάλεια και η ευημερία των κρατών και των πολιτών, στηρίζονται στην αλληλεγγύη. Χωρίς αλληλεγγύη αργά ή γρήγορα θα αναπτύσσονται διαλυτικές τάσεις σε κάθε είδους ένωση.

ε) Η ελευθερία. Ήδη, εδώ και πολλά χρόνια, η Ευρωπαϊκή Ένωση στηρίχθηκε στην ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων.

Οι σημαίες των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η «Ευρώπη» είναι για τους Ευρωπαίους η κοινή πατρίδα, η κοινή αξία, που αξίζει να αγωνίζεται γι' αυτή κάθε Ευρωπαίος. Βέβαια, κάθε κράτος έχει τη δική του ιστορία, πολιτισμό, αξίες, επιδιώξεις κτλ. Όμως, όλα αυτά εδράζονται σε μια κοινή βάση, στην **Ευρωπαϊκή** ιστορία, πολιτισμό, αξίες, επιδιώξεις κτλ., που δεν αναιρεί τις επιμέρους επιλογές. Δηλαδή, η Ευρώπη έχει ταυτόχρονα μια κοινή πολιτισμική κληρονομιά και μια πολιτισμική πολυμορφία. Πολυμορφία είναι η διαφορετική συνεισφορά κάθε έθνους στην οικοδόμηση του πολιτισμού αυτού.

Η Ευρώπη και ο ταύρος

Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία, η Ευρώπη ήταν κόρη του Φοίνικα και της Τηλέφασσας. Σε ορισμένους μύθους αναφέρεται και ως κόρη του Αγίνορα (πατέρα του Φοίνικα). Ο Δίας ερωτεύτηκε την Ευρώπη, μεταμορφώθηκε σε ταύρο και την απήγαγε.

5.5 Η συμμετοχή του πολίτη: από τον Δήμο μέχρι την παγκόσμια κοινότητα

Η συμμετοχή είναι η διαδικασία που παρέχει στους πολίτες την δυνατότητα να επηρεάζουν τη λήψη των δημόσιων αποφάσεων. Οι ρίζες της συμμετοχής βρίσκονται στην **αρχαία Ελλάδα**. Στην πόλη-κράτος ο πολίτης συμμετέχει στην Εκκλησία του Δήμου, όπου κληρώνονται οι πολίτες στα περισσότερα από τα δημόσια αξιώματα και λαμβάνονται αποφάσεις για τα κοινά, αποφάσεις που αφορούν τις δημόσιες υποθέσεις.

Όπως οι εκλογές, έτσι και η συμμετοχή του πολίτη στα «κοινά» από τον Δήμο μέχρι την παγκόσμια κοινότητα αποτελεί μια **πράξη ευθύνης**. Ο πολίτης ενδιαφέρεται για το κοινό μέλλον, που είναι και δικό του μέλλον. Και αυτή η «μετοχή» στα κοινά προσφέρει **μοναδική χαρά και πληρότητα**. Είναι η χαρά της συνεύρεσης και της προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο.

Με τη συμμετοχή στα κοινά αναπτύσσεται ο διάλογος, η συνεργασία, η εμπιστοσύνη, η συναίνεση κτλ. μεταξύ των πολιτών. Επιπλέον, ο πολίτης αναπτύσσει ικανότητες / δυνατότητες διάγνωσης και ιεράρχησης των κοινών αναγκών, αλλά και αξιολόγησης και επίλυσης των κοινών προβλημάτων. Τέλος, αντιλαμβάνεται ότι η συν-ύπαρξη απαιτεί **αποφυγή των ακραίων θέσεων**.

Η συμμετοχή του πολίτη σε διάφορες τοπικές, πολιτιστικές, συνδικαλιστικές, κομματικές κτλ. ενώσεις δεν χρειάζεται να υπηρετεί τα στενά τοπικά, συνδικαλιστικά, κομματικά κτλ. συμφέροντα και να εμποδίζει την πρόοδο και το γενικό συμφέρον. Η συμμετοχή του πολίτη έχει νόημα όταν συνδυάζει αρμονικά το ατομικό συμφέρον και το υποτάσσει στο γενικότερο συμφέρον.

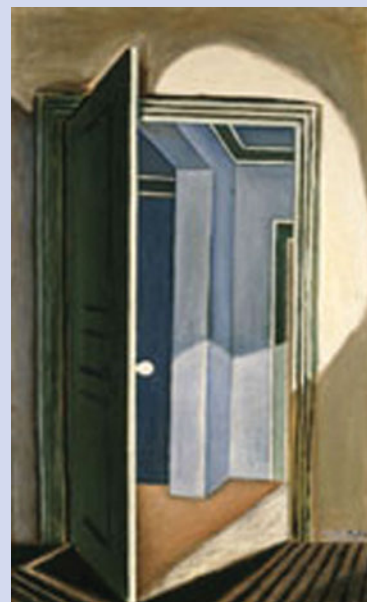
Ο πολίτης συμμετέχει:

α) Στον Δήμο. Οι πολίτες του Δήμου εκλέγουν τους δημοτικούς άρχοντες. Συνήθως οι πολίτες έχουν ενδιαφέρον για τον Δήμο, για τις τοπικές υποθέσεις. Οι πολίτες συμμετέχοντας ενεργά γίνονται **συμπαράγωγοί της πολιτικής** σε διάφορα θέματα, όπως στην κοινωνική πολιτική, στην κατανομή των δημοτικών τελών, στην ανάπλαση περιοχών κτλ.

β) Στην πολιτεία. Η ελληνική πολιτεία είναι αντιπροσωπευτική δημοκρατία και, όπως ορίζει το Σύνταγμα, «θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία». Αυτό σημαίνει ότι οι έλληνες πολίτες συμμετέχουν:

- Στην εκλογή των βουλευτών.
- Σε δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα.

γ) Στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήδη ο Ευρωπαίος πολίτης απολαμβάνει αρκετά **πλεονεκτήματα**: περισσότερες επιλογές, ενίσχυση

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Η ανοιχτή πόρτα,
Εθνική Πινακοθήκη.

Οι Έλληνες πολίτες ανάλογα με το επάγγελμά τους, τα ενδιαφέροντά τους κτλ. μπορούν να συμμετέχουν σε διάφορες ενώσεις, οργανώσεις, όπως:

- Σε πολιτικά κόμματα.
- Σε επαγγελματικές/συνδικαλιστικές οργανώσεις.
- Σε επιστημονικές ενώσεις.
- Σε πολιτιστικές, αθλητικές, συνεταιριστικές κτλ. ενώσεις.
- Σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) διαφόρων σκοπών.

Γενικά, όσο μεγαλύτερη είναι η διάχυση της εξουσίας, δηλαδή όσο περισσότεροι φορείς ασκούν εξουσία, και, επιπλέον, όσο μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή του πολίτη, τόσο πιο διευρυμένη δημοκρατία υπάρχει.

Η συμμετοχή του πολίτη σε κόμματα, ενώσεις και φορείς είναι η βάση της δημοκρατίας. Χωρίς τη συμμετοχή, η δημοκρατία χάνει την ουσία της. Ο πολίτης δεν αρκεί να επικρίνει ή να κατακρίνει τα όσα πράττουν οι εκάστοτε κυβερνώντες. Χρειάζεται ο ίδιος να συμμετέχει στην πολιτική μέσω των φορέων της.

και διασφάλιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών του, υψηλότερο βιοτικό επίπεδο κτλ. Με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (1992) ο κάθε πολίτης πλέον δεν είναι μόνο **πολίτης του κράτους-μέλους** αλλά και **πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης**. Ένα αποφασιστικό βήμα για την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης υπήρξε και η θέσπιση της **ιθαγένειας της Ένωσης**. Τονίζεται ότι η ιθαγένεια της Ένωσης συμπληρώνει και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια. Παρά την ανάγκη και τη χρησιμότητα της συμμετοχής στα κοινά, αρκετοί πολίτες δεν μετέχουν για διάφορους λόγους, όπως:

- Το χάσμα ανάμεσα στα λόγια και στα έργα των πολιτικών.
- Η διαπλοκή και η διαφθορά.
- Η αντικατάσταση της πολιτικής από την επικοινωνία.
- Η έλλειψη ηγεσίας που να εμπνέει τους πολίτες.

Αποτέλεσμα αυτής της πορείας είναι η «**αποχή**» **από την πολιτική**. Αποχή η οποία εκδηλώνεται είτε ως **πολιτική απάθεια**, είτε ως πολιτική απέχθεια. Και στις δύο περιπτώσεις ο πολίτης βρίσκεται στη γωνιά. Άλλοι αποφασίζουν γι' αυτόν. Ο πολίτης είναι θεατής των εξελίξεων. Η **δημοκρατία της συμμετοχής αντικαταστάθηκε από τη δημοκρατία των θεατών**. Επιπλέον, η αποχή από την πολιτική, οδήγησε στον **πολιτικό αναλφαριθμητισμό**. Δηλαδή, ο πολίτης δεν έχει τις απαραίτητες κοινωνικές και πολιτικές γνώσεις για να μπορεί να συμμετέχει ουσιαστικά, ελεύθερα και υπεύθυνα στα πολιτικά δρώμενα. Δεν γνωρίζει, δεν κατανοεί, δεν συνειδητοποιεί. Είναι ή νοιώθει ανίκανος να συμμετέχει, από τα πιο μικρά έως τα πιο μεγάλα.

Μια πολιτεία, όταν απέχουν οι πολίτες από τα κοινά, είναι επόμενο να διέρχεται κρίση. Κρίση νομιμοποίησης, η οποία οδηγεί στην ανάγκη και στο αίτημα για τη συμμετοχή του πολίτη. Η πολιτεία πλέον οφείλει να παρέχει πολιτική παιδεία, να εκπαιδεύει τον πολίτη, ώστε να γίνει ικανός να συμμετέχει ελεύθερα και υπεύθυνα στα κοινά.

Κωνσταντίνος Παρθένης,
Ο Ηρακλής και οι Αμαζόνες,
π. 1922, Εθνική Πινακοθήκη.

Πολιτικά ανεπτυγμένες κοινωνίες είναι εκείνες που:

- ο λαός εκλέγει τους αντιπροσώπους του,
- όλοι οι πολίτες έχουν απρόσκοπτη πρόσβαση στη συμμετοχή στα κοινά,
- η διακυβέρνηση και η δημόσια διοίκηση διέπονται από διαφάνεια και αξιοκρατία,
- οι πολιτικοί σέβονται το Σύνταγμα και τους νόμους,
- οι πολιτικοί ασχολούνται με την πολιτική ως δημόσια υπόθεση και όχι για να κερδίσουν προσωπικά οφέλη (πελατειακές σχέσεις, ρουσφέτια κτλ.).

Στις ανεπτυγμένες πολιτικά κοινωνίες υπάρχει μια πολιτική κουλτούρα, στην οποία ο πολίτης συμμετέχει συνειδητά, έστω και αν υπάρχουν μικρά ποσοστά συμμετοχής.

Πολιτικά μη ανεπτυγμένες κοινωνίες είναι εκείνες στις οποίες:

- υπάρχουν εμπόδια στην συμμετοχή των πολιτών στα κοινά,
 - το Σύνταγμα και οι νόμοι παραβιάζονται,
 - οι πολίτες συμμετέχουν στα κοινά για να κερδίσουν προσωπικά οφέλη.
- Στις μη ανεπτυγμένες πολιτικά κοινωνίες, όπου υπάρχουν οι πελατειακές σχέσεις, η υψηλή συμμετοχή δεν αποδεικνύει την ύπαρξη συνειδητοποιημένων πολιτών, αλλά δηλώνει αναγκαστική παρουσία στο κομματικό/πελατειακό σύστημα.

**Διεθνής Ημέρα της Δημοκρατίας:
15 Σεπτεμβρίου.**

5.6 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτείας

Το κράτος είναι δημιούργημα της κοινωνίας. Ανεξάρτητα από τον τρόπο δημιουργίας του, στην πορεία του χρόνου, πήρε διάφορες μορφές (πόλη-κράτος, αυτοκρατορία, εθνικό κράτος κτλ.).

Η ελληνική πολιτεία (οι όροι κράτος και πολιτεία χρησιμοποιούνται με το ίδιο περιεχόμενο) είναι δημιούργημα της επανάστασης του 1821. Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων υπέρ του σχηματισμού του ελληνικού κράτους (εξάρτηση οικονομική και πολιτική) και ο μετέπειτα αγώνας για εθνική ολοκλήρωση (στρατιωτικοί αγώνες και ευέλικτοι διπλωματικοί χειρισμοί) σημάδεψαν την πορεία του. Μερικά από τα **βασικά χαρακτηριστικά** του είναι:

α) Συγκεντρωτικό και γραφειοκρατικό. Το ελληνικό κράτος από την ίδρυσή του οργανώθηκε συγκεντρωτικά. Η επιλογή αυτή ήταν επιτακτική, αφού υπήρχε ανάγκη για ένα ισχυρό εθνικό κέντρο. Με την επανάσταση του 1821 μόνο ένα μικρό τμήμα των ελληνικών πληθυσμών απελευθερώθηκε. Το μεγαλύτερο μέρος βρισκόταν υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γεγονός που ανακινούσε διαρκώς το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση. Η συγκεντρωτική διοίκηση και παιδεία πρόσφεραν σημαντικά στον σκοπό αυτό, στη διαμόρφωση δηλαδή της εθνικής ταυτότητας. Όμως, σήμερα το συγκεντρωτικό κράτος έχει γίνει ένα δυσκίνητο γραφειοκρατικό κράτος. Έχει αναπτυχθεί μια γραφειοκρατία, που δρα ανορθολογικά και κοστίζει ακριβά σε χρόνο και χρήμα. Η τεχνολογία (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, νέα συστήματα οργάνωσης κτλ.) προσφέρει τις δυνατότητες να περιοριστεί η γραφειοκρατία. Ήδη με την **ηλεκτρονική διακυβέρνηση** έχει επιτευχθεί σημαντική πρόοδος.

β) Παρεμβατικό και αναποτελεσματικό. Για λόγους ιστορικούς, ήταν επιτακτική ανάγκη να δημιουργηθεί ένα παρεμβατικό στην οικονομία και την κοινωνία κράτος. Έπρεπε να είναι παρεμβατικό για να σώσει ό,τι μπορούσε να περισωθεί και να δημιουργήσει ό,τι μπορούσε να δημιουργηθεί. Τον 20ό αιώνα, η **διεθνής συγκυρία** (π.χ. οικονομική κρίση 1929, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος), βοήθησε στην επέκταση του κρατικού παρεμβατισμού. Μετά το 1974 ο κρατικός παρεμβατισμός επεκτείνεται. Στις αρχές του 21ου αιώνα το κράτος παράγει πάνω από το **50% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος** (Α.Ε.Π.). Το κράτος σήμερα είναι ένας μηχανισμός διεύθυνσης και διαχείρισης όχι μόνο της οικονομίας αλλά πολλών δραστηριοτήτων. Δεν υπάρχει τομέας στον οποίο να μην παρεμβαίνει το κράτος.

Η αύξηση του παρεμβατισμού συνεπάγεται αύξηση της γραφειο-

Νιούτον Άλτζερναν (1880-1968),
Cumberland Terrace, Λονδίνο,
πριν το 1944, Εθνική Πινακοθήκη.

Εκσυγχρονισμός - πρόοδος:

στην κοινωνία σημαίνει δικαιοσύνη
στην οικονομία σημαίνει ανάπτυξη
στην πολιτική σημαίνει ελευθερία
στον πολιτισμό σημαίνει δημιουργία

Πάντως, οι Έλληνες δρουν συλλογικά, όπου υπάρχει κοινότητα, είτε τοπικής είτε παγκόσμιας κλίμακας. Κοινότητα οραμάτων, αξιών, προσδοκιών. Δεν είναι λοιπόν παράξενο που οι Έλληνες μεγαλουργούν και οι ελληνικές οικουμενικές αξίες πραγματώνονται, είτε σε τοπικό, είτε σε παγκόσμιο επίπεδο. Αντίθετα, στο πλαίσιο της κράτους υπάρχει το απρόσωπο και το άγνωστο. Στο πλαίσιο αυτό υπάρχει δυσκολία δράσης για τον Έλληνα, γιατί ακριβώς αναζητά το πρόσωπο και το όνομα, επιδιώκει την αναγνώριση.

«Η αλλοτρίωση του νεοελληνικού κοινοτισμού γίνεται φανερή στην κοινωνιστική του μετάλλαξη, που τον μετέτρεψε στο αντίθετό του: σε κρατισμό. Ενώ πάντοτε οι Έλληνες μάχονταν για την αυτοδιοίκησή τους, τώρα τα περιμένουν όλα από το κράτος. Ακόμα και όταν καίγονται τα σπίτια τους. Συγχρόνως όμως είναι βαθύτατα αντικρατιστές και στην πρώτη ευκαιρία ποδοπατούν κάθε έννοια κράτους.» (Θεόδωρος Ζιάκας)

κρατίας και κατ' επέκταση αύξηση της αναποτελεσματικότητας.

γ) Παραδοσιακό και σύγχρονο. Στο ελληνικό κράτος, από την ίδρυσή του, διαμορφώνονται συμφέροντα και συνήθειες που αντιδρούν στον εκσυγχρονισμό. Ο συγκεντρωτισμός, ο παρεμβατισμός, οι πελατειακές σχέσεις, υπάρχουν από τη γέννηση του ελληνικού κράτους. Το ελληνικό κράτος λειτουργεί άλλοτε με βάση αυτή την παράδοση και άλλοτε με βάση τον εκσυγχρονισμό. Η εξάλειψη των πελατειακών σχέσεων, η συνέχεια των θεσμών, η διαφανής και αξιοκρατική λειτουργία του κράτους, είναι μερικά μέτρα απαραίτητα για τον εκσυγχρονισμό. Πάντως, χρειάζεται να τονιστεί ότι, παρά τις όποιες καθυστερήσεις, υπάρχουν «νησίδες» εκσυγχρονισμού και πρωτοπορίας σε αρκετούς τομείς, όπως π.χ. στην τέχνη, τη ναυτιλία, τις καινοτόμες επιχειρήσεις κτλ.

δ) Εμπιστοσύνη στην κοινότητα και αντιπαλότητα στο κράτος. Ο Έλληνας αναζητεί τις σχέσεις πρόσωπο με πρόσωπο. Έχει εμπιστοσύνη και στην οικογένεια που στηρίζεται στην αλληλεγγύη, στη συνεργασία, στους ισχυρούς δεσμούς. Αν η κοινότητα είναι χώρος συνεργασίας, το κράτος είναι χώρος σύγκρουσης, γι' αυτό και είναι χώρος αποστροφής. Θεωρείται αντίπαλο, εχθρικό. Η έλλειψη εμπιστοσύνης φαίνεται στις **σχέσεις πολίτη-κράτους**. Υπάρχει μια αμοιβαία δυσπιστία. Ο πολίτης νοιώθει το κράτος σαν ξένο και εχθρικό, γι' αυτό το αντιμετωπίζει ανάλογα. Επιδιώκει να παίρνει περισσότερα από αυτό και να του δίνει λιγότερα. Αλλά και το κράτος δίνει συχνά την εντύπωση ότι θεωρεί τον πολίτη «υπήκοο», που έχει μόνο υποχρεώσεις και όχι δικαιώματα. Επιδιώκει να εισπράττει περισσότερα από αυτόν και να του παρέχει λιγότερα. Σήμερα, ο πολίτης νοιώθει ένα κενό από την έλλειψη της κοινότητας και από την λειψή λειτουργία του κράτους. Η διάλυση της κοινότητας δεν αναπληρώθηκε από το κράτος.

Νίκος Χουλιάρης, *Ο ζωγράφος που φεύγει*, 1980, Εθνική Πινακοθήκη.

«Από τα μέσα του 20ού αιώνα και μετά στις «δημοκρατικές» κοινωνίες του δυτικού καπιταλισμού η αποχή του απλού πολίτη από την πολιτική αποτελεί μια εξίσου διαδεδομένη συμπεριφορά όσο και οι διάφορες μορφές πολιτικής δράσης [...] Όπως προκύπτει από όλες τις σχετικές έρευνες, η μη συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα αφορά σε ένα πολύ σημαντικό τμήμα του συνολικού πληθυσμού (το ποσοστό κυμαίνεται μεταξύ 30% και 50%). Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σε εμπειρική μελέτη η οποία διερευνούσε την πολιτική συμμετοχή των Αμερικανών στα μέσα της δεκαετίας του 1960, ένα τρίτο του πληθυσμού (περίπου το 30%) είχαν χαρακτηριστεί ως πλήρως αμέτοχοι ή «πολιτικά απαθείς» [...] Στις δεκαετίες που μεσολάβησαν από τότε μέχρι σήμερα, η αποστασιοποίηση των πολιτών από την πολιτική κατέστη ολοένα και πιο έντονη και εκτεταμένη. Το «κόμμα της αποχής» γράφει ο Μπεκ, «είναι σε όλες τις συμμετοχικές δημοκρατίες το μόνο κόμμα που παρουσιάζει σταθερή αύξηση των ποσοστών του.» (Μελίνα Σεραφετεινίδου, *Εισαγωγή στην Πολιτική Κοινωνιολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2006)

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Δημότης είναι αυτός που είναι γραμμένος στους εκλογικούς καταλόγους.
- _____ Δήμαρχος μπορεί να εκλεγεί όποιος έχει συμπληρώσει το 21^ο έτος της ηλικίας του.
- _____ Οι Δήμοι είναι αρμόδιοι για την τήρηση των διατάξεων που αφορούν το ωράριο λειτουργίας των καταστημάτων.
- _____ Το ελληνικό κράτος δεν είναι παρεμβατικό.
- _____ Ιθαγένεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν όλοι οι Έλληνες πολίτες.

1β. Αρμοδιότητα των Δήμων δεν είναι (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Η τήρηση του δημοτολογίου και του μητρώου αρρένων.
- β. Η έκδοση των σχετικών πιστοποιητικών.
- γ. Η τήρηση των ληξιαρχικών βιβλίων.
- δ. Η τήρηση αρχείων επίσημων εγγράφων.
- ε. Η διαμόρφωση του ωρολογίου προγράμματος των σχολείων.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. δημιουργία ομοσπονδίας
- 2. δημιουργία συνομοσπονδίας
- 3. ανοιχτή προσέγγιση
- 4. ευρωπαϊκή συμπολιτεία

Β΄ στήλη

- _____ πολιτική ενοποίηση
- _____ ενοποίηση σταδιακά
- _____ χαλαρή ένωση
- _____ ευρωπαϊκή ένωση

2α. Γιατί οι πολίτες στη χώρα μας θεωρούν, πολλές φορές, το κράτος εχθρικό προς αυτούς;

2β. Να αναπτύξετε τρεις βασικές αξίες της Ε.Ε.

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Να εξηγήσετε γιατί το δημογραφικό είναι ένα από τα βασικά προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας.

1β. Ποια είναι τα κριτήρια ένταξης μιας χώρας στην Ε.Ε.;

2α. Να εξηγήσετε τις δύο προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ε.Ε.: την «εμβάθυνση» και τη «διεύρυνση».

2β. Αναλύστε το «παραδοσιακό και το σύγχρονο» ως ένα από τα χαρακτηριστικά του ελληνικού κράτους.

Επιπλέον:

- Να συζητήσετε για την αποχή, κυρίως των νέων, από την πολιτική.
- Εξηγήστε την έννοια του «πολιτικού αναλφαριθμητισμού» και αναφέρατε τους λόγους που κάποιοι πολίτες δεν συμμετέχουν στα κοινά.
- Αναλύστε ένα από τα βασικά προβλήματα της ελληνικής πολιτείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ - ώρες: 5

- 6.1 Κοινωνικοποίηση και πολιτικοποίηση
- 6.2 Φορείς κοινωνικοποίησης / πολιτικοποίησης
 - 6.2.1 Η οικογένεια
 - 6.2.2 Το σχολείο – η εκπαίδευση
 - 6.2.3 Οι παρέες συνομηλίκων
 - 6.2.4 Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας
 - 6.2.5 Τα πολιτικά κόμματα
 - 6.2.6 Ο θεσμός των Μαθητικών Κοινοτήτων
- 6.3 Ο κοινωνικός έλεγχος

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν ότι η διαδικασία κοινωνικοποίησης και πολιτικοποίησης είναι συνεχής και αδιάκοπη.
- Να διακρίνουν τις καλές και κακές επιδράσεις των φορέων κοιν/ποίησης.
- Να υιοθετούν τις αξίες της οικογένειας και της εκπαίδευσης.
- Να διαμορφώνουν δημοκρατική συνείδηση και νοοτροπία συμμετοχής στα κοινά.
- Να εφαρμόζουν τους κανόνες λειτουργίας των Μ.Κ. και να συμμετέχουν σε αυτές.
- Να αντιλαμβάνονται ότι οι Μ.Κ. αποτελούν σχολείο δημοκρατίας.

Βασική ορολογία

- κοινωνικοποίηση και πολιτικοποίηση	- συνοχή της κοινωνίας	- έλλειμμα πολιτικής παιδείας
- φορείς κοινωνικοποίησης	- επανακοινωνικοποίηση	- Κανονισμός Μαθητικών Κοινοτήτων
- παρέες συνομηλίκων	- πολιτική κοινωνικοποίηση	- μαθητεία στη δημοκρατία
- Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	- κομματικοποίηση	- φορείς κοινωνικού ελέγχου
- πολιτικά κόμματα	- αυταρχικό σύστημα	- επιβραβεύσεις και κυρώσεις
- Μαθητικές Κοινότητες	- δημοκρατικό σύστημα	- άτυπος κοινωνικός έλεγχος
- κοινωνικός έλεγχος	- ιδιότητα του πολίτη	- τυπικός κοινωνικός έλεγχος
	- επίδραση των Μ.Μ.Ε.	- αυτοέλεγχος
	- εσωκομματική δημοκρατία	

6.1 Κοινωνικοποίηση και πολιτικοποίηση

Η **κοινωνικοποίηση** είναι μια διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύνολο. Μια διαδικασία εκμάθησης των αξιών και των κανόνων της κοινωνίας.

Κάθε κοινωνία έχει αξίες, κανόνες, αντιλήψεις, προσδοκίες κτλ., τα οποία μαθαίνει και μεταβιβάζει στα μέλη της, μέσω της κοινωνικοποίησης. Έτσι τα άτομα μπορούν να επιβιώσουν και να αναπτυχθούν στην κοινωνία, αλλά και η κοινωνία μπορεί να διατηρεί τη συνοχή της. Κάθε άτομο μαθαίνει τον τρόπο σκέψης, αίσθησης, συμπεριφοράς και δράσης, δηλαδή μια κοινωνικά επιθυμητή συμπεριφορά, γιατί ακριβώς η κοινωνία αυτό περιμένει από το άτομο, για να το εντάξει στα μέλη της.

Στόχος λοιπόν της κοινωνικοποίησης είναι: **η ένταξη του ατόμου στην κοινωνία και η συνοχή της κοινωνίας.**

Η διαδικασία κοινωνικοποίησης **αρχίζει** από τη γέννηση, και συνεχίζεται σε όλη τη ζωή του ανθρώπου, μέχρι τα βαθειά γεράματα, αφού στην πορεία της ζωής του αναθεωρεί αξίες, στάσεις, ιδέες, συμπεριφορές.

Η κοινωνικοποίηση **τροποποιείται στον χώρο και στον χρόνο.** Έτσι, αλλιώς κοινωνικοποιεί τα άτομα μια ασιατική κοινωνία και αλλιώς μια ευρωπαϊκή ή η ελληνική. Αλλά και η ελληνική κοινωνία αλλιώς κοινωνικοποιούσε τα άτομα πριν πενήντα χρόνια και αλλιώς σήμερα. Επίσης, η κοινωνικοποίηση **διαφοροποιείται ως προς το φύλο** (άντρες, γυναίκες). Με διαφορετικά πρότυπα κοινωνικοποιούνται οι άνδρες και με διαφορετικά οι γυναίκες.

Η κοινωνικοποίηση είναι μια **πολυδιάστατη και πολύπλοκη διαδικασία**, που σημαίνει ότι υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί φορείς κοινωνικοποίησης που μεταβιβάζουν πολλά και διαφορετικά μηνύματα (αξίες, κανόνες, πρότυπα συμπεριφοράς) στο άτομο. Μερικές φορές τα μηνύματα αυτά συγκρούονται μεταξύ τους και αυτό δημιουργεί μια **διλημματική κατάσταση**, που εκφράζεται με το ερώτημα «τι να ακολουθήσω;».

Ιδιαίτερα κρίσιμη είναι η κοινωνικοποίηση στην **περίοδο της εφηβείας και της ενηλικίωσης**. Στην περίοδο αυτή, το άτομο πρέπει να κάνει **επιλογές** (σπουδές, επάγγελμα, σύντροφος κτλ.) που θα σημαδέψουν το μέλλον του.

Η **πολιτική κοινωνικοποίηση** είναι μέρος της κοινωνικοποίησης και συντελείται από όλους τους φορείς κοινωνικοποίησης, με τους οποίους το άτομο έρχεται σε επαφή σ' όλη τη διάρκεια της πολιτικής του ζωής.

Τέτοιοι **φορείς** είναι: η οικογένεια, το σχολείο, η εκκλησία, τα Μ.Μ.Ε., τα εργατικά σωματεία, οι επαγγελματικές οργανώσεις, τα πολιτικά κόμματα, καθώς και **γεγονότα** που συμβαίνουν εντός

Ντωμιέ Ονορέ, *Η ανατροφή του Αχιλλέα*, 1841 - 1843, Εθνική Πινακοθήκη.

«Στις 9 Ιανουαρίου 1800 εμφανίστηκε ένα παράξενο ον μέσα από τα δάση κοντά στο χωριό Σαιν-Σερέν της Νότιας Γαλλίας. Παρ' όλον ότι περπατούσε όρθιο, έμοιαζε πιο πολύ για άγριο ζώο παρά για άνθρωπο, αν και γρήγορα έγινε φανερό πως επρόκειτο για αγόρι δέκα ως δώδεκα χρόνων. Μιλούσε μόνο με γρυλισμούς και παράδοξες κραυγές. Το παιδί δεν είχε προφανώς ιδέα περί ατομικής υγιεινής και ανακουφιζόταν όπου εύρισκε. Το πήγαν στην τοπική αστυνομία και από εκεί σε ένα ορφανοτροφείο. Στην αρχή προσπαθούσε συνέχεια να δραπετεύσει, για να το ξανασυλλάβουν όμως με κάποια δυσκολία. Δεν δεχόταν να φορέσει ρούχα, τα οποία τα ξέσκιζε μόλις του τα φορούσαν. Δεν παρουσιάστηκαν γονείς για να το αναζητήσουν...» (Α. Giddens, *Κοινωνιολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002)

Παράδειγμα διλημματικής κατάστασης: η οικογένεια λέει «διάβασε», ενώ η παρέα λέει «πάμε βόλτα». Το «Άλφα» πολιτικό κόμμα (συνήθως αυτό που κυβερνάει) προβάλλει τη συναίνεση, ενώ το «Βήτα» κόμμα (συνήθως η αντιπολίτευση) προβάλλει τη σύγκρουση. Η εκκλησία διακηρύττει την εγκράτεια και την αλληλεγγύη, ενώ κάποιο Μέσο Μαζικής Επικοινωνίας διακηρύττει την

και εκτός της χώρας, όπως τα κοινωνικά κινήματα, οι μετακινήσεις πληθυσμών, οι πόλεμοι, η εκμετάλλευση, η ανισότητα κτλ. Όλα αυτά –φορείς και γεγονότα– επηρεάζουν την πολιτική συμπεριφορά του ατόμου.

Η πολιτική κοινωνικοποίηση αναφέρεται στη **διαμόρφωση γνώμης και στην υιοθέτηση στάσης για την πολιτική**, δηλαδή για τους πολιτικούς θεσμούς, την πολιτική εξουσία, τις πολιτικές σχέσεις, τις πολιτικές διαδικασίες, τα πολιτικά γεγονότα.

Η συμμετοχή στα κοινά, το ενδιαφέρον για τις δημόσιες υποθέσεις, η δράση για την πρόοδο της πολιτείας δείχνει την ποιότητα της **πολιτικοποίησης**. Μερικά παραδείγματα πολιτικής κοινωνικοποίησης:

- Η γνώμη του πολίτη για τον τρόπο άσκησης της εξουσίας.
- Η στάση του πολίτη στο πολιτικό γίγνεσθαι.
- Η κριτική του πολίτη απέναντι στα πολιτικά κόμματα.
- Η στάση του πολίτη απέναντι στην ανισότητα και εκμετάλλευση.
- Η συμμετοχή του πολίτη στα κοινωνικά κινήματα.
- Η συμμετοχή του πολίτη στο σωματείο του χώρου όπου εργάζεται.

Η πολιτικοποίηση **διαφέρει από την κομματικοποίηση**, δηλαδή την ένταξη του ατόμου σε ένα κόμμα και τη δράση του υπέρ της πολιτικής και των συμφερόντων ορισμένου κόμματος.

Αντικείμενο της **πολιτικοποίησης** είναι η μετάδοση γνώσεων, η καλλιέργεια αρχών και αξιών, η υιοθέτηση στάσεων και η δράση για θέματα που αφορούν την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Βέβαια, το περιεχόμενό της μεταβάλλεται στην πορεία του χρόνου. Είναι συνάρτηση των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων, του επικρατούντος κοινωνικο-πολιτικού συστήματος. Έτσι π.χ. ένα **αυταρχικό σύστημα** μέσω της πολιτικοποίησης επιδιώκει διαφορετικούς στόχους σε σύγκριση με ένα **δημοκρατικό σύστημα**. Το αυταρχικό σύστημα φοβάται τη συμμετοχή του πολίτη, ενώ το δημοκρατικό σύστημα την επιδιώκει. Και όσον αφορά τη συμμετοχή του πολίτη, **η πολιτεία δεν μπορεί να σταθεί χωρίς τη συμμετοχή των πολιτών της**.

ελευθεριότητα και τον ανταγωνισμό. Ο Αριστοτέλης, αναφέρει ότι **η αγωγή του πολίτη πρέπει να είναι σύμφωνη με το πολίτευμα**. Αν λοιπόν ζητούμενο πολίτευμα είναι η δημοκρατία, η αγωγή του πολίτη, πρέπει να είναι δημοκρατική, δηλαδή να μορφώνει ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες. Η πολιτεία έχει υποχρέωση για κοινωνικοποίηση και πολιτικοποίηση των νέων μελών της. Τέτοια που να δίνει πολιτισμό, που σημαίνει νόημα ζωής, που σημαίνει μια νέα ιεράρχηση αναγκών, δηλαδή ότι οι ανάγκες για αυτοκίνητο, για χρήματα, για κατανάλωση, για διασκέδαση, για διαρκή αλλαγή του κινητού τηλεφώνου, έπονται των αναγκών για προσωπικές σχέσεις, για κοινωνική αλληλεγγύη, για ελευθερία και ισότητα, για συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα κτλ. Προϋπόθεση για να αλλάξει η οικονομία, η κοινωνία, η πολιτεία είναι η ενεργοποίηση των πολιτών. Όμως, η ενεργοποίηση των πολιτών σημαίνει διαφορετική ιεράρχηση, από την πλευρά τους, των αξιών και των προτεραιοτήτων της ζωής και της πολιτικής. Τι είναι σημαντικότερο; Η κατανάλωση; Η ισότητα; Η δημοκρατία;

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Γλέντι στο ακρογιάλι, 1931,
Εθνική Πινακοθήκη.

Επομένως, η κοινωνικοποίηση χρειάζεται να εντάσσει ομαλά το άτομο στην κοινωνία και να ικανοποιεί τις πραγματικές του ανάγκες. Η πολιτική κοινωνικοποίηση χρειάζεται να είναι τέτοια, ώστε οι νέοι **να ξαναβρούν την πολιτική, να νοιώσουν τη χαρά της πολιτικής**, να ψηλαφίσουν τον πολιτισμό.

6.2 Φορείς κοινωνικοποίησης / πολιτικοποίησης

6.2.1 Η οικογένεια

Η οικογένεια είναι ο **πρώτος και ο κυριότερος φορέας-παράγοντας κοινωνικοποίησης**. Αν ληφθεί υπόψη ότι η κοινωνικοποίηση αρχίζει από τη γέννηση (ορθότερα πριν από την γέννηση) και ότι τα **χρόνια της παιδικής ηλικίας είναι καθοριστικά** για την πορεία του ατόμου, τότε, αποδεικνύεται η σημασία της οικογένειας.

Η οικογένεια μαθαίνει στο άτομο τον τρόπο επικοινωνίας (γλώσσα), τις αξίες και τους κανόνες, τα πρότυπα συμπεριφοράς, τους ρόλους, τον τρόπο ένταξης στην κοινωνία. Φροντίζει για την ανατροφή, την εκπαίδευση, την επαγγελματική αποκατάσταση, την συναισθηματική κάλυψη των μελών της κτλ.

Ο τρόπος κοινωνικοποίησης και πολιτικοποίησης από την οικογένεια επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, όπως **το φύλο** (αγόρι, κορίτσι), **η περιοχή** (αγροτική, αστική), **ο πολιτισμός** (ευρωπαϊκός, αφρικανικός) κτλ.

Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι η υπερπροστασία των νέων μελών της οικογένειας δεν τα βοηθά να αναπτύξουν προσωπικότητα «ανθεκτική» στις δυσκολίες που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν στη ζωή τους.

6.2.2 Το σχολείο – η εκπαίδευση

Μεγάλη σημασία για την κοινωνικοποίηση και την πολιτικοποίηση των ατόμων έχει και το **σχολικό περιβάλλον και η σχολική ζωή**. Η συνύπαρξη μαθητών από διαφορετικά περιβάλλοντα, οι σχέσεις εκπαιδευτικού-μαθητών, η επιλογή γνωστικών αντικειμένων-θεμάτων και ο τρόπος ανάλυσής τους, η συνεργασία και η σύγκρουση, οι σχολικές εκδηλώσεις κτλ., διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική και πολιτική διαπαιδαγώγηση των μαθητών. Το σχολείο προσφέρει οργανωμένη κοινωνικοποίηση. Συνεχίζει να είναι σημαντικός φορέας κοινωνικοποίησης και ειδικότερα πολιτικής κοινωνικοποίησης. Και επειδή **δεν γεννιόμαστε αλλά γινόμαστε πολίτες**, ο ρόλος του στη διαμόρφωση της **ιδιότητας του πολίτη** είναι σημαντικός.

Πολλές φορές, ανεξάρτητα από τις όποιες επιταγές της πολιτείας για τη διδασκαλία ορισμένου περιεχομένου, σημασία έχει τι συμβαίνει στην πράξη, στην σχολική τάξη.

6.2.3 Οι παρέες συνομηλίκων

Από την παιδική ηλικία αρχίζουν οι παρέες συνομηλίκων. Αργότερα στο σχολείο οι παρέες διευρύνονται. Η ίδια θέση (μαθητές),

«Καμιά φορά κλαίω γιατί με πονάει το να είμαι μοναχικός. Αλήθεια πονάει. Για να είμαι ειλικρινής αυτό που με πονάει πραγματικά είναι το να είμαι εγώ.» (Μάικλ Τζάκσον, Τραγουδιστής) **Μια ομολογία συγκλονιστική!**

Νικόλαος Γύζης, *Κούκου*, 1882, Εθνική Πινακοθήκη.

Όσα πραγματικά πρέπει να ξέρω, τα έμαθα στο νηπιαγωγείο

«... Όσα πραγματικά πρέπει να ξέρω για το πώς να ζω, τι να κάνω και πώς να είμαι, τα έμαθα στο νηπιαγωγείο. Αυτά είναι τα πράγματα που έμαθα:

- Να μοιράζεσαι τα πάντα.
- Να παίζεις τίμια.
- Να μη χτυπάς τους άλλους.
- Να βάζεις τα πράγματα πάλι εκεί που τα βρήκες.
- Να καθαρίζεις τις τσαπατσουλές σου.
- Να μην παίρνεις τα πράγματα που δεν είναι δικά σου.
- Να λες συγγνώμη, όταν πληγώνεις κάποιον.
- Να πλένεις τα χέρια σου πριν από το φαγητό.
- Να κοκκινίζεις.»

(Απόσπασμα από το βιβλίο του Robert Fulghum, *Όσα πραγματικά θα έπρεπε να ξέρω τα έμαθα στο Νηπιαγωγείο*, εκδ. Λύχνος, Αθήνα 1992)

«Όταν ανοίγει ένα σχολείο κλείνει μια φυλακή.» Β. Ουγκώ

το ίδιο περιβάλλον (σχολείο), οι ίδιες αγωνίες, οι ίδιες προσδοκίες και επιδιώξεις κτλ. οδηγούν σε παρέες, φιλίες κτλ.

Το άτομο δημιουργεί ή εντάσσεται σε ομάδες, επειδή **ικανοποιεί διάφορες ανάγκες** του, οι οποίες είναι, κυρίως, δύο ειδών: **βιολογικές** (π.χ. τροφή, κατοικία, ασφάλεια) ή **κοινωνικές** (π.χ. αγάπη, συνύπαρξη, απόκτηση ταυτότητας). Η ένταξη στη μία ή στην άλλη ομάδα γίνεται σε συνάρτηση με τις αξίες–επιδιώξεις–σκοπούς της ομάδας. Τα παιδιά έχουν διαφορετικές ανάγκες από τους μεγάλους, γι' αυτό και επιλέγουν τις παρέες τους με διαφορετικά κριτήρια από αυτά των μεγάλων. Πάντως, τα παιδιά και οι εφήβοι έχουν έντονη την **ανάγκη της αποδοχής και της ένταξης** σε κάποια ομάδα, γιατί η ομάδα προσφέρει ταυτότητα, ασφάλεια, διαφορετικούς στόχους κτλ. Η ένταξη λοιπόν ενός παιδιού ή εφήβου σε κάποια παρέα συνομηλίκων γίνεται για **διάφορους λόγους**, όπως:

- Η καλύτερη ικανοποίηση κάποιων αναγκών του.
- Η ανάγκη για επικοινωνία και συναισθηματική έκφραση.
- Η ανάγκη απόκτησης ταυτότητας.
- Η ψυχαγωγία, η άθληση και οι εκδρομές.
- Η περιέργεια, η παρακίνηση, η καθοδήγηση.

Η επίδραση της παρέας συνομηλίκων δεν πρέπει να υποτιμάται. Οι ομάδες ομηλίκων, οι παρέες, επηρεάζουν σημαντικά τους νέους. Η αποδοχή του εφήβου από τους συνομηλίκους του είναι σημαντική. Γι' αυτό και η συμπεριφορά του νέου, το ντύσιμό του, η μουσική που ακούει κτλ. εναρμονίζονται με τις συνήθειες και τις προτιμήσεις της παρέας στην οποία θέλει να ανήκει. Ο κοινωνιολόγος Πωλ Γουίλις έχει κάνει μια πολύ οξυδερκή μελέτη της επίδρασης που έχει η παρέα στο άτομο. Μελέτησε μια ομάδα αγοριών που δημιουργούσαν, με τη συμπεριφορά τους, προβλήματα στο σχολείο. Ήταν μαθητές με χαμηλή επίδοση, χωρίς ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το μάθημα. Ο Γουίλις επεσήμανε ότι τις περισσότερες φορές που αυτοί οι μαθητές παραβίαζαν τους καθημερινούς σχολικούς κανόνες, το έκαναν επειδή αυτή η συμπεριφορά «επιβραβευόταν» από την παρέα. Η παρέα, μετά από κάποια τιμωρία (επίπληξη, αποβολή κτλ.), συζητούσε και «επαινούσε» το «ανδραγάθημα» του μέλους της. Η ίδια παρέα αποκαλούσε τους καλούς μαθητές «φυτά». Όμως, όταν ο Γουίλις συζητούσε με το κάθε μέλος της παρέας χωριστά, συναντούσε έναν εντελώς διαφορετικό άνθρωπο. Έναν άνθρωπο που είχε αγωνία για το μέλλον του, που προβληματιζόταν τι δουλειά θα βρει μετά την αποφοίτησή του από το σχολείο κτλ. Ο ίδιος άνθρωπος, εντός της παρέας, γινόταν εντελώς διαφορετικός προκειμένου να αποσπάσει το θαυμασμό των μελών της.

Οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να έχουν στέρεες επιστημονικές γνώσεις, μαθητοκεντρικές και ενεργητικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, θεωρητική και πρακτική γνώση του θέματος, αντικειμενική και αμερόληπτη κρίση.

Μουρίλο, *Αγόρια που τρώνε σταφύλι και πεπόνι*, Alte Pinakothek, Μόναχο, Γερμανία.

Ένα κρίσιμο ερώτημα είναι, από ποια ηλικία πρέπει να διδάσκεται η «πολιτική παιδεία»; Παλιότερα και σύμφωνα με τη θεωρία των σταδίων του Piaget, παιδιά μέχρι 13 χρονών δυσκολεύονται να κατανοήσουν τα κοινωνικά και πολιτικά θέματα. Σύμφωνα με νεότερες παιδαγωγικές αντιλήψεις, παιδιά όλων των ηλικιών μπορούν να επέμβουν ενεργητικά και δημιουργικά στη νέα γνώση. Ιδιαίτερη σημασία σ' αυτή τη διαδικασία έχει το πολιτισμικό περιβάλλον του παιδιού.

Υπάρχουν καλές και κακές παρέες. Από την αρχαιότητα είναι γνωστό ότι «ομιλίας κακαί φθείρουσι ήθη χρηστά». Επομένως, οι κακές παρέες μπορούν να συμπαράσρουν σε ακοινωνικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές. Αντικοινωνικές συμπεριφορές για παράδειγμα, όπως η βία κατά συμμαθητών, η γραφή συνθημάτων σε χώρους που απαγορεύεται, η φθορά σε αυτοκίνητα, οι μικροκλοπές κτλ.

6.2.4 Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας

Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.) είναι ο γραπτός και ηλεκτρονικός Τύπος. Παίζουν σημαντικό ρόλο στις σύγχρονες κοινωνίες, καθώς οι άνθρωποι έρχονται διαρκώς σε επαφή μαζί τους. Η εφημερίδα, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, το διαδίκτυο με τις τεράστιες δυνατότητες που έχει ανοίξει στην ενημέρωση, το βίντεο κτλ. είναι κομμάτια της καθημερινότητας κάθε ανθρώπου. Κάθε Μ.Μ.Ε. έχει τα δικά του χαρακτηριστικά, έχει και τη δική του δύναμη. Έτσι π.χ. γίνεται λόγος για τη **δύναμη του γραπτού λόγου** (*scripta manet* = τα γραπτά μένουν), για τη **ραδιοφωνική φαντασία** (είναι μοναδική), για τη **δύναμη της εικόνας** (μια εικόνα ίσον χίλιες λέξεις).

Τα Μ.Μ.Ε. προσφέρουν ενημέρωση, γνώση, διασκέδαση κτλ., συνήθως, είκοσι τέσσερις ώρες την ημέρα. Η δύναμη του λόγου και κυρίως της εικόνας ασκούν τεράστια επίδραση. Αυτό αποδεικνύεται και με την επίδραση της διαφήμισης. Η κοινωνία μας έχει χαρακτηριστεί ως «κοινωνία των Μ.Μ.Ε.». Επομένως, η επιρροή τους ως φορέων κοινωνικοποίησης θεωρείται σημαντική, κυρίως στους νέους.

Η **επίδραση των Μ.Μ.Ε.** εξαρτάται από πολλούς **παράγοντες**, όπως:

- Το **είδος του μέσου** (π.χ. εφημερίδα, τηλεόραση, Η/Υ).
- Το **περιεχόμενο** του προγράμματος, αφού κάθε μέσο έχει το δικό του πρόγραμμα.
- Τον **χρόνο παρακολούθησης** (π.χ. μία ώρα την ημέρα).
- Την **ηλικία**, τη **μόρφωση** και την **συνολική προσωπικότητα** του δέκτη.

Είναι γεγονός ότι η επίδραση των Μ.Μ.Ε. είναι μεγαλύτερη στα παιδιά. Από την άλλη μεριά κάθε δέκτης δεν είναι άγραφος πίνακας (*tabula rasa*) πάνω στον οποίο γράφουν τα μηνύματά τους τα Μέσα. Κάθε δέκτης έχει τις δικές του εμπειρίες, γι' αυτό κάνει τη δική του αποκωδικοποίηση στα μηνύματα των Μέσων. Επιπλέον, λόγω της πληθώρας Μέσων, έχει το δικαίωμα επιλογής. Σε τελική ανάλυση, **ο βαθμός επίδρασης των Μ.Μ.Ε. εξαρτάται από τη χρήση τους και αυτή διαφέρει από άτομο σε άτομο.**

6.2.5 Τα πολιτικά κόμματα

Τα **πολιτικά κόμματα** είναι ενώσεις πολιτών που έχουν ως **σκοπό** τον επηρεασμό και κυρίως την κατάκτηση της εξουσίας, με απώτερο στόχο να εφαρμόσουν το πρόγραμμά τους. Είναι πολιτικοί **θεσμοί απαραίτητοι** για τη **λειτουργία της δημοκρατίας**. Τα κόμματα είναι οι βασικοί θεσμοί του πολιτικού συστήματος. Οι διαφορετικές ιδεολογίες και απόψεις για την οργάνωση της οικονομίας,

Δανιήλ (Παναγόπουλος), *Κουτί*, 1965, Εθνική Πινακοθήκη.

«Μέσα σε κλουβιά καμωμένα από ιδέες και από πάθη έκλειναν ανέκαθεν τους ανθρώπους εκείνοι που τους κυβερνούν. Σε αυτήν την πραγματικότητα, η σύγχρονη τεχνολογία έχει ανοίξει απέραντες δυνατότητες...» (Ευάγγελος Παπανούτσος)

Είναι βέβαιο ότι «*δίχως κόμματα δεν μπορεί να λειτουργήσει η δημοκρατία, αλλά το κατέλωμα από τα κόμματα κάθε κοινωνικής δραστηριότητας (οικονομικής, πολιτισμικής, πολιτικής, αθλητικής κτλ.) είναι ολοκληρωτισμός και τυραννία*». (Γιανναράς Χρ., *Η Ελληνική ετοιμότητα για την Ευρωπαϊκή ενοποίηση*, εκδ. Α.Α. Λιβάνης)

Χαρακτηριστική είναι η φράση: «θα πάω στα κανάλια» που λένε οι πολίτες όταν έχουν κάποιο πρόβλημα. Στην αντίληψή τους, η συλλογική πολιτική δράση έχει αντικαταστεί από την κοινοποίηση του εκάστοτε προβλήματος στα Μ.Μ.Ε.

της κοινωνίας, της πολιτείας, έχουν ως όχημα τα κόμματα. Κατά συνέπεια, το αίτημα της κατάργησης των κομμάτων συμπίπτει με την επιδίωξη για κατάργηση της ίδιας της δημοκρατίας.

Οι σύγχρονες δημοκρατίες και τα πολιτικά κόμματα είναι ανάγκη να αναπτύξουν την δημοκρατική πολιτική παιδεία. Χωρίς δημοκρατική πολιτική παιδεία, οι πολίτες πέφτουν θύματα της δημαγωγίας και του φανατισμού. Αναμένουν τους «σωτήρες» που θα τους σώσουν, χωρίς οι ίδιοι να συμμετέχουν στα κοινά. Η δημοκρατική πολιτική παιδεία δίνει στον πολίτη την ικανότητα να κατανοήσει την οικονομική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα στην οποία ζει. Επιπλέον, υπάρχουν κόμματα που δεν σέβονται τη δημοκρατία και κάποια που προσπαθούν να την καταργήσουν. Βέβαια μια δημοκρατική κοινωνία μπορεί να είναι ανεκτική και να σέβεται ακόμα και τους εχθρούς της. Ίσως μάλιστα και να είναι αυτό ακριβώς το μεγαλείο της. Το Σύνταγμα, όμως, ορίζει ξεκάθαρα ότι «Έλληνες πολίτες που έχουν το εκλογικό δικαίωμα μπορούν ελεύθερα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα, που η οργάνωση και η δράση τους **οφείλει να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος**» (Άρθρο 29 παρ. 1).

Τα πολιτικά κόμματα μπορούν να αποτελέσουν «**πολιτικό σχολείο**» για τους νέους, δεδομένου ότι η διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, δεν είναι μόνον υπόθεση της εκπαίδευσης αλλά και των κομμάτων. Στα κόμματα, οι νέοι μπορούν να μάθουν να συνδιαλέγονται, να συμμετέχουν, να συνυπάρχουν, να συναποφασίζουν. Παρά τις όποιες αδυναμίες και δυσλειτουργίες τους, τα πολιτικά κόμματα είναι απαραίτητα. Αποτελούν βασικό και απαραίτητο πολιτικό θεσμό της δημοκρατίας. Αποτελούν έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, αφού μέσα από τα κόμματα εκφράζεται η κοινωνία.

6.2.6 Ο θεσμός των Μαθητικών Κοινοτήτων

Το σχολείο, ως ζωντανός οργανισμός, αποτελεί θεσμό που προετοιμάζει τα παιδιά για την **ένταξή τους σε μια ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία** μετά την αποφοίτησή του από το σχολείο.

Ο **Κανονισμός Μαθητικών Κοινοτήτων** εξειδικεύει την οργάνωση και λειτουργία των Μαθητικών Κοινοτήτων, καθώς και τη συμμετοχή των μαθητών. Μεταξύ άλλων αναφέρει:

α) Οι μαθητικές κοινότητες (Μ.Κ.), καθαρά **παιδαγωγικός θεσμός**, που συνδέεται άρρηκτα με την εκπαιδευτική διαδικασία, αποτελούν τον χώρο για την ανάπτυξη της μαθητικής πρωτοβουλίας μέσα στο σχολείο, αποτελούν **κύτταρο δημοκρατικής ζωής**, στο πλαίσιο των οποίων, με τον διάλογο και τη συμμετοχή οι μαθητές **με πνεύμα συνεργασίας, ασκούνται στη δημοκρατική διαδικασία** και στη

Αλέκος Φασιανός, *Η κόκκινη φιγούρα*, Εθνική Πινακοθήκη.

«Ας μην ομιλώμεν κατά των πολιτικών κομμάτων. Να ευχόμεθα όπως τα πολιτικά κόμματα να ευτηχήσουν να ανεύρουν ηγέτας, οι οποίοι γνωρίζουν ότι έρχονται εις την εξουσίαν διά του κόμματός των, αλλά ότι έρχονται εις την εξουσίαν αποφασισμένοι να μην γίνουν όργανα του κόμματος αυτών, θυσιάζοντες το γενικόν συμφέρον δια το συμφέρον του κόμματός των» (Ελευθέριος Βενιζέλος, βλέπε, Ρωμαίος Γ., άρθρο, Εφ. *Το Βήμα*, 8 Νοεμβρίου 2009).

Παρά το γεγονός ότι τα πολιτικά κόμματα είναι βασικά στοιχεία του πολιτικού συστήματος, η συμμετοχή των πολιτών σε αυτά είναι μικρή. Πολύ μικρό ποσοστό των πολιτών είναι μέλη κομμάτων και από αυτό ελάχιστο συμμετέχει στις κομματικές διαδικασίες. Μάλιστα, εμφανίζεται και το φαινόμενο ένα μεγάλο ποσοστό από αυτό το μικρό ποσοστό μελών, να γίνονται μέλη όχι επειδή θέλουν να συμμετάσχουν στα κοινά, αλλά επειδή προσδοκούν την εξαργύρωση της συμμετοχής τους (π.χ. καλύτερη θέση στην εργασία τους, συμμετοχή σε συμβούλια, εύρεση εργασίας με γνωριμίες που κάνουν στο πολιτικό κόμμα κτλ.).

συμμετοχή τους στα κοινά, μελετώντας και προτείνοντας λύσεις για τα προβλήματα που τους αφορούν.

β) Οι Μ.Κ. αποτελούν τη **μαθητική έκφραση** στα σχολικά θέματα και πρωτοστατούν στην κατοχύρωση της **συνεργασίας καθηγητών-γονέων-μαθητών**, για την ανάπτυξη του διαλόγου στη σχολική ζωή και την από κοινού αντιμετώπιση των ζητημάτων που την αφορούν.

γ) Στόχος του Κανονισμού για τις μαθητικές κοινότητες είναι να τις **αναδείξει σε δημοκρατικούς θεσμούς**, όπου με τη συμμετοχή όλων των μαθητών στις διαδικασίες τους, θα απελευθερώνονται οι **δημιουργικές ικανότητες όλων των παιδιών**, θα εθίζονται οι μαθητές στη συλλογική ζωή, θα αναπτύσσεται η υπευθυνότητα, θα κατοχυρώνονται τα δικαιώματα αλλά και θα συνειδητοποιούνται τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις των μαθητών.

δ) Με τον κανονισμό αυτόν κατοχυρώνεται ο ρόλος των μαθητικών κοινοτήτων και αναπτύσσεται το πλαίσιο της δημοκρατικής ζωής στο σχολείο. Στους μαθητές απομένει να αξιοποιήσουν αυτές τις δυνατότητες, αναπτύσσοντας τις λειτουργίες των μαθητικών κοινοτήτων με τη συμμετοχή όλων των παιδιών στη διαδικασία για λήψη των αποφάσεων με επεξεργασία απόψεων, ώστε οι μαθητές να έχουν γνώμη για τα θέματα που τους αφορούν. Με την υλοποίηση αυτού του κανονισμού και τη μαθητική πρωτοβουλία οι μαθητικές κοινότητες θα αποκτήσουν ουσιαστικό περιεχόμενο και θα συμμετέχουν ενεργά στη ζωή και στη λειτουργία του σχολείου.

Ποιος λοιπόν είναι ο σκοπός των Μ.Κ. από την πλευρά της πολιτικής κοινωνικοποίησης; Σκοπός των Μ.Κ. είναι η μαθητεία στη δημοκρατία, δηλαδή:

- Η ανάπτυξη δημοκρατικής συνείδησης.
- Ο σεβασμός της αξίας και προσωπικότητας κάθε ανθρώπου.
- Η ανάπτυξη ατομικής και κοινωνικής ευθύνης.
- Η ανάπτυξη των ικανοτήτων και δυνατοτήτων του μαθητή.
- Η άσκηση στους κοινωνικούς ρόλους.

Οι Μ.Κ. είναι τόσο απλή και συγχρόνως τόσο δύσκολη υπόθεση. Το τι πραγματικά είναι στην πράξη εξαρτάται από εμάς. Αν επιτυγχάνουν ή όχι τον σκοπό τους εξαρτάται από όλους όσους είναι εντός και εκτός σχολείου, αν πραγματικά θέλουν να ευδοκιμήσουν οι Μ.Κ. και να λειτουργήσουν ως **άσκηση στη δημοκρατία**.

Το σχολείο μπορεί να είναι και να λειτουργεί ως μια κοινότητα, ως μια πολιτεία. Κάθε τάξη είναι μια χωριστή κοινότητα και ολόκληρο το σχολείο είναι μια πολιτεία. Οι μαθητές να μαθαίνουν να **λειτουργούν «πολιτικά»**, δηλαδή:

- Να θέτουν κανόνες (π.χ. καταστατικό λειτουργίας) και να τους εφαρμόζουν.

Συμεών Σαββίδης, *Γύρω γύρω όλοι*. Εθνική Πινακοθήκη.

Η συμμετοχή των μαθητών στη σχολική ζωή είναι απαραίτητη. Οι **διάφορες μορφές οργάνωσης της μαθητικής ζωής** αποσκοπούν να βοηθήσουν τους μαθητές:

α) Να αποκτήσουν **υπευθυνότητα** και άμεση αντίληψη της σημασίας του δημοκρατικού διαλόγου στη διαμόρφωση του συνειδητού και δημιουργικού πολίτη.

β) Να συμβάλουν στην ομαλή και γόνιμη **λειτουργία της εκπαιδευτικής διαδικασίας**, ώστε να επιτευχθεί η συστηματική μετάδοση της απαραίτητης και ουσιαστικής γνώσης.

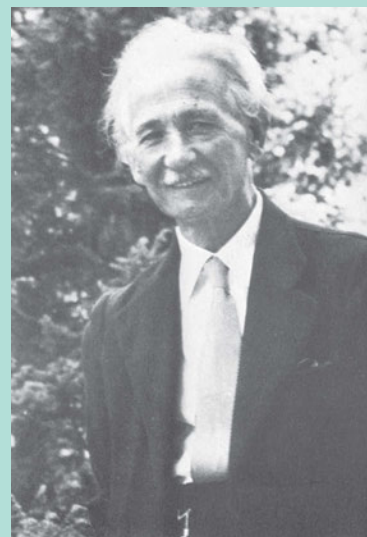
γ) Να διαμορφώσουν **δική τους αντίληψη για τη ζωή** στα πλαίσια της σύνδεσης σχολείου και κοινωνίας, ώστε να έχουν ως νέοι τα απαραίτητα εφόδια για την παραπέρα πορεία και εξέλιξή τους.

«Αν θέλουμε να βρούμε τους λόγους της απαξίωσης του θεσμού των Μ.Κ. πρέπει με θάρρος να δούμε τις παραλήψεις μας, όλοι εμείς που έχουμε σχέση με την εκπαίδευση... Οι αρμόδιοι για την εκπαίδευση των παιδιών της χώρας στην οποία γεννήθηκε η δημοκρατία να πιστέψουν στην αξία της δημοκρατίας και να τη στηρίξουν με όλες τις ενέργειες και επιλογές τους» (Πειραματικό Ενιαίο Λύκειο Πανεπιστημίου Κρήτης).

- Να εκλέγουν και να εκλέγονται στα διάφορα αξιώματα.
- Να κάνουν διάλογο και να πείθουν, όχι με συνθήματα αλλά με επιχειρήματα.
- Να αναπτύσσουν πολιτικές αρετές (διάλογος, δικαιοσύνη, αλληλεγγύη κτλ.).
- Να βιώνουν τη δημοκρατία, αφού η δημοκρατία είναι τρόπος ζωής.

Η μέχρι σήμερα λειτουργία των Μ.Κ. είναι, σε πολλές περιπτώσεις, τουλάχιστον **προβληματική**. Παρά το γεγονός ότι Μ.Κ. έχουν παρουσιάσει εξαιρετικά επιτεύγματα και υποδειγματικές εργασίες και δράσεις, η συνολική αποτίμηση του θεσμού είναι ότι δεν λειτουργούν ουσιαστικά. Είναι ανάγκη οι Μ.Κ. να οργανωθούν και να λειτουργήσουν **ελεύθερα και ανεξάρτητα, δηλαδή δημοκρατικά**. Μάλιστα, δεν είναι απαραίτητη η πλήρης τυποποίηση του θεσμού, γιατί κάθε σχολείο βιώνει τη δική του πραγματικότητα. Όμως, αν και η ύπαρξή τους θεωρείται σημαντική, όλοι οι ενδιαφερόμενοι και εμπλεκόμενοι ούτε εργάζονται ούτε συνεργάζονται πάντοτε για τη δημοκρατική λειτουργία τους.

Για να επιτύχουν οι Μ.Κ. χρειάζεται **η πολιτεία και οι εκπαιδευτικοί να πιστεύουν και να υπηρετούν τον θεσμό αλλά και οι ίδιοι οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητα της λειτουργίας τους**.

Αλέξανδρος Δελμούζος (1880 – 1956). Έλληνας παιδαγωγός. Ο πρώτος που εφάρμοσε συστηματικά το θεσμό των σχολικών κοινοτήτων, ο οποίος ήταν προάγγελος των μαθητικών κοινοτήτων.

Όσοι νομίζουν ότι με τη διακήρυξη συνθημάτων (π.χ. μαθητικός συνδικαλισμός) και με απομιμήσεις (π.χ. μαθητικό κίνημα), «θα μπει ο αέρας της δημοκρατίας στην εκπαίδευση, φοβούμαι πως και την εκπαίδευση έχουν παρανοήσει και τη δημοκρατία» (Ε. Παπανούτσος), *Η παιδεία το μεγάλο μας πρόβλημα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1976)

«Η δημοκρατία, ως τρόπος ζωής, είναι συνδεδεμένη με την ποιότητα της Αγωγής πολίτη. Η αυταρχική αγωγή αναπτύσσει ψυχές σκλάβων και ανταρτών, ενώ η αγωγή για την ελευθερία οδηγεί στη συναίνεση και στην αποδοχή του άλλου.» (Θ. Κουρταλίδης, *Μαθητικές κοινότητες και δημοκρατική αγωγή*, εκδ. Μήνυμα, Αθήνα 1977)

6.3 Ο κοινωνικός έλεγχος

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν κοινωνικοί κανόνες που **ρυθμίζουν τις ατομικές και συλλογικές συμπεριφορές**. Χωρίς πλαίσιο, χωρίς κοινωνικά προσδιορισμένα όρια, εντός των οποίων θα δραστηριοποιούνται και θα συμπεριφέρονται οι άνθρωποι, δεν μπορεί να υπάρξει κοινωνία. Η ύπαρξη της κοινωνίας σημαίνει και ύπαρξη κανόνων.

Οι κοινωνικοί κανόνες **ρυθμίζουν και αξιολογούν τις συμπεριφορές** των ατόμων, **ακόμα και τις πιο προσωπικές**, όπως π.χ. ο τρόπος ομιλίας, ντυσίματος, διασκέδασης κτλ. Ορισμένοι κανόνες αφορούν **όλα τα μέλη της κοινωνίας**, όπως π.χ. ο σεβασμός στην πολιτισμική κληρονομιά, στα εθνικά σύμβολα, τα βασικά θέματα ηθικής συμπεριφοράς κτλ. Κάποιοι κανόνες αφορούν **ορισμένα μόνο άτομα ή ομάδες** στο πλαίσιο άσκησης του ρόλου τους, όπως ο ρόλος του δημοσίου υπαλλήλου, του μέλους κόμματος κτλ.

Μάλιστα, τα άτομα ζώντας σε μια κοινωνία **μαθαίνουν** ποια συμπεριφορά θεωρείται αποδεκτή και επιθυμητή και, συνήθως, την ακολουθούν. Μαθαίνουν π.χ. ορισμένο τρόπο αμφίεσης, ομιλίας, συναλλαγών, ορισμένους τρόπους καλής συμπεριφοράς.

Με την κοινωνικοποίηση τα άτομα «μαθαίνουν» τι επιτρέπεται και τι όχι. Ο κοινωνικός έλεγχος λειτουργεί συμπληρωματικά με την κοινωνικοποίηση. Στόχος του κοινωνικού ελέγχου είναι **η συμμόρφωση** του ατόμου σε αυτά που ορίζουν οι φορείς κοινωνικοποίησης. Οι διάφοροι **φορείς κοινωνικοποίησης** (οικογένεια, φίλοι, Μ.Μ.Ε., κράτος κτλ.) είναι συνήθως **και φορείς κοινωνικού ελέγχου**. Όμως, δεν έχουν όλοι την ίδια «**δύναμη**». Παράδειγμα: η οικογένεια έχει δύναμη και ως φορέας κοινωνικοποίησης και ως φορέας ελέγχου. Τα Μ.Μ.Ε. επηρεάζουν σημαντικά τους τρόπους συμπεριφοράς, αλλά δεν έχουν τα μέσα για να επιβάλλουν κυρώσεις.

Πότε ασκείται κοινωνικός έλεγχος; Άλλοτε ασκείται εκ των προτέρων, δηλαδή **προληπτικά**, για να μην υπάρξει παραβίαση των κανόνων και άλλοτε εκ των υστέρων, δηλαδή **κατασταλτικά**, όταν το άτομο έχει παραβιάσει τους κανόνες. Παράδειγμα: ο νόμος απαγορεύει τη φθορά ξένης περιουσίας. Η απαγόρευση αυτή λειτουργεί προληπτικά, δηλαδή «**αναγκάζει**» τα άτομα να μην προκαλούν φθορά σε ξένη περιουσία. Αν το πράξουν θα υποστούν κατασταλτικό έλεγχο (π.χ. θα τους επιβληθεί η προβλεπόμενη ποινή).

Με ποιον τρόπο ασκείται ο κοινωνικός έλεγχος; Ασκείται **με δύο τρόπους**:

α) Με επιβραβεύσεις. Η επιβράβευση, ο έπαινος, η επιδοκιμασία, σημαίνουν θετική αξιολόγηση της συμπεριφοράς. Στόχος των επιβραβεύσεων είναι η επανάληψη της συμπεριφοράς που επιθυμούν αυτοί που ασκούν τον έλεγχο, δηλαδή της συμπεριφοράς που κινείται μέσα στα ορισμένα όρια.

Ουμβέρτος Αργυρός, *Κοντά στο παράθυρο*, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος είναι πολύ σημαντικός σε μικρές κοινωνίες, σε χωριά κτλ. Οι άνθρωποι δίνουν μεγάλη βαρύτητα στο πώς θα τους κρίνει η μικρή κοινότητα στην οποία ζουν. Πολλές φορές, για τους ανθρώπους που ζουν σε τέτοια κλειστά κοινωνικά περιβάλλοντα, η κακή κριτική από την κοινότητα, το κουτσομπολιό κτλ. είναι σημαντικότερα από τις κυρώσεις του νόμου (τυπικός κοινωνικός έλεγχος). Από αυτή την άποψη, η ζωή στις πόλεις δίνει στους ανθρώπους μεγαλύτερη ελευθερία. Μπορεί οι σχέσεις στις πόλεις να είναι «**απρόσωπες**», όπως υποστηρίζουν πολλοί κοινωνιολόγοι, όμως οι άνθρωποι έχουν περισσότερες επιλογές δημιουργίας κοινωνικών σχέσεων και λιγότερο άτυπο κοινωνικό έλεγχο. Σημαντικός, επίσης, είναι ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος στις παρές όπου πολλοί άνθρωποι κάνουν, τελικά, αυτό που θέλει η παρέα για να μην πάνε να είναι μέλη της.

β) Με κυρώσεις. Η κύρωση, ο ψόγος, η αποδοκιμασία, σημαίνουν αρνητική αξιολόγηση της συμπεριφοράς. Στόχος των κυρώσεων είναι η αποφυγή της μη ορθής συμπεριφοράς, δηλαδή της συμπεριφοράς που έχει ξεφύγει από τα ορισμένα όρια. Η υπέρβαση των ορίων απειλεί την κοινωνική συνοχή και αυτό δεν το θέλει καμιά ομάδα και καμιά κοινωνία.

Γενικά οι άνθρωποι μαθαίνουν από μικρή ηλικία να εφαρμόζουν τους κοινωνικούς κανόνες, καθώς τους εσωτερικεύουν σε μεγάλο βαθμό. Δεν αναρωτιούνται, κάθε στιγμή, αν πρέπει ή δεν πρέπει να τους εφαρμόζουν. Έτσι, δεν χρειάζονται συνεχείς επιβραβεύσεις ούτε συνεχείς κυρώσεις για την τήρησή τους.

Ο κοινωνικός έλεγχος **διακρίνεται σε τρία είδη:**

α) Άτυπος κοινωνικός έλεγχος. Γίνεται με βάση τα ήθη, τις παραδόσεις, τους άγραφους νόμους της ομάδας ή της κοινωνίας. Ασκείται με πολλούς τρόπους, όπως με άμεσες ή έμμεσες υποδείξεις, με χειρονομίες, με μορφασμούς, με περιφρόνηση, με αποδοκιμασία, με επιβράβευση κτλ. Ασκείται κυρίως όπου υπάρχουν **μικρές ομάδες και σε παραδοσιακές κοινωνίες**, όπου οι **σχέσεις είναι άτυπες και προσωπικές**. Ορισμένες φορές ο άτυπος έλεγχος είναι πιο αποτελεσματικός από τον τυπικό έλεγχο (σκεφτόμαστε τι θα πεί ο κόσμος, η γειτονιά, οι συνάδελφοι, οι φίλοι κτλ.).

β) Τυπικός κοινωνικός έλεγχος. Γίνεται με βάση γραπτούς κανόνες (νόμοι, κανονισμοί, αποφάσεις κτλ.). Η οικογένεια, το σχολείο, η θρησκεία, το κράτος κτλ., ασκούν τυπικό έλεγχο. Κάθε φορέας αξιολογεί τη συμπεριφορά του ατόμου με τους υπάρχοντες κανόνες και επιβάλλει τις προβλεπόμενες κυρώσεις. Αυτό ισχύει κυρίως για το κράτος, αλλά και για τους φορείς που η λειτουργία τους στηρίζεται σε γραπτούς κανόνες. Αυτό το είδος ελέγχου ασκείται, κυρίως, όπου υπάρχουν **μεγάλες ομάδες και σε σύγχρονες κοινωνίες**, όπου οι **σχέσεις είναι τυπικές και απρόσωπες**.

γ) Αυτοέλεγχος. Ο έλεγχος που ασκεί το ίδιο το άτομο στην συμπεριφορά του για διάφορους λόγους είτε γιατί **έχει αποδεχθεί τους κοινωνικούς κανόνες** ως λογικούς και αναγκαίους, είτε γιατί **φοβάται τις κυρώσεις** που θα υποστεί, αν τους παραβιάσει ονομάζεται **αυτοέλεγχος**. Παράδειγμα: υπάρχει ο κανόνας «απαγορεύεται η κλοπή». Το άτομο είτε γιατί θεωρεί τον κανόνα σωστό, είτε γιατί φοβάται την τιμωρία, είτε και για τους δύο λόγους, κρίνει και αξιολογεί τη συμπεριφορά του και δεν κλέβει. Βέβαια, ο **βαθμός αυτοελέγχου** εξαρτάται από τον **βαθμό εσωτερικεύσης**, δηλαδή αφομοίωσης και αποδοχής των κοινωνικών κανόνων και αξιών της κοινωνίας.

Γύζης Νικόλαος,
Κορίτσι που διαβάζει, 1898,
Εθνική Πινακοθήκη.

Κάθε ομάδα ή κοινωνία δεν αναμένει από όλα τα μέλη της ακριβώς ίδια, δηλαδή τυποποιημένη συμπεριφορά, αλλά μια συμπεριφορά που πρέπει να κινείται σε ορισμένα όρια. Επιτρέπεται λοιπόν η **διαφορετική** συμπεριφορά (συμπεριφορά εντός ορίων), αλλά δεν επιτρέπεται η **παρεκκλίνο-σα** συμπεριφορά (συμπεριφορά εκτός ορίων). Η παρέκκλιση δεν ορίζεται από το είδος της συμπεριφοράς, αλλά από την αντίδραση του κοινωνικού συνόλου στη συμπεριφορά. Έτσι π.χ. οι προγαμιαίες σχέσεις θεωρούντο παλιότερα παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, όχι όμως σήμερα.

Επιπλέον, **κάθε ομάδα ή κοινωνία θέτει τα δικά της όρια**. Η παρέκκλιση λοιπόν, κρίνεται με **βάση τους κανόνες και τις αξίες** της συγκεκριμένης ομάδας ή κοινωνίας. Παράδειγματα: Αυτό που επιτρέπει η ευρωπαϊκή κοινωνία δεν σημαίνει ότι το επιτρέπει μια ασιατική κοινωνία. Αυτό που δεν επιτρέπεται στους δημοσίους υπαλλήλους (π.χ. ορισμένη αμφίεση), επιτρέπεται στους καλλιτέχνες. Η ανοχή και η μικρή τιμωρία για τα παιδιά δεν ισχύει για τους ενήλικες.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Η κοινωνικοποίηση εντάσσει τα άτομα στην κοινωνία.
- _____ Ο κοινωνικός έλεγχος ασκείται μόνο κατασταλτικά.
- _____ Η επίδραση των Μ.Μ.Ε. στον καθένα εξαρτάται από τον τρόπο χρήσης τους.
- _____ Η αγωγή του πολίτη πρέπει να είναι σύμφωνη με το πολίτευμα.
- _____ Ο βαθμός αυτοελέγχου εξαρτάται από τον βαθμό εσωτερίκευσης των κοινωνικών κανόνων.

1β. Ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος γίνεται με βάση (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Τα ήθη και τις παραδόσεις.
- β. Τον αυτοέλεγχο.
- γ. Τους γραπτούς κανόνες.
- δ. Με επιβραβεύσεις και κυρώσεις.
- ε. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. κοινωνικός έλεγχος
- 2. μαθητικές κοινότητες
- 3. παρέες συνομηλίκων
- 4. πολιτικά κόμματα
- 5. Μ.Μ.Ε.

Β΄ στήλη

- _____ εμπλοκή των μαθητών σε ζητήματα της σχολικής ζωής
- _____ φορέας κοινωνικοποίησης
- _____ επιβραβεύσεις και κυρώσεις
- _____ γραπτός και ηλεκτρονικός τύπος
- _____ σκοπό έχουν την κατάληψη της εξουσίας

2α. Να εξηγήσετε γιατί η κοινωνικοποίηση είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία.

2β. Ποιος είναι ο σκοπός των Μαθητικών Κοινοτήτων;

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Είναι σημαντική η επίδραση της παρέας των συνομηλίκων στην κοινωνικοποίηση των νέων;
Αν ναι, γιατί;

1β. Γιατί τα πολιτικά κόμματα θα μπορούσαν να αποτελέσουν «πολιτικό σχολείο» για τους νέους;

2α. Αναλύστε την επίδραση των Μ.Μ.Ε. στην κοινωνικοποίηση του ατόμου.

2β. Αναπτύξτε τις διαφορές τυπικού και άτυπου κοινωνικού ελέγχου.

Επιπλέον:

- Συζήτηση για τον ρόλο των πολιτικών κομμάτων ως φορέων πολιτικής κοινωνικοποίησης.
- Συζήτηση για τη δημοκρατική οργάνωση και λειτουργία των Μ.Κ.
- Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με την άποψη του Αριστοτέλη, ότι η «αγωγή του πολίτη» θα πρέπει να είναι σύμφωνη με το πολίτευμα, και γιατί;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ - ώρες: 11

- 7.1 Το αξίωμα του πολίτη: ελεύθερος, υπεύθυνος και ενεργός πολίτης
- 7.2 Περιβαλλοντική αγωγή
- 7.3 Αγωγή καταναλωτή
- 7.4 Αγωγή υγείας – Ασφάλεια και υγεία στον χώρο εργασίας
- 7.5 Κυκλοφοριακή αγωγή – Τροχαία ατυχήματα
- 7.6 Φορολογική συνείδηση
- 7.7 Κοινωνική ευαισθησία
- 7.8 Ο εθελοντισμός
- 7.9 Η ασφάλεια του πολίτη – Πολιτική Άμυνα και Πολιτική προστασία
- 7.10 Ο ψηφιακός πολίτης
- 7.11 Το μέτρο στη ζωή μας

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να αποκτήσουν ήθος ελευθερίας και ευθύνης και να συμμετέχουν ελεύθερα και υπεύθυνα στα κοινά.
- Να διαμορφώνουν περιβαλλοντική συνείδηση και να προστατεύουν το περιβάλλον.
- Να διαμορφώνουν καταναλωτική συνείδηση.
- Να υιοθετούν συμπεριφορές που προάγουν την ατομική και συλλογική υγεία και την ασφάλεια και υγεία στον χώρο εργασίας.
- Να εφαρμόζουν τον Κ.Ο.Κ.
- Να καλλιεργούν φορολογική συνείδηση.
- Να αναλαμβάνουν εθελοντική δράση.
- Να σέβονται τα δικαιώματα των παιδιών και των ατόμων με αναπηρία.
- Να εφαρμόζουν βασικά στοιχεία Πολιτικής Άμυνας και Πολιτικής Προστασίας.
- Να μετέχουν στις εξελίξεις της ψηφιακής εποχής.
- Να υιοθετούν το μέτρο ως βασικό κανόνα ατομικής και κοινωνικής συμπεριφοράς.

Βασική ορολογία

- ιδιότητα του πολίτη	- εργατική νομοθεσία	- φυσικές καταστροφές
- άρχειν και άρχεσθαι	- Σώμα Επιθεώρησης	- τεχνολογικές
- παγκόσμιος πολίτης/
κοσμοπολίτης	Εργασίας	καταστροφές
- διαχειριστής της φύσης	- κυκλοφοριακή αγωγή	- Γενική Γραμματεία
- ο ρυπαίνων πληρώνει	- οδική ασφάλεια	Πολιτικής Προστασίας
- αλλοτρίωση του	- φορολογική συνείδηση	- ψηφιακός πολίτης
ανθρώπου	- πάταξη της	- ηλεκτρονική δημοκρατία
- πολυφαρμακία	φοροδιαφυγής	- μέτρον άριστον
- υγιεινή διατροφή	- εθελοντισμός	- βιοφιλία
- εργατικό ατύχημα	- Πολιτική Άμυνα και	- γεωμετρία του
	Πολιτική Προστασία	περιβάλλοντος

7.1 Το αξίωμα του πολίτη: ελεύθερος, υπεύθυνος και ενεργός πολίτης

«Πώς είναι δυνατόν να έχουμε μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών εάν οι πολίτες ξέρουν ότι, είτε ενδιαφερθούν είτε όχι, τίποτε δεν πρόκειται να αλλάξει; Ο κάθε πολίτης θα αρχίσει να συμμετέχει όταν θα ξέρει ότι: το να πάω ή όχι στη συνέλευση, μπορεί να παίζει έναν ρόλο.» (Κορνήλιος Καστοριάδης)

«Το αρχαιοελληνικό πρότυπο δεν έχει να κάνει ούτε με τον κολεκτιβισμό ούτε με τον ατομοκεντρισμό. Ο πολίτης είναι στους αντίποδες και του υπηκόου και του ιδιώτη.» (Χρήστος Γιανναράς)

Όπως αναφέρθηκε στο κεφ. 1.2, **πολίτης** είναι εκείνος που έχει το δικαίωμα και την υποχρέωση συμμετοχής στα κοινά, εκείνος που μετέχει στην εξουσία και στην απονομή της δικαιοσύνης. Είναι εκείνος που εκλέγει και εκλέγεται, εκείνος που γνωρίζει να κυβερνά και να κυβερνιέται. Ο πολίτης, κυρίως στην κλασική Αθήνα, καταλάμβανε διάφορα αξιώματα και ασκούσε πολιτική. Κάθε πολίτης που συμμετέχει ενεργά, που εκφέρει δημόσιο λόγο, επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις. Η έννοια «πολίτης» είναι τίτλος τιμής, είναι **αξίωμα με απεριόριστη διάρκεια**.

Αντλώντας από την κλασική Ελλάδα, ο πολίτης ανήκει τόσο στον εαυτό του όσο και στην πολιτεία. Η ύπαρξή του συνδέεται άρρηκτα με την πολιτεία. Ύψιστη αρετή του πολίτη είναι η ικανότητα του **άρχειν και άρχεσθαι**. Ακριβώς αυτή η εναλλαγή στην εξουσία αποτρέπει τη δυνατότητα κυριαρχίας κάποιου. Γι' αυτό είχε και συνεχίζει να έχει μεγάλη σημασία η **πολιτική παιδεία, που έχει στόχο τη διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών**. Ζητούμενο κάθε φορά είναι η ισορροπία ανάμεσα στο ατομικό (τον πολίτη), και στο συλλογικό (την πολιτεία), μια **ισορροπία που δεν στηρίζεται στην ομοιομορφία, αλλά στη διαφορά**. Ο πολίτης εκτός από το «Εγώ» ενδιαφέρεται και για το «Εμείς». Περιορίζει τον εγωισμό του για χάρη του συνόλου. Μάλιστα, προτάσσει το γενικό έναντι του ατομικού συμφέροντος. Η πολιτική δράση και συμπεριφορά του, η συμμετοχή του στα κοινά, δεν γίνεται για προσωπικό όφελος, αλλά για όφελος του κοινωνικού συνόλου, της πολιτείας.

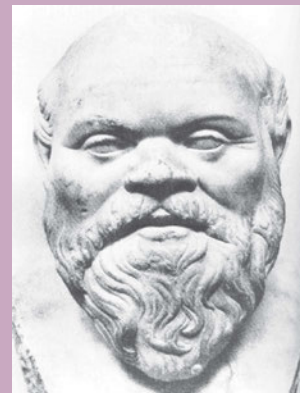
Το ερώτημα είναι: ποιος είναι ικανός να μετέχει στα κοινά και επομένως να ασκεί πολιτική; Η απάντηση έχει ήδη δοθεί από την κλασική αρχαιότητα και συνεχίζει να ισχύει και σήμερα. Όλοι οι πολίτες μπορούν και οφείλουν να συμμετέχουν στην πολιτική. Δεν χρειάζεται να είναι κανείς ειδικός για να συμμετέχει στο πολιτικό γίγνεσθαι. Οι πολλοί, ως σύνολο, είναι καλύτεροι από τους λίγους. Στη σύγχρονη εποχή η **ιδιότητα του πολίτη** συνδέεται με τη δημι-

Φίλιπ Φολπς, *Ο Περικλής αγορεύει στην Πνύκα*, 1860, Maximilian Palace, Μόναχο, Γερμανία.

«Διότι εκείνοι που διοικούσαν την πόλη τότε {...} δεν δημιούργησαν ένα πολίτευμα που να εκπαιδεύει τους πολίτες έτσι ώστε να θεωρούν δημοκρατία την ασυδοσία, ελευθερία την παρανομία, ισονομία την αναίδεια και ευδαιμονία την εξουσία του καθενός να κάνει ό,τι θέλει, αλλά ένα πολίτευμα το οποίο, δείχνοντας την απέχθειά του για όσους τα έκαναν αυτά και τιμωρώντας τους, έκανε όλους τους πολίτες καλύτερους και πιο μυαλωμένους»

(Ισοκράτους, *Αρεοπαγитικός*, 20).

Σωκράτης

(470 ή 469 π.Χ.-399 π.Χ.)

«Δεν είμαι Αθηναίος, ούτε Έλληνας πολίτης, αλλά πολίτης του κόσμου» (Πλουτάρχου, *Ηθικά – Περί Φυγής*)

Στην αρχαία Ελλάδα γεννιέται η έννοια του κοσμοπολίτη. **Κοσμοπολίτης** είναι αυτός που θεωρεί πατρίδα του τον κόσμο όλο. Ειδικότερα, κοσμοπολίτης είναι ο πολίτης, ο οποίος με την αρετή ή την σοφία του κοσμεί την πόλιν. Κατ' επέκταση, ένας τέτοιος πολίτης δεν ανήκει μόνο στην πόλιν, αλλά στον κόσμον όλον, δηλαδή είναι κοσμοπολίτης.

ουργία και την εξέλιξη του έθνους-κράτους, από τον 19ο αιώνα και μετά. Η **δημιουργία του έθνους-κράτους** συνεπάγεται τη δημιουργία μιας πολιτικής κοινότητας με κοινά χαρακτηριστικά (κουλτούρα, θρησκεία, γλώσσα, ταυτότητα). Η ιδιότητα του πολίτη αποτελεί δικαίωμα και υποχρέωση, προνόμιο και καθήκον.

Στη σημερινή κοινωνία της **πολιτικής αποχής** και της **πολιτικής απάθειας** ζητούμενο είναι ο ενεργός πολίτης. **Ενεργός πολίτης** δεν θεωρείται απλώς ο ενημερωμένος πολίτης, αλλά αυτός που συμμετέχει ενεργά στις δημόσιες υποθέσεις, στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι, σε τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο πλαίσιο. Η συμμετοχή έχει στόχο την οργάνωση και τη λειτουργία μιας καλύτερης κοινωνίας, σύμφωνα με ορισμένες αξίες. Ο ενεργός πολίτης όχι απλώς συμμετέχει στα κοινά, αλλά «σκέφτεται σαν να εκπροσωπεί τους πάντες, σαν να επρόκειτο να κυβερνήσει».

Η **δημοκρατική πολιτεία** ενδιαφέρεται να μορφώσει έναν ελεύθερο, υπεύθυνο και ενεργό πολίτη. Έναν πολίτη που γνωρίζει ότι η αυτονομία συνεπάγεται την αυτοπειθαρχία και ότι ελευθερία σημαίνει ευθύνη.

Η καλλιέργεια βασικών **κοινωνικών και πολιτικών αξιών** κρίνεται απαραίτητη γιατί βοηθούν τον μαθητή να διαμορφώσει συνείδηση και συμπεριφορά σύμφωνα με αυτές τις αξίες. Να διαμορφώσει χαρακτήρα, δηλαδή συμπεριφορά ελεύθερη, υπεύθυνη, έντιμη, με συνέπεια και ακεραιότητα. Βέβαια, ζητούμενο είναι το **σημείο ισορροπίας** ανάμεσα στην προσωπική αυτονομία και την κοινωνική υπευθυνότητα, ανάμεσα στα ατομικά δικαιώματα και το συλλογικό καθήκον, ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του ατόμου.

Η καλλιέργεια **διαχρονικών και συγχρόνως παγκόσμιων αξιών** είναι απαραίτητη στην σημερινή παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, όπου ο κόσμος όλος είναι ένα «οικουμενικό χωριό». Αυτή η πραγματικότητα καθιστά αναγκαία τη δημιουργία πολιτών με οικουμενική συνείδηση. Όμως, η **δημιουργία του παγκόσμιου πολίτη δεν αναιρεί τον πολίτη με τοπική, εθνική και ευρωπαϊκή συνείδηση**. Αντίθετα, προϋποθέτει όλες αυτές τις επιμέρους συνειδήσεις. Δηλαδή, ο πολίτης σήμερα χρειάζεται να έχει συγχρόνως συνείδηση τοπική, εθνική, ευρωπαϊκή, παγκόσμια.

Ο **Μέγας Αλέξανδρος** ενοποιεί σχεδόν όλο τον τότε γνωστό κόσμο. Αρκετοί **κυνικοί, στωϊκοί και επικούρειοι φιλόσοφοι** διδάσκουν ότι όλοι οι άνθρωποι είναι κοσμοπολίτες, έχουν πατρίδα τους την οικουμένη. Η παγκοσμιοποίηση είναι πραγματικότητα.

«Αλλά σφραγίδα στον ψυχισμό ανεξάλειπτη αφήνει κυρίως η γέννηση της εξουσίας, η αίσθηση της εξόδου από την ανωνυμία και το περιθώριο, η ηδονή να είσαι επιτέλους 'κάποιος'.»
(Χρ. Γιανναράς)

Πνύκα: Η Εκκλησία του Δήμου.

Ο **Πλάτων** αναφέρει στον *Πρωταγόρα*:

«Όταν μαζευόμαστε στην εκκλησία του δήμου, κάθε φορά που είναι να καταπιαστεί η πολιτεία με κάποιο οικοδομικό έργο, φωνάζουν τους αρχιτέκτονες να δώσουν τη συμβουλή τους για τα οικοδομήματα· όταν πάλι είναι να ναυπηγήσουν πλοία, τους ναυπηγούς, το ίδιο και για όλα τ' άλλα, όσα πιστεύουν ότι μπορεί κανείς να τα μάθει και να τα διδάξει... Αντίθετα, κάθε φορά που το θέμα της συνεδρίασης έχει σχέση με τα γενικά συμφέροντα της πολιτείας, παίρνει τον λόγο και δίνει την συμβουλή του χωρίς καμία διάκριση ο ξυλουργός, ο χαλκιάς κι ο τσαγκάρης, ο εισαγωγέας και ο караβοκύρης, ο πλούσιος και ο φτωχός, ο αριστοκράτης κι ο άνθρωπος του λαού...»

7.2 Περιβαλλοντική αγωγή

Αν έδινε κανείς τον ορισμό της ομορφιάς, θα έλεγε μόνο μια λέξη: «φύση». Είναι αποδεδειγμένο ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να ζήσει χωρίς επαφή με τη φύση: τη γη, το νερό, τον αέρα, τον ήλιο. Ταυτόχρονα, η ιστορία του πολιτισμού θα μπορούσε να οριστεί και ως η ιστορία της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τη φύση. Η επαφή των ανθρώπων, ειδικότερα των νέων, με το περιβάλλον, ο θαυμασμός και το δέος που νοιώθει κανείς όταν αντικρύζει τα δημιουργήματα της φύσης και του ανθρώπου, διαμορφώνουν μια **περιβαλλοντική συνείδηση**, που είναι ο καλύτερος τρόπος για την προστασία της. Δεν είναι δύσκολο να κατανοηθεί ότι οι ανοχές και οι αντοχές του ανθρώπου και του περιβάλλοντος έχουν όρια. Αν αυτά τα όρια ξεπεραστούν –ήδη έχουν ξεπεραστεί– ο κίνδυνος είναι παρών.

Χρειάζεται λοιπόν να γίνει συνείδηση ότι ο άνθρωπος είναι **διαχειριστής και όχι εξουσιαστής της φύσης**.

Η καταστροφή του περιβάλλοντος, όψεις της οποίας αναλύονται στο κεφ. 9.1., καθιστά αναγκαία την **περιβαλλοντική αγωγή** που θα συμβάλλει στη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συνείδησης στους πολίτες. Η περιβαλλοντική αγωγή είναι συνιστώσα της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτικής παιδείας, καθώς ο σύγχρονος πολίτης καλείται να πάρει θέση και να συμμετέχει σε δράσεις για την αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος.

Αρχές της περιβαλλοντικής αγωγής είναι:

α) Η αντιμετώπιση του περιβάλλοντος ως συνόλου. Το περιβάλλον έχει πολλές διαστάσεις (οικονομική, πολιτική, τεχνολογική, ιστορική, ηθική, αισθητική).

β) Η διεπιστημονικότητα. Οι πολλές διαστάσεις και η συνθετότητα του περιβάλλοντος, καθιστούν αναγκαία την προσέγγισή του από διαφορετικές επιστήμες, αλλά και από διαφορετικά μαθήματα στο σχολείο (ιστορία, λογοτεχνία, φυσική, χημεία κτλ.)

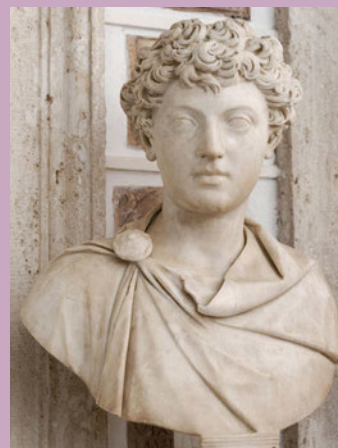
γ) Εξετάζει τα περιβαλλοντικά προβλήματα σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

δ) Καλλιεργεί την ιδέα της συνεργασίας για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

ε) Βοηθά τους μαθητές να ανακαλύψουν τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αιτίες του οικολογικού προβλήματος.

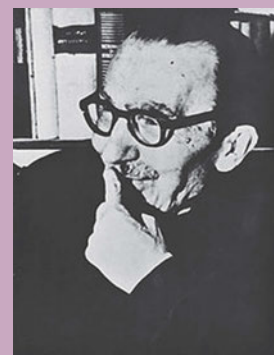
στ) Ενθαρρύνει τη διαμόρφωση κριτικής πολιτικής σκέψης, η οποία πρέπει να χαρακτηρίζει τον σύγχρονο πολίτη.

Το οικολογικό πρόβλημα είναι το σοβαρότερο από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα. Τα εγκλήματα του ανθρώπου εναντίον της φύσης είναι εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, διότι απειλούν τη ζωή του ανθρώπου. Το περιβάλλον είναι προϋπόθεση της ζωής και όπου καταστρέφεται δεν αναπληρώνεται εύκολα.

Προτομή του Μάρκου Αυρήλιου
(121 μ.Χ.-180 μ.Χ.). Καπιτολινό
Μουσείο της Ρώμης

*«Ω φύση, από σένα τα πάντα, εντός
σου τα πάντα, σε σένα τα πάντα.»*
(Μάρκος Αυρήλιος)

Νίκος Καζαντζάκης
(1883-1957)

*«Ν'αγαπάς την ευθύνη. Να λες: εγώ
μονάχος έχω χρέος να σώσω τη γη.
Αν δε σωθεί, εγώ φταίω.»*
(Νίκος Καζαντζάκης, *Ασκητική*)

*«Για τους ιστορικούς του μέλλοντος η
μεγαλύτερη τρέλα του 20ού αιώνα δεν
θα είναι οι πόλεμοι αλλά η καταστρο-
φή του οικοσυστήματος του πλανήτη.»*
(Κορνήλιος Καστοριάδης)

Η προστασία ενός δέντρου έχει μεγάλη σημασία, αφού σύμφωνα με έρευνα η αξία του φθάνει τα 100 χιλιάδες Ευρώ.

Αξία ενός δέντρου σε πενήντα χρόνια:

■ Παράγει οξυγόνο αξίας	17.000 €
■ Ανακυκλώνει νερό αξίας	20.000 €
■ Απορροφά ρύπους αξίας	30.000 €
■ Προσφέρει καταφύγιο αξίας	16.000 €
■ Πλουτίζει το έδαφος με συστατικά αξίας	17.000 €
Σύνολο	100.000 €

Υπάρχει μια αρχή που λέει «ο ρυπαίνων πληρώνει», αλλά ποιός είναι ο ρυπαίνων, ο παραγωγός ή ο καταναλωτής των προϊόντων; Πάντως ο καθένας, είτε παραγωγός είτε καταναλωτής, έχει προσωπική και κοινωνική ευθύνη ως προς τη ρύπανση του περιβάλλοντος.

Η γνώση του προβλήματος είναι ο καλύτερος τρόπος για την αντιμετώπισή του. Η απόκρυψη και πολύ περισσότερο η παραποίηση της αλήθειας είναι μεγάλο λάθος. Παράδειγμα: κάποιοι υποστηρίζουν ότι κύριος υπεύθυνος της ατμοσφαιρικής ρύπανσης είναι η βιομηχανία. Αυτό είναι ψέμα, αφού επίσημη έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αποκαλύπτει ότι η βιομηχανία ευθύνεται για το 7% της παγκόσμιας ρύπανσης. Κύριος υπεύθυνος της ατμοσφαιρικής ρύπανσης είναι το αυτοκίνητο.

Τι πρέπει να προστατευθεί στο περιβάλλον; Τα πάντα: το νερό, η πανίδα και η χλωρίδα, ο αέρας, η ατμόσφαιρα κτλ. Τι θα πουν οι τωρινές στις μελλούμενες γενιές, όταν, στο όνομα ενός αλόγιστου καταναλωτισμού, δεν αφήνουν «λίθον επί λίθου» καταστρέφοντας τα πάντα; Είναι σαφές πως η ανάγκη επιβίωσης και η ανάγκη ανάπτυξης απαιτούν την προστασία της φύσης. Ειδικά για τον τουρισμό και τον πολιτισμό (βασικές δραστηριότητες για την Ελλάδα), το καθαρό περιβάλλον αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα.

Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους και **υποχρέωση αλλά και δικαίωμα του κάθε πολίτη**. Το φυσικό περιβάλλον καθορίζει την ποιότητα ζωής, ενώ το πολιτιστικό περιβάλλον συντηρεί την παράδοση, την ιστορία, την ταυτότητα ενός λαού.

Το κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της **αρχής της αειφορίας**, δηλαδή της συνεχούς αυτοτροφοδοτούμενης και χωρίς αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον ανάπτυξης. Το περιβάλλον είναι **οικουμενικό, δημόσιο, αδιαπραγμάτευτο αγαθό**. Προηγείται όλων των άλλων αγαθών γιατί σχετίζεται με την επιβίωση του ανθρώπινου γένους. Γι' αυτό και η υποχρέωση προστασίας του είναι **υποχρέωση διαρκείας**.

Κωνσταντίνος Μαλέας,
Ελιές, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο Άγγλος κοινωνιολόγος **Άντον Γκίντενς** θεωρεί ότι η **οικολογική αγωγή του πολίτη** είναι συνιστώσα της σύγχρονης **πολιτικής παιδείας**. Δίπλα στην κοινωνική και πολιτική αγωγή, που αφορά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του πολίτη, πρέπει να υπάρξει και η **οικολογική αγωγή** που θα του μάθει την αξία του περιβάλλοντος και με ποιους τρόπους πρέπει να ενεργοποιηθεί ως πολίτης προκειμένου αυτό να σωθεί. Ο Γκίντενς θεωρεί ότι οι κλιματικές αλλαγές είναι το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα του πλανήτη με οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις. Η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο κάθε πολιτικής.

«Άλλα σύγχρονα παράσιτα είναι οι τωρινές γενιές που εξαντλούν τις φυσικές πηγές ή δημιουργούν χρέη, τόσο σε δημόσιο όσο και σε ιδιωτικό επίπεδο και κληροδοτούν αυτά τα προβλήματα στις επόμενες γενιές...»
(Μάλγκαν Τζεφ)

7.3 Αγωγή καταναλωτή

«Με δεδομένη την οικολογική κρίση, την ακραία ανισότητα της κατανομής των πόρων μεταξύ πλουσίων και φτωχών χωρών, την απόλυτη σχεδόν αδυναμία να συνεχίσει το σύστημα την σημερινή του πορεία, το απαιτούμενο είναι μια νέα φανταστική δημιουργία που η σημασία της δεν μπορεί να συγκριθεί με τίποτε ανάλογο στο παρελθόν, μια δημιουργία που θα έβαζε στο κέντρο της ζωής του ανθρώπου σημασίες άλλες από την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης, που θα έθετε στόχους ζωής διαφορετικούς, για τους οποίους οι άνθρωποι θα μπορούσαν να πουν πως αξίζουν τον κόπο. Αυτό θα απαιτούσε φυσικά μια αναδιοργάνωση των κοινωνικών θεσμών, των σχέσεων εργασίας, των οικονομικών, πολιτικών, πολιτισμικών σχέσεων. Αυτός όμως ο προσανατολισμός απέχει απίστευτα από τα όσα σκέφτονται, και ίσως από τα όσα ποθούν οι άνθρωποι σήμερα. Αυτή είναι η κολοσσιαία δυσκολία που πρέπει ν' αντιμετωπίσουμε.» (Κορνήλιος Καστοριάδης)

Χρειάζεται, λοιπόν, ένας άλλος προσανατολισμός που θα έχει ως πρώτη προτεραιότητα τον άνθρωπο και όχι τα προϊόντα του ανθρώπου. Επομένως, **«μέτρον πάντων άνθρωπος και όχι κατανάλωση»**. Το αίτημα είναι να παύσει να είναι στόχος ζωής η κατανάλωση. Να δημιουργηθούν στόχοι διαφορετικοί για τους οποίους οι άνθρωποι θα άξιζε να κοπιάσουν και να αγωνιστούν, στόχοι που θα δίνουν νόημα στη ζωή τους.

Το αντίθετο της φτώχειας είναι ο πλούτος. Δίπλα ή απέναντι από τις κοινωνίες της φτώχειας και της στέρησης, υπάρχουν οι κοινωνίες του πλούτου και της κατανάλωσης. Οι κοινωνίες της κατανάλωσης δημιουργήθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο κυρίως στις Η.Π.Α. και στην Ευρώπη. Σήμερα, στις αρχές του 21ου αιώνα αρκετές κοινωνίες στον πλανήτη είναι καταναλωτικές κοινωνίες. Η οικονομική ανάπτυξή τους στηρίχθηκε στην κατανάλωση. Μια διαρκώς αυξανόμενη κατανάλωση ικανοποιείται από μια διαρκώς αυξανόμενη παραγωγή. Εδώ, **δεν προσδιορίζει η παραγωγή την κατανάλωση αλλά η κατανάλωση την παραγωγή**. Μόνο που η κατανάλωση κατασκευάζεται, κυρίως μέσα από τη **διαφήμιση και το μάρκετινγκ, τα οποία κατασκευάζουν ανάγκες κατανάλωσης**. Η κατανάλωση αγαθών γίνεται για να καλυφθούν είτε **ανάγκες πραγματικές είτε ανάγκες κατασκευασμένες**. Αρκετές φορές η κατανάλωση γίνεται για λόγους επίδειξης. Παράδειγμα: η αγορά ενός απλού ρολογιού εξυπηρετεί την ανάγκη μας για μέτρηση του χρόνου, ενώ η αγορά ενός ακριβού ρολογιού εξυπηρετεί, συνήθως, την ανάγκη για επίδειξη ή για επιβεβαίωση της κοινωνικής θέσης. Το ίδιο ισχύει και με την αγορά ενός κινητού τηλεφώνου

Λεπτομέρεια από διαφημιστική αφίσα του 19ου αιώνα στις Η.Π.Α. Η Αμάλθεια φορά τον σκούφο της Δημοκρατίας και προσφέρει μέσα από το κέρας της καταναλωτικά προϊόντα. Στον καπιταλισμό, η ελευθερία και η δημοκρατία έχουν, σε μεγάλο βαθμό, ταυτιστεί με την κατανάλωση. (Πηγή εικόνας: Θ. Α. Βασιλείου – Ν. Σταματάκης, *Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου*, Gutenberg, Αθήνα 1992)

Η **καταναλωτική κοινωνία** στηρίζεται στην κατανάλωση των εμπορευμάτων που παράγουν οι επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις προσπαθούν, μέσω της διαφήμισης, να κατασκευάσουν νέες καταναλωτικές συνήθειες στους ανθρώπους. Η αντίσταση στη νάρκωση του καταναλωτισμού είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να είναι κάποιος ενεργός πολίτης.

*«Η πλειοψηφία των Αμερικανών εξακολουθούσαν να παρασκευάζουν τα περισσότερα αγαθά στο σπίτι τους. Οι διαφημιστές χρησιμοποιούσαν κάθε μέσο κι ευκαιρία για να υποτιμούν τα «σπιτίσια» προϊόντα και να προβάλλουν τα είδη που «παράγονταν σε εργοστάσια» και «αγοράζονταν από καταστήματα». Ιδιαίτερο στόχο αποτελούσαν οι νέοι. Τα διαφημιστικά μηνύματα είχαν σκοπό να τους κάνουν να ντρέπονται κάθε φορά που χρησιμοποιούσαν ή φορούσαν σπιτίσια προϊόντα.» (J. Rifkin, *Το Τέλος της Εργασίας*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1996)*

και τόσων άλλων αγαθών. Για κάποιους η κατανάλωση λειτουργεί ως επιβεβαίωση της ύπαρξής τους –**καταναλώνω άρα υπάρχω**. Η ανάγκη για να ικανοποιηθούν οι κατασκευασμένες ανάγκες έχει οδηγήσει σε μια **διαρκή κινητοποίηση, σε έναν αδυσώπητο ανταγωνισμό** στον οποίο ο άνθρωπος έχει χάσει την ανθρωπιά του, αφού ισχύει η αρχή *homo hominis lupus* (ο άνθρωπος για τον άνθρωπο λύκος). Έχει οδηγήσει, όχι μόνο στην **αλλοτρίωση του ανθρώπου**, αλλά και στην **καταστροφή του περιβάλλοντος**. Ο άνθρωπος αναλώνει τον εαυτό του και τους πόρους της φύσης για να καταναλώνει ό,τι του επιβάλλουν. Βέβαια, δεν πιστεύει ότι του επιβάλλουν κάποιοι άλλοι, αλλά ότι είναι επιλογή του. Ο καταναλωτισμός ζεί το μεγαλείο του, αφού **καθένας επιλέγει ελεύθερα τη σκλαβιά του στα δεσμά της κατανάλωσης**. Η συνήθεια είναι ακατανίκητη. Όσο εύκολα αυξάνει κανείς την κατανάλωση, τόσο δύσκολα τη μειώνει.

Ο **άνθρωπος-καταναλωτής ζει για να καταναλώνει**. Η ελευθερία της αγοράς επιτάσσει απελευθέρωση από κάθε περιορισμό. Η ελευθερία της αγοράς δεν θέλει περιορισμούς από αρχές και αξίες, δεν θέλει απαγορεύσεις. Απαγορεύονται οι απαγορεύσεις. Αυτό είναι το κυρίαρχο αίτημα της αγοράς. Γι' αυτό και το κράτος πρέπει να παρεμβαίνει στην αγορά.

Η **αγωγή του καταναλωτή** είναι αναγκαία μέσα στον ορυμαγδό καταναλωτικών μηνυμάτων που δέχεται ο σύγχρονος άνθρωπος. Πώς μπορούμε να διαχειριστούμε τη διαφήμιση; Τι πραγματικά μας χρειάζεται και τι όχι; Η επαναϊεράρχηση των αναγκών του βίου μας κρίνεται απαραίτητη. Χρειάζεται η αγωγή καταναλωτή από την παιδική ηλικία για να μάθει το παιδί να διαμορφώνει ορθή καταναλωτική συμπεριφορά.

Κάθε χώρα επιζητεί την ανάπτυξη. Όμως, δεν είναι δείγμα ανάπτυξης το παραλήρημα του καταναλωτισμού. Ζητούμενο είναι ένα ανώτερο ποσοτικά αλλά και ποιοτικά επίπεδο ζωής. Αυτό επιτυγχάνεται όταν ο στόχος της ζωής, το νόημα της ζωής δεν βρίσκεται στην κατανάλωση αλλά στις ανθρώπινες σχέσεις (αγάπη, αλληλεγγύη, επικοινωνία, συμπόνοια κτλ.) και στη συλλογική δράση για έναν καλύτερο κόσμο.

Ιερώνυμος Μπος, *Η Λαιμαργία, από τον πίνακα Τα Επτά Θανάσιμα Αμαρτήματα και τα Τέσσερα Τελευταία Αγαθά*, Μουσείο Prado, Μαδρίτη.

Η οικογένεια βοηθάει και μαθαίνει στα νέα μέλη της να αναπτυχθούν και να ζήσουν καλά. Επίσης, το σχολείο στα εννιά ή δώδεκα χρόνια της εκπαίδευσης μαθαίνει στα παιδιά γλώσσα, αριθμητική, ιστορία κτλ. Όμως, τόσο η οικογένεια, όσο και το σχολείο, μάλλον δεν μαθαίνουν τα παιδιά να διαχειρίζονται τα χρήματά τους χρήσιμα και υπεύθυνα. Όχι λίγες φορές, η οικογένεια καλύπτει την απουσία της προσφέροντας στα παιδιά καταναλωτικά αγαθά. Αποτέλεσμα, τα παιδιά να μαθαίνουν να καταναλώνουν και να παχαίνουν. Και αυτό είναι πρόβλημα και για την οικογένεια και για τα παιδιά.

Το 1991, η ελληνική νομοθεσία ενσωματώνει την κοινοτική νομοθεσία και κατοχυρώνει και για τον Έλληνα καταναλωτή τα δικαιώματά του. Τα δικαιώματά μας ως καταναλωτών, δεν είναι μια αφηρημένη έννοια, αλλά συγκεκριμένα δικαιώματα νομοθετικά κατοχυρωμένα.

Περισσότερες πληροφορίες για τα δικαιώματα των καταναλωτών στην ιστοσελίδα του Ε.Κ.ΠΟΙ.ΖΩ

(<https://www.ekpizo.gr>)

7.4 Αγωγή υγείας - Ασφάλεια και υγεία στον χώρο εργασίας

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, υγεία είναι η πλήρης σωματική, ψυχική και κοινωνική ευεξία του ανθρώπου και όχι μόνο η απουσία νόσου ή αναπηρίας.

Η προστασία της υγείας διασφαλίζεται καλύτερα με την **αγωγή υγείας**, η οποία έχει **σκοπό** την προάσπιση, τη βελτίωση και την προαγωγή της ψυχικής και σωματικής υγείας των πολιτών. Ανάμεσα στα θέματα με τα οποία ασχολείται η αγωγή υγείας είναι: οι διατροφικές συνήθειες, οι διαπροσωπικές σχέσεις, η σεξουαλική αγωγή, η φυσική άσκηση και γενικότερα οτιδήποτε έχει επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική υγεία. Ιδιαίτερο βάρος δίνει στην **πρόληψη** και στη χρήση των υπηρεσιών υγείας (π.χ. **όχι στην πολυφαρμακία**) και στην **υγιεινή διατροφή** (π.χ. **όχι στην παχυσαρκία**).

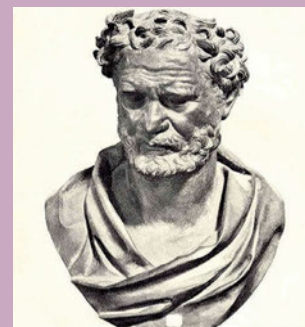
Η αγωγή υγείας είναι **πρωτογενής πρόληψη** και έχει άμεση σχέση με τον τρόπο ζωής μας. Γι' αυτό πρέπει να εφαρμόζεται από **πολύ μικρή ηλικία**. Η υγεία είναι το αποτέλεσμα μιας συνεχούς αλληλεπίδρασης ορισμένων ατομικών και κοινωνικών παραγόντων. Ο τρόπος ζωής, οι συνθήκες ζωής επηρεάζουν καθοριστικά την υγεία μας. Ειδικότερα, η συμπεριφορά μας, όπως η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών, η σεξουαλική εκμετάλλευση, η εφηβική εγκυμοσύνη, το AIDS, η παχυσαρκία, η πολυφαρμακία, το κάπνισμα, το αλκοόλ, η διατροφή, αλλά και ασθένειες όπως ο ζαχαρώδης διαβήτης, η υπέρταση, τα καρδιαγγειακά νοσήματα κτλ., **οφείλονται, κυρίως, στις επιλογές μας**.

Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στην υγεία και έχει συμφέρον για καλή υγεία. Έτσι το **ατομικό συμφέρον συμπίπτει με το γενικό συμφέρον** για καλή υγεία. Γι' αυτό και τα προβλήματα υγείας είναι συγχρόνως ατομικά και κοινωνικά προβλήματα.

Επειδή η υγεία είναι ίσως το σπουδαιότερο ζήτημα για το άτομο και την κοινωνία, η πολιτεία οφείλει να διασφαλίζει την περίθαλψη και τη φροντίδα όλων των ασθενών. Οφείλει, επίσης, να αντιμετωπίσει τα κοινωνικά προβλήματα (φτώχεια, υποσιτισμός, ανεργία κτλ.), τα οποία βλάπτουν την ψυχική και σωματική υγεία των ανθρώπων. Στόχος και προτεραιότητα της πολιτείας είναι η **βελτίωση της υγείας των πολιτών** και του επιπέδου των παροχών των υπηρεσιών υγείας προς τους πολίτες με στόχο την **καλύτερη ποιότητα ζωής** σε όλους τους τομείς και για όλους τους πολίτες. Η προαγωγή της υγείας αποτελεί και **βασική προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης**, η οποία χρηματοδοτεί διάφορα προγράμματα για τον σκοπό αυτό.

Τι είναι η Ασφάλεια και Υγεία στην Εργασία (Α.Υ.Ε.):

Με τον όρο **Ασφάλεια και Υγεία στην Εργασία (Α.Υ.Ε.)** εννοούμε όλα τα απαραίτητα **μέτρα** που πρέπει να ληφθούν σε έναν χώρο εργασίας, προκειμένου να εξασφαλίσουμε ότι δεν θα έχουμε κάποιο **εργατικό ατύχημα ή επαγγελματική ασθένεια**. Τα μέτρα αυτά

Δημόκριτος (460 π.Χ.-370 π.Χ.)

«Οι άνθρωποι προσεύχονται στους θεούς και ζητούν να έχουν υγεία, ενώ δεν γνωρίζουν ότι τη δυνατότητα αυτή την έχουν οι ίδιοι. Από έλλειψη εγκράτειας, κάνοντας τα αντίθετα απ' ό,τι πρέπει, προδίνουν μόνοι τους την υγεία τους στις επιθυμίες τους.»
(Δημόκριτος)

«Αγωγή Υγείας είναι μια διαδικασία που στηρίζεται σε επιστημονικές αρχές και χρησιμοποιεί προγραμματισμένες ευκαιρίες μάθησης, οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους, όταν λειτουργούν ως άτομα ή ως σύνολο, να αποφασίζουν και να ενεργούν συνειδητά για θέματα που επηρεάζουν την υγεία τους.» (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1988)

Μπεράρ Μαριούς Ονορέ,
Αρμονία, 1940, Εθνική Πινακοθήκη.

διακρίνονται σε οργανωτικά ή τεχνικά και προσδιορίζονται κατά κανόνα από την ισχύουσα εθνική εργατική νομοθεσία.

Από την εμπειρία προκύπτει ότι για να είμαστε ασφαλείς κατά τη διάρκεια της εργασίας, πρέπει να λαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα για την **προστασία της σωματικής μας ακεραιότητας** αλλά και την **προστασία της υγείας** μας από τον κίνδυνο που υπάρχει εξαιτίας της φύσης ή της μορφής της εργασίας (**επαγγελματικός κίνδυνος**). Τα μέτρα αυτά θα πρέπει να καλύπτουν **τον εργοδότη, τους εργαζόμενους, αλλά και τρίτους** που βρίσκονται στον χώρο εργασίας (π.χ. πελάτες).

Την ευθύνη για την τήρηση της ΑΥΕ στην επιχείρηση την έχει ο **εργοδότης**. Η πολιτεία έχει νομοθετήσει και καθιερώνει μέτρα, όπως:

α) Την γραπτή εκτίμηση επαγγελματικού κινδύνου. Αποτελεί ηθική και νομική υποχρέωση του εργοδότη και πραγματοποιείται από τον τεχνικό ασφάλειας και τον ιατρό εργασίας με στόχο την πρόληψη και την εξάλειψη των κινδύνων.

β) Τον τεχνικό ασφάλειας. Παρέχει στον εργοδότη υποδείξεις και συμβουλές, γραπτώς ή προφορικώς, σε θέματα σχετικά με την ασφάλεια και υγεία των εργαζομένων και την πρόληψη των εργατικών ατυχημάτων.

γ) Τον ιατρό εργασίας. Παρέχει υποδείξεις και συμβουλές τόσο στον εργοδότη όσο και στους εργαζόμενους και τους εκπροσώπους τους, σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται για τη σωματική και την ψυχική τους υγεία.

Η **νομοθεσία για την ΑΥΕ** προβλέπει τόσο **διοικητικές** (χρηματικά πρόστιμα, διακοπή εργασιών), όσο και **ποινικές κυρώσεις** (φυλάκιση), ανάλογα με την βαρύτητα και τις συνέπειες της παράβασης. Στο υπουργείο Εργασίας λειτουργεί **Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας** που ασχολείται με τον έλεγχο εφαρμογής της νομοθεσίας για την ΑΥΕ και την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παράβασής της, αλλά παράλληλα συμβουλευει τους εργοδότες και τους ενημερώνει σχετικά με τις υποχρεώσεις τους.

Λεπτομέρεια από τον πίνακα του Γιώργου Σικελιώτη, *Εργάτες - Επιτροπή*, Εθνική Πινακοθήκη.

Στην οικοδομή, συνήθως, οι εργαζόμενοι χρησιμοποιούν σκαλωσιά, για να μπορούν να εργαστούν με **ασφάλεια σε μεγάλο ύψος**. Η σκαλωσιά θα πρέπει να είναι πλήρης (π.χ. να διαθέτει πλευρικό προστατευτικό κάγκελο) και σωστά συναρμολογημένη. Οι εργαζόμενοι θα πρέπει να φορούν **μέσα ατομικής προστασίας** (κράνος, γυαλιά, γάντια, ειδικά παπούτσια κτλ.) για να αποφύγουν τραυματισμούς κατά την κίνησή τους εντός της οικοδομής ή κατά τη χρήση μηχανημάτων.

Όταν ένας εργαζόμενος χειρίζεται μηχανήματα που παράγουν πολύ θόρυβο, θα πρέπει να χρησιμοποιεί κατάλληλες ωτασπίδες, ώστε να αποφευχθούν πιθανά προβλήματα ακοής με την πάροδο του χρόνου, χωρίς να αποκλείονται και άλλες σοβαρότερες συνέπειες. **Βλάβη στην ακοή** μπορεί να προκληθεί και όταν χρησιμοποιούμε με λάθος τρόπο τις διάφορες συσκευές παραγωγής ήχου με ακουστικά (iPod, mp3 players κτλ.) για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Ο Ν. 3850/2010 «Κύρωση του Κώδικα νόμων για την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων» αποτελεί το κύριο νομοθέτημα – εργαλείο για τα θέματα ΑΥΕ.

7.5 Κυκλοφοριακή αγωγή – Τροχαία ατυχήματα

Προχθές το άλογο, χθες το κάρο, σήμερα το καρ (car), δηλαδή το αυτοκίνητο. Η τεχνολογία έκανε το θαύμα της, δημιούργησε αυτο-κίνητο. Μήπως όμως το αυτο-κίνητο είναι άνθρωπο-κίνητο, δηλαδή δεν κινείται μόνο του, αλλά από τον άνθρωπο που το οδηγεί; Βέβαια, αυτή η εφεύρεση έφερε πολλά οφέλη: άνετη και γρήγορη μεταφορά ανθρώπων και προϊόντων από τον ένα τόπο στον άλλο, έγινε απαραίτητο εργαλείο δουλειάς, πρόσφερε γόητρο, δύναμη, επιβεβαίωση εαυτού. Αλλά φαίνεται πως έφερε και πολλά δεινά, όπως π.χ. την έλλειψη χώρων στάθμευσης και τα τροχαία ατυχήματα. Μήπως τα δεινά δεν τα έφερε το αυτοκίνητο, αλλά ο τρόπος με τον οποίο το χρησιμοποιεί ο άνθρωπος; Μήπως δεν χρειάζεται να χρησιμοποιείται διαρκώς το ιδιωτικό αυτοκίνητο και να χρησιμοποιούνται τα μαζικά μέσα μεταφοράς; Μήπως τα τροχαία ατυχήματα τα δημιουργεί το άνθρωπο-κίνητο, αφού ο άνθρωπος το οδηγεί; Τα τροχαία ατυχήματα είναι από τα **σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα** της σημερινής Ελλάδας. Κάθε χρόνο, **μια μικρή πόλη της Ελλάδας σκοτώνεται** στους δρόμους. Κάθε χρόνο πάνω από 20.000 ατυχήματα έχουν σαν αποτέλεσμα πάνω από 2.000 νεκρούς και ανάπηρους και 30.000 τραυματίες. **Ποια τα αίτια;** Όπως για κάθε κοινωνικό πρόβλημα, έτσι και για τα τροχαία, υπάρχει ατομική και κοινωνική ευθύνη. Ειδικότερα:

Ατομική ευθύνη. Ευθύνεται το άτομο όταν τα ατυχήματα οφείλονται π.χ. στην ανεπαρκή εκπαίδευσή του, στην ριψοκίνδυνη οδήγηση, στην υπερβολική κούραση, στην χρήση αλκοόλ, στην ελλιπή συντήρηση, στην έλλειψη οδικής συνείδησης. Γιατί ένας οδηγός συμπεριφέρεται έτσι; Τα αίτια αυτής της συμπεριφοράς σχετίζονται με τα προσωπικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, με την προσωπικότητά του. Όταν π.χ. κάποιος δεν έχει στόχους και νόημα ζωής, προσπαθεί να βρει νόημα, να επιβεβαιώσει την ύπαρξή του με την επικίνδυνη οδήγησή του.

Κοινωνική ευθύνη. Ευθύνεται η πολιτεία όταν τα ατυχήματα οφείλονται π.χ. στην κακή ποιότητα του δρόμου, στην ανεπαρκή σήμανση, στις αφύλακτες διαβάσεις των τρένων. Οι **συνέπειες** των τροχαίων ατυχημάτων είναι τραγικές. Χιλιάδες ζωές χάνονται και χιλιάδες τραυματίζονται. Απροσμέτρητος πόνος και δάκρυα σε κάθε οικογένεια. Μικρές ή βαριές αναπηρίες σημαδεύουν τους παθόντες και τους συγγενείς. Εκτός από το **ατομικό και οικογενειακό, υπάρχει και το κοινωνικό κόστος**. Μείωση του πληθυσμού, κυρίως των νέων, μείωση του εργατικού δυναμικού, αύξηση των δαπανών περίθαλψης κτλ. Το κόστος λοιπόν, για το άτομο και την οικογένεια, αλλά και για την κοινωνία είναι δυσβάσταχτο.

Τα περισσότερα ατυχήματα γίνονται επειδή παραβιάζεται ο Κ.Ο.Κ. Οδηγοί και πεζοί, μικροί και μεγάλοι, δεν έχουν συνειδητοποιήσει

Αγενές: η προτεραιότητα στο αυτοκίνητο και όχι στους πεζούς.

Χαζό: τα γκάζια δίπλα στα σχολεία.

Επικίνδυνο: αρχάριος οδηγός και άστρωτο-άγνωστο αυτοκίνητο.

Τρελό: οι πεζοί να στέκονται / βαδίζουν στο δρόμο και όχι στο πεζοδρόμιο.

Επικίνδυνο και τρελό: το αλκοόλ πριν το οδήγημα.

Βουστροφηδόν: στροφές απανωτές δεξιά και αριστερά, δηλαδή τρελό οδήγημα.

ΣΤΑ ΤΡΟΧΑΙΑ ΑΤΥΧΗΜΑΤΑ

Με αφορμή ένα πολύνεκρο δυστύχημα το 2004:

«Θα ασχοληθούμε άραγε με τον συγκλονιστικό θάνατο που προκαλεί ο ίδιος ο άνθρωπος στον εαυτό του; Θ' ασχοληθούμε με την εθνική ανωμαλία μας να οδηγούμε σε όλους τους δρόμους υπό το σύνδρομο του κατακτητή-βαρβάρου που μεταξύ του ηλίθιου κεφαλιού μας και του άκακου, κατά τα άλλα, τιμονιού παρεμβάλλονται όλα τα κόμπλεξ που κουβαλάμε από ενός έτους; Έχετε δει τους μάγκες που δεν μπαίνουν στον κόπο να ανάψουν το φλας όταν αλλάζουν λωρίδες σαν μεθυσμένα ποντίκια;»

(από τον ημερήσιο Τύπο)

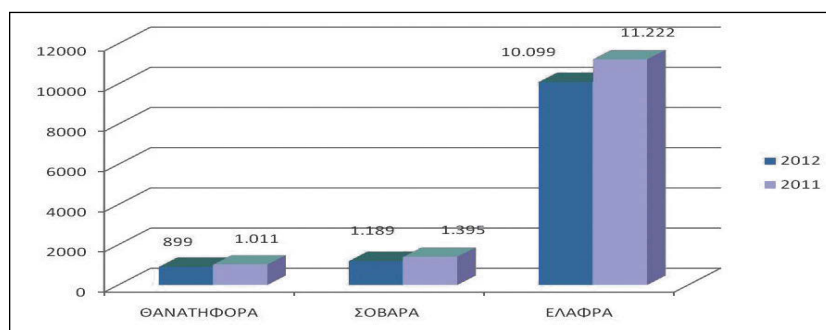

Ρούμπος Λίο,
Διάβαση πεζών, 1988,
Εθνική Πινακοθήκη.

τις συνέπειες της παραβίασης. Δύο μόνο παραδείγματα από έρευνες: **Ζώνη ασφαλείας:** είναι απολύτως απαραίτητη όταν οδηγούμε **και ιδιαίτερα** στις κατοικημένες περιοχές, αφού τα ατυχήματα που γίνονται σε αυτές είναι περισσότερα από αυτά που γίνονται στους εθνικούς και επαρχιακούς δρόμους.

Κράνος: επτά φορές λιγότερες πιθανότητες να τραυματισθούν θανάσιμα έχουν όσοι φορούν κράνος, κράνος με κάλυμμα ή γυαλιά. Οι κύριοι **παράγοντες οδικής ασφάλειας** είναι ο οδηγός, το όχημα, ο δρόμος, η σήμανση και ο έλεγχος. Οι εμπλεκόμενοι, δηλαδή το άτομο (ο οδηγός) και το κράτος (οι αρμόδιες υπηρεσίες) έχουν υποχρέωση να αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους.

Πίνακας: Τροχαία ατυχήματα ανά είδος το 2011 και το 2012

Πηγή: Ελληνική Αστυνομία

Πώς αντιμετωπίζεται αυτό το πρόβλημα; Η αντιμετώπιση κάθε προβλήματος γίνεται προληπτικά και κατασταλτικά. Μερικά **μέτρα πρόληψης** είναι:

α) Η κυκλοφοριακή αγωγή. Είναι ζήτημα κοινωνικοποίησης και εξαρτάται πρωτίστως από τους γονείς και το σχολείο. Από μικρή ηλικία το παιδί πρέπει να μάθει ότι **«το αυτοκίνητο δεν είναι καλάμι»**. Να μάθει και να εφαρμόζει τον Κ.Ο.Κ., να σέβεται τη ζωή του και τη ζωή των συνανθρώπων του.

β) Η εκπαίδευση και οι αδιάβλητες εξετάσεις. Οι υποψήφιοι οδηγοί είναι απαραίτητο να έχουν άρτια εκπαίδευση, αλλιώς κινδυνεύουν οι ίδιοι και οι άλλοι. Η άρτια εκπαίδευση πιστοποιείται από αδιάβλητες εξετάσεις.

γ) Η βελτίωση του οδικού δικτύου. Η καλύτερη χάραξη και κατασκευή δρόμων, το καλύτερο οδόστρωμα, η καλύτερη σήμανση, η δημιουργία στηθαίων, η συντήρηση του οδικού δικτύου (π.χ. λακκούβες), είναι μερικά αναγκαία μέτρα.

Τα **μέτρα καταστολής** αφορούν τη δράση της πολιτείας μετά το ατύχημα. Αυτά είναι η αφαίρεση άδειας οδήγησης, η παροχή εθελοντικής εργασίας από τους παραβάτες σε νοσοκομεία κτλ.

Οι οδηγοί χρειάζεται να γνωρίζουν πόσες δυνάμεις ασκούνται στο ανθρώπινο σώμα, ανάλογα με την ταχύτητα του αυτοκινήτου. Παράδειγμα:

Ταχύτητα	Δυνάμεις
7 Km/ώρα	560 κιλά
30 Km/ώρα	1400 κιλά
50 Km/ώρα	2800 κιλά

Δικαιώματα πεζών: ο πεζός έχει απόλυτη και πλήρη ελευθερία μετακίνησης. (Ευρωπαϊκός χάρτης δικαιωμάτων πεζού)

7.6 Φορολογική συνείδηση

«Ενώ η φτωχή και η μεσαία τάξη πολεμάει για εμάς στο Αφγανιστάν κι' ενώ οι περισσότεροι Αμερικανοί παλεύουν για να επιβιώσουν, εμείς συνεχίζουμε να απολαμβάνουμε εξαιρετικές φοροαπαλλαγές. [...] Οι φίλοι μου και εγώ έχουμε προστατευθεί υπέρ το δέον από το φιλικό προς τους δυσεκατομμυριούχους Κογκρέσο επί χρόνια. Είναι καιρός η κυβέρνηση να σοβαρευτεί σε σχέση με το μοίρασμα των θυσιών.» (Ουόρεν Μπάφετ, επενδυτής, συνέντευξη, περ. 'Κ' εφ. Καθημερινή, 4 Σεπτ. 2011)

Η φορολογία είναι τα ποσά που είναι υποχρεωμένοι οι πολίτες και οι επιχειρήσεις να καταβάλλουν στην πολιτεία για το εισόδημα και την περιουσία τους ή τη δραστηριότητα που ασκούν. Οι φόροι χωρίζονται σε **άμεσους** και σε **έμμεσους**. Άμεσοι φόροι είναι αυτοί που πληρώνουν απευθείας οι φορολογούμενοι, όπως είναι ο φόρος εισοδήματος, ο φόρος ακινήτων, ο φόρος κληρονομιάς κτλ. Πρόκειται, δηλαδή, για φόρους που πληρώνουν όσοι έχουν ένα συγκεκριμένο ύψος εισοδήματος ή μια συγκεκριμένη περιουσιακή κατάσταση. Έμμεσοι είναι οι φόροι που πληρώνονται έμμεσα, δηλαδή μέσω της κατανάλωσης προϊόντων και υπηρεσιών, π.χ. ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (Φ.Π.Α.).

Το πρόβλημα είναι ότι τα εισοδήματα που μπορούν εύκολα να εντοπισθούν και να φορολογηθούν είναι οι **μισθοί και οι συντάξεις**. Τα εισοδήματα των ελεύθερων επαγγελματιών δεν είναι εύκολο να εντοπισθούν, καθώς ο επαγγελματίας μπορεί να μην κόψει αποδείξεις ή τιμολόγια και να φοροδιαφύγει. Είναι ανάγκη να διαμορφωθεί ένα φορολογικό σύστημα που θα εντοπίζει τα εισοδήματα από τα ελεύθερα επαγγέλματα και θα τα φορολογεί. Διαφορετικά, φόρους θα πληρώνουν μόνο οι μισθωτοί, οι συνταξιούχοι και οι έντιμοι ελεύθεροι επαγγελματίες.

Στην Ελλάδα αποτελεί πρόβλημα η **απουσία φορολογικής συνείδησης**, η άρνηση ή η προσπάθεια πολιτών και επιχειρήσεων να κρύψουν τα εισοδήματα και την περιουσία τους προκειμένου να φοροδιαφύγουν. Η φοροδιαφυγή μπορεί να γίνει με διάφορα **τεχνάσματα**, όπως:

α) Η απόκρυψη εισοδημάτων (κάποιος που δεν κόβει αποδείξεις για τα προϊόντα που πουλά ή τις υπηρεσίες που παρέχει).

β) Η εμφάνιση πλαστών δαπανών (με τη χρήση τιμολογίων που δεν ανταποκρίνονται σε αγορά προϊόντων ένα πρόσωπο ή επιχείρηση μπορεί να αυξάνει φαινομενικά τις δαπάνες του, ώστε να γλυτώνει φόρους).

γ) Η ίδρυση πλασματικών εταιρειών με έδρα σε χώρες με ειδικό φορολογικό καθεστώς. Οι χώρες αυτές ονομάζονται **φορολογικοί παράδεισοι**, καθώς έχουν χαμηλή ή καθόλου φορολογία για τους ξένους επενδυτές που θα μεταφέρουν τις καταθέσεις ή τα κεφάλαιά

Στην Ελλάδα με το νέο φορολογικό νόμο Ν.3943/2011 η φοροδιαφυγή είναι **ποινικό αδίκημα** και μπορεί να τιμωρηθεί με ποινή φυλάκισης από 5 μέχρι 20 έτη.

Ιερώνυμος Μπος,
Ο Ταχυδακτυλουργός,
Δημοτικό Μουσείο,
St.-Germain-en-Laye.

Ο όρος **offshore** σημαίνει **«μακράν των ακτών»**. Είναι αγγλικός όρος και το μακράν των ακτών για την Αγγλία σημαίνει «έξω από τη χώρα» αφού η Αγγλία είναι νησί. Όμως, ο όρος κατοχυρώθηκε διεθνώς να σημαίνει **«πέραν της επικράτειας»**.

Οι υπεράκτιες εταιρείες (offshore) έχουν μεταβληθεί σε εργαλείο εκτεταμένης φοροδιαφυγής ποσών, με τα οποία θα μπορούσε να αναδιοργανωθεί το κράτος πρόνοιας προς όφελος εκατομμυρίων ανθρώπων.

Δανιήλ (Παναγόπουλος),
Κομμένο χαρτόνι, 1971,
Εθνική Πινακοθήκη.

τους σε αυτές. Πολλές από τις χώρες αυτές αρνούνται να δώσουν στοιχεία σχετικά με τους καταθέτες και το ύψος των καταθέσεών τους, εξασφαλίζοντας έτσι περιβάλλον πλήρους ασφάλειας σε φοροφυγάδες αλλά και σε κατόχους παράνομου χρήματος. Σε αυτές τις χώρες, πολλοί επιχειρηματίες που θέλουν να φοροδιαφύγουν ιδρύουν **υπεράκτιες εταιρείες** (offshore). Δηλώνουν δηλαδή ως έδρα της εταιρείας τους κάποιο «φορολογικό παράδεισο» προκειμένου να αποφύγουν την πληρωμή φόρων στη χώρα τους.

Η φοροδιαφυγή είναι μια πράξη βαθιά **αντικοινωνική**. Όταν αυτοί που έχουν μεγάλα εισοδήματα και μεγάλη περιουσία κατορθώνουν να υπεκφεύγουν της πληρωμής του φόρου που τους αναλογεί, τότε το βάρος της φορολογίας πέφτει στα πιο αδύναμα οικονομικά στρώματα (μισθωτοί, συνταξιούχοι).

Η φοροδιαφυγή **στερεί από το κράτος πολύτιμους πόρους** με τους οποίους μπορεί να γίνει κοινωνική πολιτική (νοσοκομεία, σχολεία, δημόσιοι δρόμοι κτλ.).

Η **κοινωνικά δίκαιη φορολογία** είναι από τα μέτρα που έχει στα χέρια του το κράτος προκειμένου να εφαρμόσει **πολιτική αναδιανομής του εισοδήματος**, να μεταβιβάσει δηλαδή εισοδήματα από τους πλούσιους στους φτωχούς προκειμένου να μειώσει τις κοινωνικές ανισότητες. Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα κινείται σε υψηλά επίπεδα. Η μείωση της θα δημιουργούσε τους όρους για να διευρυνθεί η κοινωνική πολιτική της χώρας.

Γι' αυτό είναι αναγκαία η **παρέμβαση της πολιτείας** τόσο στην **πάταξη της φοροδιαφυγής** όσο και στη **διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης** στους πολίτες. Η πάταξη της φοροδιαφυγής είναι αναγκαίος όρος για τη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης. Σε μια οικονομία μαζικής φοροδιαφυγής, ο έντιμος φορολογούμενος αισθάνεται αδικημένος.

Στη διαμόρφωση της απουσίας φορολογικής συνείδησης στη χώρα μας έχει συμβάλει και η **διαφθορά**. Αρκετοί πολίτες αμφισβητούν ότι τα χρήματα που πληρώνουν μέσω της φορολογίας στο κράτος πηγαίνουν σε έργα κοινωνικής πρόνοιας και υποδομής κτλ., δηλαδή σε κοινωνικά χρήσιμα έργα. Όταν το κράτος δεν διαχειρίζεται με **διαφάνεια** τα χρήματα των πολιτών, δημιουργεί το ίδιο τους τους όρους για την εμφάνιση της απουσίας φορολογικής συνείδησης.

Υπάρχουν αρκετά περιστατικά πολιτικών ή επιχειρηματιών που έχουν αποκαλυφθεί, κατά καιρούς στον τύπο, ότι έχουν φοροδιαφύγει. Τέτοια περιστατικά καλλιεργούν στους πολίτες το αίσθημα της αδικίας αλλά και το ότι είναι μάταιο οι ίδιοι να πληρώνουν φόρους. Η πολιτεία έχει υποχρέωση να διαμορφώσει ένα δίκαιο φορολογικό σύστημα, αλλά και να καλλιεργήσει τη φορολογική συνείδηση στους πολίτες.

Η φορολογική συνείδηση είναι κοινωνική συνείδηση.
Ξεκινάει από τον καθένα, μας ωφελεί όλους.

Τα τελευταία χρόνια και λόγω της οικονομικής κρίσης πληθαίνουν οι εκδηλώσεις και τα διαφημιστικά μηνύματα κατά της φοροδιαφυγής. Στο σχολείο μπορεί να αφιερωθεί χρόνος σε σχέδια δράσης (projects) προκειμένου να κατανοήσουν οι μαθητές ότι η φοροδιαφυγή είναι πράξη που στρέφεται κατά του κοινωνικού συνόλου αλλά και των ιδίων. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας έχουν τη δυνατότητα να προβάλλουν συχνά μηνύματα και εκπομπές κατά της φοροδιαφυγής. Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα έχει γίνει, με τον φορολογικό νόμο Ν.3943/2011, ποινικό αδίκημα και θεωρείται «διαρκές έγκλημα». Αν ο οφειλόμενος φόρος είναι υψηλός, η φοροδιαφυγή μπορεί να θεωρηθεί «κακούργημα» επισύροντας κάθειρξη από 5 μέχρι 20 έτη. Σύμφωνα με τον νόμο φοροδιαφυγή θεωρείται:

- α) η μη καταβολή βεβαιωμένων χρεών προς το Δημόσιο,
- β) η παράλειψη υποβολής, ή ανακριβούς υποβολής φορολογικής δήλωσης,
- γ) η μη απόδοση Φ.Π.Α. ή άλλων παρακρατούμενων φόρων,
- δ) η έκδοση ή η λήψη πλαστών ή ειδικών ή νοθευμένων φορολογικών στοιχείων.

7.7 Κοινωνική ευαισθησία

Α) Τα δικαιώματα του παιδιού

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού είναι η πρώτη παγκόσμια δεσμευτική Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού. Θέτει στοιχειώδεις αρχές για την ευημερία των παιδιών στα διάφορα στάδια εξέλιξής τους και ισχύει σε όλες σχεδόν τις χώρες του κόσμου. Τα 54 άρθρα που περιέχει η Σύμβαση μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερις ευρύτερες κατηγορίες:

α) Δικαιώματα Επιβίωσης. Καλύπτουν το δικαίωμα του παιδιού για ζωή και τις ανάγκες που είναι πιο βασικές για την ύπαρξή του. Αυτά συμπεριλαμβάνουν ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης, στέγη, διατροφή και πρόσβαση σε ιατρικές υπηρεσίες.

β) Δικαιώματα Προστασίας. Απαιτούν τα παιδιά να προφυλλάσσονται από κάθε είδους κακοποίηση, αμέλεια και εκμετάλλευση. Καλύπτουν θέματα όπως ειδική φροντίδα για προσφυγόπουλα, βασανιστήρια, κακοποίηση στο σωφρονιστικό σύστημα, ανάμειξη σε εμπόλεμες διαμάχες, εργασία ανηλίκων, χρήση ναρκωτικών και σεξουαλική εκμετάλλευση.

γ) Δικαιώματα Ανάπτυξης – Εξέλιξης. Συμπεριλαμβάνουν όλα όσα τα παιδιά χρειάζονται για να μπορέσουν να εκμεταλλευθούν στο έπακρο τις δυνατότητές τους. Για παράδειγμα, το δικαίωμα της εκπαίδευσης, το παιχνίδι και η αναψυχή, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, η πρόσβαση σε πληροφορίες και η ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας κτλ.

δ) Δικαιώματα Συμμετοχής. Επιτρέπουν στα παιδιά να παίζουν ενεργό ρόλο στις κοινωνίες και τα έθνη τους. Αυτά περικλείουν την ελευθερία να εκφράζουν γνώμη, να έχουν λόγο σε ζητήματα που αφορούν τη ζωή τους, να συμμετέχουν σε οργανώσεις και να συναθροίζονται ειρηνικά.

Επισημαίνεται ότι η Σύμβαση:

- Προστατεύει όλα τα παιδιά, **χωρίς καμία διάκριση** φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων του παιδιού ή των γονέων του.
- «Παιδί θεωρείται κάθε ανθρώπινο ον **μικρότερο των δεκαοκτώ ετών**, εκτός εάν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία» (Συνθήκη για τα Δικαιώματα των Παιδιών του Ο.Η.Ε.).
- Τα κράτη παίρνουν όλα τα **κατάλληλα μέτρα** ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά το παιδί έναντι κάθε μορφής διάκρισης ή κύρωσης.

Η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού προβλέπει:

Άρθρο 1

Για τους σκοπούς της παρούσας Σύμβασης, θεωρείται **παιδί κάθε ανθρώπινο ον μικρότερο των δεκαοκτώ ετών**, εκτός εάν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία.

Άρθρο 2

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να σέβονται τα δικαιώματα, που αναφέρονται στην παρούσα Σύμβαση και να τα εγγυώνται σε κάθε παιδί που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους, **χωρίς καμία διάκριση** φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων **του παιδιού ή των γονέων του** ή των νόμιμων εκπροσώπων του ή της εθνικής, εθνικιστικής ή κοινωνικής καταγωγής τους, της περιουσιακής τους κατάστασης, της ανικανότητάς τους, της γέννησής τους ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης.

2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα **κατάλληλα μέτρα ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά το παιδί έναντι κάθε μορφής διάκρισης ή κύρωσης**, βασισμένης στη νομική κατάσταση, στις δραστηριότητες, στις εκφρασμένες απόψεις ή στις πεποιθήσεις των γονέων του, των νόμιμων εκπροσώπων του ή των μελών της οικογένειάς του.

B) Τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία

Τα άτομα με αναπηρίες ανήκουν σε **πολλές κατηγορίες**. Έχουν πολλές ανάγκες, μεταξύ αυτών και ανάγκες εκπαίδευσης. Η πολιτεία οφείλει να τις καλύψει. Αρκετά άτομα με αναπηρία μπορούν να κάνουν θαύματα. Το παράδειγμα, του τιμημένου με βραβείο Νόμπελ, Καθηγητού Στήβεν Χώκινγκ (δεν μπορεί να μιλήσει, αλλά «ομιλεί» –δίνει και διαλέξεις– μέσω ειδικού Ηλεκτρονικού Υπολογιστή) δείχνει του λόγου το αληθές. Οι Τεχνολογίες Επικοινωνιών και Πληροφοριών (Τ.Π.Ε.) μπορούν να προσφέρουν πολλά σε αυτούς τους ανθρώπους, να κάνουν «θαύματα». Βέβαια στα άτομα με αναπηρία υπάρχουν πολλές διαφορές, που πρέπει να ληφθούν υπόψη.

Ιδιαίτερη λοιπόν σημασία για τα άτομα αυτά έχει η εκπαίδευσή τους. Η εκπαίδευση είναι κοινωνικό αγαθό και συγχρόνως δικαίωμα όλων. Το κράτος έχει συνταγματική υποχρέωση να παρέχει σε όλους δωρεάν και με ίσους όρους παιδεία. Ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, **«καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους»**. Άλλωστε, ο πολιτισμός μιας κοινωνίας κρίνεται από τη μέριμνά της για τους συνανθρώπους μας που αντιμετωπίζουν προβλήματα αναπηρίας. Η ελληνική πολιτεία έχει ενσωματώσει την Ειδική Αγωγή στο εκπαιδευτικό σύστημα. Έτσι η **Ειδική Αγωγή αντιμετωπίζεται ισότιμα με την υπόλοιπη εκπαίδευση**, σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Το ενδιαφέρον της πολιτείας και των πολιτών για τα άτομα με αναπηρία είναι ζήτημα κοινωνικής δικαιοσύνης και ως εκ τούτου ζήτημα πρώτης προτεραιότητας. Τα άτομα αυτά θα νιώσουν ότι δεν είναι στο περιθώριο της οικονομικής και κοινωνικής ζωής και θα μπορούν να αξιοποιήσουν τις δυνατότητές τους. Αν ληφθεί υπόψη ότι πολλά άτομα υπερνικούν τις αδυναμίες τους χωρίς βοήθεια, γίνεται αντιληπτό τι μπορούν να κατορθώσουν, αν τους παρασχεθούν τα κατάλληλα μέσα.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) έχει καθιερώσει την 3^η Δεκεμβρίου ως Παγκόσμια Ημέρα Ατόμων με Αναπηρία. Εορτάζεται με στόχο την κατανόηση των σχετικών θεμάτων και την κινητοποίηση υπέρ των δικαιωμάτων αξιοπρέπειας και ευημερίας των ατόμων με αναπηρία. Επιδιώκει την αύξηση του βαθμού ένταξης των ατόμων με αναπηρία σε κάθε πτυχή της πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής.

Κοινωνική ευαισθησία και ειδική μεταχείριση χρειάζονται και τα **χαρισματικά άτομα**. Κάποιες απόψεις, και μάλιστα «εν ονόματι της ισότητας», δεν έχουν επιτρέψει αυτή την ειδική μεταχείριση. Ίσως χρειάζεται να τονιστεί ότι την ίδια ανάγκη για ξεχωριστή μεταχείριση έχουν και τα χαρισματικά άτομα.

Η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.ΜΕ.Α.) είναι ο τριτοβάθμιος κοινωνικοσυνδικαλιστικός φορέας του αναπηρικού κινήματος στην Ελλάδα. Από την ίδρυσή της, το 1989, έως σήμερα, αγωνίζεται για την προώθηση πολιτικών που συμβάλλουν στην πλήρη συμμετοχή όλων των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της χώρας. (<https://www.esamea.gr/el>)

Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

Άρθρο 3: Οι αρχές της παρούσας Σύμβασης είναι:

- α. Ο σεβασμός της εγγενούς αξιοπρέπειας, της ατομικής αυτονομίας, συμπεριλαμβανομένης και της ελευθερίας ατομικών επιλογών και της ανεξαρτησίας των ατόμων,
- β. η μη διάκριση,
- γ. η πλήρης και αποτελεσματική συμμετοχή και ένταξη στην κοινωνία,
- δ. ο σεβασμός της διαφοράς και η αποδοχή των ατόμων με αναπηρίες, ως τμήματος της ανθρώπινης ποικιλομορφίας και της ανθρωπότητας,
- ε. η ισότητα ευκαιριών,
- στ. η προσβασιμότητα,
- ζ. η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών,
- η. ο σεβασμός των εξελισσόμενων ικανοτήτων των παιδιών με αναπηρίες και ο σεβασμός του δικαιώματος των παιδιών με αναπηρίες να διατηρήσουν την ταυτότητά τους.

7.8 Ο εθελοντισμός

Εθελοντισμός είναι η προσφορά υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο, σε διάφορους τομείς, χωρίς την απαίτηση ανταλλάγματος. Η πρακτική του εθελοντισμού απλώνεται σε μια ευρύτατη κλίμακα δραστηριοτήτων. Από την εθελοντική αιμοδοσία μέχρι την παροχή εθελοντικής εργασίας (γιατροί που περιθάλπουν δωρεάν ασθενείς, εκπαιδευτικοί που διδάσκουν δωρεάν σε άπορα παιδιά και σε παιδιά μεταναστών την ελληνική γλώσσα, οι εθελοντές στους Ολυμπιακούς Αγώνες κτλ.).

Η **αιμοδοσία** είναι η κορυφαία αλλά και πιο γνωστή μορφή εθελοντισμού. Το αίμα είναι ζωή και δεν μπορεί να βρεθεί από άλλη πηγή πέραν της αιμοδοσίας. Στην Ελλάδα χρειαζόμαστε ετησίως περίπου 600.000 μονάδες αίματος. Σύμφωνα με στοιχεία του 2001, το 2% των αναγκών της σε αίμα το προμηθεύεται η χώρα μας από τον Ελβετικό Ερυθρό Σταυρό. Παρόλο που το ποσοστό του 2% (12.000 μονάδες) είναι σχετικά μικρό, συνιστά σημαντικό έλλειμμα: σημαίνει ότι η εθελοντική αιμοδοσία δεν είναι επαρκής στη χώρα μας ενώ η εισαγωγή αίματος από το εξωτερικό απαιτεί οικονομικό κόστος. Η Ελλάδα μπορεί να είναι αυτάρκης στις ανάγκες της για αιμοδοσία αν περίπου το 3-4% του πληθυσμού αιμοδοτεί, σε μόνιμη βάση, δύο φορές τον χρόνο.

Διάγραμμα: Προέλευση του αίματος στην Ελλάδα (2001)

Πηγή: www.pagni.gr

Παρά το γεγονός ότι χιλιάδες συνάνθρωποί μας χρειάζονται αίμα καθημερινά, επειδή πάσχουν από ανίατες ασθένειες, ας μην ξεχνάμε ότι ανά πάσα στιγμή μπορεί εμείς οι ίδιοι ή κάποιο συγγενικό ή φιλικό μας πρόσωπο εξαιτίας κάποιου ατυχήματος να χρειαστεί αίμα. Τότε είναι οι στιγμές που, δυστυχώς εκ των υστέρων, αντιλαμβανόμαστε την αξία της εθελοντικής αιμοδοσίας.

Ορισμένες μορφές εθελοντισμού συνιστούν **ενεργή συμμετοχή στα κοινά**. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο εθελοντής είναι **ενεργός**

Διαφημιστικό μήνυμα – πρόσκληση σε εθελοντική αιμοδοσία. Η διεύθυνση της ιστοσελίδας της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συλλόγων Εθελοντών Αιμοδοτών: <http://www.posea.gr/>

Ρενέ Μαγκρίτ, *Ο θεραπευτής*, 1967, Εθνική Πινακοθήκη.

Αλβέρτος Σβάιτσερ (1875-1965) Θεολόγος, μουσικός, ιατρός και φιλόσοφος. Του απονεμήθηκε το Νόμπελ Ειρήνης του 1952 για την ανακούφιση των αρρώστων στην Αφρική. Θεωρούσε τον «σεβασμό της ζωής» ως υπέρτατη αξία. Δημιούργησε νοσοκομείο στην Αφρική και αφιέρωσε τη ζωή του στην ανακούφιση των φτωχών ασθενών. Η ρήση του «είμαι ζωή που θέλει να ζήσει, εν μέσω ζωής που θέλει να ζήσει» συμπυκνώνει τη φιλοσοφία του για τον άνθρωπο.

πολίτης. Οι εθελοντικές δεντροφυτεύσεις, οι διαμορφώσεις δημόσιων χώρων (πλατείες, πάρκα), ο καθαρισμός ακτών συνιστούν παρεμβάσεις βελτίωσης αλλά και προστασίας των δημόσιων χώρων της πόλης και της υπαίθρου.

Η συμμετοχή των σχολείων σε τέτοιες δράσεις αποτελεί μορφή εκπαίδευσης του ενεργού πολίτη ενώ ταυτόχρονα ευαισθητοποιεί τη νεολαία στην αξία της αλληλεγγύης και της ενεργούς συμμετοχής στα κοινά. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι δράσεις αυτές θα αναληφθούν σε μόνιμη βάση από τους εθελοντές, ώστε το κράτος και η τοπική αυτοδιοίκηση να αποσυρθούν από αυτές. Πρόκειται για ενέργειες που αποσκοπούν να θέσουν το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση ενώπιον των ευθυνών τους για τη διαμόρφωση, τον καλλωπισμό και την καθαριότητα των δημόσιων χώρων, των ακτών κτλ.

Υπάρχουν όψεις του εθελοντισμού που έχουν επικριθεί. Παράδειγμα, η χρήση εθελοντών σε μεγάλες αθλητικές διοργανώσεις έχει χαρακτηριστεί, από πολλούς, σαν χρήση «δωρεάν εργατικών χεριών» από τους διοργανωτές, οι οποίοι έχουν την οικονομική δυνατότητα να προσλάβουν έμμισθο προσωπικό. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η εθελοντική δράση καταλήγει στην μείωση των θέσεων εργασίας και στην συμπίεση των ημερομισθίων. Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι εθελοντές προσδοκούν μελλοντικά οφέλη από τη δράση τους ή τις υπηρεσίες που παρέχουν (π.χ. χρησιμοποίηση της εθελοντικής τους δράσης για μοριοδότηση σε διαγωνισμούς για κατάληψη θέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα).

Τα κριτήρια αποφυγής τέτοιων περιπτώσεων αλλά και αποτίμησης του γνήσιου εθελοντικού πνεύματος είναι: για ποιον σκοπό κάποιος γίνεται εθελοντής, αν η εθελοντική του δράση δεν θίγει επαγγέλματα ή υπηρεσίες, αν οι αποδέκτες των υπηρεσιών θα μπορούσαν να τις πληρώσουν, αν πίσω από τον εθελοντισμό κρύβονται συγκεκριμένα συμφέροντα κρατών ή εταιρειών κτλ.

Πέρα όμως από τις επιμέρους επικρίσεις, υπάρχουν πρακτικές εθελοντισμού που βοηθούν πραγματικά τους ανθρώπους που έχουν ανάγκη και προκαλούν τον θαυμασμό του κοινωνικού συνόλου. Γιατροί που πήγαν και πηγαίνουν στις λαϊκές γειτονιές για να βοηθήσουν φτωχούς συνανθρώπους μας, στην Αφρική και την Ασία για να πολεμήσουν με θανατηφόρες ασθένειες και επιδημίες, εκπαιδευτικοί που διδάσκουν χωρίς αμοιβή παιδιά αδύναμων οικονομικά οικογενειών. Όλοι αυτοί αποτελούν έναν φωτεινό φάρο ανθρωπιάς και παράδειγμα αλληλεγγύης σε έναν κόσμο που κυριαρχεί, δυστυχώς, ο ατομισμός και η κερδοσκοπία.

ΓΙΑΤΡΟΙ ΧΩΡΙΣ ΣΥΝΟΡΑ
<http://www.msf.gr>

ΓΙΑΤΡΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
<http://www.mdmgreece.gr>

ΤΟ ΧΑΜΟΓΕΛΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ
<http://www.hamogelo.gr/>

ΠΑΙΔΙΚΑ ΧΩΡΙΑ SOS
<http://www.sos-villages.gr>

Ραούλ Φωλερό (1903-1977)

Γάλλος δημοσιογράφος και ποιητής. Ταξίδεψε στις χώρες που οι άνθρωποι υπέφεραν από τη νόσο του Χάνσεν και αφιέρωσε τη ζωή του στην καταπολέμηση αυτής της ασθένειας και κυρίως του στίγματος και της κοινωνικής απομόνωσης που υπέστησαν οι ασθενείς.

*Αν ο Χριστός χτυπήσει την πόρτα σας,
θα τον αναγνωρίσετε;
Θα έλθει ίσως σαν άλλοτε φτωχός
Κι αποδιωγμένος.*

*Σαν ένας εργάτης, σαν ένας άεργος.
Ένας απεργός που αγωνίζεται σε δί-
καιη απεργία.*

*Μπορεί να είναι ασφαλιστής.
Κι ακόμη πωλητής ανεμιστήρων...
Θ' ανεβαίνει, αδιάκοπα σκαλοπάτια.
Θα σταματά σε κεφαλόσκαλα.
Μ' ένα χαμόγελο γλυκό στο θλιμμένο
του πρόσωπο...*

*Μα το κατώφλι σας είναι τόσο σκο-
τεινό...*

*Άλλωστε, πώς να δεις το χαμόγελο αυτών
που διώχνεις!*

*«Δεν μ' ενδιαφέρει...», θα πείτε,
πριν ακόμη τον ακούσετε.*

(Από το ποίημα του Ραούλ Φωλερό,
Αν ο Χριστός χτυπήσει την πόρτα σας)

7.9 Η ασφάλεια του πολίτη – Πολιτική Άμυνα και Πολιτική Προστασία

Το κράτος, για να αντιμετωπίσει τους εξωτερικούς κινδύνους, δηλαδή για να προστατεύσει την **εθνική άμυνα** και την ασφάλεια της χώρας από ενδεχόμενες πολεμικές επιχειρήσεις διαθέτει **ένοπλες δυνάμεις**. Επίσης, για να προστατέψει τον πληθυσμό της χώρας και τις υποδομές σε καιρό πολέμου από διάφορες καταστροφές και τις συνέπειές τους, διαθέτει **πολιτικές δυνάμεις**.

Οι πολιτικές δυνάμεις αποτελούν την **Πολιτική Άμυνα**, που περιλαμβάνει την ελληνική αστυνομία, το πυροσβεστικό σώμα, το λιμενικό σώμα και όλες τις κρατικές υπηρεσίες και τους κοινωφελείς οργανισμούς (Δ.Ε.Η., Ο.Τ.Ε., Ε.ΥΔ.Α.Π. κτλ.) και όλους τους πολίτες της χώρας. Η **κύρια αποστολή της Πολιτικής Άμυνας** είναι η λήψη μέτρων που αποσκοπούν στην προστασία του πληθυσμού και των βασικών υποδομών της χώρας από τις συνέπειες ενός πολέμου, όπως:

- η ενημέρωση του κοινού (συναγερμός, καταφύγια, προφυλάξεις κτλ.),
- η διάσωση ανθρώπων και η παροχή πρώτων βοηθειών,
- η προστασία βασικών υποδομών και εγκαταστάσεων,
- η κατάσβεση πυρκαγιών,
- η απολύμανση χώρων και περιοχών από χημικές ή ραδιενεργές ουσίες κτλ.

Το κράτος, εκτός από την προστασία εν καιρώ πολέμου, φροντίζει να προστατέψει τους πολίτες του και εν καιρώ ειρήνης από φυσικές ή τεχνολογικές καταστροφές. Για τον σκοπό αυτόν έχει οργανώσει την Πολιτική Προστασία. Η **κύρια αποστολή της Πολιτικής Προστασίας** είναι η προστασία του πληθυσμού και των βασικών υποδομών της χώρας από τις συνέπειες φυσικών ή τεχνολογικών καταστροφών, **σε καιρό ειρήνης**.

Φυσικές καταστροφές, που προκαλούνται από:

- Γεωλογικά φαινόμενα όπως: σεισμοί, κατολισθήσεις / καθιζήσεις, εκρήξεις ηφαιστειών κτλ.
- Δασικές πυρκαγιές.
- Ακραία καιρικά φαινόμενα όπως: πλημμύρες, χιονοπτώσεις και παγετοί, καταιγίδες, καύσωνες κτλ.

Τεχνολογικές καταστροφές, που προκαλούνται από: χημικά ατυχήματα σε βιομηχανικές εγκαταστάσεις, μεταφορά επικίνδυνων εμπορευμάτων κτλ.

Κάθε χώρα αντιμετωπίζει καταστροφές που προέρχονται από διάφορες αιτίες. Εκτός από τον πόλεμο, κυριότερες αιτίες είναι οι εξής: σεισμοί, κατολισθήσεις / καθιζήσεις, δασικές πυρκαγιές, πλημμύρες, έντονα καιρικά φαινόμενα, ηφαίστεια, τεχνολογικά ατυχήματα, άνθρακας.

Η πολιτεία έχει δημιουργήσει το Γενικό Σχέδιο Πολιτικής Προστασίας με τη συνθηματική λέξη «**Ξενοκράτης**». Ο σκοπός του είναι

-Νόμος 3013/2002 Περί Πολιτικής Προστασίας.

Είναι ο νόμος που ρυθμίζει τα ζητήματα ασφάλειας του πολίτη και της Πολιτικής Άμυνας.

Η Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας έχει την ιστοσελίδα <http://www.civilprotection.gr/el> όπου υπάρχουν πληροφορίες για προβλέψεις επικινδύνων καιρικών φαινομένων, περιοχών που είναι πιθανόν να ξεσπάσει πυρκαγιά κτλ.

-«112» είναι ο Ευρωπαϊκός Αριθμός Έκτακτης Ανάγκης:

-Δημιουργήθηκε για να εξυπηρετεί σε **24ωρη βάση** τους πολίτες σε περιπτώσεις που χρειαστούν βοήθεια.

-Σε όποια χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης χρειαστείτε βοήθεια όπως π.χ. **αστυνομίας, πυροσβεστικής, ασθενοφόρου ΕΚΑΒ ή λιμενικού καλέστε το 112.**

-Στην τηλεφωνική σας κλήση θα απαντήσει αμέσως εξειδικευμένο προσωπικό με το οποίο μπορείτε να επικοινωνήσετε σε μια από τις κύριες ευρωπαϊκές γλώσσες.

-Η κλήση στο 112 από σταθερό ή κινητό τηλέφωνο, από τηλεφωνικό θάλαμο ή υπαίθρια τηλεφωνική συσκευή με κερματοδέκτη ή καρτοδέκτη είναι **χωρίς χρέωση**.

η διαμόρφωση ενός συστήματος αποτελεσματικής αντιμετώπισης καταστροφικών φαινομένων για την προστασία της ζωής, της υγείας και της περιουσίας των πολιτών, καθώς και η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Στο σχέδιο «Ξενοκράτης» καθορίζονται:

- Τα είδη των καταστροφών και οι αντίστοιχοι όροι πολιτικής προστασίας.
- Οι κατευθύνσεις σχεδίασης και η δράση σε Υπουργεία, Περιφέρειες, Δήμους, Κοινότητες.
- Η έγκαιρη κινητοποίηση και ο συντονισμός του ανθρώπινου δυναμικού και των μέσων.
- Η δημιουργία διοικητικής μέριμνας για την αντιμετώπιση προβλημάτων τόσο των επιχειρησιακών δυνάμεων, όσο και των πληγέντων πολιτών.

Οι υπηρεσίες της Πολιτικής Άμυνας και της Πολιτικής Προστασίας δρουν προληπτικά και κατασταλτικά. Ειδικότερα:

Προληπτικά, όπως είναι η κατάρτιση σχεδίων, η ενημέρωση του πληθυσμού, η κατασκευή καταφυγίων, αντιπλημμυρικών έργων, έργων δασοπροστασίας κ.ά.

Κατασταλτικά, όπως είναι η αντιμετώπιση προβλημάτων που έχουν προκύψει είτε από πόλεμο είτε από φυσική και τεχνολογική καταστροφή.

Στο Υπουργείο Εσωτερικών υπάρχει η **Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας**, που είναι αρμόδια για την πολιτική προστασία. Η **προετοιμασία και η συνεργασία της πολιτείας και των πολιτών** είναι αναγκαία για την αντιμετώπιση καταστροφών, τόσο σε περίπτωση ειρήνης όσο και σε περίπτωση πολέμου. Οι πολίτες δεν πρέπει να ξεχνούν ότι το προλαμβάνειν είναι προτιμότερο από το θεραπεύειν.

Εκτός από τον εθνικό υπάρχει και ο **ευρωπαϊκός μηχανισμός Πολιτικής Προστασίας**, που διευκολύνει τη συνεργασία για την αντιμετώπιση καταστροφών μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Οι χώρες που συμμετέχουν στον μηχανισμό συνενώνουν τους πόρους που καθεμιά από αυτές μπορεί να διαθέσει για χώρες που έχουν πληγεί από καταστροφές ανά τον κόσμο. Από τη στιγμή που θα ενεργοποιηθεί, ο μηχανισμός αυτός συντονίζει την παροχή βοήθειας εντός και εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επιπλέον, επειδή υπάρχουν διαφορές στην Πολιτική Προστασία και στην Πολιτική Άμυνα των διαφόρων κρατών, το **Συμβούλιο της Ευρώπης** έχει αναλάβει πρωτοβουλία με τους εξής στόχους:

- Προώθηση αντίληψης / αίσθησης ασφάλειας στους ανθρώπους της νέας γενιάς και αντικατάσταση του φόβου με μια κουλτούρα προετοιμασίας.
- Δημιουργία κοινής βάσης γνώσεων με τις καλύτερες εμπειρίες και διάδοση της βάσης αυτής σε πολλές γλώσσες για να επωφεληθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι άνθρωποι.

Ο Εγκέλαδος, σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, ήταν Γίγαντας.

Μέτρα για πριν και μετά τον σεισμό:

Προληπτικά πριν τον σεισμό:

- Στερεώστε γερά στους τοίχους τα ράφια και τις βιβλιοθήκες.
- Τοποθετείστε τα βαριά αντικείμενα στα χαμηλότερα ράφια.
- Προμηθευτείτε φορητό ραδιόφωνο με μπαταρίες, φακό και βαλιτσάκι πρώτων βοηθειών.

Όταν γίνει σεισμός, αν είστε μέσα στο σπίτι:

- Διατηρείστε την ψυχραιμία σας.
- Καλυφθείτε κάτω από κάποιο ανθεκτικό έπιπλο (τραπέζι, γραφείο, θρανίο), γονατίστε και κρατήστε με τα χέρια σας το πόδι του.
- Απομακρυνθείτε από μεγάλες γυάλινες επιφάνειες (παράθυρα, γυάλινα χωρίσματα) ή έπιπλα και αντικείμενα που μπορεί να σας τραυματίσουν.

Μετά τον σεισμό, αν είστε μέσα στο σπίτι:

- Προετοιμαστείτε για τυχόν μετασεισμούς.
- Εκκενώστε το κτήριο από το κλιμακοστάσιο, αφού πρώτα κλείσετε τους διακόπτες του ηλεκτρικού ρεύματος, του φυσικού αερίου και του νερού.
- Καταφύγετε σε ανοιχτό και ασφαλή χώρο, ακολουθείστε τις οδηγίες των αρχών και μην δίνετε σημασία σε φημολογίες.

(www.oasp.gr)

7.10 Ο ψηφιακός πολίτης

Η Τεχνολογία των Επικοινωνιών και των Πληροφοριών (Τ.Π.Ε.) οδήγησε στην έκρηξη της επικοινωνίας. Η επικοινωνία χαρακτηρίζει κάθε τομέα της κοινωνίας, οπότε ίσως ορθώς γίνεται λόγος για **κοινωνία της επικοινωνίας**. Όμως, η τεχνολογία δεν δημιουργεί «κοινωνία», διότι η κοινωνία δεν οργανώνεται με βάση την τεχνολογία, αλλά με βάση τις **σχέσεις** και τις **αξίες**.

Η κοινωνία των πληροφοριών, ο **ψηφιακός κόσμος, είναι παρών** και, σύμφωνα με τον Ν. Νεγρεπόντη, θα επικρατήσει, διότι δεν υπάρχει κανένα όριο ταχύτητας στην κοινωνία των πληροφοριών. Επίσης, ο Μ. Δερτούζος, αναφέρει ότι **«η τεχνολογία είναι εξίσου απεριόριστη με την ανθρώπινη φαντασία»**.

Υπάρχουν προγράμματα στο διαδίκτυο που σε ταξιδεύουν σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Και το ερώτημα είναι: αυτή η εupoπεία του κόσμου, από τον κάθε πολίτη του κόσμου, μπορεί να αλλάξει την αντίληψή του για τον κόσμο;

Το διαδίκτυο ξεκίνησε έτσι, χωρίς πρόγραμμα. Ελεύθερο σε όλους, χωρίς περιορισμούς. Ξεκίνησε ως δίκτυο επιστημόνων και βήμα ιδεών, και εξελίχθηκε σε παγκόσμιο δίκτυο ενημέρωσης, ψυχαγωγίας, επικοινωνίας κτλ., αλλά και ως βήμα άμεσης δημοκρατίας.

Στην ψηφιακή εποχή τα πάντα θα είναι σε ψηφιακή μορφή. Ήδη σχολεία, δήμοι, κράτη, επιχειρήσεις λειτουργούν και ψηφιακά.

Το μεγάλο **πλεονέκτημα** είναι ότι όλοι μπορούν να έχουν άμεση πρόσβαση στον παγκόσμιο ιστό.

Είναι γεγονός ότι στην εποχή του διαδικτύου ολοένα και περισσότεροι πολίτες, είτε μόνοι είτε ως ομάδες δημιουργούν δίκτυα και οργανώνονται σε κοινότητες με στόχο να **συμμετέχουν στα πολιτικά δρώμενα**. Κάνουν προτάσεις, αλλά, κυρίως, ελέγχουν και **απαιτούν διαφάνεια** από όλους: Βουλή, κυβέρνηση, κόμματα, πολιτικούς. Έτσι οι πολίτες αλλάζουν την πολιτική, επιδρούν στην «Ημερήσια Διάταξη», επηρεάζουν το πολιτικό γίγνεσθαι.

Στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, ο σημερινός μαθητής και αυριανός **ψηφιακός πολίτης** για να συμμετέχει ελεύθερα και υπεύθυνα χρειάζεται να έχει και **γνώση και ικανότητα διαχείρισης της πληροφορίας**. Εν προκειμένω, οι Τ.Π.Ε. μπορούν να βοηθήσουν στην προώθηση της δημοκρατίας. Ειδικότερα οι πολίτες μπορούν:

α) Να ψηφίζουν σε κάθε είδους εκλογές ή δημοψηφίσματα από το σπίτι τους μέσω του Η/Υ ή από ειδικά μηχανήματα που θα είναι εγκατεστημένα σε κεντρικά σημεία της πόλης (όπως π.χ. τα Α.Τ.Μ. των τραπεζών).

β) Να ασκούν δημόσιο έλεγχο. Αυτό συμβαίνει όταν υπάρχει πλήρης δημοσιότητα και διαφάνεια στις δημόσιες υποθέσεις. Δηλαδή, κάθε πολίτης που αναλαμβάνει δημόσιο αξίωμα, στην αρχή και

Ποια είναι η **επίπτωση του διαδικτύου στη δημοκρατία**; Κάποιοι υποστηρίζουν ότι το διαδίκτυο εμβαθύνει τη δημοκρατία. Για πρώτη φορά στην ιστορία, ο πολίτης μπορεί να εκφράσει τη γνώμη του για τόσα πολλά θέματα μέσω δημοψηφισμάτων. Έτσι, το διαδίκτυο προσφέρει μοναδικά **πλεονεκτήματα**, όπως:

■ Όποιος έχει πρόσβαση μπορεί ν' αναζητεί όποιες πληροφορίες θέλει και, επιπλέον, να τις διοχετεύει όπου θέλει.

■ Κάθε χρήστης μπορεί να εκφράσει/διατυπώσει τις απόψεις του, είτε φτιάχνοντας δική του ιστοσελίδα, είτε συμμετέχοντας σε συζητήσεις μέσω διαδικτύου.

Κάποιοι άλλοι, έχουν αντίθετες απόψεις, και επισημαίνουν τα **μειονεκτήματα** του διαδικτύου όπως:

■ Η δυνατότητα πληροφόρησης και έκφρασης γνώμης δεν αρκεί. Η δυνατότητα για «απεριόριστη» πληροφόρηση, ουσιαστικά σημαίνει αδυναμία πληροφόρησης. Επιπλέον, δεν έχουν όλοι αυτή τη δυνατότητα (ψηφιακός αναλφαριθμητισμός).

■ Η μείωση της συμμετοχής και η απομόνωση. Η αντικατάσταση της πραγματικότητας από την εικονική πραγματικότητα οδηγεί στην ψευδή αντίληψη της πραγματικότητας και εν τέλει σε κοινωνική απομόνωση.

Άγνωστος, Νησιώτικο υπέρθυρο (Φεγγίτης), Εθνική Πινακοθήκη.

στο τέλος της θητείας του, υφίσταται τον προβλεπόμενο έλεγχο. Η δημοσίευση του «πόθεν έσχες», των προκηρύξεων διαγωνισμών του δημοσίου, αποφάσεων και εγκυκλίων στο διαδίκτυο δίνει τη δυνατότητα άμεσου ελέγχου από τους ενδιαφερόμενους.

Βέβαια, για να εφαρμοστεί η ηλεκτρονική δημοκρατία χρειάζονται και ορισμένες **προϋποθέσεις**, όπως:

Πρώτον, η ύπαρξη αναγκαίας τεχνολογίας. Αυτή υπάρχει. Ήδη έχουν γίνει πειραματικές εφαρμογές σε Η.Π.Α., Ελλάδα, κτλ., για ηλεκτρονικά δημοψηφίσματα, ηλεκτρονικές συνελεύσεις πολιτών, κτλ. Είναι λοιπόν εφικτό και το κόστος είναι μικρό.

Δεύτερον, η ύπαρξη αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης. Γι' αυτό χρειάζεται και στην Ελλάδα η δημιουργία μιας σύγχρονης, εύελικτης και αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης.

Τρίτον, η ύπαρξη αντικειμενικής ενημέρωσης για τα υπό συζήτηση θέματα. Δεδομένου ότι υπεύθυνος πολίτης είναι ο ενημερωμένος πολίτης, η ενημέρωση είναι προϋπόθεση της δημοκρατίας. Και επειδή, τόσο η έλλειψη ενημέρωσης, όσο και η ακατάσχετη ενημέρωση έχουν ως αποτέλεσμα **την μη ενημέρωση**, χρειάζεται να καθιερωθούν τρόποι ώστε ο πολίτης να ενημερώνεται (π.χ. ραδιοτηλεοπτικός σταθμός Βουλής).

Η τεχνολογία των επικοινωνιών και πληροφοριών μπορεί να συμβάλλει στην **μεγαλύτερη ελευθερία και δημοκρατία**. Αλλά, η ίδια τεχνολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί και από τους **εχθρούς της ελευθερίας και της δημοκρατίας**.

Ο πολίτης μπορεί να έχει άμεση και πλήρη ενημέρωση για ο,τιδήποτε, οποτεδήποτε, οπουδήποτε. Όμως, ήδη ο όγκος πληροφοριών που διακινείται στο διαδίκτυο είναι τεράστιος. Πραγματικός **κατακλυσμός πληροφοριών**. Η προσπάθεια για απελευθέρωση του ανθρώπου από τους περιορισμούς της πληροφορίας φαίνεται πως οδηγεί στην υποδούλωσή του. Τέλος, ο ψηφιακός πολίτης της ηλεκτρονικής δημοκρατίας έχει πολλές δυνατότητες. Μπορεί να ψηφίζει από τα πιο μικρά ως τα πιο μεγάλα και μάλιστα από την πολυθρόνα του σπιτιού του. Είναι **παρών μέσω διαδικτύου αλλά απών από την άμεση επι-κοινωνία**. Και αυτή η εξ αποστάσεως συμμετοχή οδηγεί σε **κοινωνική απομόνωση**. Η αντίφαση είναι εμφανής: από τη μια μεριά το διαδίκτυο διευρύνει τα όρια του κόσμου, με ταξιδεύει παντού, στην άλλη άκρη του κόσμου, ενώ από την άλλη περιορίζει τα όρια του κόσμου, με καθηλώνει μπροστά στην οθόνη του ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Χρύσα (Βαρδέα), *Multiple*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Οι δυνατότητες που ανοίγει στην ανθρωπότητα το διαδίκτυο ξεπερνούν κάθε φαντασία.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η πολιτική και οι πολιτικοί εισέρχονται στο διαδίκτυο. Χρησιμοποιούν ένα επιπλέον μέσο επικοινωνίας. Δεδομένου ότι ο αριθμός των επισκεπτών στο διαδίκτυο αυξάνεται συνεχώς, η πολιτική και οι πολιτικοί συμμετέχουν σε αυτό. Και αυτό μάλλον σημαίνει πως όσο αυξάνεται η συμμετοχή στο διαδίκτυο, στην εικονική πραγματικότητα, τόσο μειώνεται η συμμετοχή στην πραγματικότητα. Οι συγκεντρώσεις των πολιτών και ο ζωντανός διάλογος μεταξύ τους μετατρέπεται σε συζητήσεις σε ηλεκτρονικά forum. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι μετέχοντες σε ένα forum συζήτησης στο διαδίκτυο είναι ανώνυμοι, δεν έχουν ταυτότητα, δεν αφήνουν ίχνη μέσω των οποίων μπορούν να εντοπισθούν. Επίσης, συμμετοχή στο διαδίκτυο δεν σημαίνει συμμετοχή σε κάποια άλλη διάσταση, στην οποία δεν ισχύουν οι νόμοι της πολιτείας. Οι βρισιές, οι απειλές, η ανάρτηση φωτογραφιών χωρίς τη συγκατάθεση του εικονιζόμενου προσώπου κτλ. είναι πράξεις που διώκονται από τον νόμο. Γι' αυτό χρειάζεται να γίνει ενημέρωση στους μαθητές και τις μαθήτριες για την ορθή χρήση του διαδικτύου προκειμένου να μην αντιμετωπίσουν προβλήματα.

7.11 Το μέτρο στη ζωή μας

Στην αρχαιοελληνική γραμματεία, παρόμοια σημασία με το «μέτρον άριστον» έχει και η έκφραση «μηδέν άγαν», που σημαίνει: ούτε μία πράξη μας να μην είναι υπερβολική, κανένα πράγμα να μην είναι υπερβολικό (Πίνδαρος, Αισχύλος, Πλάτωνας κτλ.). Επίσης, ο Αριστοτέλης θεωρεί το μέτρο, τη **μεσότητα**, ως την **απουσία της έλλειψης και της υπερβολής**.

Στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία το μέτρο είχε μεγάλη σημασία. Και από τη φιλοσοφία πέρασε ως αίτημα στην καθημερινή ζωή. Αίτημα, ώστε η ατομική και συλλογική ζωή να ακολουθεί το μέτρο σε όλους τους τομείς. Ειδικότερα:

Στην κοινωνία το μέτρο είχε ως αναφορά την οργάνωση της συλλογικής ζωής, το αίτημα για ισότιμες σχέσεις και για αξιοκρατική κοινωνία.

Στην πολιτική το μέτρο αναφέρεται στις πολιτικές επιλογές των πολιτών και των πολιτικών.

Στη φιλοσοφία το μέτρο αναφέρεται ως κριτήριο μεταξύ καλού και κακού, ηθικού και ανήθικου, δίκαιου και άδικου κτλ.

Στη θρησκεία το μέτρο αναφέρεται στη σχέση των ανθρώπων με τη θρησκεία, ώστε να αποφεύγεται η θρησκοληψία και ο φανατισμός. Όμως, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι, που έμειναν στην ιστορία, επειδή ξεπέρασαν το μέτρο και, συνήθως, θυσιάστηκαν. Θυσιάστηκαν για τις αξίες. Ο Σωκράτης για να τηρήσει τον νόμο, ο Ρήγας Φεραίος για την ελευθερία, ο Ρωμαίος και η Ιουλιέτα για τον έρωτα κτλ. Επίσης, υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που υπερβαίνουν το μέτρο πιστεύοντας και κάνοντας πράξη κάποιες αξίες, όπως η δικαιοσύνη, η φιλία, η αγάπη της μάνας, η αγάπη του δασκάλου στον μαθητή κτλ. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις δεν χρειάζεται το μέτρο. Σε αυτές τις περιπτώσεις, δηλαδή όταν υπηρετείται μια κοινωνική αξία, η υπέρβαση του μέτρου, **η προσωπική θυσία, υπηρετεί την κοινωνία**. Γι' αυτό και η κοινωνία αναγνωρίζει και τιμά αυτές τις θυσίες. Στη σημερινή πραγματικότητα φαίνεται πως υπάρχει **παραβίαση του μέτρου** σε πολλούς τομείς της ατομικής και κοινωνικής ζωής. Μήπως λοιπόν έχουμε χάσει την αίσθηση του μέτρου; Ο άπληστος επαγγελματίας, ο ντοπαρισμένος αθλητής, ο απατεώνας έμπορος, ο γιατρός που παίρνει φακελάκι, ο εφοριακός που παίρνει τη μίζα, ο αγρότης που ραντίζει και την επόμενη πουλάει το προϊόν του, ο εργολάβος που χτίζει άσχημα και αντισοικονομικά κτήρια, ο αδιάφορος συνάνθρωπος, ο δήμαρχος και ο πολιτικός που για λόγους ψηφοθηρίας αυξάνουν τους συντελεστές δόμησης κ.ο.κ., μήπως έχουν συμπεριφορές που υπερβαίνουν το μέτρο προς όφελος του ατομικού συμφέροντος; Επίσης, η μουσική στη διαπασών, η παραβίαση του Κ.Ο.Κ., η άσκηση βίας προς τους συνανθρώπους μας,

Ναός του Παρθενώνα, Ακρόπολη Αθηνών. Η ενσάρκωση της έννοιας του μέτρου στην αρχιτεκτονική.

Κλεόβουλος: *Μέτρον άριστον.*

Μηδέν άγαν. Ουκ εν τω πολλώ το ευ.
Μένανδρος: *Κακόν το μη έχειν, κακόν δε το έχειν πλείστα.*

Πυθαγόρας: *Κανείς δεν πρέπει να υπερβαίνει το μέτρο, ούτε στους κόπους ούτε στο φαγητό.*

«Το μέτρο (η μεσότητα) είναι σχετικά με όλα αξιέπαινη, ενώ οι ακρότητες δεν είναι μήτε σωστές, μήτε αξιέπαινες, αλλά άξιες κατηγορίας.»
(Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*)

«Στην αρετή, στην ηθική, στο θάρρος, είναι καλύτερα να ξεπερνάς τους στόχους σου παρά να μένεις πίσω.»
(Θερβάντες, *Δον Κιχώτης*)

Δημήτρης Μυταράς, *Σύνθεση*, Εθνική Πινακοθήκη.

η εκμετάλλευση του αδύνατου από τον δυνατό, η ρύπανση των δημόσιων χώρων δείχνουν, υπό μία έννοια, έλλειψη της αίσθησης του μέτρου.

Από τα παραδείγματα αυτά φαίνεται πως χρειάζεται μέτρο στην προσωπική και συλλογική ζωή μας.

Για τους αρχαίους Έλληνες, **η υπέρβαση του μέτρου συνιστά την ύβρη**, που έχει ως συνέπεια την τιμωρία αυτού ή αυτών που υπερέβησαν το μέτρο. Επομένως, ζητούμενο είναι η τήρηση του μέτρου για να διατηρούμε την προσωπική και συλλογική μας ισορροπία και πρόοδο.

Ένα παράδειγμα: το μέτρο στις κατασκευές κτηρίων

Αν δοθεί προτεραιότητα στην άνευ όρων ανάπτυξη και στην κερδοσκοπία, τότε φτιάχνονται κτήρια που δεν υπηρετούν τις ανθρώπινες ανάγκες και δημιουργούν πόλεις απάνθρωπες.

Το τεχνητό και συγχρόνως απάνθρωπο περιβάλλον δημιουργεί άγχος και επιθετικότητα. Γι' αυτό ένα ανθρώπινο κτήριο και μια βιώσιμη πόλη βλέπει τον κόσμο με έναν άλλο τρόπο, με **βιοφιλία**, που σημαίνει ότι η ποιότητα της ζωής εξαρτάται από τη **γεωμετρία του περιβάλλοντος**.

Επομένως, για τις **κατασκευές των κτηρίων και για τις πόλεις** χρειάζεται:

- Η ισορροπία στη σχέση ανθρώπου-φύσης.
- Η κλίμακα του ανθρώπινου σώματος, έμφαση στις μικρές κλίμακες.
- Η δυνατότητα κοινωνικών σχέσεων.
- Η πρόσβαση στο έδαφος, σε νερό, φως κτλ.

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Σπίτια της Αθήνας, 1927-1928,
Εθνική Πινακοθήκη.

Η διάσταση λόγων και πράξεων είναι χαρακτηριστικό της απουσίας μέτρου στην κοινωνική και πολιτική ζωή. Οι πολίτες διαμαρτύρονται για τους κυβερνώντες, όμως οι ίδιοι δεν θέλουν να συμμετάσχουν στα κοινά. Ο «πολίτης θεατής» που παρακολουθεί την πολιτική από την τηλεόραση και απλώς την σχολιάζει δεν μπορεί, εκ των πραγμάτων, να αλλάξει την πολιτική. Ο σχολιασμός δεν είναι πολιτική δράση.

Ποιος είναι ο Έλληνας; Μεταξύ άλλων «είναι αυτός που αυτοαποκαλείται δημοκράτης, αλλά στο σπίτι του συμπεριφέρεται σαν σατράπης. Είναι αυτός που επικαλείται την ανάγκη της αλλαγής στο σύστημα και στα πάντα, αλλά εννοεί να αρχίσει η αλλαγή από τον γείτονά του και φυσικά να μην θίξει σε καμιά περίπτωση τον ίδιο». (Μανωλεδάκης Ι., άρθρο, εφ. *Τα Νέα*, 17 Νοεμβρίου 1984).

Πολλοί συμπολίτες μας έρχονται στην πράξη σε αντίθεση με αυτά στα οποία θεωρητικά συμφωνούν. Αυτός ο πολίτης:

- Είναι κατά της φοροδιαφυγής, αλλά ο ίδιος δεν εκδίδει ή δεν ζητά αποδείξεις.
- Απαιτεί τα πάντα από το κράτος και τα κόμματα, αλλά ο ίδιος αποφεύγει κάθε συμμετοχή στην πολιτική.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Πολίτης είναι αξίωμα με απεριόριστη διάρκεια.
- _____ Ο άνθρωπος οφείλει να διαχειρίζεται και να εξουσιάζει τη φύση.
- _____ Το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας επιθεωρεί τους εργαζόμενους.
- _____ Ο παγκόσμιος πολίτης έχει οικουμενική συνείδηση.
- _____ Για τις κατασκευές των κτηρίων και για τις πόλεις χρειάζεται η ισορροπία στη σχέση ανθρώπου-φύσης.

1β. Ο ελεύθερος, υπεύθυνος και ενεργός πολίτης μπορεί (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Να κυβερνάει και να κυβερνιέται.
- β. Να είναι κοσμοπολίτης.
- γ. Να συμμετέχει στα κοινά.
- δ. Να έχει οικουμενική συνείδηση.
- ε. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. Εθνική Άμυνα
- 2. Πολιτική Άμυνα
- 3. Πολιτική Προστασία
- 4. Σχέδιο Πολιτικής Προστασίας

Β΄ στήλη

- _____ Σχέδιο «Ξενοκράτης»
- _____ ένοπλες δυνάμεις
- _____ σε καιρό πολέμου
- _____ σε καιρό ειρήνης

2α. Αναφέρατε τέσσερις αρχές της περιβαλλοντικής αγωγής.

2β. Εξηγήστε την αρχή της αειφορίας.

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Ποια τα μέτρα πρόληψης των τροχαίων ατυχημάτων;

1β. Ποια η διαφορά άμεσων και έμμεσων φόρων;

2α. Αναλύστε τη φράση «καταναλώνω, άρα υπάρχω».

2β. Εξηγήστε δύο από τις τέσσερις κατηγορίες δικαιωμάτων που περιέχει η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού.

Επιπλέον:

- Εξηγήστε με ποιους τρόπους η ηλεκτρονική δημοκρατία μπορεί να προωθήσει την άμεση δημοκρατία.
- Γιατί χρειάζεται στη ζωή μας η εφαρμογή του μέτρου και πότε χρειάζεται η υπέρβασή του;
- Συζήτηση για τις κατασκευές των κτηρίων και για τις πόλεις με βιοφιλία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Η ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ - ώρες: 5

- 8.1 Ατομική και συλλογική απόφαση
- 8.2. Κριτήρια λήψης ορθών αποφάσεων
 - 8.2.1 Οι αξίες και οι κανόνες
 - 8.2.2 Το συλλογικό συμφέρον
 - 8.2.3 Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων
 - 8.2.4 Το ατομικό συμφέρον
 - 8.2.5 Οι επιπτώσεις: κοινωνικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές κτλ.
- 8.3 Διαδικασία λήψης αποφάσεων
 - 8.3.1 Καθορισμός του σκοπού
 - 8.3.2 Συλλογή πληροφοριών
 - 8.3.3 Εύρεση και αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων
 - 8.3.4 Επιλογή της καλύτερης εναλλακτικής λύσης
 - 8.3.5 Εφαρμογή απόφασης
- 8.4 Η νομοθετική διαδικασία – Η λήψη απόφασης από τη Βουλή
- 8.5 Η ευθύνη από τη νομοθετική διαδικασία
 - 8.5.1 Η ευθύνη του εκλογικού σώματος
 - 8.5.2 Η ευθύνη των βουλευτών
 - 8.5.3 Πρόσωπα και φορείς που επηρεάζουν τη Βουλή στη λήψη αποφάσεων

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να διακρίνουν τη σημασία των αποφάσεων, ατομικών και συλλογικών.
- Να διατυπώνουν τα κριτήρια για τη λήψη ορθών αποφάσεων.
- Να εξασκούνται σε διαφορετικούς τρόπους λήψης αποφάσεων.
- Να ερμηνεύουν τις επιπτώσεις των αποφάσεών τους για τον εαυτό τους και το σύνολο.
- Να εξηγούν τον τρόπο λήψης αποφάσεων από τη Βουλή.
- Να αντιλαμβάνονται τις ευθύνες του εκλογικού σώματος.
- Να ερμηνεύουν γιατί πρόσωπα και φορείς επηρεάζουν τη Βουλή στη λήψη αποφάσεων.
- Να αναλαμβάνουν τις ευθύνες των αποφάσεών τους και να μην τις μεταθέτουν σε άλλους.

Βασική ορολογία

- απόφαση	- αξίες	- δημοκρατία
- συλλογική απόφαση	- κανόνες	- Βουλή
- τεχνοκράτες	- δικαιώματα	- βουλευτές
- Θεωρία Παιγνίων	- βέλτιστη επιλογή	- εναλλακτική λύση
- ατομική απόφαση	- ψηφοφορία	- νομοσχέδιο
- εκλογικό σώμα	- νομοπαρασκευαστική	- ομάδες πίεσης
- συνδικαλιστικές	επιτροπή	- κοινωνία των πολιτών
οργανώσεις		

8.1 Ατομική και Συλλογική απόφαση

Οι άνθρωποι, οι ομάδες, οι επιχειρήσεις, τα πολιτικά κόμματα, τα σωματεία, τα κράτη έρχονται διαρκώς αντιμέτωπα με επιλογές που πρέπει να κάνουν. Σε αυτές τις περιπτώσεις καλούνται να πάρουν κάποια απόφαση.

Απόφαση είναι η επιλογή μεταξύ δύο ή περισσότερων εναλλακτικών επιλογών. Η απόφαση μπορεί να είναι **ατομική** ή **συλλογική**. Η ατομική απόφαση είναι οτιδήποτε επιλέγει ο καθένας μας να κάνει στην καθημερινή του ζωή. Το αν θα διαβάσουμε ή όχι τα μαθήματα της επόμενης μέρας, το αν θα συμμετάσχουμε σε μια εθελοντική δράση, ποιον κλάδο σπουδών θα επιλέξουμε, αν θα κάνουμε κάποιον φίλο σε ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν ατομικές αποφάσεις.

Η λήψη μιας απόφασης εξαρτάται από την προσωπικότητα αυτού που την λαμβάνει και από τις συγκεκριμένες συνθήκες στις οποίες λαμβάνεται η απόφαση. Η προσωπικότητα συμπυκνώνει την παιδεία και την εμπειρία του ατόμου που αποφασίζει. Διαφορετικά θα αποφασίσει για κάποιο θέμα ένας μορφωμένος άνθρωπος ή κάποιος με εμπειρία ζωής και διαφορετικά κάποιος άλλος με λιγότερη μόρφωση ή χωρίς εμπειρία ζωής. Παράδειγμα: κάποιος χρειάζεται χρήματα για να αγοράσει ένα αυτοκίνητο. Έχει, κυρίως, τρεις επιλογές: **α)** να περιμένει να συγκεντρώσει το ποσόν για να αγοράσει το αυτοκίνητο **β)** να δανεισθεί από κάποια τράπεζα αποπληρώνοντας το δάνειο σταδιακά με κάποια δόση στην οποία να μπορεί να αντεπεξέλθει **γ)** να δανεισθεί για να πάρει το αυτοκίνητο βάζοντας μια οποιαδήποτε δόση, διακινδυνεύοντας το αν μπορεί να ανταπεξέλθει στο μέλλον. Η επιλογή που θα κάνει εξαρτάται από τις αξίες του, το πώς ιεραρχεί τις ανάγκες του, την εμπειρία της ζωής του.

Σε τέτοιες αποφάσεις αναδεικνύεται η **αξία της παιδείας**, αλλά και ο **ρόλος της πολιτείας** να ασκεί τον απαραίτητο έλεγχο. Για παράδειγμα, δεν μπορεί να αφήνονται ανεξέλεγκτες οι επιχειρήσεις να πουλούν και να διαφημίζουν ό,τι θέλουν (όπλα, ναρκωτικά κτλ.) σε όποια τιμή θέλουν (π.χ. αισχροκέρδεια) και η ευθύνη να μετακυλίεται στον καταναλωτή ή τον θεατή. Αναντίρρητα, ο καταναλωτής και ο θεατής έχουν ευθύνη για τις επιλογές τους, αλλά χρειάζεται και ο έλεγχος της πολιτείας.

Οι **συνθήκες**, επίσης, εξαρτώνται από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται όποιος καλείται να πάρει μια απόφαση. Διαφορετικά θα αποφασίσει ένας άνθρωπος σε καιρό ειρήνης και διαφορετικά σε κατάσταση πολέμου. Διαφορετικά θα αποφασίσει για το πόσο θα αγοράσει ένα μπουκάλι νερό ένας άνθρωπος που ζει σε μια μεγαλούπολη και διαφορετικά αν βρίσκεται χαμένος σε μια έρημο. Στην πρώτη περίπτωση, έχει τη δυνατότητα να αποφύγει περιπτώσεις αισχροκέρδειας στις οποίες κάποιος μπορεί να προσπαθήσουν να

Παναγιώτης Κονδύλης
(1943-1998)

Ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες διανοητές του 20ού αιώνα. Μεταξύ άλλων ασχολήθηκε και με το **ζήτημα της απόφασης** στο βιβλίο του *Ισχύς και Απόφαση* (εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1991). Η απόφαση, σύμφωνα με τον Κονδύλη, αποτυπώνει την παιδεία και την εμπειρία αυτού που την λαμβάνει καθώς και τις συνθήκες στις οποίες λαμβάνεται.

Η απόφαση σημαίνει, κατά τον Κονδύλη, «αποκοπή» μιας άποψης από τις άλλες απόψεις. Ο άνθρωπος αποφασίζει με την έννοια ότι αποκρυσταλλώνει τι θέλει να κάνει και τι δεν θέλει να κάνει. Γι' αυτό και η αποφασιστικότητα είναι σημάδι ωριμότητας τόσο του χαρακτήρα όσο και της σκέψης. Ο αναποφασιστος είναι αυτός που δεν μπορεί να ξεκαθαρίσει τι θέλει, ποια επιλογή να κάνει ανάμεσα σε πολλές και γι' αυτό παραπαίει ανάμεσα σε διαφορετικές μεταξύ τους επιλογές.

«Ο όρος "παρασιτικός καταναλωτισμός" χρησιμοποιείται εδώ στην κυριολεξία του για να δηλώσει ότι η σημερινή Ελλάδα, όντας ανίκανη να παραγάγει η ίδια όσα καταναλώνει και μην έχοντας αρκετή αυτοσυγκράτηση –και αξιοπρέπεια– ώστε να μην καταναλώνει περισσότερα απ' όσα μπορεί να παραγάγει η ίδια, προκειμένου να καταναλώσει παρασιτεί, και μάλιστα σε διπλή κατεύθυνση: παρασιτεί στο εσωτερικό, που υποθηκεύει τους πόρους του μέλλοντος μετατρέποντάς τους σε τρέχοντα τοκοχρεολύσια, και παρασιτεί προς τα έξω, που έχει επίσης δανεισθεί υπέρογκα ποσά όχι για να κάνει επενδύσεις μελλοντικά καρποφόρες αλλά κυρίως για να πληρώσει με αυτά τεράστιες ποσότητες καταναλωτικών αγαθών, τις οποίες και πάλι εισήγαγε από το εξωτερικό.» (Παναγιώτης Κονδύλης, *Πλανητική πολιτική μετά τον Ψυχρό πόλεμο*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1992)

του πουλήσουν το νερό σε υψηλή τιμή. Στην δεύτερη περίπτωση, είναι έτοιμος να αποδεχθεί κάθε τίμημα καθώς κινδυνεύει η ζωή του. Αξιζεί να επισημάνουμε ότι ο Κλαούζεβιτς (θεωρητικός του πολέμου), στο έργο του *Περί Πολέμου*, όρισε την νίκη ως τη θέση εκείνη όπου ο ηττημένος έχει να επιλέξει μεταξύ της ζωής του ή της ικανοποίησης των αξιώσεων του νικητή. Όρισε, δηλαδή, την νίκη και την ήττα στον πόλεμο με όρους επιλογής και απόφασης. Η **συλλογική απόφαση** λαμβάνεται από ομάδες, κόμματα, σωματεία, κράτη κτλ. με δύο, κυρίως, τρόπους:

α) Δημοκρατικά με βάση την **αρχή της πλειοψηφίας**. Παράδειγμα, ο λαός στο δημοκρατικό πολίτευμα αποφασίζει σχετικά με το ποιο κόμμα θα αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας, ποια παράταξη θα αναλάβει την ηγεσία του Δήμου κτλ.

β) Συγκεντρωτικά ή επιτελικά, όπου ένα πρόσωπο σε συνεργασία με κάποιο επιτελείο αποφασίζουν λαμβάνοντας υπόψη τις **γνώμες κάποιων ειδικών**. Παράδειγμα, συγκεντρωτικά ή επιτελικά παίρνονται οι αποφάσεις που αφορούν ειδικά θέματα, όπως η διαχείριση μιας θεομηνίας, η διάσωση ενός αεροπλάνου κτλ.

Οι δύο τρόποι απόφασης δεν είναι αντίθετοι. Αφορούν διαφορετικές συνθήκες λήψης απόφασης. Οι αρνητές της δημοκρατίας συγχέουν, συχνά, τους δύο τρόπους λήψης απόφασης. Για παράδειγμα, ταυτίζουν τη διακυβέρνηση ενός αεροπλάνου με τη διακυβέρνηση της χώρας, ώστε να καταλήξουν ότι ο πολίτης δεν μπορεί τελικά να έχει λόγο στη διακυβέρνηση της χώρας όπως δεν μπορεί να έχει λόγο και στη διακυβέρνηση του αεροπλάνου. Πρόκειται για «σόφισμα» (συλλογισμός που αν και φαίνεται σωστός είναι λάθος και σκοπό έχει την εξαπάτηση του συνομιλητή). Προφανώς, οι ειδικοί έχουν τον πρώτο και κύριο λόγο στην αντιμετώπιση ειδικών καταστάσεων. Η πολιτική, όμως, είναι εκείνη που σε τελική ανάλυση δίνει τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει ο ειδικός, την κατεύθυνση που θα ακολουθήσει. Για παράδειγμα, το αν οι επιπτώσεις ενός σεισμού θα αντιμετωπισθούν από κρατικούς φορείς ή επιχειρήσεις, το αν η αεροπορική εταιρεία θα είναι ιδιωτική ή δημόσια.

Η λήψη της απόφασης είναι, επίσης, βασική έννοια στην **οικονομική επιστήμη** και στον χώρο των **επιχειρήσεων**. Οι οικονομολόγοι καλούνται διαρκώς να λάβουν αποφάσεις για μέτρα οικονομικής πολιτικής που αφορούν επενδύσεις, μισθούς, συντάξεις, επιδόματα ανεργίας, πολιτική των τιμών των προϊόντων. Τα στελέχη των επιχειρήσεων, επίσης, παίρνουν σημαντικές αποφάσεις που αφορούν το μέλλον αυτών των επιχειρήσεων. Στις αποφάσεις τους, τα στελέχη των επιχειρήσεων λαμβάνουν υπόψη τους το **κόστος**, τις **ευκαιρίες**, τους **κινδύνους**, τα **μέσα** και τα **προσδοκώμενα οφέλη**.

Ζαν Λουί Νταβίντ, *Ο θάνατος του Σωκράτη*, 1787, Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης.

Ο Σωκράτης έθετε διαζευκτικά το ερώτημα: «δημοκρατία» ή «επαίοντες». Υποστήριζε ότι όταν οι άνθρωποι ήθελαν να επιδιορθώσουν τα παπούτσια τους πήγαιναν σε έναν ειδικό, τον μπαλωματή. Όταν ταξιδεύουν με πλοίο εμπιστεύονται τον πιο έμπειρο κυβερνήτη. Ωστόσο, στην Εκκλησία του Δήμου, οι πολίτες που δεν ήταν απαραίτητα ειδικοί για ένα θέμα, μπορούσαν να ψηφίσουν γι' αυτό, εξετάζοντας την πολιτική και κοινωνική διάσταση των προτάσεων που τους παρουσίαζαν οι ειδικοί. Αυτή η διάξευξη έχει οδηγήσει πολλούς συγγραφείς να βρουν μέσα στη σκέψη του Σωκράτη την υποστήριξη της μοναρχίας.

(W.K.C. Guthrie, *Ο Σωκράτης*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης)

Καρλ φον Κλαούζεβιτς (1780-1831)
Πίνακας του Καρλ Βίλχελμ Βαχ.

8.2 Κριτήρια λήψης ορθών αποφάσεων

Εκτός από τον τρόπο απόφασης υπάρχουν ορισμένα κριτήρια για το αν κάποια απόφαση είναι ορθή. Αυτά είναι:

8.2.1 Οι αξίες και οι κανόνες

Οι αξίες του ατόμου ή της ομάδας που λαμβάνει μια απόφαση παίζουν σημαντικό ρόλο τόσο στο περιεχόμενό της όσο και στη διαδικασία λήψης της. Οι αξίες αποτυπώνονται ουσιαστικά μέσα στην απόφαση. Οι κανόνες, επίσης, που ισχύουν σε μια κοινωνία συνιστούν ένα πλαίσιο το οποίο επηρεάζει τη λήψη μιας απόφασης.

8.2.2 Το συλλογικό συμφέρον

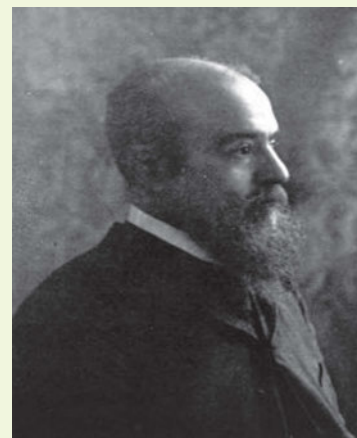
Ζούμε σε μια κοινωνία όπου το ατομικό συμφέρον κυριαρχεί, συχνά, επί του συλλογικού συμφέροντος. Πολλοί άνθρωποι και ομάδες προσπαθούν να επιτύχουν αυτό που είναι προς όφελός τους, ακόμη και αν αυτό προκαλεί βλάβη στο κοινωνικό σύνολο και στο συλλογικό συμφέρον. Η λήψη απόφασης είναι ορθή όταν λαμβάνει υπόψη της όχι μόνο το συμφέρον αυτού που την λαμβάνει αλλά και το συμφέρον του συνόλου.

8.2.3 Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων

Καθοριστικό κριτήριο για την ορθότητα της λήψης μιας απόφασης είναι ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων. Μια απόφαση που παραβιάζει τα δικαιώματα των άλλων, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι ορθή. Άλλωστε, είναι γνωστό το αξίωμα ότι «τα δικαιώματα καθενός σταματούν εκεί που αρχίζουν τα δικαιώματα του άλλου».

8.2.4 Το ατομικό συμφέρον

Το ατομικό συμφέρον στη λήψη απόφασης είναι απολύτως σεβαστό στον βαθμό που σέβεται την ελευθερία και τα δικαιώματα των άλλων. Δεν μπορεί κανείς να περιορίζει το ατομικό συμφέρον κάποιου. Π.χ. δεν μπορεί κανείς να υποχρεώσει έναν καλό μαθητή να έχει χαμηλή επίδοση για να μην νοιώθουν μειονεκτικά οι συμμαθητές του. Όμως, πρέπει πάντα να υπάρχει η εξισορρόπηση ατομικού και συλλογικού συμφέροντος, ώστε να προάγεται το καλό του συνόλου.

Βιλφρέντο Παρέτο
(1848-1923)

Μηχανικός, κοινωνιολόγος, οικονομολόγος. Επέδρασε σημαντικά στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών.

Σχετικό με τη λήψη απόφασης είναι το «**κατά Παρέτο κριτήριο**» αποδοτικότητας, το οποίο δημιούργησε ο ίδιος και γι' αυτό πήρε και το όνομά του. Σύμφωνα με το «κατά Παρέτο κριτήριο», **επιθυμητή κατάσταση είναι εκείνη όπου η καλύτερη-ση της θέσης ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων γίνεται χωρίς να χειροτερεύει η θέση κανενός άλλου.** Ασχολήθηκε, επίσης, με τον ρόλο που παίζουν τα συναισθήματα στη λήψη απόφασης, κυρίως στην οικονομική ζωή. Έτσι, αποφάσεις που σε έναν εξωτερικό παρατηρητή φαίνονται παράλογες, είναι απολύτως λογικές και συμβατές με τον ψυχισμό αυτού που τις έλαβε. Η άγνοια του **συναισθηματικού** όσο και του **πολιτικού παράγοντα** (ιδεολογία, συγκυρία) έχει οδηγήσει σε αφηρημένα μοντέλα λήψης απόφασης που είτε δεν λειτουργούν, καθώς δεν λαμβάνουν υπόψη τους τον ανθρώπινο παράγοντα, είτε δεν μπορούν να ερμηνεύσουν τελικά την πολύπλοκη οικονομική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα.

8.2.5 Οι επιπτώσεις: κοινωνικές – οικονομικές – περιβαλλοντικές

Για τη λήψη μιας απόφασης το άτομο, τα κόμματα, η κυβέρνηση, οι επιχειρήσεις πρέπει πάντα να λαμβάνουν υπόψη τις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Στην εποχή μας η οικονομική κρίση ταλαιπωρεί χιλιάδες ανθρώπους, η κοινωνία αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα και το περιβάλλον φαίνεται να βρίσκεται σε οριακό σημείο, ώστε πολλοί επιστήμονες να κάνουν λόγο ακόμη και για την προοπτική της απειλής της ύπαρξης του πλανήτη μας.

Σε αυτό το πλαίσιο, στη λήψη της όποιας απόφασης πρέπει να ληφθούν υπόψη οι επιπτώσεις στην οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον. Η λήψη απόφασης δεν μπορεί να περιορίζεται στην ικανοποίηση του συμφέροντος αυτού που την λαμβάνει. Κάτι τέτοιο θα αποβεί καταστροφικό για την οικονομία και την κοινωνία. Η πολιτική, ως δημόσια δράση που αποσκοπεί στο δημόσιο συμφέρον, περιορίζει τα ατομικά συμφέροντα προς όφελος του κοινού, του δημόσιου συμφέροντος. Παράδειγμα, η επιχειρηματική δραστηριότητα πρέπει να λαμβάνει μέριμνα για να μην καταστρέφεται το περιβάλλον. Ταυτόχρονα, η μέριμνα για το περιβάλλον δεν πρέπει να οδηγεί σε ακύρωση επενδύσεων, πράγμα που σημαίνει οικονομική επιβάρυνση και αύξηση της ανεργίας. Η λήψη απόφασης σε αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να αναζητά τη λύση, η οποία και την οικονομική ανάπτυξη θα ευνοεί αλλά και το περιβάλλον να προστατεύει. Φυσικά αυτό προϋποθέτει ότι ο επιχειρηματίας θα σέβεται τους νόμους και δεν θα προσπαθεί να κερδοσκοπήσει εις βάρος του περιβάλλοντος και της κοινωνίας.

Εδώ αξίζει και πάλι να επισημάνουμε την αξία της δημοκρατίας στη λήψη των αποφάσεων. Μπορεί οι πολίτες να μην είναι ειδικοί, όπως π.χ. οι τεχνοκράτες, όμως είναι αυτοί που υφίστανται τις επιπτώσεις της όποιας πολιτικής. Γι' αυτό και οι «τεχνοκράτες» προτείνουν στην Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση, που εκπροσωπεί τον λαό, αποφασίζει.

Η λήψη αποφάσεων, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι επιπτώσεις, μπορεί να αποβεί καταστροφική ακόμη και για τα συμφέροντα αυτού που λαμβάνει την απόφαση. Για παράδειγμα, αν όλες οι επιχειρήσεις μειώσουν τους μισθούς των εργαζομένων προκειμένου να αυξήσουν τα κέρδη τους, τότε σύντομα θα δουν τα κέρδη τους να μειώνονται καθώς οι εργαζόμενοι δεν θα έχουν χρήματα για να αγοράσουν τα προϊόντα που παράγουν οι επιχειρήσεις.

Ανάλυση SWOT

Αρκετά γνωστή στον χώρο των οικονομικών και του management είναι και η ανάλυση **SWOT**. Η λέξη προέρχεται από τα αρχικά των αγγλικών λέξεων **Strengths** (δυνατότητες), **Weaknesses** (αδυναμίες), **Opportunities** (ευκαιρίες), **Threats** (απειλές).

Οι λέξεις αυτές σηματοδοτούν τις παραμέτρους που πρέπει να λαμβάνει υπόψη του ένα άτομο ή ένας οργανισμός που λαμβάνει μια απόφαση.

- Ποιες είναι οι δυνατότητες;
- Ποιες είναι οι αδυναμίες;
- Τι ευκαιρίες παρουσιάζονται;
- Ποιες είναι οι απειλές;

Η ανάλυση SWOT έχει εφαρμογή σε πολλούς οργανισμούς που καλούνται να πάρουν αποφάσεις, επειδή βοηθά να δημιουργηθούν συγκεκριμένοι άξονες που επιτρέπουν την στάθμιση όλων των παραγόντων που βαρύνουν σε μια απόφαση.

Στο πλαίσιο αυτής της μεθόδου μπορούν επίσης να εξετασθούν και άλλα κομβικά σημεία της λήψης απόφασης:

- α) Η εξεύρεση ευκαιριών.
- β) Η εξεύρεση πιθανών εναλλακτικών τρόπων δράσης.
- γ) Η επιλογή μεταξύ τρόπων δράσης που συνιστά την τελική απόφαση.

8.3 Διαδικασία λήψης αποφάσεων

Η διαδικασία λήψης αποφάσεων έχει τα εξής στάδια:

- καθορισμός του σκοπού
- συλλογή πληροφοριών
- εύρεση και αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων
- επιλογή της καλύτερης εναλλακτικής λύσης
- εφαρμογή της απόφασης

Πιο αναλυτικά:

8.3.1 Καθορισμός του σκοπού

Η λήψη κάποιας απόφασης προϋποθέτει τον καθορισμό του σκοπού. Αποφασίζουμε για κάτι συγκεκριμένο και όχι γενικά. Σκοπεύουμε να κάνουμε μια επένδυση, να εκπονήσουμε μια εργασία σε κάποιο θέμα, να κατασκευάσουμε ένα σπίτι κτλ.

8.3.2 Συλλογή πληροφοριών

Αφού καθοριστεί ο σκοπός ξεκινάει η διαδικασία της συλλογής πληροφοριών. Ποια είναι τα διαθέσιμα μέσα για την επίτευξη του σκοπού; Ποιο είναι το κόστος τους; Ποιο είναι το χρονοδιάγραμμα για την υλοποίηση των όσων σχεδιάζονται;

8.3.3 Εύρεση και αξιολόγηση εναλλακτικών λύσεων

Από τα διαθέσιμα μέσα ποια είναι τα προσφορότερα; Ποια είναι τα πιο αποδοτικά; Με ποια μπορεί να επιτευχθεί ο σκοπός σε λιγότερο χρόνο και με μικρότερο κόστος; Ποια από αυτά τα μέσα ανταποκρίνονται στα κριτήρια που θέσαμε στην προηγούμενη ενότητα για την ορθότητα της λήψης απόφασης;

8.3.4 Επιλογή της καλύτερης εναλλακτικής λύσης

Από το σύνολο των εναλλακτικών λύσεων επιλέγεται τελικά εκείνη που:

- είναι πιο οικονομική
- είναι λιγότερο χρονοβόρα
- σέβεται το περιβάλλον
- δεν παραβιάζει τα δικαιώματα άλλων
- προωθεί το συλλογικό συμφέρον

8.3.5 Εφαρμογή της απόφασης

Η εφαρμογή της απόφασης είναι το τελευταίο στάδιο στην σειρά της διαδικασίας λήψης απόφασης. Η εφαρμογή περιέχει και την αξιολόγηση της απόφασης στην πράξη. Η πράξη είναι το θεμελιώδες κριτήριο για το αν μια απόφαση ήταν ορθή ή όχι.

Ιωάννης Αβραμίδης, *Μορφή III*
(*Σφαιρική ή Απόλυτη Μορφή*),
Εθνική Πινακοθήκη.

Ο **Τζων Φορμπετς Νας** (John Forbes Nash Jr.) είναι ο επιστήμονας που υποδύθηκε ο Ράσελ Κρόου στην ταινία *Ένας υπέροχος άνθρωπος*. Ο Νας γεννήθηκε το 1928 στη Δυτική Βιρτζίνια. Κατέληξε στα θεωρητικά μαθηματικά, όταν διαπίστωσε ότι οι σπουδές του χημικού μηχανικού που είχε ξεκινήσει δεν του άρεσαν. Από τα 29 του χρόνια έπασχε από σχιζοφρένεια και νοσηλεύτηκε σε ψυχιατρεία. Κατάφερε να ξεπεράσει την ασθένειά του. Έδωσε τεράστια ώθηση στη Θεωρία των Παιγνίων. Το 1994 βραβεύτηκε με το Βραβείο Νόμπελ στα Οικονομικά. Η σημαντικότερη εργασία του δημοσιεύτηκε όταν ο ίδιος ήταν 21 ετών! Η έννοια που πραγματεύτηκε ήταν η «ισορροπία Νας» (πήρε το όνομά του) στη θεωρία των παιγνίων. Κεντρικό σημείο της «ισορροπίας Νας» είναι η διαπίστωση ότι σε κάθε παίγνιο με πεπερασμένο πλήθος παικτών και ενεργειών υπάρχει ένα σημείο ισορροπίας, στο οποίο όλοι οι παίκτες επιλέγουν τις πιο συμφέρουσες για αυτούς ενέργειες.

Σε μια ενότητα σχετικά με τη λήψη απόφασης, αξίζει να γίνει μνεία στη **Θεωρία των Παιγνίων**, η οποία είναι σε μεγάλο βαθμό θεωρία λήψης απόφασης. Το παίγνιο είναι μια κατάσταση όπου άτομα, επιχειρήσεις, κυβερνήσεις, συνδικάτα (παίκτες) κτλ. κάνουν κάποιες επιλογές και λαμβάνουν αποφάσεις με στόχο ο καθένας την ικανοποίηση του συμφέροντός του. Το αποτέλεσμα για τον κάθε παίκτη εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, όχι μόνο από τη δική του επιλογή αλλά και από τις επιλογές που θα κάνουν οι άλλοι. Το σκάκι είναι ένα παράδειγμα τέτοιου παιγνίου. Οι κινήσεις του ενός παίκτη εξαρτώνται από τις κινήσεις που θα κάνει ο άλλος.

Αν αναλογιστούμε ότι η οικονομική, κοινωνική, πολιτική αλλά και η καθημερινή μας ζωή είναι γεμάτη επιλογές (Θα πάμε σήμερα στον κινηματογράφο; Τι δώρο θα πάρουμε σε ένα φίλο μας;) που εξαρτώνται και από τις επιλογές των άλλων, τότε είναι αρκετά δικαιολογημένη η φιλοδοξία ορισμένων θεωρητικών της Θεωρίας των Παιγνίων ότι η θεωρία τους στο μέλλον μπορεί να γίνει **γενική θεωρία της κοινωνίας**. Μια θεωρία, δηλαδή, που θα μπορεί να εξηγήσει την περίπλοκη οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή. Έτσι, η Θεωρία των Παιγνίων θα μπορούσε, σύμφωνα με τη γνώμη αυτών των αισιόδοξων θεωρητικών, να αποτελέσει μεθοδολογία ενοποίησης των κοινωνικών επιστημών. Τη θέση της Πολιτικής Οικονομίας, της Κοινωνιολογίας, της Πολιτικής Επιστήμης, της Ψυχολογίας θα την καταλάμβανε μια γενική Θεωρία των Παιγνίων. Βάση αυτής της θεωρίας θα ήταν η ανάλυση των επιλογών των ανθρώπων, των επιχειρήσεων, των κομμάτων, των κρατών (κοινωνιολογική, ψυχολογική, πολιτική κτλ.) στα διάφορα επιμέρους πεδία (πολιτική, κοινωνικές σχέσεις, διεθνείς σχέσεις, αγορά κτλ.). Όμως, οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες είναι περίπλοκες και είναι αρκετά δύσκολο να καταγραφούν σε πλήθος μεμονωμένων επιλογών. Υπάρχουν αμέτρητοι παράγοντες που επιδρούν στην πορεία της οικονομίας και της πολιτικής. Πολλοί από αυτούς είναι εντελώς αστάθμητοι και άλλοι εμφανίζονται εντελώς απρόβλεπτα. Επίσης, ο συναισθηματικός παράγοντας που είναι απρόβλεπτος παίζει σημαντικό ρόλο στη λήψη απόφασης. Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει ακριβώς τι απόφαση θα λάβει και πώς θα δράσει κάποιος σε κάποια περίπτωση. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι φοβούνται τον θάνατο και όταν βρεθούν σε μια επικίνδυνη κατάσταση θα κοιτάζουν να προφυλαχθούν. Πόσοι άνθρωποι, όμως, σε αντίθεση με αυτή τη διαπίστωση δεν δίνουν τη ζωή τους για κάποιο ιδανικό ακόμα και στις μέρες μας; Η ζωή και η κοινωνία είναι δύσκολο να περιορισθούν σε μια θεωρία επιλογών.

Το Δίλημμα του Φυλακισμένου

Πρόκειται για ένα κλασικό παράδειγμα της Θεωρίας Παιγνίων.

Δύο άτομα (ο Α και ο Β) συλλαμβάνονται από την αστυνομία σαν ύποπτοι διάπραξης ληστείας. Η αστυνομία δεν έχει επαρκή στοιχεία για να τους κατηγορήσει. Τους βάζει σε χωριστά κελιά, ώστε να μην έχουν επικοινωνία. Ο εισαγγελέας επισκέπτεται και τους δύο, τον καθένα χωριστά, και κάνει στον καθένα την εξής πρόταση:

1. Αν καταθέσει εναντίον του άλλου, τότε θα απελευθερωθεί και ο άλλος θα πάει 12 χρόνια φυλακή.
2. Αν δεν μιλήσει κανείς τότε θα φάνε και οι δύο από 1 χρόνο φυλακή για μικροαδικήματα που έχουν διαπράξει.
3. Αν καρφώσουν ο ένας τον άλλο θα φάνε 4 χρόνια ο καθένας.

	Ο Β δεν μιλάει	Ο Β μιλάει
Ο Α δεν μιλάει	1 χρόνο ο καθένας	Ελεύθερος ο Β. 12 χρόνια ο Α.
Ο Α μιλάει	ελεύθερος ο Α. 12 χρόνια ο Β	4 χρόνια ο καθένας

Τελικά, αν και η καλύτερη επιλογή φαίνεται να είναι η 2 (Α και Β δεν μιλάνε), οι Α και Β δεν θα επιλέξουν αυτή. Θα κινηθούν όχι στη λογική της συνεργασίας αλλά στη λογική της μεγαλύτερης ατομικής ικανοποίησης. Θα «καρφώσουν» ο ένας τον άλλο και τελικά θα πάνε φυλακή 4 χρόνια και οι δύο.

8.4 Η νομοθετική διαδικασία – η λήψη απόφασης από τη Βουλή

Η νομοθετική λειτουργία, που ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, συνιστά διαδικασία λήψης απόφασης. Η Βουλή νομοθετεί σύμφωνα με τη διαδικασία που ορίζει το Σύνταγμα.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκδίδει νόμους που ψήφισε η Βουλή.

Η ψήφιση ενός νόμου από τη Βουλή διέρχεται από τα εξής στάδια:

- Ο αρμόδιος Υπουργός αναθέτει σε ειδική νομοπαρασκευαστική επιτροπή την κατάρτιση σχεδίου νόμου.

- Το σχέδιο του νόμου (νομοσχέδιο) αποστέλλεται στην Κεντρική Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή που υπάγεται στη Γενική Γραμματεία του Υπουργικού Συμβουλίου, η οποία έχει τη δυνατότητα να διατυπώσει παρατηρήσεις στο κείμενό του.

- Ακολουθεί η κατάθεση του σχεδίου νόμου στη Βουλή, συνοδευόμενου α) από σχετική **αιτιολογική έκθεση** που περιέχει τους λόγους και τους σκοπούς των προτεινόμενων ρυθμίσεων β) από **Ειδική Έκθεση** για τον τρόπο κάλυψης των δαπανών αν προκαλείται από την ψήφισή του δαπάνη για το κράτος, γ) από την **Έκθεση του Γενικού Λογιστηρίου** του Κράτους που καθορίζει τη δαπάνη, η οποία τυχόν προκαλείται από την ψήφισή του.

- Στη συνέχεια, από τον Πρόεδρο της Βουλής παραπέμπεται για συζήτηση είτε στην **Ολομέλεια** είτε στις διαρκείς **κοινοβουλευτικές επιτροπές**.

- Το σχέδιο νόμου συζητείται και ψηφίζεται σε τριπλή ψηφοφορία:

- α) επί της αρχής β) κατ' άρθρο γ) στο σύνολο. Τελικά, η Βουλή το εγκρίνει (ή το απορρίπτει), έτσι όπως διαμορφώθηκε μετά τη συζήτηση και την ψήφισή του.

- Το κείμενο του νομοσχεδίου, όπως ψηφίστηκε, καταχωρείται στα πρακτικά της Βουλής.

- Στη συνέχεια, μέσα σε διάστημα ενός μηνός, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, εκδίδει και δημοσιεύει τον νόμο. Δηλαδή:

α) Εκδίδει: πιστοποιεί τη γνησιότητα του νόμου, ελέγχει δηλαδή αν όντως αυτό είναι το κείμενο που ψήφισε η Βουλή. Ελέγχει αν τηρήθηκε η προβλεπόμενη από το Σύνταγμα διαδικασία.

β) Δημοσιεύει: δημοσιεύεται ο νόμος στο Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (Φ.Ε.Κ.) για να γίνει γνωστός στους πολίτες.

Σημειώνεται ότι η ισχύς του νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στο Φ.Ε.Κ. ή από την ημερομηνία που ο ίδιος ο νόμος ορίζει.

8.4.1 Η ευθύνη του εκλογικού σώματος

Εκλογικό σώμα είναι όλοι οι πολίτες που έχουν εκλογικό δικαίωμα. Το εκλογικό δικαίωμα εξαρτάται από την ηλικία (συμπληρωμένο

Το **Πολιτικό σύστημα της Ελλάδας** είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, με τον Πρωθυπουργό ως αρχηγό της κυβέρνησης και πολυκομματικό σύστημα. Η νομοθετική εξουσία ανήκει στη Βουλή των Ελλήνων.

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η **Βουλή των Ελλήνων** είναι το νομοθετικό σώμα της Ελλάδας. Σύμφωνα με το τρέχον Σύνταγμα αποτελεί νομοθετικό σώμα, ο αριθμός των μελών του οποίου ορίζεται με νόμο και πρέπει να κυμαίνεται από 200 μέχρι 300. Σήμερα συγκροτείται από 300 μέλη τα οποία εκλέγονται από το εκλογικό σώμα για περίοδο τεσσάρων ετών.
<http://www.hellenicparliament.gr>

«Το επίπεδο του κοινοβουλίου εξαρτάται από το αν δεν συζητά απλώς τα μεγάλα ζητήματα, αλλά τα επηρεάζει αποφασιστικά. Με άλλα λόγια, η ποιότητα του εξαρτάται από το αν αυτά που διεξάγονται εντός αυτού έχουν σημασία ή αν αντίθετα το κοινοβούλιο δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μετά βίας ανεκτή σφραγίδα μιας κυρίαρχης γραφειοκρατίας.»

(Μαξ Βέμπερ, Οικονομία και Κοινωνία)

το 18^ο έτος) και από την ιθαγένεια (π.χ. στην Ελλάδα ψηφίζουν μόνο όσοι έχουν ελληνική ιθαγένεια).

Ευθύνη του εκλογικού σώματος είναι η συμμετοχή στις εκλογές. Η πολιτική απάθεια και η αποχή από τα κοινά δεν λύνουν κανένα πρόβλημα.

Έτσι, ο πολίτης έχει την ευθύνη των επιλογών του στις εκλογές. Ο πολίτης, όμως, δεν είναι μόνο μέλος του εκλογικού σώματος. **Η ιδιότητα του πολίτη δεν εξαντλείται στο δικαίωμα της ψήφου.** Υπάρχει και η κοινωνία των πολιτών. Η **κοινωνία των πολιτών** περιλαμβάνει τις κοινωνικές οργανώσεις, τα κινήματα, τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, τις περιβαλλοντικές και εθελοντικές δράσεις των πολιτών. Στις κοινωνίες στις οποίες η κοινωνία των πολιτών είναι αναπτυγμένη, υπάρχει υψηλότερος βαθμός συμμετοχής των πολιτών στα κοινά και μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση σε πρακτικές που σχετίζονται με τη διαφάνεια, την κοινωνική λογοδοσία, τον δημόσιο κοινωνικό έλεγχο. Στην κοινωνία των πολιτών περιλαμβάνονται και οι **ομάδες πίεσης**. Πρόκειται για ομάδες που προσπαθούν να επηρεάσουν την Κυβέρνηση, επιδιώκοντας την ικανοποίηση των συμφερόντων των μελών τους (π.χ. συνδικάτα, ενώσεις γονέων κτλ.).

8.4.2 Η ευθύνη των βουλευτών

Η ελληνική Βουλή αποτελείται από 300 βουλευτές. Ευθύνη του κάθε βουλευτή είναι να λαμβάνει την απόφασή του σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους νόμους. Η «κομματική πειθαρχία», την οποία επικαλούνται τα κόμματα σε ψηφοφορίες κρίσιμων νομοσχεδίων, δεν μπορεί να καταργεί την ιδιότητα του βουλευτή να «βούλεται» και να ασκεί τα καθήκοντά του σύμφωνα με τη συνείδησή του.

8.4.3 Πρόσωπα και φορείς που επηρεάζουν τη Βουλή στη λήψη αποφάσεων

Η Βουλή νομοθετεί κατόπιν συζήτησης. Η συζήτηση δεν περιορίζεται μόνο στους 300 βουλευτές και τα κόμματα στα οποία ανήκουν. Ανάλογα με το υπό συζήτηση θέμα, καλούνται να συμμετάσχουν στη νομοπαρασκευαστική διαδικασία, καταθέτοντας τις δικές τους απόψεις για τα νομοσχέδια στα σημεία που τους αφορούν, συνδικαλιστές οργανώσεις (όπως η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας -Γ.Σ.Ε.Ε. και η Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων - Α.Δ.Ε.Δ.Υ. κτλ.), επιχειρηματικές ενώσεις (Σ.Ε.Β., Ε.Β.Ε.Α. κτλ.), ομάδες πίεσης (π.χ. η ένωση ιδιοκτητών ακινήτων) κτλ.

Το κτήριο της Βουλής των Ελλήνων

Το επιβλητικό κτήριο της Βουλής των Ελλήνων ήταν τα ανάκτορα του βασιλιά Όθωνα. Στις 6 Φεβρουαρίου 1836 τέθηκε ο θεμέλιος λίθος. Στην οικοδόμηση του κτηρίου εργάστηκαν στρατός, Γερμανοί, Έλληνες και Ιταλοί μάστορες. Για τις ανάγκες σε μάρμαρο άνοιξαν τα αρχαία λατομεία της Πεντέλης. Το 1922 το κτήριο εγκαταλείφθηκε από τη βασιλική οικογένεια. Σε αυτό στεγάστηκαν υπηρεσίες και κοινωνικοί φορείς που προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που προέκυψαν από την Μικρασιατική Καταστροφή. Αργότερα, στο κτήριο στεγάστηκαν υπηρεσίες του Υπουργείου Γεωργίας, του Υπουργείου Στρατιωτικών, του Υπουργείου Υγιεινής κ.ά. Το 1928 κατασκευάστηκε το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Εμμανουήλ Λαζαρίδη. Το 1929 η Κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου αποφάσισε τη στέγασή της στο κτήριο. Από το 1935 έως σήμερα, στο Κτήριο στεγάζεται η Βουλή των Ελλήνων.

ΓΣΕΕ

<http://www.gsee.gr>

ΑΔΕΔΥ

<http://adedy.gr>

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Η κοινωνία των πολιτών περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, και τα κινήματα.
- _____ Η Θεωρία των Παιγνίων είναι μια γενική θεωρία της κοινωνίας.
- _____ Η ευθύνη του πολίτη δεν εξαντλείται στην άσκηση του εκλογικού δικαιώματος.
- _____ Η Βουλή αποτελείται από 150 βουλευτές.
- _____ Τα συνδικάτα είναι ομάδες πίεσης.

1β. Στην αγορά η πολιτεία (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση)

- α. Πρέπει να αφήνει όλα τα εμπορεύματα να κυκλοφορούν.
- β. Πρέπει να ασκεί ποιοτικό έλεγχο στα εμπορεύματα.
- γ. Πρέπει να ασκεί έλεγχο στις τιμές των εμπορευμάτων.
- δ. Τίποτα από τα παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. νομοθετική εξουσία
- 2. αριθμός βουλευτών
- 3. γενική θεωρία της κοινωνίας
- 4. λήψη απόφασης

Β΄ στήλη

- _____ Θεωρία Παιγνίων
- _____ καθορισμός του σκοπού
- _____ Βουλή
- _____ τριακόσιοι (300)

2α. Αναφέρατε τα κριτήρια της λήψης αποφάσεων.

2β. Ποιοι αποτελούν το εκλογικό σώμα;

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Γιατί υποστηρίχθηκε ότι η Θεωρία των Παιγνίων θα μπορούσε να ενοποιήσει τις κοινωνικές επιστήμες;

1β. Γιατί οι ειδικοί δεν αρκούν σε μια δημοκρατία στην οποία θα κυβερνήσουν με βάση τις γνώσεις τους;

2α. Ποια είναι η ευθύνη του πολίτη και ποια του βουλευτή στη λήψη των αποφάσεων;

2β. Ποια πρόσωπα και φορείς μπορούν να επηρεάσουν τη Βουλή στην λήψη των αποφάσεων της;

Επιπλέον:

- Τι είναι απόφαση;
- Με ποιους τρόπους μπορεί να ληφθεί μια συλλογική απόφαση;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ - ώρες: 5

- 9.1 Φυσικό περιβάλλον και άνθρωπος
- 9.2 Σύγχρονα αναπτυξιακά μοντέλα
- 9.3 Βιώσιμη και αειφόρος ανάπτυξη – εξοικονόμηση φυσικών πόρων
- 9.4 Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας
- 9.5 Διαχείριση αποβλήτων

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν τα διάφορα σύγχρονα αναπτυξιακά μοντέλα.
- Να εφαρμόζουν τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης.
- Να εξηγούν το όφελος και να εφαρμόζουν ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.
- Να εφαρμόζουν την ανακύκλωση και την ορθή διαχείριση των αποβλήτων.
- Να υιοθετούν κουλτούρα αειφόρου ανάπτυξης στην καθημερινότητά τους.

Βασική ορολογία

- αειφόρος ανάπτυξη	- αναπτυξιακά μοντέλα	- φυσικές καταστροφές
- φύση	- βιώσιμη ανάπτυξη	- πόλεμος για το νερό
- οικολογικό πρόβλημα	- διαχείριση αποβλήτων	- περιβαλλοντισμός
- διαχειριστής της φύσης	- χωματερή	- όξινη βροχή
- περιβαλλοντική αγωγή	- απόβλητα	- εργαλειακή αντίληψη
- φαινόμενο του θερμοκηπίου	- ρύπανση	- τρύπα του όζοντος

9.1 Φυσικό περιβάλλον και άνθρωπος

Το φυσικό περιβάλλον περιλαμβάνει όλους τους ζωντανούς οργανισμούς και την άβια ύλη (ύλη χωρίς ζωή) που βρίσκονται με φυσικό τρόπο στη Γη, χωρίς δηλαδή η ύπαρξή τους να οφείλεται στην παρέμβαση του ανθρώπου. Με αυτή την έννοια, το φυσικό περιβάλλον διακρίνεται από το ανθρωπογενές περιβάλλον, αυτό που δημιουργεί ο άνθρωπος. Το νερό, ο αέρας, η χλωρίδα και η πανίδα ανήκουν στο φυσικό περιβάλλον. Ο άνθρωπος με τις δραστηριότητές του μετασχηματίζει καθημερινά το φυσικό περιβάλλον. Η σχέση του φυσικού περιβάλλοντος με τον άνθρωπο αλλάζει στην πορεία του χρόνου. Στο παρελθόν, όταν οι άνθρωποι ζούσαν σε αγροτικές κοινωνίες χωρίς την σημερινή εξέλιξη της επιστήμης και της τεχνολογίας, το φυσικό περιβάλλον ήταν για αυτούς χώρος κατοικίας και δράσης «ζωντανών» δυνάμεων, οι οποίες επιδρούσαν καθοριστικά στη ζωή των ανθρώπων. Η αδυναμία των ανθρώπων να εξηγήσουν και να ελέγξουν τα φυσικά φαινόμενα βρίσκεται στη βάση μύθων, θρύλων και προλήψεων σχετικά με τα φυσικά φαινόμενα.

Η εξέλιξη των επιστημών και της τεχνολογίας έφερε το ξεπέραςμα όλων αυτών των αντιλήψεων. Τα νερά της βροχής μπορούν να αποταμιευτούν για ύδρευση και πότισμα. Οι ξηρασίες μπορούν να αντιμετωπισθούν με μεγάλα τεχνικά έργα (φράγματα εκτροπής ποταμών κτλ.) που διοχετεύουν νερό από άλλες περιοχές στις περιοχές που πάσχουν. Η φύση δεν αποτελεί πια ούτε μυστήριο, ούτε χώρο όπου κατοικούν σε αυτόν «ανεξήγητες δυνάμεις». Η ανάπτυξη των πόλεων, η μετακίνηση του πληθυσμού σε αυτές, η εγκατάλειψη των χωριών και της υπαίθρου άλλαξε τον τρόπο αντιμετώπισης του φυσικού περιβάλλοντος από τον άνθρωπο. Οι κάτοικοι των πόλεων αναζητούν στα χωριά και την ύπαιθρο στιγμές ξενοιασίας. Η φύση, σήμερα, έχει μετατραπεί για τους κατοίκους των μεγαλουπόλεων σε συνώνυμο της ανάπαυσης, της υγείας κτλ. Η παρέμβαση του ανθρώπου στη φύση, μετά την βιομηχανική επανάσταση, είχε και πολλά αρνητικά αποτελέσματα, τα οποία τα τελευταία χρόνια παίρνουν τραγικές διαστάσεις. Η βιομηχανική δραστηριότητα και η δημιουργία μεγαλουπόλεων με εκατομμύρια κατοίκους δημιούργησαν σοβαρά περιβαλλοντικά προβλήματα. Η βιομηχανία παράγει καυσαέρια και απόβλητα. Εκατομμύρια άνθρωποι χρησιμοποιούν αυτοκίνητα για τις μετακινήσεις τους και βιομηχανικά προϊόντα, τα οποία παράγουν επίσης καυσαέρια και απόβλητα, πολλά από τα οποία είναι τοξικά. Η υπερεκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος έχει οδηγήσει τον πλανήτη σε οριακό σημείο. Παράλληλα, η βελτίωση των συνθηκών ζωής και περιθαλψης οδήγησαν στην αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού. Μέσα σε 150 χρόνια, από το 1850 μέχρι το 2000, ο παγκόσμιος πληθυσμός αυξήθηκε από 1 δις σε 6 δις. Τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά

Τριανταφυλλίδης Θεόφραστος, *Δύο παιδιά στην παραλία*, 1919, Εθνική Πινακοθήκη.

Η τέχνη στις αγροτικές και κτηνοτροφικές κοινωνίες τόσο του παρελθόντος όσο και του παρόντος είναι στενά δεμένη με την προσπάθεια του ανθρώπου να εξευμενίσει την φύση. Τα ινδιάνικα τοτέμ έχουν φτιαχτεί για να κρατούν τα κακά πνεύματα μακριά από τη φυλή. Το υλικό τους ήταν συνήθως από ξύλο δέντρου που είχε χτυπηθεί από κεραυνό, διότι υποτίθεται ότι είχε κρατήσει τη δύναμη του κεραυνού.

Από τον 17ο αιώνα και μετά αρχίζει να απεικονίζεται η χρήση της φύσης ως χώρου αναψυχής και γαλήνης. Το φυσικό περιβάλλον γίνεται τόπος παιχνιδιού και ξεκούρασης. Παύει να είναι χώρος κατοικίας απειλητικών και ανεξέλεγκτων δυνάμεων, όπως το ήθελαν οι μύθοι και οι παραδόσεις πολλών λαών που μιλούσαν για στοιχεία των δασών και των λιμνών.

Κωνσταντίνος Μαλέας, *Ασσούν του Νείλου*, Εθνική Πινακοθήκη.

προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα είναι:

α) Το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Προκαλείται, κατά κύριο λόγο, από τους βιομηχανικούς ρύπους και τα καυσαέρια που λειτουργούν όπως τα πλαστικά σκεπάσματα στο θερμοκήπιο. Επιτρέπουν στις ακτίνες του ήλιου να περάσουν, εμποδίζοντας ταυτόχρονα την έξοδο της θερμότητας. Αυτό επιφέρει τη ραγδαία αλλαγή του κλίματος του πλανήτη.

β) Η τρύπα του όζοντος. Προκαλείται από χλωροφθοριούχους άνθρακες, όπως το φρέον, οι οποίοι χρησιμοποιούνται σε πολλά βιομηχανικά προϊόντα καθημερινής χρήσης (αεροζόλ, κλιματιστικά, ψυγεία). Η καταστροφή του όζοντος αφήνει τους ανθρώπους απροστάτευτους στην ηλιακή ακτινοβολία.

γ) Η ατμοσφαιρική ρύπανση. Ο αέρας των μεγαλουπόλεων γεμίζει ρύπους, οι οποίοι επιστρέφουν στη γη με τη μορφή της όξινης βροχής.

δ) Η ρύπανση των νερών λαμβάνει καθημερινά μεγάλες διαστάσεις. Οι θάλασσες και οι υδροφόροι ορίζοντες μολύνονται. Το πόσιμο νερό στον πλανήτη μειώνεται με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κίνδυνος πολέμου μεταξύ κρατών για τον έλεγχο του νερού.

ε) Τα απόβλητα. Τα απόβλητα και ιδιαίτερα τα πυρηνικά αποτελούν μια ωρολογιακή βόμβα για πολλές περιοχές του πλανήτη. Η διαχείριση των απορριμμάτων των μεγαλουπόλεων έχει γίνει μια εξαιρετική δύσκολη υπόθεση.

στ) Η καταστροφή των δασών. Ο «πνεύμονας της Γης», το δάσος του Αμαζονίου ποταμού καθημερινά καταστρέφεται. Το πρόβλημα επιδεινώνεται από τις πυρκαγιές κυρίως στην Ευρώπη και την Αμερική. Η αποδάσωση μπορεί να οδηγήσει στην ερημοποίηση ολόκληρων περιοχών.

ζ) Η εξαφάνιση ειδών. Η ποικιλία των βιολογικών ειδών του πλανήτη μειώνεται και αρκετά ζώα και φυτά είτε εξαφανίζονται είτε γίνονται σπάνια.

Οι επιπτώσεις των περιβαλλοντικών προβλημάτων, γενικά, εντοπίζονται στα εξής:

■ **Στην υγεία των ανθρώπων.** Χιλιάδες άνθρωποι αρρωσταίνουν από το μολυσμένο περιβάλλον. Πολλά προβλήματα υγείας δημιουργεί και η διατροφή με μολυσμένα προϊόντα (αλόγιστη χρήση φυτοφαρμάκων, διατροφή ζώων με ψόφια ζώα κτλ.).

■ **Στο κλίμα με τα ακραία καιρικά φαινόμενα.** Όσο μεγαλύτερη καταστροφή του περιβάλλοντος, τόσο περισσότερα τα ακραία καιρικά φαινόμενα. Το αποτέλεσμα, μόνο από τις ξηρασίες ή τις πλημμύρες, είναι να πεθαίνουν άνθρωποι και να καταστρέφονται περιουσίες.

■ **Στην καταστροφή μνημείων πολιτισμού.** Η μόλυνση της ατμόσφαιρας φθείρει τα θαύματα της κλασικής αρχιτεκτονικής. Παράδειγμα, η Ακρόπολη τα τελευταία 25 χρόνια «υπέφερε» περισσότερο απ' ό,τι τα προηγούμενα 2500 χρόνια.

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Το μεγάλο μαύρο δέντρο,
Εθνική Πινακοθήκη.

Η όξινη βροχή καταστρέφει με το πέρασμα του χρόνου σημαντικά μνημεία του πολιτισμού. Ιδιαίτερα, ό,τι είναι κατασκευασμένο από μάρμαρο υφίσταται τις πιο καταστροφικές επιδράσεις.

Ο Παρθενώνας αλλά και άλλα σημαντικά μνημεία κινδυνεύουν από το φαινόμενο της όξινης βροχής. Όπως επισημαίνει και η Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης: «Στο πρόβλημα της οξείδωσης και διάγkωσης των σιδήρων και του επακόλουθου κατακερματισμού των μελών των μνημείων προστίθενται πλέον και η διάβρωση της επιφάνειάς τους από την ατμοσφαιρική ρύπανση και την όξινη βροχή, η επισφαλής στατική κατάστασή τους λόγω ερείπωσης, η φθορά που επέρχεται στην επιφάνεια του βράχου –ενός αυτοτελούς μνημείου, φορέα των ιχνών μιας μακραίωνης ιστορίας– από τα πατήματα των επισκεπτών, που μαζίικά πλέον συρρέουν στην Ακρόπολη.»

(<http://www.ysma.gr>)

Παγκοσμιοποιημένος κίνδυνος

Στις 26 Δεκεμβρίου 2004 ένας μεγάλος σεισμός στον Ινδικό Ωκεανό προκάλεσε απανωτά μεγάλα κύματα (τσουνάμι), τα οποία χτύπησαν την Ταϊλάνδη, τη Σρι Λάνκα, τις Μαλδίβες και τις ακτές της Αφρικής. Το τσουνάμι που χτύπησε την Ταϊλάνδη είχε ταχύτητα 500 μίλια την ώρα. Περίπου 175.000 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι παγκόσμια και η αντιμετώπισή τους πρέπει να είναι σε διεθνές επίπεδο.

9.2 Σύγχρονα αναπτυξιακά μοντέλα

«Ξέρουμε πως ο λευκός δεν καταλαβαίνει τους τρόπους της ζωής μας. Τα μέρη της γης, το ένα μετά το άλλο, δεν κάνουν γι' αυτόν διαφορά, γιατί είναι ξένος που φτάνει τη νύχτα και παίρνει από τη γη όσα του χρειάζονται. Η γη δεν είναι αδερφός του αλλά εχθρός που πρέπει να τον κατακτήσει, κι αφού τον κατακτήσει πηγαίνει παρακάτω. Με την απληστία του θα καταπιεί τη γη και θα αφήσει πίσω του μια έρημο. Η όψη που παρουσιάζουν οι πολιτείες σας κάνει κακό στα μάτια του ερυθρόδερμου.» (Επιστολή του αρχηγού φυλών των Ινδιάνων προς τον πρόεδρο των Η.Π.Α. Φράνκλιν Πιρς)

Το μοντέλο ανάπτυξης που ακολουθήθηκε μετά την βιομηχανική επανάσταση, σε όλες τις χώρες, στηρίχθηκε στην ιδέα ότι ο πλούτος κάθε χώρας απορρέει από το πόσο εντατικά θα χρησιμοποιήσει τους πόρους που έχει στη διάθεσή της.

Τα νερά, η γη, ο ορυκτός πλούτος έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης σε μεγάλο βαθμό προκειμένου να τροφοδοτηθεί η βιομηχανία με καύσιμο και πρώτες ύλες. Σε πολλές χώρες ασκήθηκε έντονη κριτική σε κυβερνήσεις που απέφευγαν να χρησιμοποιήσουν στο έπακρο όλους τους φυσικούς τους πόρους προκειμένου να επιτευχθεί η ανάπτυξη.

Τα τελευταία χρόνια, στις ανεπτυγμένες χώρες υπάρχει στροφή σε άλλα αναπτυξιακά μοντέλα, τα οποία θα προστατεύουν περισσότερο το περιβάλλον από την ανθρώπινη οικονομική δραστηριότητα. Όμως, εμφανίζονται νέες χώρες που προσπαθούν να αναπτυχθούν και αυτές. Η Κίνα και η Ινδία προσπαθούν να αναπτύξουν τη βιο-μηχανία τους και να γίνουν ισότιμοι παίκτες με τις Η.Π.Α., τη Γερμανία, την Ιαπωνία κτλ. στην παγκόσμια οικονομική σκηνή. Το μοντέλο ανάπτυξης που ακολουθούν δεν διαφέρει από αυτό που περιγράψαμε. Εντατική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, ρύπανση του περιβάλλοντος. Επίσης, άλλες λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες (Ασία, Αφρική, Λατινική Αμερική) προσπαθούν και αυτές να αναπτυχθούν μέσω του μοντέλου της υπερεκμετάλλευσης των φυσικών πόρων. Παρατηρούμε μια προσπάθεια βιομηχανικής ανάπτυξης, η οποία θυμίζει έντονα την περιβαλλοντική καταστροφή που προκάλεσε η βιομηχανική επανάσταση στις ανεπτυγμένες χώρες. Δίπλα σε αυτά τα φαινόμενα, προστίθεται και το ότι οι οικονομικά αδύναμες χώρες δέχονται, πολλές φορές, έναντι αμοιβής να φιλοξενήσουν τα τοξικά απόβλητα των οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών στο δικό τους έδαφος.

Αυτή η αντίληψη για το φυσικό περιβάλλον είναι εργαλειακή, καθώς βλέπει το περιβάλλον σαν εργαλείο στα χέρια του ανθρώπου που μπορεί να το χρησιμοποιήσει προς όφελός του. Όμως, **ο άνθρωπος ζει μέσα στο φυσικό περιβάλλον και δεν μπορεί να ζήσει χωρίς**

Κωνσταντίνος Μαλέας, *Τοπίο Νείλου*, Ασσουάν, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟ

Ο Πόλεμος του Κόλπου (2 Αυγούστου 1990 – 28 Φεβρουαρίου 1991) είχε ως αιτία τον έλεγχο του πετρελαίου. Ο πόλεμος ξεκίνησε στις 2 Αυγούστου με την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ. Η δικαιολογία ήταν ότι το Κουβέιτ έκλεβε πετρέλαιο μέσω γεωτρήσεων από το Ιράκ. Τον Ιανουάριο του 1991 μια διεθνής συμμαχία υπό την καθοδήγηση των Η.Π.Α. και την εξουσιοδότηση του Ο.Η.Ε. επιτέθηκε στο Ιράκ για να απελευθερωθεί το Κουβέιτ. Οι πολεμικές επιχειρήσεις τέλειωσαν με την νίκη των συμμαχικών δυνάμεων.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΡΟ

Η Αίγυπτος οφείλει την ύπαρξή της στον Νείλο ποταμό. Όμως, το 85% του συνολικού νερού που ρέει στον Νείλο πηγάζει στην Αιθιοπία, η κυβέρνηση της οποίας έχει εξαγγείλει την κατασκευή ενός μεγάλου φράγματος για να εκμεταλλευτεί το νερό του ποταμού. Αυτό θα σημάνει την καταστροφή της Αιγύπτου. Όμως και η Αιθιοπία προσπαθεί να λύσει προβλήματα επιβίωσης των κατοίκων της. Πώς θα λυθεί το ζήτημα; Ποιος θα υποχωρήσει; Ο πόλεμος για το νερό απειλεί την ανθρωπότητα αν δεν βρεθεί τρόπος διαχείρισης των υδάτινων πόρων προς όφελος όλων.

«Η ιστορία της προσπάθειας του ανθρώπου να υποτάξει τη φύση είναι συνάμα και η ιστορία της υποταγής του ανθρώπου από τον άνθρωπο.»
(Μαξ Χορκχάιμερ)

αυτό. Το περιβάλλον δεν είναι ένα εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί, να φθαρεί και να αντικατασταθεί από κάτι άλλο. Η φθορά του περιβάλλοντος σημαίνει υποβάθμιση, ακόμη και κίνδυνο της ζωής του ανθρώπου.

Φυσικοί πόροι ιδιαίτερης αξίας, όπως τα κοιτάσματα πετρελαίου, αποτέλεσαν σημείο τριβής ανάμεσα σε κράτη. Κράτη προσπάθησαν να ελέγξουν άλλα κράτη προκειμένου να χρησιμοποιήσουν τους φυσικούς τους πόρους. Το πετρέλαιο, για παράδειγμα, βρίσκεται στη βάση των προβλημάτων που ανακύπτουν διαρκώς στην Μέση Ανατολή. Τα μεγαλύτερα κοιτάσματα πετρελαίου του πλανήτη βρίσκονται στο υπέδαφος 4 χωρών: της Σαουδικής Αραβίας, του Ιράκ, του Κουβέιτ και του Ιράν. Γι' αυτό και η περιοχή αυτή είναι μονίμως επίκεντρο συγκρούσεων.

Το εργαλειακό παραδοσιακό μοντέλο έχει δεχθεί πολλές επικρίσεις καθώς προκαλεί τεράστιες βλάβες στο περιβάλλον. Για αυτό τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει η προσπάθεια για την προώθηση ενός μοντέλου ανάπτυξης το οποίο θα προστατεύει το περιβάλλον. Πρόκειται για την αειφόρο ανάπτυξη, την οποία θα παρουσιάσουμε εκτενέστερα στην επόμενη ενότητα.

Όμως, η αλλαγή μοντέλου ανάπτυξης σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση. Οι προτάσεις που διατυπώνονται κινούνται σε δύο κυρίως άξονες:

α) Υπέρβαση των περιβαλλοντικών προβλημάτων μέσω της ανάπτυξης. Η ανάπτυξη των οικονομικά αδύναμων χωρών θα τις κάνει πλουσιότερες και θα μπορέσουν, όπως σήμερα οι ανεπτυγμένες χώρες, να επενδύσουν σε αντιρρυπαντική τεχνολογία και να αντιμετωπίσουν τα περιβαλλοντικά τους προβλήματα.

β) Νέο μοντέλο ζωής και ανάπτυξης. Τα κράτη, οι επιχειρήσεις και οι κάτοικοι του πλανήτη είναι ανάγκη να αλλάξουν τρόπο σκέψης και δράσης. Τα κράτη χρειάζεται να προχωρήσουν σε τήρηση της νομοθεσίας που προστατεύει το περιβάλλον και να προχωρήσουν με γοργούς ρυθμούς στην αειφόρο ανάπτυξη. Οι επιχειρήσεις χρειάζεται να αλλάξουν την τεχνολογία που χρησιμοποιούν για την παραγωγή των προϊόντων τους, ώστε τα νέα μέσα παραγωγής να μην καταστρέφουν το περιβάλλον. Οι κάτοικοι του πλανήτη, ιδιαίτερα των ανεπτυγμένων χωρών, χρειάζεται να αλλάξουν τις καταναλωτικές τους συνήθειες προκειμένου να αποφευχθεί η οικολογική καταστροφή. Ο καταναλωτισμός, όσο αυξάνεται, τόσο θα απαιτεί και περισσότερους φυσικούς πόρους για να καλυφθεί. Όπως έχει επισημάνει και ο Κορνήλιος Καστοριάδης, είναι καιρός ο άνθρωπος να αρνηθεί την κεντρική κατεύθυνση του παραδοσιακού μοντέλου ανάπτυξης «σύμφωνα με το οποίο το πεπρωμένο μας είναι ν' αυξάνουμε ακατάπαυστα την παραγωγή και την κατανάλωση».

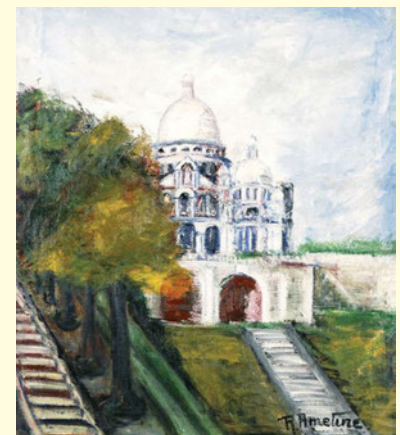

Το 1970, το Μ.Ι.Τ. δημοσίευσε μια έκθεση στην οποία επεσήμαινε ότι η υλική ανάπτυξη της ανθρωπότητας έχει όρια περιβαλλοντικά. Οι προτάσεις του Μ.Ι.Τ. για την αντιμετώπιση του περιβαλλοντικού προβλήματος ήταν: σταθεροποίηση του πληθυσμού, μηδενισμός της ανάπτυξης, μείωση κατανάλωσης των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων, αύξηση της παραγωγής τροφίμων, δραστική μείωση της ρύπανσης.

(Δ. Παπαϊωάννου, *Εισαγωγή στην Επιστήμη του Περιβάλλοντος*, Αθήνα 1991)

Ερνστ Σουμάχερ (1911-1977)

Αμερικάνος οικονομολόγος. Το 1973 εκδόθηκε το βιβλίο του *Το μικρό είναι όμορφο* (Small is beautiful). Βασική ιδέα του βιβλίου είναι ότι οι μεγάλες παραγωγικές μονάδες πρέπει να αντικατασταθούν από μικρές, οι οποίες θα παράγουν λιγότερα προϊόντα, χωρίς να καταστρέφουν το περιβάλλον.

Αμελίν Ρ., *Η εκκλησία Sacre-Coeur στη Μονμάρτη*, πριν το 1949, Εθνική Πινακοθήκη.

9.3 Βιώσιμη και αειφόρος ανάπτυξη

«Ο κόσμος δεν έχει παρά μόνον περιορισμένους πόρους. Ως συλλογική ανθρωπότητα είμαστε υποχρεωμένοι να πάρουμε μέτρα, ώστε να ξεπεράσουμε τις οικονομικές διαιρέσεις μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, το ίδιο και τις αντίστοιχες διαιρέσεις μέσα στις κοινωνίες. Πρέπει να το κάνουμε ενώ θα προστατεύουμε και τους πόρους από τους οποίους όλοι μας εξαρτώμαστε.»

Άντονυ Γκίντενς

Βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη είναι η οικονομική ανάπτυξη που λαμβάνει υπόψη της την προστασία του περιβάλλοντος και τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν οι φυσικοί πόροι και στο μέλλον. Η λογική της αειφορίας είναι η μέγιστη απολαβή αγαθών από το περιβάλλον, χωρίς να διακόπτεται η παραγωγή αυτών των αγαθών στο μέλλον. Για παράδειγμα, με βάση την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης, η εκμετάλλευση ενός δάσους γίνεται με τέτοιο τρόπο που να μην καταστρέφεται το δάσος αλλά να μένει ζωντανό και για τις επόμενες γενιές.

Η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης είναι αποτέλεσμα του προβληματισμού σχετικά με το οικολογικό πρόβλημα, ο οποίος έχει αρχίσει να αναπτύσσεται από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Η πετρελαϊκή κρίση του 1973, η απότομη δηλαδή αύξηση της τιμής του πετρελαίου λόγω της τεχνητής μείωσης της παραγωγής του από τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες, ήταν η αιτία να αναπτυχθεί έντονος προβληματισμός σχετικά με το μέλλον που επιφυλάσσει στην ανθρωπότητα η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων. Τη δεκαετία του 1970 εμφανίστηκαν σημαντικά οικολογικά κινήματα (Ecologistes στη Γαλλία) και περιοδικά προβληματισμού σχετικά με το οικολογικό ζήτημα (το περιοδικό *Ecologist* στο Ηνωμένο Βασίλειο).

Αποτέλεσμα όλης αυτής της κίνησης ήταν ο όρος αειφόρος ανάπτυξη να αρχίσει να χρησιμοποιείται και σε κείμενα διεθνών οργανισμών. Το 1987, εμφανίστηκε για πρώτη φορά σε κείμενο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Το κείμενο είχε τίτλο: «Το κοινό μας μέλλον». Πέντε χρόνια αργότερα (1992), ο όρος χρησιμοποιήθηκε στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον που έγινε στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας και στην οποία συμμετείχαν περισσότερες από 170 χώρες. Οι εκπρόσωποι των χωρών αυτών δεσμεύτηκαν ότι η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης θα αποτελέσει τη βασική ιδέα της ανάπτυξής τους. Αποτέλεσμα της Διάσκεψης του Ρίο ντε Τζανέιρο ήταν η Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, στην οποία περιγράφονται μέτρα για τη δημιουργία της αειφόρου ανάπτυξης.

Το 1997, στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας, υπογράφηκε η Συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία ρύθμιζε συγκεκριμένα θέματα της Ευρω-

Το περιοδικό *Ecologist*, το οποίο κυκλοφόρησε στο Ηνωμένο Βασίλειο στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ασχολούταν με θέματα που αφορούσαν το περιβάλλον. Σε άρθρα του περιοδικού εμφανίστηκαν η ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης και η αντίληψη ότι το περιβάλλον έχει όρια ως προς την εκμετάλλευσή του.

Μάρις Σάιμον, *Τοπίο*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Οι *Ecologistes* ήταν κίνημα δράσης στις γειτονίες του Παρισιού, τη δεκαετία του 1970. Είχαν ένα εναλλακτικό όραμα για την πόλη, όπου το πράσινο και οι δημόσιοι χώροι κυριαρχούσαν.

Χάουθορν Έλγουιν, *Τοπίο*,
1929, Εθνική Πινακοθήκη.

παϊκής Ένωσης. Στη συνθήκη αναφέρεται η «αρμονική ισορροπία και αειφόρος ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων». Με αυτή την αναφορά, η αειφόρος ανάπτυξη έπαυσε να θεωρείται αποκλειστικά έννοια της οικολογίας και αναγνωρίστηκε και ως έννοια της οικονομίας και της πολιτικής.

Το 1997, επίσης, στην πόλη Κιότο της Ιαπωνίας πραγματοποιήθηκε διεθνής διάσκεψη για την ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος. Αποτέλεσμα της διάσκεψης ήταν το Πρωτόκολλο του Κιότο για τις κλιματικές αλλαγές. Σύμφωνα με το κείμενο του Πρωτοκόλλου, οι βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες υποχρεούνται να μειώσουν μέχρι τα έτη 2008 – 2012 τις εκπομπές των αερίων του φαινομένου του θερμοκηπίου κατά 5,2% κατά μέσο όρο σε σχέση με τα επίπεδα του 1990. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες δεν καθορίζονται στόχοι ως προς τις εκπομπές. Το Πρωτόκολλο του Κιότο θέτει ως κεντρική έννοια την αειφόρο ανάπτυξη και αντιλαμβάνεται τους φυσικούς πόρους ως κεφάλαια που πρέπει να αναπαράγονται. Οι αναζητήσεις για μια φιλική προς το περιβάλλον τεχνολογία σε συνδυασμό με την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης οδήγησαν στις έννοιες της πράσινης ανάπτυξης και της πράσινης οικονομίας. Οι όροι αυτοί παραπέμπουν στην αειφόρο ανάπτυξη. Η πράσινη οικονομία, ειδικότερα, δίνει βαρύτητα στην προστασία του περιβάλλοντος έναντι της αύξησης της παραγωγής. Για παράδειγμα, ανάμεσα στην μαζική παραγωγή αυτοκινήτων ή τη στροφή του πληθυσμού στα μέσα μαζικής μεταφοράς, η πράσινη οικονομία τίθεται σαφώς υπέρ του δευτέρου. Όχι ιδιωτικά αυτοκίνητα αλλά καλό δίκτυο συγκοινωνιών. Αυτό προϋποθέτει και ανάλογη παιδεία του πληθυσμού ώστε να αφήσει το αυτοκίνητο και να χρησιμοποιήσει το τρένο, το λεωφορείο, το τραμ κτλ.

Η αειφόρος ανάπτυξη έχει δεχθεί κριτικές. Επιγραμματικά:

α) Η αειφόρος ανάπτυξη κατηγορείται ότι διευκολύνει την κυριαρχία των ανεπτυγμένων χωρών εις βάρος των χωρών του Τρίτου Κόσμου, καθώς με άλλοθι το οικολογικό πρόβλημα προσπαθούν να ρυθμίσουν την οικονομία τους. Οι ανεπτυγμένες χώρες μπορούν να παρέμβουν στο είδος της βιομηχανικής ανάπτυξης των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, αλλά και να τις αναγκάσουν να αγοράσουν νέα, περιβαλλοντικά «καθαρή» τεχνολογία.

β) Η αειφόρος ανάπτυξη είναι ουτοπία, καθώς σε μια οικονομία που στηρίζεται στο κέρδος των επιχειρήσεων το περιβάλλον είναι αδύνατο να προστατευτεί.

Η αειφόρος ανάπτυξη προϋποθέτει αλλαγές τόσο στο οικονομικό μοντέλο όσο και στη συνείδηση των ανθρώπων. Η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να σέβεται το περιβάλλον και να υπηρετεί τον άνθρωπο. Ταυτόχρονα, ο άνθρωπος πρέπει να σέβεται το περιβάλλον.

Ιωάννης Αβραμίδης, *Μορφές*, 1983-1984, Εθνική Πινακοθήκη.

Τον Απρίλιο του 1986, η ανθρωπότητα ήρθε αντιμέτωπη με τις συνέπειες μιας έκρηξης σε πυρηνικό εργοστάσιο. Το 2007, εκδόθηκε στη Ρωσία το βιβλίο *Chernobyl*, στο οποίο υπολογίζεται ότι οι θάνατοι από το 1986 μέχρι το 2004 που οφείλονται στη ραδιενέργεια είναι περίπου 985.000. Το ατύχημα του Τσερνομπίλ έθεσε επιτακτικά το ζήτημα της αναζήτησης νέων ανανεώσιμων μορφών ενέργειας.

Ούρλιχ Μπεκ (1944-2015)

Γερμανός κοινωνιολόγος. Λίγο πριν το ατύχημα στο Τσερνομπίλ, είχε εκδοθεί στη Δυτική Γερμανία το βιβλίο του, *Η κοινωνία του κινδύνου* (The Risk Society). Το οικολογικό πρόβλημα είναι κεντρικό στην ανάλυση του Μπεκ. Οι σύγχρονες κοινωνίες, με τον τρόπο που χειρίζονται το περιβάλλον, θέτουν την ύπαρξή τους σε κίνδυνο.

9.4 Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας

Παράμετρος της αειφόρου ανάπτυξης είναι οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Πρόκειται για μορφές ενέργειας που προέρχονται από φυσικούς πόρους, οι οποίοι δεν εξαντλούνται και ανανεώνονται διαρκώς. Τέτοιοι πόροι είναι το φως του ήλιου (ηλιακή ενέργεια), ο άνεμος (αιολική ενέργεια), το νερό (υδροηλεκτρική ενέργεια) κτλ. Οι μορφές αυτές ενέργειας δεν απαιτούν εξόρυξη ή καύση, παρεμβάσεις δηλαδή που μπορεί να προκαλέσουν ανεπανόρθωτες βλάβες στο περιβάλλον (ορυχεία, πετρελαιοπηγές, νταμάρια, υψικάμνοι, τεχνητά πηγάδια κτλ.). Επίσης, δεν αφήνουν απόβλητα και είναι πηγές ενέργειας που ανανεώνονται. Οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας λέγονται και ήπιες ή πράσινες μορφές ενέργειας, ακριβώς διότι δεν προκαλούν καταστροφή του περιβάλλοντος.

Τα κυριότερα είδη ανανεώσιμων μορφών ενέργειας είναι:

- **Αιολική ενέργεια.** Χρησιμοποιείται από τα αρχαία χρόνια. Με τη δύναμη του αέρα κινούνταν τα πλοία, καθώς ο άνεμος έσπρωχνε τα πανιά τους, όπως επίσης οι μύλοι άλεσης καρπών (αλευρόμυλοι, μύλοι σε ελαιοτριβεία). Τα τελευταία χρόνια, η αιολική ενέργεια έχει αρχίσει να χρησιμοποιείται ευρέως για ηλεκτροπαραγωγή.

- **Ηλιακή ενέργεια.** Έχει κυρίως θερμικές εφαρμογές όπως οι ηλιακοί θερμοσίφωνες και οι φούρνοι. Τα τελευταία χρόνια, αρχίζει να χρησιμοποιείται και για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας.

- **Υδραυλική ενέργεια.** Είναι η εκμετάλλευση της δύναμης του νερού που χρησιμοποιείται κυρίως για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από τα υδροηλεκτρικά εργοστάσια.

- **Βιομάζα (βίος + μάζα).** Η μορφή αυτή ενέργειας προέρχεται από τα φυτά, τα ξύλα, τα κτηνοτροφικά απόβλητα, τη λάσπη των βιολογικών καθαρισμών, τα απορρίμματα (σκουπίδια, τρόφιμα, ζωοτροφές κτλ.).

- **Θαλάσσια ενέργεια.** Η θάλασσα μπορεί να γίνει πηγή ενέργειας με διάφορους τρόπους. Η κινητική ενέργεια του θαλάσσιου κυματισμού είναι ανεξάντλητη και παρουσιάζει ενδιαφέρον για ενεργειακή εκμετάλλευση.

Ήπια μορφή ενέργειας, αλλά όχι ανανεώσιμη είναι η **γεωθερμική ενέργεια**. Προέρχεται από τους θερμοπίδακες ή τις ζεστές πηγές νερού που υπάρχουν σε αρκετές περιοχές του πλανήτη. Η Ισλανδία, η οποία έχει στο έδαφός της πολλούς θερμοπίδακες και πηγές ζεστού νερού, έχει κατορθώσει να καλύπτει το 80% των αναγκών της για θέρμανση από αυτή τη μορφή ενέργειας.

Τα τελευταία χρόνια, η χρήση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας εξαπλώνεται. Στις Η.Π.Α., το 6% της χρησιμοποιούμενης ενέργειας προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέσει ως στόχο το έτος 2020 το 20% της χρησιμοποιούμενης ενέργειας να προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές. Παρόλα αυτά, η ανθρωπότητα εξαρτάται ακόμη από τις παραδοσιακές μορφές ενέργειας.

Το Φράγμα του ποταμού Λάδωνα στην Αρκαδία σχηματίζει μια τεχνητή λίμνη. Τα νερά της λίμνης κινούν το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο της Δ.Ε.Η. Όμως, η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα γίνεται κυρίως με συμβατικά καύσιμα και συγκεκριμένα με λιγνίτη (εγχώριος πόρος) και πετρέλαιο (εισαγόμενος πόρος).

Στην Ελλάδα:

Ο καθηγητής του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου Δημήτρης Ρόκος έχει διατυπώσει την έννοια της **Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης**, η οποία συνδυάζει την προστασία του περιβάλλοντος με τη χρήση της τεχνολογίας και τον πολιτισμό. Αξιοβίωτη ανάπτυξη είναι εκείνη «για την οποία χαίρεται κάποιος να ζει».

Κωνσταντίνος Μαλέας,
Τέχνη Μονεμβασιάς,
Εθνική Πινακοθήκη.

Πίνακας: Πηγές ενέργειας σε παγκόσμιο επίπεδο	
Πηγή ενέργειας	Ποσοστό
Άνθρακας, πετρέλαιο, φυσικό αέριο	78%
Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας	17%
Πυρηνική ενέργεια	5%

Πηγή: J. Macionis, *Sociology*, Pearson Education Ltd., London, 2009.

Οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας έχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Τα **πλεονεκτήματά** τους είναι:

α) Δεν αφήνουν κατάλοιπα ή απόβλητα, όπως συμβαίνει με το πετρέλαιο.

β) Είναι διαρκείς. Τα ορυκτά καύσιμα κάποτε θα τελειώσουν. Ήδη πολλά μεγάλα κοιτάσματα πετρελαίου έχουν εξαντληθεί και οι ειδικοί ψάχνουν απεγνωσμένα νέα κοιτάσματα.

γ) Σε πολλές περιπτώσεις, όπως οι ανεμογεννήτριες, το κόστος εγκατάστασης είναι αρκετά χαμηλό.

δ) Χώρες που δεν έχουν ορυκτό πλούτο (π.χ. κοιτάσματα πετρελαίου) μπορούν να χρησιμοποιήσουν ανανεώσιμες πηγές ενέργειας προκειμένου να αποδεσμευτούν εν μέρει από τη δαπάνη της αγοράς πετρελαίου και την εξάρτηση που αυτή δημιουργεί από τις χώρες και τις εταιρείες που το παράγουν και το πωλούν.

Όμως, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας έχουν και μειονεκτήματα. Τα **μειονεκτήματά** τους είναι:

α) Έχουν μικρή απόδοση και γι' αυτό μέχρι σήμερα χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά στις παραδοσιακές πηγές ενέργειας. Το υβριδικό αυτοκίνητο, για παράδειγμα, δεν έχει αποδεσμευτεί από τη βενζίνη ή το πετρέλαιο. Η κίνηση του αυτοκινήτου αποκλειστικά με ηλεκτρική ενέργεια δεν έχει ακόμη φτάσει στο σημείο να δώσει ιπποδύναμη και ταχύτητα ανάλογη των βενζινοκινητήρων ή των πετρελαιοκινητήρων. Μεγάλα αστικά κέντρα δεν μπορούν να ηλεκτροδοτηθούν πλήρως από ανανεώσιμες μορφές ενέργειας, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν και εδώ συμπληρωματικά όπως π.χ. φανοστάτες με μικρούς ηλιακούς συσσωρευτές.

β) Προβλήματα αισθητικής έχουν παρουσιασθεί και με τις ανεμογεννήτριες στα νησιά, καθώς το νησιώτικο τοπίο αλλάζει προς το χειρότερο από τα «δάση» των ανεμογεννητριών.

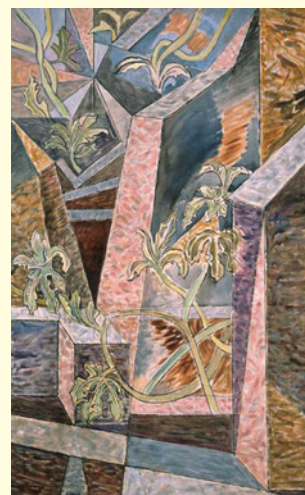
γ) Τέλος, η πράσινη οικονομία και η πράσινη ανάπτυξη δεν ανοίγουν πολλές θέσεις εργασίας. Οι ανεμογεννήτριες, οι ηλιακοί συσσωρευτές και τα εργοστάσια επεξεργασίας αποβλήτων ανοίγουν ελάχιστες θέσεις εργασίας σε σχέση με τις παραδοσιακές μορφές ενέργειας. Συμπερασματικά, η αειφόρος ανάπτυξη μπορεί να πραγματοποιηθεί με:

- εκμετάλλευση των φυσικών πόρων που δεν θα τους εξαντλεί
- ανανεώσιμες πηγές ενέργειας
- διαχείριση των απορριμμάτων με τρόπο που το περιβάλλον να μπορεί να τα απορροφήσει.

Ο **περιβαλλοντισμός** (environmentalism) είναι πολιτικό κίνημα που αποσκοπεί στην προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος. Αγωνίζεται για τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που θα δημιουργήσουν τους όρους για να σταματήσει η καταστροφή του περιβάλλοντος. Από τη δεκαετία του 1960 μέχρι σήμερα, ο περιβαλλοντισμός έχει εκφραστεί πολιτικά μέσα από διάφορα κόμματα και κινήματα. Τα πιο σημαντικά από αυτά είναι τα «πράσινα» κόμματα που υπάρχουν σχεδόν σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες. Οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αποτελούν μια από τις βασικές προτάσεις των περιβαλλοντιστών. (E. Campbell, *Political and Social Movements*, Britannica, 2010)

Το Άρθρο 24 του Συντάγματος αναφέρει:

Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας.

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας,
Μάντρες στην Ύδρα, 1959,
Εθνική Πινακοθήκη.

9.5 Διαχείριση αποβλήτων

Η βιομηχανική δραστηριότητα, η κίνηση των αυτοκινήτων, οι καταναλωτικές συνήθειες παράγουν καθημερινά χιλιάδες τόνους αποβλήτων και απορριμμάτων. Η διαχείρισή τους είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της πολιτικής για την προστασία του περιβάλλοντος. Τα τελευταία χρόνια, έχει σημειωθεί τεράστια πρόοδος στον τρόπο με τον οποίο τα απόβλητα και τα απορρίμματα θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή ενέργειας μετά από ειδική επεξεργασία.

Επί πολλά χρόνια, από τις αρχές της βιομηχανικής επανάστασης, οι βιομηχανίες έριχναν τα απόβλητα της δραστηριότητάς τους στις θάλασσες και τα ποτάμια. Αυτό προκάλεσε τεράστια ζημιά στους ποταμούς. Μεγάλα ευρωπαϊκά ποτάμια όπως ο Δούναβης και ο Ρήνος αντιμετώπισαν μεγάλο πρόβλημα μόλυνσης των υδάτων τους. Ο ποταμός Τάμεσης που διασχίζει το Λονδίνο αντιμετώπισε τεράστιο πρόβλημα μόλυνσης, αλλά σήμερα τα νερά του είναι καθαρά. Στην Ινδία, ο Γάγγης θεωρείται ένας από τους πιο μολυσμένους ποταμούς του κόσμου. Η μόλυνσή του επηρεάζει σχεδόν 400 εκατομμύρια κατοίκους που ζουν στις όχθες του. Ανάλογα προβλήματα μόλυνσης αντιμετωπίζουν και τα νερά των θαλασσών. Ο αέρας των μεγαλουπόλεων μολύνεται, επίσης, από τα καυσαέρια. Τα τελευταία χρόνια, έχει αναπτυχθεί η τεχνολογία των ειδικών φίλτρων που μειώνουν τις εκπομπές βιομηχανικών καυσαερίων στην ατμόσφαιρα και της ποσότητας των αποβλήτων στα ποτάμια. Οι βιομηχανίες υποχρεούνται να τοποθετούν τέτοια φίλτρα. Η πολιτεία οφείλει να επιτηρεί αυστηρά τις βιομηχανίες στο θέμα αυτό. Η επεξεργασία των αποβλήτων και των απορριμμάτων εξαρτάται από το είδος τους (στερεά, υγρά, αέρια) και από την οικονομική δυνατότητα της κάθε χώρας να την πραγματοποιήσει.

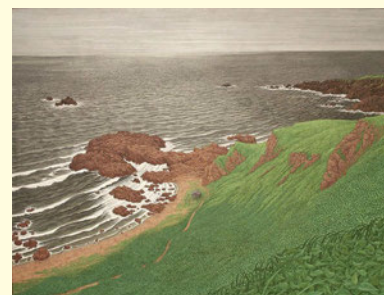
Στις ανεπτυγμένες χώρες, τα απορρίμματα των εκατομμυρίων κατοίκων των μεγαλουπόλεων είναι, επίσης, ένα τεράστιο πρόβλημα. Η σύνθεση των απορριμμάτων των μεγαλουπόλεων των ανεπτυγμένων χωρών, εκφρασμένη σε ποσοστά είναι:

Πίνακας: Σύνθεση των απορριμμάτων των μεγαλουπόλεων των ανεπτυγμένων χωρών	
Είδος	Ποσοστό
Χαρτί	34%
Διάφορα οικιακά απορρίμματα	29%
Αποφάγια	12%
Πλαστικό	12%
Μέταλλο	8%

Πηγή: J. Macionis, *Sociology*, Pearson Education Ltd., London, 2009.

Βιομηχανικά απόβλητα, απορρίμματα και κοινωνική ανισότητα

Πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι ο τρόπος διαχείρισης των αποβλήτων των βιομηχανιών και των απορριμμάτων συνδέεται με την κοινωνική ανισότητα. Οι εταιρείες χτίζουν τα εργοστάσιά τους στις περιοχές όπου ζουν αδύναμα κοινωνικά στρώματα που δεν έχουν την οικονομική και πολιτική ισχύ να τις εμποδίσουν. Επίσης, οι χωματερές βρίσκονται, σε πολλές περιπτώσεις, στις γειτονιές όπου κατοικούν τα πιο φτωχά στρώματα. Ταυτόχρονα, η ύπαρξη της χωματελής είναι πόλος έλξης για φτωχούς και περιθωριοποιημένους πληθυσμούς που ασχολούνται με την συγκομιδή απορριμμάτων και την ανακύκλωσή τους. Αυτό οδηγεί στην ακόμη μεγαλύτερη υποβάθμιση της περιοχής. Το ερώτημα είναι πολιτικό και κοινωνικό: με ποια κριτήρια και γιατί επιλέγεται μια περιοχή για να υποδεχθεί τα απορρίμματα των άλλων περιοχών; Και τι μέτρα παίρνει η πολιτεία, ώστε οι κάτοικοι αυτής της περιοχής να μην δουν τις περιουσίες τους να απαξιώνονται και τη ζωή τους να υποβαθμίζεται; Έτσι, η απόθεση των απορριμμάτων, εκτός από τεχνικό, είναι πολιτικό και κοινωνικό ζήτημα που, πολλές φορές, προκαλεί τριβές. (J. Macionis, *Sociology*, Pearson Education Ltd., London, 2009)

Koyama Moichi,
Βορεινό ακρωτήριο, πριν το 1979,
Εθνική Πινακοθήκη.

Όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα πρόκειται για στερεά κυρίως απορρίμματα. Οι τρόποι επεξεργασίας τους είναι:

- υγειονομική ταφή
- καύση
- λιπασματοποίηση
- συνδυασμός των τριών μεθόδων

Πιο αποδοτική είναι η μέθοδος του διαχωρισμού των προς επεξεργασία υλικών (γυαλί, χαρτί, μέταλλο). Τα τελευταία χρόνια, τοποθετούνται κάδοι απορριμμάτων, διαφορετικού χρώματος, όπου ρίπτονται μέσα διαφορετικού είδους απορρίμματα (διαφορετικοί κάδοι για το γυαλί, το πλαστικό, το χαρτί, το μέταλλο). Η μέθοδος αυτή επιτυγχάνει μόνο αν οι πολίτες ρίχνουν τα σκουπίδια τους στον κατάλληλο κάδο. Προγράμματα ανακύκλωσης που εφαρμόζονται στα σχολεία αποσκοπούν σε αυτήν ακριβώς την ευαισθητοποίηση. Η υγειονομική ταφή είναι διαδεδομένη μέθοδος, η οποία στη χώρα μας έχει γίνει αντικείμενο διαμάχης ανάμεσα σε περιοχές για το ποια θα την φιλοξενήσει. Αυτό οφείλεται στη σύγχυση που υπάρχει ανάμεσα στη χωματερή και τον χώρο υγειονομικής ταφής (Χ.Υ.ΤΑ.). Η χωματερή είναι ένας χώρος όπου τα απορρίμματα ρίπτονται και στη συνέχεια σκεπάζονται με χώμα. Δυστυχώς, σε πολλές περιοχές έχουν δημιουργηθεί παράνομες και ανεξέλεγκτες χωματερές, όπου οι κάτοικοι από συνήθεια αποθέτουν εκεί τα απορρίμματά τους. Ο χώρος υγειονομικής ταφής προσδιορίζεται μετά από μελέτη. Διαθέτει ειδική τεχνολογία, ώστε τα τοξικά απόβλητα να μην περνούν στον υδροφόρο ορίζοντα. Η λειτουργία ενός Χ.Υ.ΤΑ. διαρκεί περίπου τριάντα χρόνια. Μετά κλείνει και γίνονται έργα επαναφοράς του περιβάλλοντος στην αρχική του μορφή.

Παρά το γεγονός ότι στο ζήτημα της χωροθέτησης των Χ.Υ.ΤΑ. εκφράζεται ο ακραίος ατομισμός με τους κατοίκους της κάθε περιοχής να θέλουν τα σκουπίδιά τους να πάνε οπουδήποτε αλλού εκτός από τη δική τους περιοχή, οι αντιδράσεις των κατοίκων των περιοχών όπου προορίζεται να δημιουργηθεί Χ.Υ.ΤΑ. είναι εν μέρει δικαιολογημένες. Η εμπειρία έχει δείξει ότι η τιμή της γης στην περιοχή μειώνεται, ακόμη και για ψυχολογικούς λόγους. Οι πολίτες δεν έχουν εμπιστοσύνη ότι θα τηρηθούν οι υποσχέσεις της πολιτείας και οι προδιαγραφές που θέτουν οι επιστήμονες. Η ελλιπής φύλαξη τους γίνεται πόλος έλξης για περιθωριοποιημένους και φτωχούς πληθυσμούς, οι οποίοι προσπαθούν να αποκομίσουν οφέλη από την συγκομιδή απορριμμάτων. Ένας Χ.Υ.ΤΑ. που δεν λειτουργεί με τις σωστές προδιαγραφές μπορεί πολύ εύκολα να μετατραπεί σε χωματερή και η περιοχή που τον φιλοξενεί να υποβαθμιστεί περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά. Η χωροθέτηση και η λειτουργία των Χ.Υ.ΤΑ. είναι ένα κεντρικό ζήτημα, στο οποίο η πολιτεία πρέπει να κερδίσει την εμπιστοσύνη των πολιτών, αλλά και οι πολίτες οφείλουν να συνειδητοποιήσουν τις ευθύνες τους.

Γιώργος Μπουζιάνης,
Γυναίκα με λουλούδια, 1923,
Εθνική Πινακοθήκη.

«Η δημιουργία μιας παγκόσμιας κατανάλωσης κουλτούρας αποτελεί έναν ακόμη σημαντικό μηχανισμό που δημιουργεί εμπόδια όχι μόνο στην αποκατάσταση της ισορροπίας της φύσης αλλά και στην απάλειψη ακραίων μορφών φτώχειας.

Το πρώτο που πρέπει να επισημάνουμε εδώ είναι η τεράστια επιρροή που έχουν τα μέσα ενημέρωσης στον τρόπο ζωής ανθρώπων οι οποίοι ζουν στις απώτερες γωνιές του πλανήτη. Η έκφραση «Macdonaldization of the world» αποδίδει με αρκετή ακρίβεια ένα πρόβλημα που χωρίς αμφιβολία αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη βαρύτητα.

Η μεγάλη σημασία της επέκτασης και της διείσδυσης των μέσων ενημέρωσης γίνεται φανερή από το γεγονός ότι, στις σημερινές συνθήκες ταχείας υπέρβασης της παραδοσιακής κοινωνίας, τα μέσα αυτά και ειδικότερα η τηλεόραση έχουν γίνει βασικοί παράγοντες δημιουργίας αξιών, ταυτοτήτων και τρόπων ζωής. Επιπλέον, αν αναλογιστούμε ότι λίγα, οικονομικά ισχυρά άτομα ελέγχουν μεγάλα τμήματα των παγκόσμιων ενημερωτικών και τηλεοπτικών δικτύων και ότι αυτά τα άτομα δρουν βάσει κριτηρίων κέρδους και μόνον, τότε καταλαβαίνουμε γιατί δημόσια πρόσωπα όπως ο Ρούπερτ Μέρντοκ εμφανίζονται να έχουν μεγαλύτερη επιρροή στην κοινωνικοποίηση των νέων από ό,τι γονείς, δάσκαλοι και ιερείς μαζί.»

Νίκος Μουζέλης, *Πώς η ανάπτυξη φέρνει φτώχεια και οικολογική καταστροφή*, εφημ. *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 20 Φεβρουαρίου 2000.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Η τρύπα του όζοντος είναι περιβαλλοντικό πρόβλημα.
- _____ Η καταστροφή των δασών οδηγεί στην ερημοποίηση.
- _____ Αειφόρος ανάπτυξη είναι αυτή που εκμεταλλεύεται εντατικά τους φυσικούς πόρους.
- _____ Η αγωγή του πολίτη πρέπει να εμπλουτισθεί με τον σεβασμό προς το περιβάλλον.
- _____ Οι ανεπτυγμένες χώρες ευθύνονται το ίδιο με τις λιγότερο ανεπτυγμένες για το οικολογικό πρόβλημα.

1β. Η αειφόρος ανάπτυξη στηρίζεται: (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση)

- α. Στην εντατική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων.
- β. Στη μέριμνα για την ανανέωση των φυσικών πόρων.
- γ. Στη μείωση της χρήσης των ηλεκτρικών συσκευών.
- δ. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχίστε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. αειφορία
- 2. υδραυλική ενέργεια
- 3. παραδοσιακό μοντέλο ανάπτυξης
- 4. αιολική ενέργεια
- 5. διαχείριση αποβλήτων

Β΄ στήλη

- _____ χώρος υγειονομικής ταφής (Χ.Υ.ΤΑ.)
- _____ άνεμος
- _____ αποφυγή εξάντλησης φυσικών πόρων
- _____ νερό
- _____ εξάντληση των φυσικών πόρων

2α. Πώς μπορεί να πραγματοποιηθεί η αειφόρος ανάπτυξη;

2β. Εξηγείστε την αρχή της αειφορίας.

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Γιατί στο ζήτημα της χωροθέτησης των Χ.Υ.ΤΑ. εμφανίζεται άκρατος ατομισμός;

1β. Ποια είναι τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα σήμερα;

2α. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

2β. Ποιο είναι το περιεχόμενο της κριτικής που έχει δεχθεί η αειφόρος ανάπτυξη;

Επιπλέον:

- Συζήτηση για τις αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών σχετικά με τις χωροθετήσεις των Χ.Υ.ΤΑ.
- Συζήτηση για τη διαφορά του παραδοσιακού μοντέλου ανάπτυξης και της αειφόρου ανάπτυξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ - ώρες: 6

- 10.1 Το επιχειρείν: ο επιχειρηματίας και η επιχείρηση
- 10.2 Η παραγωγή προϊόντων
 - 10.2.1 Ανταγωνιστικότητα προϊόντων
 - 10.2.2 Εξωστρέφεια των επιχειρήσεων
- 10.3 Η καινοτομία
- 10.4 Κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων
- 10.5 Διάκριση των επιχειρήσεων
 - 10.5.1 Η νομική μορφή των επιχειρήσεων
 - 10.5.2 Οι επιχειρήσεις κατά τομέα και κλάδο παραγωγής
- 10.6 Κοινωνικές και μεικτές επιχειρήσεις
 - A) Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση
 - B) Σύμπραξη Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα – Σ.Δ.Ι.Τ.

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να αποκτήσουν θετική στάση έναντι του επιχειρείν.
- Να αποδέχονται την καινοτομία και να υιοθετούν καινοτόμες πρακτικές.
- Να προετοιμάζονται ως πιθανοί μελλοντικοί επιχειρηματίες.
- Να εξηγούν και να μεταδίδουν τα στοιχεία του σύγχρονου επιχειρείν.
- Να εξηγούν τις έννοιες «ανταγωνιστικότητα» και «εξωστρέφεια».
- Να διακρίνουν τις ιδιωτικές από τις δημόσιες επιχειρήσεις.
- Να διακρίνουν τις διάφορες νομικές μορφές των επιχειρήσεων, καθώς και τις μορφές κατά τομέα και κλάδο παραγωγής.
- Να ξεχωρίζουν και να εξηγούν τις κοινωνικές και τις μεικτές επιχειρήσεις.

Βασική ορολογία

- επιχειρείν	- καινοτομία	- ομόρρυθμη εταιρεία
- επιχειρηματίας	- κατοχύρωση	- ετερόρρυθμη εταιρεία
- επιχείρηση	ευρεσιτεχνίας	- εταιρεία περιορισμένης
- επιχειρήσεις εντάσεως	- κουλτούρα καινοτομίας	ευθύνης
εργασίας	- κοινωνική ευθύνη των	- Ανώνυμη Εταιρεία
- επιχειρήσεις εντάσεως	επιχειρήσεων	- κοινωνική οικονομία
κεφαλαίου	- κώδικας δεοντολογίας	- Κοινωνική
- επιχειρηματικός κίνδυνος	και επιχειρηματικής	Συνεταιριστική
- ανταγωνιστικότητα	ηθικής	Επιχείρηση
προϊόντων	- εμπιστοσύνη	- Σύμπραξη Δημόσιου και
- εξωστρέφεια	- νομική μορφή των	Ιδιωτικού Τομέα – Σ.Δ.Ι.Τ.
επιχειρήσεων	επιχειρήσεων	- Ελληνικό Βραβείο
- εμπορικό ισοζύγιο	- εμπορικές εταιρείες	Επιχειρηματικότητας

10.1 Το επιχειρείν: ο επιχειρηματίας και η επιχείρηση

«Αν θέλουμε αληθινά να αλλάξουμε τον κόσμο, πρέπει να στραφούμε προς τις επιχειρήσεις. Θεωρώ δηλαδή- παρ' ότι αριστερός- ότι η κοινωνία του αύριο αποκαλύπτεται και χτίζεται μέσα από την επιχειρηματικότητα.» (Ντ. Ολιβέν, μάνατζερ, συνέντευξη, περ. *BHMAgazino*, 20 Νοεμβρίου 2005)

Επιχείρηση είναι μια παραγωγική μονάδα, η οποία συνδυάζει τους συντελεστές παραγωγής (έδαφος, εργατική δύναμη, κεφάλαιο) προκειμένου να παράγει προϊόντα και υπηρεσίες με σκοπό το κέρδος.

Η επιχείρηση αποτελεί θεμελιώδη θεσμό της οικονομίας και της κοινωνίας. Η πορεία της εξαρτάται πρωτίστως από τις ικανότητες του επιχειρηματία. Επιπλέον εξαρτάται από το θεσμικό πλαίσιο (προϋποθέσεις λειτουργίας, φορολογικό σύστημα κτλ.) και από τη νοοτροπία της κοινωνίας (αποδοχή ή όχι από την κοινωνία).

Η επιχείρηση επιτελεί πολλές λειτουργίες, οι οποίες δεν είναι ανεξάρτητες, αλλά η μία επηρεάζει την άλλη. Οι λειτουργίες της επιχείρησης εξαρτώνται από το μέγεθός της. Στις μεγάλες επιχειρήσεις υπάρχουν πολλές και ξεχωριστές λειτουργίες, καταναλωμένες σε διαφορετικά τμήματα. Στις μικρές επιχειρήσεις όλες σχεδόν οι λειτουργίες εμφανίζονται, συνήθως, ως μία καθώς γίνονται από ελάχιστους εργαζόμενους που δεν εργάζονται σε ξεχωριστά και διακριτά τμήματα. Οι σημαντικότερες λειτουργίες μιας μεγάλης ή μεσαίας επιχείρησης είναι:

α) Παραγωγική λειτουργία. Είναι η σημαντικότερη και αναφέρεται σε όλες τις δραστηριότητες που αφορούν την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

β) Εμπορική λειτουργία. Περιλαμβάνει τις δραστηριότητες διάθεσης των προϊόντων, μέχρι να φθάσουν στον τελικό καταναλωτή.

γ) Οικονομική λειτουργία. Αναφέρεται σε όλες τις δραστηριότητες σχετικά με τα οικονομικά θέματα και τις οικονομικές συναλλαγές.

δ) Λειτουργία προσωπικού. Περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες που αφορούν τη διεύθυνση του προσωπικού (προσλήψεις, τοποθετήσεις σε θέσεις, προαγωγές κτλ.).

Οι επιχειρήσεις μπορούν, επίσης, να διακριθούν ως εξής:

α) Επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας. Είναι επιχειρήσεις που για την παραγωγή των προϊόντων τους χρησιμοποιούν πολλούς εργαζόμενους. Η εργασία είναι φθηνή, και αυτό συμφέρει τον επιχειρηματία. Τέτοιες επιχειρήσεις είναι οι κλωστοϋφαντουργικές. Όμως, επειδή η εργασία στις ανεπτυγμένες χώρες είναι «ακριβή», γι' αυτό οι επιχειρήσεις αυτές μεταναστεύουν σε αναπτυσσόμενες χώρες, που η εργασία είναι «φθηνή». Βέβαια, αυτή η μετανάστευση δημιουργεί προβλήματα στις ανεπτυγμένες χώρες –και

Γ. Σικελιώτης, *Εργοστάσιο στο κανάλι*, Εθνική Πινακοθήκη.

Η επιχείρηση, στην καπιταλιστική οικονομία, προσφέρει πολλά όπως:

- εργασία στους εργαζόμενους
- προϊόντα στους καταναλωτές
- κέρδος στον επιχειρηματία
- έσοδα (μέρισμα) στους μετόχους
- έσοδα στο κράτος από την φορολογία

Έλληνας επιχειρηματίας, που έχει πάει την επιχείρησή του στη Βουλγαρία, λέει για τους λόγους που οι επιχειρήσεις φεύγουν από την Ελλάδα:

«**Πρώτον**, γιατί πήρα σε μια εβδομάδα την άδεια για να ανοίξω το εργοστάσιο. **Δεύτερον**, γιατί από το 1990 που δουλεύουμε εδώ δεν ξέρουμε τι θα πει επίσκεψη εφοριακού και εκβιασμοί με απόρριψη βιβλίων. Δεν ξέρουμε τι θα πει πολεοδομία και φακελάκι για να μας εγκρίνει εγκατάσταση ή επεκτάσεις. Δεν ξέρουμε τι θα πει Νομαρχία ή Τοπική Αυτοδιοίκηση και άλλα εμπόδια που παρεμβάλλονται στην Ελλάδα. **Τρίτον**, αν –σπανίως– παρουσιασθεί κάποιο πρόβλημα και ζητήσουμε ραντεβού με τον αρμόδιο υπουργό, μας δέχεται μέσα σε 48 ώρες.» (Βλέπε, Νικολάου Ν., άρθρο, εφ. *Το ΒΗΜΑ*, 8 Ιουνίου 2003)

Αξίζει να σχολιάσουμε ότι οι λόγοι που επικαλείται ο επιχειρηματίας έχουν να κάνουν με τη λειτουργία του κράτους, την γραφειοκρατία κτλ. Δεν έχουν να κάνουν με τα χαμηλά ημερομίσθια. Η οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας και η ανάπτυξη του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων δεν μπορούν να επιτευχθούν με τη διαρκή συμπίεση των μισθών, διότι τότε δεν θα υπάρχει ζήτηση για τα προϊόντα που παράγουν οι επιχειρήσεις και η οικονομία θα μπει σε ύφεση.

στη χώρα μας– διότι προκαλεί ανεργία. Πώς αντιμετωπίζεται το πρόβλημα; Πώς μπορεί μια χώρα –και η Ελλάδα– να κρατήσει τις επιχειρήσεις, αλλά και να προσελκύσει νέες χωρίς να μειώσει τους μισθούς των εργαζομένων; Αυτό μπορεί να γίνει με τη δημιουργία προϋποθέσεων προσέλκυσης επιχειρήσεων όπως:

- Δημιουργία έργων υποδομής (π.χ. δρόμοι, λιμάνια, βιομηχανικές ζώνες).
- Μείωση της φορολογίας και άλλων εισφορών (π.χ. Ι.Κ.Α.).
- Μείωση της γραφειοκρατίας για την έναρξη και λειτουργία μιας επιχείρησης.
- Ύπαρξη άλλων υπηρεσιών (τράπεζες, ασφάλειες, υπηρεσίες διαδικτύου κτλ.).

β) Επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου. Είναι επιχειρήσεις, οι οποίες στην παραγωγή των προϊόντων τους χρησιμοποιούν σημαντικό κεφάλαιο. Στις περιπτώσεις αυτές υπάρχουν περισσότερα ή και καλύτερα μηχανήματα και λιγότεροι εξειδικευμένοι εργαζόμενοι. Τέτοιες επιχειρήσεις είναι π.χ. οι χημικές βιομηχανίες και οι επιχειρήσεις νέων τεχνολογιών.

Η Ελλάδα μπορεί να στρέψει το ενδιαφέρον της σε επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου. Τα τελευταία χρόνια, η επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα έχει δημιουργήσει αξιόλογο ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο η χώρα μας πρέπει να αξιοποιήσει στην παραγωγική διαδικασία. Οι επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας, αν εκσυγχρονίσουν τα μηχανήματά τους και την όλη οργάνωση και λειτουργία τους, μπορούν να γίνουν επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου.

Το επιχειρείν εμπεριέχει την επιτυχία και την αποτυχία. Όποιος ιδρύει μια επιχείρηση αναλαμβάνει και τα οφέλη και τις ζημιές της επιχείρησης. Αμέσως, με την ίδρυσή της η επιχείρηση αναλαμβάνει υποχρεώσεις έναντι των εργαζομένων, των προμηθευτών, των πελατών, του κράτους, του κοινωνικού συνόλου.

Αν η επιχείρηση επιτύχει, θα έχει κέρδη και ο επιχειρηματίας θα δρέψει τα κέρδη του. Αντίθετα, αν αποτύχει θα υποστεί τις ζημιές. Ο **επιχειρηματικός κίνδυνος** είναι πανταχού παρών από τη στιγμή της ίδρυσης της επιχείρησης. Αντισταθμίζεται με την ελπίδα του κέρδους. Αρκετές επιχειρήσεις, εκτός από το κέρδος, έχουν και άλλους στόχους, όπως η κυρίαρχη θέση στην αγορά, η δημόσια εικόνα, η ποιότητα των προϊόντων κτλ. Το κέρδος είναι απαραίτητο για κάθε επιχείρηση. Επιχείρηση με ζημιές δεν μπορεί να υπάρξει. Αν το ενδιαφέρον και την αγάπη για τη ζωή, το δίνει η επιθυμία να επιτύχουμε ή να αποκτήσουμε κάτι, τότε το επιχειρείν μπορεί να κάνει τη ζωή πιο ενδιαφέρουσα. Ο επιχειρηματίας, με κριτήριο την οικονομική του δραστηριότητα, είναι μια **δημιουργική προσωπικότητα**.

Αγλήνωρ Αστεριάδης, *Πειραιάς*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Σε μια εποχή όπου υπάρχει **ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων**, επόμενο είναι πώς το κεφάλαιο θα κινηθεί προς τις χώρες εκείνες που θα αποφέρουν περισσότερα κέρδη. Έτσι, δεν είναι παράξενο που πολλές επιχειρήσεις μεταφέρονται από τις οικονομικά ανεπτυγμένες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Παράδειγμα, επιχειρήσεις από την Ευρώπη μετακινούνται προς την Ασία, από την Ελλάδα προς τα Βαλκάνια κτλ. Αυτή η διαπίστωση, όμως, είναι λάθος να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η μείωση των μισθών των εργαζομένων και η συρρίκνωση των δικαιωμάτων τους θα προσελκύσει κεφάλαια και θα φέρει την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Οικονομική ανάπτυξη δεν σημαίνει φτώχεια, χαμηλοί μισθοί, συρρίκνωση της δημοκρατίας.

Το **κέρδος** είναι το αποτέλεσμα των εσόδων μείον τα έξοδα (το κόστος).

[Έσοδα-Έξοδα= Κέρδος]

Αν τα έσοδα είναι μικρότερα από τα έξοδα, τότε υπάρχει **ζημιά**.

[Έξοδα-Έσοδα= Ζημιά]

10.2 Η παραγωγή προϊόντων

10.2.1 Ανταγωνιστικότητα προϊόντων

Η επιχείρηση δεν λειτουργεί στο κενό. Επηρεάζει και επηρεάζεται από το περιβάλλον, εξωτερικό και εσωτερικό, στο οποίο λειτουργεί. Ειδικότερα, στο **εξωτερικό περιβάλλον** περιλαμβάνονται:

- **Κοινωνικό** περιβάλλον (κοινωνικό σύστημα, συνδικαλιστικό κίνημα κτλ.).
- **Οικονομικό** περιβάλλον (φορολογία, επιτόκια κτλ.).
- **Πολιτικό** περιβάλλον (πολιτική σταθερότητα, νομοθεσία κτλ.).
- **Πολιτισμικό** περιβάλλον (παράδοση, αξίες κτλ.).
- **Τεχνολογικό** περιβάλλον (εξοπλισμός, ποιότητα υλικών κτλ.).
- **Οικολογικό** περιβάλλον (ύπαρξη πόρων, ρύπανση κτλ.).

Στο **εσωτερικό περιβάλλον** περιλαμβάνονται: προμηθευτές υλικών ή υπηρεσιών, πιστωτές, χρηματοδότες και μέτοχοι, πελάτες και καταναλωτές, εργαζόμενοι και συνδικάτα, άλλες επιχειρήσεις που συνεργάζονται ή ανταγωνίζονται.

Κάθε επιχείρηση έχει να αντιμετωπίσει πολλά περιβάλλοντα, με περιορισμούς, με ανταγωνισμούς, με αντικρουόμενα συμφέροντα κτλ. Γι' αυτό χρειάζεται να είναι **αποτελεσματική**, δηλαδή να επιτυγχάνει τους στόχους της (αύξηση κέρδους, διατήρηση μεριδίου στην αγορά, μείωση κόστους, εκσυγχρονισμός κτλ.). Επιπλέον, για να μπορέσει να επιβιώσει, χρειάζεται να είναι και **ανταγωνιστική**. Επομένως, πρώτο και κύριο μέλημα των ελληνικών επιχειρήσεων πρέπει να είναι η **παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων**. Προϊόντων που η ποιότητά τους και η τιμή τους θα είναι τέτοια που θα μπορεί να ανταγωνιστεί τα ομοειδή προϊόντα άλλων χωρών. Η φράση «**ανταγωνιστικό προϊόν**», που σημαίνει **ποιοτικό** και σε **καλή τιμή** προϊόν, για τον αγοραστή-πελάτη, θα πρέπει να αποτελεί τον κύριο στόχο κάθε επιχείρησης.

Το ίδιο ισχύει κατ' επέκταση και για την οικονομία της χώρας που χρειάζεται να είναι αποτελεσματική και ανταγωνιστική. Δηλαδή, να έχει επιχειρήσεις, οι οποίες παράγουν αγαθά και υπηρεσίες που μπορούν να ανταγωνιστούν αγαθά και υπηρεσίες από άλλες οικονομίες (άλλες χώρες).

Καθρέφτης στην ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και κατ' επέκταση της οικονομίας αποτελεί το **εμπορικό ισοζύγιο της χώρας (εισαγωγές-εξαγωγές)**, δηλαδή πόσα προϊόντα εισάγει και πόσα προϊόντα εξάγει. Στην Ελλάδα, δυστυχώς, διαρκώς εξάγουμε λιγότερα και εισάγουμε περισσότερα. Γι' αυτό, η δημιουργία ανταγωνιστικής οικονομίας είναι μονόδρομος.

Βέβαια, υπάρχουν επιχειρήσεις που είναι αποτελεσματικές και ανταγωνιστικές. Υπάρχουν εξαιρετικές επιχειρήσεις, οι οποίες επιτυγχάνουν ασυνήθιστα αποτελέσματα με συνηθισμένους ανθρώπους.

Ιωάννης Αλταμούρας,
Καΐκη στις Σπέτσες, 1877,
Εθνική Πινακοθήκη.

«Εξωστρέφεια – Ανταγωνιστικότητα των Επιχειρήσεων»:

Οι επενδύσεις που θα ενταχθούν στον *Αναπτυξιακό Νόμο 4146/2013* θα λάβουν **επιχορήγηση από 15% έως 60%**, ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης, το είδος και την περιοχή εγκατάστασης της επένδυσης.

Ειδικότερα **στόχος** του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς-Ε.Σ.Π.Α. είναι:

-Η εξωστρέφεια, κυρίως, των Μικρο-μεσαίων Επιχειρήσεων, που αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της οικονομίας, για να βελτιωθεί η παραγωγική δυνατότητα της χώρας.

-Η στροφή της παραγωγής προς κλάδους και προϊόντα υψηλότερης προστιθέμενης αξίας που θα συμβάλλουν στην ενίσχυση των εξαγωγών.

-Η προβολή των ελληνικών επιχειρήσεων και των προϊόντων τους στις διεθνείς αγορές.

-Η ανάπτυξη συνεργασίας ελληνικών και διεθνών επιχειρήσεων.

10.2.2 Εξωστρέφεια των επιχειρήσεων

Η οικονομική ανάπτυξη των προηγούμενων δεκαετιών στηρίχθηκε στον **δανεισμό** και στα **χρήματα από την Ευρωπαϊκή Ένωση**. Με τα χρήματα αυτά η χώρα αύξανε την κατανάλωση, μέσω εισαγωγών, και όχι την παραγωγή της. Ο συνεχής δανεισμός οδήγησε τη χώρα στην οικονομική κρίση. Τις συνέπειες αυτής της πολιτικής τις βιώνουμε όλοι σήμερα. Γι' αυτό, η έξοδος από την κρίση μπορεί να γίνει μόνο με επενδύσεις και αύξηση της παραγωγής. Αύξηση παραγωγής σημαίνει αύξηση του εθνικού πλούτου. Έτσι, πρέπει **να περιορίσουμε τις εισαγωγές και να αυξήσουμε τις εξαγωγές μας**. Όμως, για να κατορθωθεί αυτό χρειάζεται να παράγουμε **διεθνώς εμπορεύσιμα και ανταγωνιστικά** προϊόντα. Χρειάζεται εξωστρέφεια των επιχειρήσεων.

Το Υπουργείο Ανάπτυξης με το Ε.Σ.Π.Α. εφαρμόζει το πρόγραμμα «**Εξωστρέφεια–Ανταγωνιστικότητα των Επιχειρήσεων**», που έχει στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων, με έμφαση στην καινοτομία. Δηλαδή, τα ελληνικά προϊόντα να κατακτήσουν τις ξένες αγορές.

Επίσης, στην **αύξηση των εξαγωγών** μπορεί να συμβάλλουν, μεταξύ άλλων οι εξής **παράγοντες**:

- Τα Προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (Π.Ο.Π.).
- Τα χαμηλότοκα δάνεια από το τραπεζικό σύστημα.
- Η συμμετοχή ελληνικών επιχειρήσεων σε διεθνείς εκθέσεις.
- Η δραστηριοποίηση των εμπορικών ακολούθων των πρεσβειών μας.
- Ο περιορισμός των γραφειοκρατικών διαδικασιών από την πολιτεία.

Αρωγοί στην προσπάθεια των επιχειρήσεων και της ελληνικής οικονομίας για ανταγωνιστικότητα και εξωστρέφεια είναι οι Έλληνες της διασποράς με την «Ελληνική πρωτοβουλία». Η «**Ελληνική Πρωτοβουλία**» είναι μια παγκόσμια, μη κερδοσκοπική οργάνωση, που έχει σκοπό να κινητοποιήσει τους Έλληνες της διασποράς και τους φιλέλληνες να επενδύσουν στο μέλλον της Ελλάδας, να βοηθήσουν, μέσω προγραμμάτων επιχειρηματικότητας, την οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας. Για τον σκοπό αυτόν, από το 2012, έχει θεσπίσει το **Ελληνικό Βραβείο Επιχειρηματικότητας**. Κάθε χρόνο βραβεύονται επιχειρηματίες με τους πόρους που απαιτούνται για την υλοποίηση μιας νέας επιχειρηματικής ιδέας. Η βράβευση περιλαμβάνει χρηματοδότηση, υπηρεσίες υποστήριξης και συμβουλευτική καθοδήγηση από έναν έμπειρο σύμβουλο επιχειρήσεων–μέντορα.

Ιωάννης Αλταμούρας,
Το λιμάνι της Κοπεγχάγης,
Εθνική Πινακοθήκη.

«Ο στρατηγικός προγραμματισμός, με την έννοια της προβολής ή της προέκτασης του παρελθόντος και του παρόντος στο μέλλον, έχει 'πεθάνει' από καιρό. Οι διαρκώς επιτυχημένες επιχειρήσεις διοικούν το παρόν μέσω του μέλλοντος και όχι το μέλλον μέσω του παρόντος ή του παρελθόντος. [...] Οι επιχειρήσεις που εστιάζουν στο μέλλον είναι αυτές που δεν προσαρμόζονται στις εξελίξεις αλλά τις δημιουργούν. Συλλαμβάνουν ένα επιθυμητό μέλλον και το κάνουν να συμβεί.» (Μπουραντάς Δ., *Ηγεσία, Ο δρόμος της διαρκούς επιτυχίας*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2005, σελ. 47)

Χρειάζεται να αναφερθεί η περίπτωση ενός Ιάπωνα, ο οποίος χωρίς πτυχίο ανέλαβε διευθυντής του Media Lab στο Μ.Ι.Τ. (Τεχνολογικό Ινστιτούτο Μασαχουσέτης), διότι, σύμφωνα με το σκεπτικό της επιτροπής που τον επέλεξε, συνδύαζε «την ιαπωνική τελειομανία με την αμερικανική εφευρετικότητα». Στη σύγχρονη αγορά εργασίας εμφανίζεται στροφή από τα τυπικά (πτυχία, πιστοποιητικά κτλ.) στα ουσιαστικά προσόντα ενός εργαζόμενου (τι μπορεί να κάνει).

«Στην καινοτομία και στην εξωστρέφεια κρύβεται το μυστικό της επιτυχίας για την ελληνική οικονομία.» (Βέρνερ Χόιερ, πρόεδρος Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων)

10.3 Η καινοτομία

Επιχειρείν σημαίνει τόλμη, φαντασία, δημιουργία. Σημαίνει επιστημονικές γνώσεις και έξυπνες ιδέες που γίνονται πράξεις. Σημαίνει μετουσίωση της αβεβαιότητας σε βεβαιότητα και δράση. Ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες όπου τα **μέτρα προστασίας** των εθνικών κρατών για τις επιχειρήσεις (π.χ. δασμοί εισαγόμενων προϊόντων, επιδοτήσεις, χαμηλότοκα δάνεια) περιορίζονται, όλο και περισσότερες επιχειρήσεις στρέφονται στην **καινοτομία**, γιατί αποτελεί **παράγοντα επιτυχίας για την επιχείρηση και κινητήρια δύναμη για την οικονομία**.

Για να υπάρξει καινοτομία απαιτούνται τρεις τουλάχιστον **προϋποθέσεις**: **α)** δημιουργία κέντρων αριστείας–καινοτομίας, **β)** χρηματοδότηση καινοτόμων ερευνητικών δραστηριοτήτων από μεγάλες επιχειρήσεις **γ)** ανάδειξη νέων επιχειρήσεων που διακρίνονται για την ευελιξία και την αποτελεσματικότητά τους.

Η Ελλάδα διαθέτει το **απαραίτητο ανθρώπινο δυναμικό** για να εισέλθει στην ομάδα των καινοτόμων χωρών. Στην εποχή της τεχνολογίας και της νέας οικονομίας, μεγάλη σημασία έχουν οι **νέες ιδέες**. Ιδέες που μπορούν να μετουσιωθούν σε αγαθά και υπηρεσίες. Νέες ιδέες υπάρχουν και στις **ευρεσιτεχνίες**, οι οποίες προωθούν την **καινοτομία** και τη δημιουργία νέων προϊόντων και νέων επιχειρήσεων. Μεγάλη σημασία έχει η **κατοχύρωση της ευρεσιτεχνίας** με πατέντα, δηλαδή η αποκλειστική χρήση της ιδέας και η εμπορική εφαρμογή της. Πράγματι, στην εποχή μας «η κατοχύρωση μιας ιδέας έχει μεγαλύτερη σημασία από την ίδια την ιδέα».

Στο σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον υπάρχει έντονος ανταγωνισμός και διαρκής ανάπτυξη της τεχνολογίας. Η **εφαρμογή της καινοτομίας προσφέρει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα** στις επιχειρήσεις, διότι:

- Αυξάνει την παραγωγικότητα και την κερδοφορία τους.
- Αυξάνει την ευελιξία της παραγωγικής διαδικασίας.
- Συμβάλλει στη διατήρηση ή αύξηση του μεριδίου αγοράς.
- Μπορεί να δημιουργήσει νέες αγορές.

Εάν μια επιχείρηση, θέλει να ακολουθήσει τον δρόμο της επιτυχίας θα πρέπει να δώσει προσοχή στους εξής **παράγοντες καινοτομίας**: στο επιχειρηματικό κλίμα, στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας, στο ανθρώπινο δυναμικό, στην έρευνα και ανάπτυξη, στη διαμόρφωση κουλτούρας καινοτομίας.

Ειδικότερα, η **διαμόρφωση κουλτούρας καινοτομίας** αναφέρεται στις βασικές αξίες και στους κανόνες που αισθάνονται, σκέφτονται και δρουν οι εργαζόμενοι της επιχείρησης και πρωτίστως τα στελέχη της. Χωρίς κουλτούρα καινοτομίας, η επιχείρηση δεν μπορεί να αναπτύξει και να επιτύχει καινοτομίες. Ο πειραματισμός και η

Βούλα Παπαϊωάννου, Πλανόδιος μικροπωλητής, Αθήνα 1940-41. Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη.

Το **ηλεκτρονικό επιχειρείν** είναι ένας νέος τύπος επιχειρηματικότητας, ο οποίος περιλαμβάνει τα εξής:

- Το Intranet, για την επικοινωνία εντός της επιχείρησης.
- Το Extranet, για την επικοινωνία εκτός της επιχείρησης, με προμηθευτές, διανομείς κτλ.
- Το Internet (διαδίκτυο), για αγοραπωλησίες και γενικότερη επικοινωνία.

Η «Επιχειρηματική Ηθική» βάλλεται από τον προσωπικό πλουτισμό ο οποίος ως οδοστρωτήρας δεν σταματά πουθενά. Ο κοινός «απατεώνας» τώρα λέγεται «μεγαλοπαράγοντας», «γάτος», «άπιαστος», «τσακάλι», και επιβραβεύεται από τα Μ.Μ.Ε. τα οποία τον προβάλλουν με το αζημίωτο! Η «Επιχειρηματική Ηθική» όπως και η «Πολιτική» δεν πρόκειται να επανέλθει στο προσκήνιο εφόσον το σημερινό σύστημα εξουσίας, μέσω της Κυβέρνησης, επιμένει να ελέγχει τις δύο θεσμικές εξουσίες, Νομοθετική και Δικαστική, και να «συναλλάσσεται» με τις υπόλοιπες τρεις, Μ.Μ.Ε., Επιχειρήσεις και Συνδικαλισμό! (Ι. Δραπανιώτης, Γεν. Διευθυντής και μέλος του Δ.Σ. του Σ.Ε.Β.)

αναζήτηση, η υιοθέτηση του καινούργιου, η διαρκής προσαρμογή, η αποδοχή της αποτυχίας είναι στοιχεία μιας κουλτούρας καινοτομίας. Βέβαια, υπάρχουν παράγοντες που εμποδίζουν την καινοτομία στις επιχειρήσεις. Διακρίνονται σε εσωτερικούς, δηλαδή οφείλονται στην επιχείρηση, και σε εξωτερικούς, δηλαδή οφείλονται σε παράγοντες έξω από την επιχείρηση. Ειδικότερα:

Εσωτερικοί παράγοντες που εμποδίζουν την καινοτομία είναι:

α) Η παραδοσιακή οργάνωση. Η παραδοσιακή οργάνωση, ο οικογενειακός χαρακτήρας, το μικρό μέγεθος κτλ. είναι παράγοντες που εμποδίζουν την καινοτομία.

β) Η εσωστρέφεια και η έλλειψη ανταγωνιστικότητα. Η εσωστρέφεια των ελληνικών επιχειρήσεων τις αποτρέπει από συνεργασίες με άλλες επιχειρήσεις και πανεπιστήμια/ερευνητικά κέντρα, περιορίζοντας την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και πρακτικών. Επίσης, η έλλειψη ανταγωνιστικότητα των προϊόντων τους τις αναγκάζει να περιορίζονται στην εσωτερική αγορά και να φθίνουν.

γ) Ο φόβος της αποτυχίας. Αυτό ισχύει κυρίως για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν μια αρνητική στάση απέναντι στην καινοτομία και στο επιχειρηματικό ρίσκο, λόγω των περιορισμένων οικονομικών πόρων που διαθέτουν.

δ) Η έλλειψη χρηματοδότησης. Η αναζήτηση και ο πειραματισμός σε καινοτομίες απαιτεί κεφάλαια, τα οποία, συνήθως, δεν διαθέτουν οι επιχειρήσεις. Όταν δεν υπάρχουν ίδια κεφάλαια και όταν λείπει η χρηματοδότηση και τα χαμηλότοκα δάνεια, εκ των πραγμάτων λείπουν και οι καινοτόμες επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Εξωτερικοί παράγοντες, που εμποδίζουν την καινοτομία είναι:

α) Η διαρκής αλλαγή του θεσμικού πλαισίου. Το ασταθές θεσμικό πλαίσιο δυσχεραίνει την επιχειρηματική δραστηριότητα και τον μακροχρόνιο σχεδιασμό.

β) Η γραφειοκρατία. Οι χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για πολλούς επιχειρηματίες.

γ) Η ελλιπής έρευνα και τεχνολογία. Η χώρα χρειάζεται να διαθέσει περισσότερους πόρους για έρευνα και να συνδέσει την έρευνα και την τεχνολογία με τα πανεπιστήμια.

δ) Η έλλειψη κουλτούρας καινοτόμου επιχειρηματικότητας. Οφείλεται στον φόβο που έχουν οι επιχειρήσεις για την καινοτομία, την ανάληψη υψηλού ρίσκου κτλ. Και αυτό είναι εμπόδιο για καινοτομίες.

Στην εποχή της τεχνολογίας, ανοίγονται νέοι δρόμοι για το επιχειρείν και τις επιχειρήσεις, αρκεί να υπάρχει διαρκής τεχνολογικός εκσυγχρονισμός. Έτσι, για παράδειγμα, καινοτομία αποτελεί και το **ηλεκτρονικό επιχειρείν**.

Ζούνη (Σαρπάκη) Όπυ,
Αντανakλάσεις, πριν το 1982,
Εθνική Πινακοθήκη.

Πολλοί γνωστοί επιχειρηματίες έχουν επιδοθεί σε δράσεις υπέρ των συνανθρώπων τους, επιστρέφοντας μέρος των κερδών τους στην κοινωνία. Δαπανούν χρήματα για να δοθούν υποτροφίες, να χτιστούν γηροκομεία, σχολεία, θέατρα, κοινωφελή ιδρύματα κτλ.

Ο ιδρυτής της Microsoft Μπιλ Γκέιτς σε συνέντευξή του έχει αναφέρει: «Καθώς είχα την τύχη να έχω μια τόσο προσοδοφόρο επιχείρηση, προσπαθώ μέσω του φιланθρωπικού μου ιδρύματος να επιστρέψω στον κόσμο αυτούς τους πόρους με τρόπο που να φέρνουν το μέγιστο αποτέλεσμα».

Ένας επιτυχημένος και μεγάλος επιχειρηματίας αναφέρει: «Το να υπηρετώ τους ανθρώπους είναι για μένα βασικός κανόνας για να είμαι ευτυχισμένος... Ποτέ κανένας δεν υπήρξε ευτυχισμένος έχοντας έναν τεράστιο τραπεζικό λογαριασμό. Ο πλούτος και η ευτυχία ανήκουν μόνο στους δημιουργούς και ο δημιουργός δημιουργεί για τους άλλους και απολαμβάνει τη δημιουργία του μέσα από τη χαρά των άλλων... Βρισκόμαστε σε αυτή τη ζωή για να προσφέρουμε και όχι για να ξεχωρίσουμε απλώς. Τι να το κάνεις αν ξεχωρίζεις και δεν σε εκτιμά κανένας από τους γύρω σου; Κανένας δεν μπορεί να ζήσει μόνος του μέσα στα πλούτη του.» (Ν. Χάγκερ, συνέντευξη, περ. *BHMAgazzino*)

10.4 Κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων

Η επιχείρηση είναι βασικός θεσμός της κοινωνίας. Δεν λειτουργεί στο κενό αλλά εντός ορισμένης κοινωνίας. Ανάμεσα στην κοινωνία και στην επιχείρηση διαμορφώνονται σχέσεις αλληλεπίδρασης. Επιπλέον, μέσα στην επιχείρηση αναπτύσσονται σχέσεις και λειτουργούν συμφέροντα. Επομένως, η ύπαρξη και η λειτουργία της επιχείρησης οφείλει αφενός να εξισορροπεί αυτά τα συμφέροντα και αφετέρου να υπηρετεί ή τουλάχιστον να μην συγκρούεται με το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου. Ο επιχειρηματίας αλλά και όλοι οι μετέχοντες (μέτοχοι, στελέχη, εργαζόμενοι, προμηθευτές κτλ.) έχουν **ευθύνη έναντι της κοινωνίας**.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η **εταιρική κοινωνική ευθύνη** συνίσταται στην «ενσωμάτωση, σε εθελοντική βάση, θεμάτων κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτισμικής μέριμνας στις επιχειρηματικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων καθώς και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη».

Όπως κάθε κοινωνική οργάνωση, έτσι και η επιχείρηση, έχει ορισμένη οργάνωση και λειτουργία. Ιδρύεται και λειτουργεί σύμφωνα με γραπτούς και άγραφους κανόνες. Συνήθως, κάθε επιχείρηση έχει το «καταστατικό της». Επιπλέον, πολλές επιχειρήσεις στο πλαίσιο της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, έχουν **«κώδικα δεοντολογίας και επιχειρηματικής ηθικής»**. Ο εν λόγω κώδικας δεσμεύει την επιχείρηση να δραστηριοποιείται σύμφωνα με τις αρχές του. Έτσι, η επιχείρηση οφείλει:

- Να ενεργεί θεμιτά, σύμφωνα με τη νομοθεσία και τους κανόνες που τη διέπουν.
- Να ελέγχει τα προϊόντα της και να βεβαιώνεται ότι δεν βλάπτουν την υγεία των καταναλωτών.
- Να συνεισφέρει πολιτιστικά προς όφελος των εργαζομένων της και του κοινωνικού συνόλου.
- Να συμβάλλει στην ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας και στην ευημερία του πληθυσμού.
- Να προστατεύει το περιβάλλον, χρησιμοποιώντας πρώτες ύλες φιλικές προς αυτό, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, μηχανισμούς ανακύκλωσης αποβλήτων κτλ.

Εκτός από τα παραπάνω θέματα, υπάρχουν και άλλα που σχετίζονται με την ακεραιότητα και τη διαφάνεια των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και τα οποία περιλαμβάνονται στους κώδικες δεοντολογίας. Τέτοια θέματα είναι:

α) Η σύγκρουση συμφερόντων. Υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων όταν το προσωπικό συμφέρον είναι αντίθετο με το συμφέρον της επιχείρησης. Και αν υπάρχει αυτό πρέπει να δηλώνεται στην επιχείρηση.

β) Η εμπιστευτικότητα των πληροφοριών. Η σχέση εμπιστοσύνης και εχεμύθειας αποτελεί υποχρέωση κάθε εργαζόμενου. Οι

Γιόζεφ Σουμπέτερ (1883-1950)
Οικονομολόγος που τόνισε το ρόλο της καινοτομίας στην οικονομική ανάπτυξη.

Πολλοί οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι και πολιτικοί επιστήμονες χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες «κοινωνίες της γνώσης».

Στην **κοινωνία της γνώσης** ο σπάνιος πόρος δεν είναι το χρηματικό κεφάλαιο, αλλά το **ανθρώπινο κεφάλαιο**. Από τους ανθρώπους εξαρτώνται όλοι οι υπόλοιποι συντελεστές παραγωγής. Κεφάλαια προκειμένου να γίνει μια επένδυση μπορεί να βρεθούν. Ανθρώπινο δυναμικό, όμως, που να εργαστεί σε ειδικευμένους τομείς και με αποτελεσματικότητα δεν είναι εύκολο να βρεθεί. Η καινοτομία και η τεχνολογία είναι επινοήσεις και κατασκευές των ανθρώπων. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι αν δεν υπάρχει το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό να χειριστεί την νέα τεχνολογία, η τεχνολογία αυτή ακόμη και αν εισαχθεί σε μια χώρα δεν έχει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Ένα νέο μηχάνημα μπορεί να αγοραστεί σε μια μέρα. Η εκπαίδευση, όμως, των χειριστών του είναι ένα μακροχρόνιο εγχείρημα. Η επιστημονική έρευνα για τη δημιουργία νέας τεχνολογίας είναι, επίσης, μια μακροχρόνια διαδικασία.

Κάθε κοινωνία και οικονομία χρειάζεται **νέες ιδέες για νέες επιχειρήσεις** αλλά και νέες ιδέες για τις υπάρχουσες επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις για να έχουν μέλλον πρέπει

πληροφορίες που συλλέγει ο εργαζόμενος κατά τη διάρκεια των καθηκόντων του θεωρούνται εμπιστευτικές και δεν χρησιμοποιούνται για ιδιοτελείς σκοπούς.

γ) Ο ανταγωνισμός. Επιχείρηση και εργαζόμενοι πρέπει να αποφεύγουν κάθε διευθέτηση που μπορεί μακροπρόθεσμα να εμποδίσει την αποτελεσματική λειτουργία του υγιούς ανταγωνισμού.

δ) Τα επιχειρηματικά δώρα. Για λόγους αξιοπιστίας, εντιμότητας και ακεραιότητας των εργαζομένων και της καλής εικόνας της επιχείρησης, τα επιχειρησιακά δώρα, εκτός από αυτά που έχουν μικρή αξία, πρέπει να αποφεύγονται.

ε) Η φιλοξενία. Η φιλοξενία αποτελεί μια αποδεκτή ευγενική πράξη σε μια επιχειρησιακή σχέση. Όμως, δεν πρέπει να χρησιμοποιείται για να επηρεάσει μια επιχειρησιακή απόφαση. Επομένως, χρειάζεται μέτρο και στη φιλοξενία.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο επιχειρηματίας και οι επιχειρήσεις δεν είναι ανεξέλεγκτοι. Αντίθετα, οφείλουν να τηρούν **κανόνες και αρχές**. Εκτός από τους νόμους της χώρας και τους κανόνες δεοντολογίας, υπόκεινται και σε διεθνείς κανόνες–αρχές, όπως είναι το **οικουμενικό σύμφωνο του Ο.Η.Ε.** για τις επιχειρήσεις.

Υπάρχουν αρκετοί επιχειρηματίες και αρκετές επιχειρήσεις που ασκούν το έργο τους με **αίσθηση κοινωνικής ευθύνης**.

Η λέξη «**εμπιστοσύνη**» είναι ίσως η πιο απαραίτητη για τις σχέσεις κράτους–επιχείρησης–εργαζομένων και για την πρόοδο των εργαζομένων και της επιχείρησης. Εμπιστοσύνη σημαίνει αξιοπιστία, σεβασμός, δικαιοσύνη και αλληλεγγύη σε όλο το πλέγμα σχέσεων που αναπτύσσονται στις σχέσεις των ανθρώπων. Ειδικότερα, η εμπιστοσύνη βελτιώνει τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και τις σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και επιχείρησης. Το αποτέλεσμα είναι να ωφελούνται όλοι, εργαζόμενοι και επιχείρηση. Οι εργαζόμενοι απελευθερώνουν τις δημιουργικές τους δυνάμεις και αισθάνονται την εργασία τους ως δημιουργία και όχι ως αγγαρεία. Και αυτή η δημιουργία διαχέεται εντός της επιχείρησης.

Επίσης, η επιχείρηση για να επιβιώσει χρειάζεται διαρκή εκσυγχρονισμό. Όμως, ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός μειώνει τις θέσεις εργασίας. Πράγματι, σήμερα ένας Η/Υ κάνει την εργασία που έκαναν πριν λίγα χρόνια δεκάδες ή εκατοντάδες ή και χιλιάδες άτομα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να «**χάνονται**» αντίστοιχες θέσεις εργασίας, από όλους τους τομείς παραγωγής (πρωτογενής, δευτερογενής, τριτογενής), δηλαδή αύξηση της ανεργίας. Ακριβώς και εδώ προκύπτει η κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων, γιατί οι εργαζόμενοι είναι άνθρωποι.

Η ανεργία είναι πρόβλημα οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό. Η πολιτική οφείλει να βρει **ισορροπία** ανάμεσα στην ανάγκη για αποτελεσματικότητα / ανταγωνισμό των επιχειρήσεων και την ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη / ισότητα.

να βλέπουν στο μέλλον. Δεν αρκεί να προσαρμόζονται στο μέλλον. Χρειάζεται να **δημιουργούν το μέλλον**. Αυτό απαιτεί στελέχη επιχειρήσεων αυξημένων προσόντων και ικανοτήτων, δηλαδή ηγέτες.

Στον οικονομικό τομέα η έλλειψη ηγετών, αλλιώς ικανών στελεχών επιχειρήσεων, είναι μεγάλη. Τα στελέχη μπορούν να αυξήσουν ή να μειώσουν την αξία ενός οργανισμού, γι' αυτό δίνονται αστρονομικές αμοιβές στα στελέχη που έχουν **αποδεδειγμένες ικανότητες**. Οι πιο **επιθυμητές ικανότητες ενός στελέχους** είναι:

- Οι δεξιότητες της επικοινωνίας
- Η πρωτοβουλία
- Η προσαρμοστικότητα
- Η συναισθηματική νοημοσύνη

Χρήσιμες Ιστοσελίδες για επιχειρήσεις:

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ:

<https://www.minfin.gr/>

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ:

<https://www.mindev.gov.gr/>

ΕΒΕΑ: www.accsi.gr

ΔΥΠΑ: <https://www.dypa.gov.gr/>

ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ

ΕΜΠΟΡΙΟΥ: www.esee.gr

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

ΕΜΠΟΡΙΟΥ: www.hepo.gr

10.5 Διάκριση των επιχειρήσεων

10.5.1 Η νομική μορφή των επιχειρήσεων

Με βάση τη **νομική μορφή** τους οι επιχειρήσεις διακρίνονται σε: **α) Ατομικές**: ο ιδιοκτήτης είναι ένα άτομο που ασκεί **ατομική** επιχειρηματική δραστηριότητα **β) Εταιρείες**: έχουν δύο ή περισσότερους ιδιοκτήτες (εταίρους). Ειδικότερη σημασία έχουν οι **εμπορικές εταιρείες**. Είναι αυτές που προβλέπονται από το **εμπορικό δίκαιο**. Οι κυριότερες εμπορικές εταιρείες είναι οι εξής:

Α. Η ομόρρυθμη εταιρεία (Ο.Ε.)

Η ομόρρυθμη εταιρεία αποτελεί σύμβαση, με την οποία δύο ή περισσότερα πρόσωπα έχουν σκοπό τη διενέργεια εμπορικών πράξεων με εταιρική επωνυμία και **ευθύνονται αλληλέγγυα και απεριόριστα** με όλη τους την ατομική περιουσία για τα χρέη της εταιρείας. Η **επωνυμία** της εταιρείας αποτελείται από τα ονόματα όλων ή το όνομα μερικών (έστω και ενός) και τη φράση «και Σία». Η εταιρεία μπορεί να συσταθεί είτε με ιδιωτικό είτε με δημόσιο (συμβολαιογραφικό) έγγραφο. Το έγγραφο αυτό είναι το **καταστατικό** της εταιρείας και κατατίθεται, υποχρεωτικά, στο πρωτοδικείο της έδρας της εταιρείας. Το καταστατικό περιέχει τα βασικά στοιχεία της εταιρείας, όπως: το ονοματεπώνυμο των εταίρων, την επωνυμία της εταιρείας, το κεφάλαιο και τη συμμετοχή κάθε εταίρου, τον εκπρόσωπο της εταιρείας, την έναρξη και τη διάρκεια της εταιρείας κτλ. Οι εισφορές των εταίρων προς την Ο.Ε. διακρίνονται σε **εισφορές σε χρήμα και σε είδος** (οικόπεδα, μηχανήματα, εμπορεύματα κτλ.). Ακόμα και η εργασία ενός εταίρου μπορεί να αποτελέσει εισφορά, χωρίς καμία άλλη υποχρέωση.

Β. Η ετερόρρυθμη εταιρεία (Ε.Ε.)

Η ετερόρρυθμη εταιρεία αποτελεί σύμβαση με την οποία δύο ή περισσότερα πρόσωπα έχουν σκοπό τη διενέργεια εμπορικών πράξεων με εταιρική επωνυμία. Ένα τουλάχιστον πρόσωπο, που ονομάζεται **ομόρρυθμος εταίρος**, **ευθύνεται απεριόριστα** με την ατομική του περιουσία για τα χρέη της εταιρείας, ενώ τα υπόλοιπα πρόσωπα που ονομάζονται **ετερόρρυθμοι εταίροι** **ευθύνονται περιορισμένα**, μέχρι το ποσό της εισφοράς τους.

Η **επωνυμία της Ε.Ε.** αποτελείται μόνο από τα ονόματα των ομόρρυθμων εταίρων. Αν στην επωνυμία υπάρχει και όνομα ετερόρρυθμου εταίρου, αυτός ευθύνεται ως ομόρρυθμος. Η Ε.Ε. ιδρύεται όπως και η Ο.Ε. είτε με ιδιωτικό είτε με δημόσιο (συμβολαιογραφικό) έγγραφο. Τα υπόλοιπα που αναφέρθηκαν για την Ο.Ε. ισχύουν και για την Ε.Ε.

Οι **διαφορές Ο.Ε. και Ε.Ε.** είναι οι εξής: **α)** στην επωνυμία **β)** στην ευθύνη των εταίρων **γ)** στη διαχείριση της εταιρείας.

Μετοχή της Εθνικής Τράπεζας, 1925.

Διαχειριστές στην Ο.Ε. είναι **όλοι οι εταίροι**, εφόσον το καταστατικό δεν προβλέπει διαφορετικά. Ο διαχειριστής εκπροσωπεί την εταιρεία στις σχέσεις της με τους τρίτους και υπογράφει κάτω από την επωνυμία της εταιρείας, αλλά και εξώδικα και δικαστικά. Οι πράξεις του διαχειριστή δεσμεύουν την εταιρεία, εκτός αν δεν έχουν καμία σχέση με τους σκοπούς της εταιρείας.

Στην Ε.Ε. υπάρχουν **δύο ομάδες εταίρων**: οι ομόρρυθμοι, που ευθύνονται αλληλέγγυα και απεριόριστα και οι ετερόρρυθμοι που ευθύνονται περιορισμένα.

Διαχειριστές στην Ε.Ε. μπορεί να είναι μόνο ομόρρυθμοι εταίροι. Οι ετερόρρυθμοι εταίροι είναι απλοί χρηματοδότες της εταιρείας.

Ευγένιος Λέεμανς, *Μια βραδυά απεργίας*, 1893, Βασιλικό Μουσείο Καλών Τεχνών των Βρυξελλών.

Γ. Η Ανώνυμη εταιρεία (Α.Ε.)

Ανώνυμη εταιρεία (Α.Ε.) είναι η εταιρεία της οποίας το κεφάλαιο διαιρείται σε ίσα μερίδια, τις **μετοχές**, που είναι μεταβιβάσιμες, και οι μέτοχοι ευθύνονται μέχρι το ποσό της εισφοράς τους.

Τα κύρια **νομικά χαρακτηριστικά** της Α.Ε. είναι:

- α)** Η διαίρεση του μετοχικού κεφαλαίου σε τίτλους, τις μετοχές.
- β)** Η ιδιότητα των εταίρων μεταβιβάζεται ελεύθερα, μαζί με τις μετοχές.
- γ)** Η περιορισμένη ευθύνη των εταίρων μέχρι του ποσού της εισφοράς τους.

Τα κύρια **οικονομικά χαρακτηριστικά** της Α.Ε. είναι:

- α)** Η συγκέντρωση μεγάλων ποσών κεφαλαίου, από μεγάλο αριθμό προσώπων.
- β)** Ο επιμερισμός του επιχειρηματικού κινδύνου σε περισσότερα πρόσωπα.

Σήμερα, όλες σχεδόν οι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν τη μορφή της Α.Ε. Για την ίδρυση Α.Ε. απαιτείται κεφάλαιο τουλάχιστον 24.000 ευρώ.

Δ. Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (Ε.Π.Ε.)

Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης (Ε.Π.Ε.) είναι η εταιρεία που το κεφάλαιό της διαιρείται σε **ίσα μερίδια**, που δεν μπορούν να είναι μετοχές, και οι εταίροι ευθύνονται μέχρι το ποσό της εισφοράς τους.

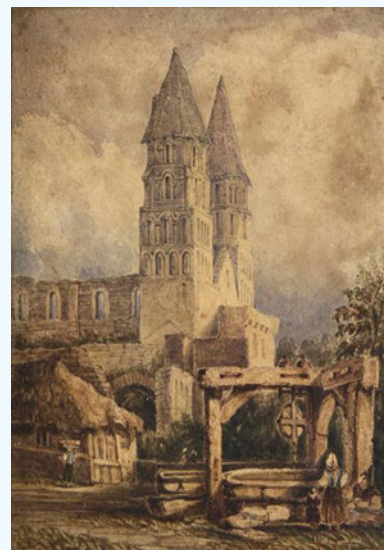
Η Ε.Π.Ε. συνδυάζει τα **πλεονεκτήματα της προσωπικής και της κεφαλαιουχικής** εταιρείας. Επίσης, **δεν έχει τα μειονεκτήματα** της Ο.Ε. και της Ε.Ε. (απεριόριστη ευθύνη των ομόρρυθμων εταίρων), και τα μειονεκτήματα της Α.Ε. (υποχρέωση καταβολής μεγάλου χρηματικού ποσού). Στην Ε.Π.Ε. υπάρχει περιορισμένη ευθύνη των εταίρων και προσωπικός δεσμός μεταξύ των εταίρων. Η **επωνυμία** της Ε.Π.Ε., που στο τέλος προστίθενται οι λέξεις «Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης», σχηματίζεται είτε:

- Από το όνομα ενός ή περισσότερων εταίρων.
- Από το αντικείμενο της επιχείρησης.
- Από συνδυασμό και των δύο.

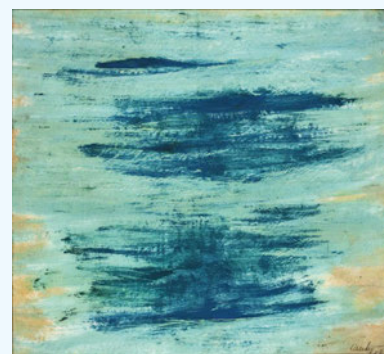
10.5.2 Οι επιχειρήσεις κατά τομέα και κλάδο παραγωγής

Οι συντελεστές παραγωγής είναι: έδαφος, εργατική δύναμη, κεφάλαιο (κατ' άλλους και η επιχειρηματικότητα). Η **ποσότητα και η ποιότητα των συντελεστών παραγωγής** είναι η βάση για την οικονομική ανάπτυξη κάθε χώρας. Οι συντελεστές παραγωγής κατανέμονται μεταξύ των τομέων παραγωγής. Οι τομείς παραγωγής είναι τρεις:

- α) Ο πρωτογενής τομέας** περιλαμβάνει κλάδους όπως: η Γεωργία, η Αλιεία, η Κτηνοτροφία.
- β) Ο δευτερογενής τομέας** περιλαμβάνει κλάδους όπως: η Βιομηχανία, η Βιοτεχνία, τα Ορυχεία, ο Ηλεκτρισμός, οι Κατασκευές.
- γ) Ο τριτογενής τομέας** περιλαμβάνει κλάδους όπως: το Εμπόριο, οι Τράπεζες, οι Ασφάλειες, η Διοίκηση, η Εκπαίδευση, η Υγεία και άλλες υπηρεσίες.

Μπέντσον Πράουτ, Coventry, Εθνική Πινακοθήκη.

Λωμπί Ρενέ, Ουρανός, 1967, Εθνική Πινακοθήκη.

10.6 Κοινωνικές και μεικτές επιχειρήσεις

Α) Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση

Η οικονομία μιας χώρας, με βάση την **ιδιοκτησία**, διακρίνεται σε τρεις βασικές κατηγορίες:

α) Ιδιωτική οικονομία ή οικονομία της αγοράς. Ιδιοκτήτες είναι οι ιδιώτες.

β) Δημόσια ή κρατική οικονομία. Ιδιοκτήτης είναι το κράτος.

γ) Κοινωνική οικονομία. Ιδιοκτήτης είναι ενώσεις πολιτών.

Οι επιχειρήσεις, με βάση την **ιδιοκτησία** τους διακρίνονται σε:

α) Ιδιωτικές. Ιδιοκτήτης τους είναι ιδιώτης επιχειρηματίας.

β) Δημόσιες ή κρατικές. Ιδιοκτήτης τους είναι το κοινωνικό σύνολο, είτε το κράτος είτε οι δήμοι είτε άλλοι δημόσιοι φορείς.

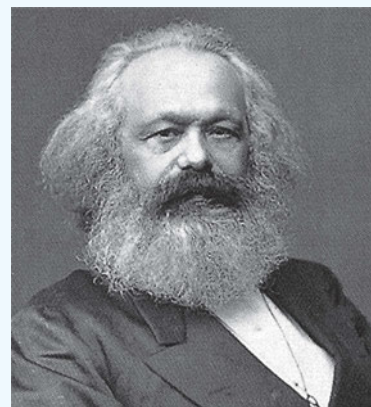
γ) Κοινωνικές. Ιδιοκτήτης τους είναι ενώσεις πολιτών.

δ) Μεικτές. Αυτές που έχουν κοινή ιδιοκτησία, ιδιωτική και κοινωνικού συνόλου, συνήθως του κράτους. Αποτελούν σύμπραξη ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Μπορεί να ιδρυθούν εξ αρχής σε αυτή τη μορφή, είτε το κράτος να εξαγοράσει μέρος μιας ιδιωτικής επιχείρησης ή να πουλήσει μέρος μιας κρατικής επιχείρησης σε ιδιώτες.

Από το **κοινωνικό-οικονομικό σύστημα** εξαρτάται αν την πρωτοκαθεδρία στην οικονομία την έχουν οι ιδιωτικές ή οι δημόσιες επιχειρήσεις. Στον **καπιταλισμό** κυριαρχεί η ιδιωτική οικονομία και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις. Στον **σοσιαλισμό** κυριαρχεί η δημόσια/κρατική οικονομία και οι δημόσιες/κρατικές επιχειρήσεις. Πάντως, δεν υπάρχουν δραστηριότητες που από τη φύση τους να ασκούνται από τον δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα. Όμως, για λόγους κοινωνικού συμφέροντος και προστασίας των πιο αδύναμων κοινωνικών στρωμάτων, η υγεία και η παιδεία πρέπει να είναι δημόσιες. Επίσης, στρατηγικοί τομείς της οικονομίας (μεταφορές, ενέργεια, τηλεπικοινωνίες), συνήθως πρέπει να ελέγχονται από το κράτος και για λόγους εθνικής άμυνας.

Όσον αφορά την **κοινωνική οικονομία**, άνησε στον ελλαδικό χώρο, επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στις **κοινότητες**, αλλά μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους υποχώρησε. Παρά τις κατά καιρούς προσπάθειες για στήριξη, κυρίως, των αγροτικών συνεταιρισμών, δεν ευδοκίμησε. Όμως, τα τελευταία χρόνια εισέρχεται δυναμικά σε αρκετούς τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Πάντως, στην Ευρώπη υπάρχει αρκετές δεκαετίες με σημαντικά αποτελέσματα.

Ως **κοινωνική οικονομία** ορίζεται: «το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο καταστατικός σκοπός είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων».

Καρλ Μαρξ (1818-1883)
Ο θεωρητικός του σοσιαλισμού.

Ο τρόπος οργάνωσης της οικονομίας και πιο συγκεκριμένα το ποιος κατέχει τα μέσα παραγωγής (εργοστάσια, πλοία, γη κτλ.) σε μια κοινωνία καθορίζει και τον χαρακτήρα αυτής της οικονομίας.

Ο καπιταλισμός στηρίζεται στην ιδιωτική επιχείρηση. Τα μέσα παραγωγής ανήκουν σε ιδιώτες που κινούνται με γνώμονα το κέρδος. Το κράτος στον καπιταλισμό παίζει έναν επιτελικό ρόλο αναφορικά με την επιχειρηματικότητα. Εισπράττει φόρους και θέτει περιοριστικούς κανόνες στις επιχειρήσεις, οι οποίοι αφορούν την προστασία του κοινωνικού συνόλου από την ατομιστική και κερδοσκοπική δράση ορισμένων επιχειρήσεων (νόμους προστασίας του περιβάλλοντος, της εργασίας κτλ.). Όμως, ο καπιταλισμός αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα όπως η ανεργία που μαστίζει σήμερα όλες τις χώρες.

Η σοσιαλιστική οικονομία δεν στηρίζεται στην ιδιωτική επιχείρηση. Βασικός ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής είναι το κράτος. Η παραγωγή διανέμεται στην κοινωνία με κριτήρια κοινωνικά. Όμως και οι σοσιαλιστικές οικονομίες –που υπήρχαν σε πολλές χώρες μέχρι το 1989– αντιμετώπιζαν προβλήματα τα οποία δεν είχαν λυθεί. Μπορεί να μην υπήρχε ανεργία, όπως στις καπιταλιστικές χώρες, όμως η χαμηλή παραγωγικότητα και η έλλειψη ανταγωνιστικότητας των προϊόντων των σοσιαλιστικών χωρών είναι ανάμεσα στους λόγους που οδήγησαν στην κατάρρευσή τους.

Φορέας της κοινωνικής οικονομίας είναι η **Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.)**. Είναι **αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό** και διαθέτει εκ του νόμου την εμπορική ιδιότητα. Ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό τους, μπορούν να δημιουργηθούν τρία είδη Κοιν.Σ.Επ.:

α) Κοινωνική Συνεταιριστική **Επιχείρηση Ένταξης** με σκοπό την ένταξη στην οικονομική / κοινωνική ζωή ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού. Ποσοστό 40% τουλάχιστον των εργαζομένων σε αυτές τις επιχειρήσεις ανήκουν υποχρεωτικά στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού.

β) Κοινωνική Συνεταιριστική **Επιχείρηση Κοινωνικής Φροντίδας** με σκοπό την παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικού-προνοιακού χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως ηλικιωμένοι, βρέφη, παιδιά, άτομα με αναπηρία και άτομα με χρόνιες παθήσεις.

γ) Κοινωνική Συνεταιριστική **Επιχείρηση συλλογικού και παραγωγικού σκοπού**. Αφορούν την παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών του κοινωνικού συνόλου (πολιτισμός, περιβάλλον, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων κ.ά.) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης.

Μερικά **χαρακτηριστικά** της κοινωνικής οικονομίας είναι τα εξής:

α) Λειτουργεί παράλληλα με την ιδιωτική και την δημόσια οικονομία. **β)** Συμβάλλει στην περιφερειακή ανάπτυξη. **γ)** Μπορεί να πωλεί προϊόντα σε χαμηλότερες τιμές. **δ)** Βασίζεται στην συνεργασία και αλληλοβοήθεια των ανθρώπων.

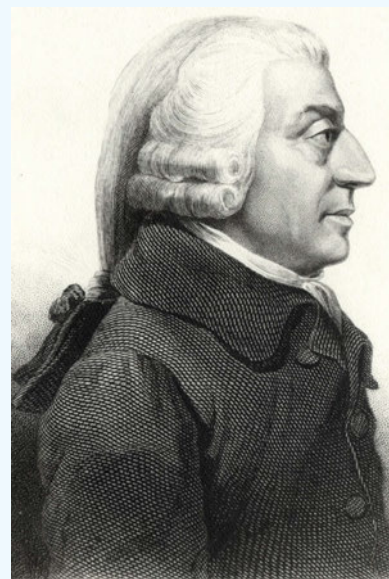
Β) Σύμπραξη Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα-Σ.Δ.Ι.Τ.

Το νέο οικονομικό μοντέλο που προωθείται διεθνώς είναι η συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για την κατασκευή των μεγάλων έργων, όπως λιμάνια, αυτοκινητόδρομοι, δημόσια κτήρια (σχολεία, νοσοκομεία). Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκαν οι Σύμπράξεις Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα (Σ.Δ.Ι.Τ.).

Οι Σ.Δ.Ι.Τ. είναι συμβάσεις, συνήθως μακροχρόνιες, οι οποίες συνάπτονται μεταξύ ενός δημόσιου φορέα και ενός ιδιωτικού φορέα με σκοπό την εκτέλεση έργων ή/και την παροχή υπηρεσιών. Το Δημόσιο καθορίζει τις απαιτήσεις και τις προδιαγραφές του έργου, ενώ παράλληλα παρακολουθεί και ελέγχει την τήρηση των προδιαγραφών από τον ιδιώτη.

Με τις Σ.Δ.Ι.Τ. επιτυγχάνονται δύο **βασικές αρχές**: η **εξασφάλιση της αποδοτικότητας των οικονομικών του δημόσιου** και η **μεταβίβαση των επιχειρηματικών κινδύνων από το δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα**.

Σήμερα το μοντέλο οικονομικής οργάνωσης και πολιτικής που κυριαρχεί στον κόσμο είναι ο καπιταλισμός και η επιχειρηματικότητα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το μοντέλο αυτό είναι αιώνιο, δεν έχει προβλήματα ή δεν πρόκειται στο μέλλον να εγκαταλειφθεί. Το πρόβλημα της πολιτικής είναι πώς θα επιτευχθεί ανάπτυξη, κοινωνική ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη. Αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί ούτε μέσω της ασυδοσίας ορισμένων επιχειρήσεων (επιβολή της οικονομίας στην πολιτική) αλλά ούτε και μέσω του στραγγαλισμού κάθε πρωτοβουλίας και καινοτομίας που προκαλεί έλλειψη παραγωγικότητας και κλίμα αναξιοκρατίας (πλήρης επικυριαρχία της πολιτικής στην οικονομία).

Άνταμ Σμιθ (1723-1790)

Οικονομολόγος. Θεωρητικός εκφραστής της οικονομίας της αγοράς (καπιταλισμός).

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Υπάρχουν επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου.
- _____ Ο επιχειρηματίας είναι μια δημιουργική προσωπικότητα.
- _____ Ανταγωνιστική είναι η επιχείρηση που παράγει πολλά προϊόντα.
- _____ Το κεφάλαιο της Ανώνυμης Εταιρείας χωρίζεται σε εταιρικά μερίδια.
- _____ Με τις Σ.Δ.Ι.Τ. ο επιχειρηματικός κίνδυνος αναλαμβάνεται από τον ιδιωτικό τομέα.

1β. Οι σημαντικότερες λειτουργίες μιας επιχείρησης είναι (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Παραγωγική λειτουργία.
- β. Εμπορική λειτουργία.
- γ. Λειτουργία προσωπικού.
- δ. Οικονομική λειτουργία.
- ε. Όλες οι παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

1. Ομόρρυθμη εταιρεία
2. Ετερόρρυθμη εταιρεία
3. Ανώνυμη εταιρεία
4. Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης

Β΄ στήλη

- _____ μετοχές
- _____ περιορισμένη ευθύνη κάποιου εταίρου
- _____ απεριόριστη ευθύνη εταίρων
- _____ εταιρικά μερίδια

2α. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις για να προσελκύσει μια χώρα επενδύσεις;

2β. Τι σημαίνει «ανταγωνιστική» και τι «εξωστρεφής» επιχείρηση;

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Τι είναι ομόρρυθμη εταιρεία και σε τι διαφέρει από την ετερόρρυθμη.

1β. Ποιοι παράγοντες μπορούν να συμβάλλουν στην αύξηση των εξαγωγών.

2α. Ποια η διαφορά στις επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας και εντάσεως κεφαλαίου;

2β. Να εξηγήσετε την κουλτούρα της καινοτομίας και να αναφέρετε τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που προσφέρει η καινοτομία στην επιχείρηση.

Επιπλέον:

- Οι προϋποθέσεις για την καινοτομία σε μια επιχείρηση.
- Να αναφέρετε δύο εσωτερικούς και δύο εξωτερικούς παράγοντες που εμποδίζουν την καινοτομία.
- Να αναφέρετε τρεις αρχές του «Κώδικα δεοντολογίας» που δεσμεύουν την επιχείρηση.
- Να εξηγήσετε τη Σύμπραξη Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα (Σ.Δ.Ι.Τ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΑΠΕΖΕΣ - ώρες: 5

- 11.1 Από τον αντιπραγματισμό στην οικονομία του χρήματος
- 11.2 Το χρήμα
 - 11.2.1 Ιδιότητες και λειτουργίες του χρήματος
 - 11.2.2 Σύγχρονες μορφές χρήματος
- 11.3 Οι Τράπεζες
 - 11.3.1 Εμπορικές Τράπεζες, Κεντρική Τράπεζα
 - 11.3.2 Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
- 11.4 Αποταμίευση–Καταθέσεις–Δάνεια
- 11.5 Το Χρηματιστήριο–Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν τον ρόλο του χρήματος και να περιγράφουν τις ιδιότητες και λειτουργίες του.
- Να εξοικειωθούν με τις σύγχρονες μορφές χρήματος.
- Να περιγράφουν το σύγχρονο πιστωτικό σύστημα.
- Να περιγράφουν τη λειτουργία και τον ρόλο των εμπορικών τραπεζών και της Κεντρικής Τράπεζας.
- Να διακρίνουν τον τόκο και το επιτόκιο και να υπολογίζουν τον τόκο.
- Να εξηγούν τον ρόλο του τόκου ως κόστος για τον δανειζόμενο και ως όφελος για τον δανειστή.
- Να εξηγούν τις σύγχρονες μορφές δανεισμού και καταθέσεων.
- Να εξηγούν τον ρόλο του χρηματιστηρίου και της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς.

Βασική ορολογία

- αντιπραγματισμός	- Κεντρική Τράπεζα	- χρηματιστήριο
- λειτουργίες του χρήματος	- Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα	- χρηματιστήριο αξιών
- σύγχρονες μορφές χρήματος	- αποταμίευση	- χρηματιστήριο εμπορευμάτων
- συναλλαγματική	- καταθέσεις ταμιευτηρίου	- χρηματιστήριο ναύλων
- επιταγή	- καταθέσεις προθεσμίας	- Επιτροπή
- εμπορικές τράπεζες	- καταθέσεις όψεως	Κεφαλαιαγοράς

11.1 Από τον αντιπραγματισμό στην οικονομία του χρήματος

«Τον 18ον αιώνα, σε απέραντες εκτάσεις για εκατομμύρια ανθρώπους βρισκόμαστε ακόμη στην εποχή του Ομήρου όπου λογάριζαν την ασπίδα του Αχιλλέα σε βόδια. Ο Άνταμ Σμιθ αναπολεί αυτή την εικόνα. Γράφει: «η πανοπλία του Διομήδη κατά τον Όμηρο δεν έχει στοιχίσει παρά εννιά βόδια του Γλαύκου όμως έχει στοιχίσει εκατό». Αυτοί οι απλοϊκοί κόσμοι είναι ό,τι θα αποκαλούσε σήμερα ένας οικονομολόγος Τρίτο Κόσμο, υπήρξε πάντα ένας Τρίτος Κόσμος. Το συνηθισμένο του σφάλμα είναι η παραδοχή ενός διαλόγου που είναι πάντα εις βάρος του. Ωστόσο, τον διάλογο αυτόν, αν χρειαστεί, του τον επιβάλλουν.» (F. Braudel, *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός*, τ. Α')

Στις παραδοσιακές κοινωνίες η ανταλλαγή των αγαθών γινόταν (και γίνεται) χωρίς τη μεσολάβηση χρήματος. Γινόταν ανταλλαγή πραγμάτων, δηλαδή πράγμα αντί πράγματος (**αντιπραγματισμός**). Παράδειγμα: ο Α έδινε στάρι και έπαιρνε τυρί. Αυτό δημιουργούσε δυσκολίες στις ανταλλαγές, γιατί ο Α θα έπρεπε να βρει κάποιον να θέλει τυρί, και, επιπλέον, να έχει και να θέλει να το ανταλλάξει με στάρι. Επίσης, και οι δύο να θέλουν την ίδια ποσότητα προϊόντων (στάρι, τυρί). Με άλλα λόγια, μεταξύ αυτών που αντάλλασσαν τα προϊόντα τους θα έπρεπε να υπάρχει σύμπτωση επιθυμιών, να θέλουν να ανταλλάξουν τα ίδια προϊόντα στις ίδιες ποσότητες. Και αυτό δυσκόλευε πολύ τις ανταλλαγές. Γι' αυτό εφευρέθηκε το χρήμα. Η εφεύρεση του χρήματος είναι μία **από τις μεγαλύτερες εφευρέσεις, που διευκόλυναν τη ζωή των ανθρώπων**. Η χρησιμοποίηση του χρήματος αύξησε το εμπόριο και τις συναλλαγές και κατ' επέκταση την οικονομία. Κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν **ως χρήμα διάφορα προϊόντα**, όπως σιτάρι, μέταλλα, φτερά, δέρματα κτλ. (βλέπε και κεφ. 1.5.2).

Αργότερα, με την εμφάνιση του **αυθεντικού νομίσματος** (τεμάχια ήλεκτρου, χρυσού, αργύρου), διευρύνονται ακόμη περισσότερο το εμπόριο και οι συναλλαγές. Κάποιες κοινωνίες, όταν άρχισαν να χρησιμοποιούν το νόμισμα ως χρήμα άρχισαν να αναπτύσσονται οικονομικά και να κυριαρχούν έναντι των άλλων κοινωνιών. Και όπως αποδεικνύει η ιστορία, κοινωνίες που δεν μπορούν να ακολουθήσουν τις εξελίξεις, αργά ή γρήγορα, τίθενται στο περιθώριο ή και χάνονται από την ιστορία.

Η χρησιμοποίηση του μεταλλικού νομίσματος είχε πολλές **συνέπειες** στην κοινωνική και οικονομική ζωή των ανθρώπων, όπως:

Αργυρό τετράδραχμο Λυσιμάχου (Εμπροσθότυπος: κεφαλή Μ. Αλεξάνδρου κερασφόρου. Οπισθότυπος: Αθηνά Νικηφόρος)

Στις αρχές του 18ου αιώνα, αναφέρεται για τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής: «Αντί για χρήμα που πηγαينوέρχεται αδιάκοπα στα ίδια χέρια, λένε με θαυμασμό, εδώ στα χωριά προσφέρει ο ένας υπηρεσίες στον άλλον, με άμεσες ανταλλαγές. Ο ράφτης, ο τσαγκάρης προσφέρουν την τέχνη τους στον γεωργό που την έχει ανάγκη, και που, τις περισσότερες φορές, προμηθεύει την πρώτη ύλη και πληρώνει την εργασία σε είδος. Οι ανταλλαγές αυτές επεκτείνονται σε ένα σωρό είδη.» (F. Braudel, *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός*, τ. Α' εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1995)

«Για να παραμερίσουν τους ανταγωνιστές τους, οι Άγγλοι έμποροι εγκαινιάζουν τα πρώτα χρόνια του 18ου αιώνα ένα ασυναγώνιστο τιμολόγιο: καθόρισαν τον αιχμάλωτο-ινδικό νόμισμα-στις τέσσερις ουγγιές χρυσό ή τριάντα ασημένια πιάστρα ή τρία τέταρτα της λίβρας κοράλι, ή εφτά κομμάτια σκωτσέζικης στόφας.» (F. Braudel, *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός*, τ. Α')

- Η αύξηση των συναλλαγών και του εμπορίου.
- Η αύξηση του καταμερισμού της εργασίας.
- Η δυνατότητα αποταμίευσης, η συσσώρευση πλούτου.

Έτσι, σταδιακά έγινε το πέρασμα από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης και από τον αντιπραγματισμό στην οικονομία του χρήματος.

Το πέρασμα από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης σήμαινε μια νέα πορεία για την οικονομία και την κοινωνία. Η δημιουργία της «αγοράς» και της «πόλης» ήταν αποφασιστικής σημασίας για τις μετέπειτα εξελίξεις. Η αγορά, δηλαδή ο τόπος συνάντησης των ανθρώπων που πουλάνε και των ανθρώπων που αγοράζουν προϊόντα, διευρύνεται: περισσότεροι άνθρωποι, περισσότερα προϊόντα, περισσότερες συναλλαγές. Η δημιουργία της πόλης αποτελεί τομή ανάμεσα στην παλιά και στη νέα κοινωνία. Στην πόλη δημιουργούνται νέοι θεσμοί, αναπτύσσονται νέες σχέσεις, δημιουργούνται νέα έργα. Η πόλη παράγει **πολιτισμό**.

Ειδικότερα, η αρχαιοελληνική πόλη-κράτος είναι ο χώρος της πολιτικής, της οικονομίας, του πολιτισμού, ο χώρος του πολίτη. Υπάρχουν οι ιδιωτικές και οι δημόσιες υποθέσεις. Υπάρχει ο οίκος, ο ιδιωτικός χώρος, και ο δημόσιος χώρος και μεταξύ τους υπάρχει μια αρμονική σχέση. Το κατώφλι του σπιτιού αποτελεί τη διάκριση ιδιωτικού και δημόσιου χώρου. Ειδικότερα, στον ιδιωτικό χώρο οι πολίτες φρόντιζαν για τον οίκο τους. Οι ίδιοι έχτιζαν τις κατοικίες τους, με τρόπο που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Οι χώροι, τα έπιπλα, τα σκεύη κτλ. ήταν μόνο αυτά που χρησίμευαν για τις ανάγκες τους. Όσον αφορά τον δημόσιο χώρο, αποτελεί αντικείμενο φροντίδας της πόλης και των πολιτών, γιατί σ' αυτόν εκτυλίσσονται οι δημόσιες υποθέσεις, τα κοινά. Η πόλη φρόντιζε να ικανοποιεί τις πραγματικές ανάγκες του πολίτη (βιοτικές, συναισθηματικές, κοινωνικές κτλ.), αλλά και ο πολίτης φρόντιζε για την πρόοδο της πόλης. Με αυτές τις συνθήκες, η **πόλη δημιουργεί πολιτισμό**. Η πόλη και ο πολιτισμός δημιουργούνται και αναπαράγονται στις πλατείες, στα πάρκα, στους δρόμους, στα δημόσια κτήρια, δηλαδή στον δημόσιο χώρο, όπου δημοκρατικά και ισότιμα, έχουν δικαίωμα πρόσβασης και χρήσης όλοι οι πολίτες.

Η ανταλλαγή πραγμάτων, δηλαδή ο **αντιπραγματισμός**, υπάρχει και στις «πολιτισμένες» κοινωνίες, στις κοινωνίες που κυριαρχεί το χρήμα. Ακόμα και σήμερα στις αρχές του 21ου αιώνα, όχι μόνο στις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και στις ανεπτυγμένες, έστω σε περιορισμένη κλίμακα, γίνονται κάποιες ανταλλαγές πραγμάτων.

Τετράδραχμο της Θάσου

Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν διάφορα πράγματα, ακόμα και άνθρωποι, χρησιμοποιούνταν ως χρήμα. **Παράδειγμα:**

Σε κάποιες χώρες της Αφρικής χρησιμοποιούσαν τα άλογα, το αλάτι, τα χάλκινα βραχιόλια, τα όστρακα ή και νέγρους σκλάβους (Ινδικό νόμισμα). Στην Αλάσκα και στη Ρωσία του Μεγάλου Πέτρου χρησιμοποιούσαν τα γουναρικά.

Στις Αμερικανικές αποικίες χρησιμοποιούσαν τον καπνό, τη ζάχαρη, το κακάο.

Χωριό στη Βιρτζίνια την εποχή της άφιξης στην Αμερική των Ισπανών κατακτητών. Οι κάτοικοι του χωριού αντάλλαξαν είδη και δεν είχαν χρήματα. (Γκραβούρα του Theodor de Bry)

11.2 Το χρήμα

11.2.1 Ιδιότητες και λειτουργίες του χρήματος

Χρήμα είναι ο,τιδήποτε γίνεται αποδεκτό ως μέσο ανταλλαγής αγαθών και μέσο μέτρησης της ανταλλακτικής αξίας των άλλων αγαθών. Μετά την εφεύρεση του χρήματος οι ανταλλαγές από άμεσες έγιναν έμμεσες. Το πράγμα αντί πράγματος αντικαταστάθηκε από το πράγμα αντί χρήματος. Η οικονομία από εμπράγματη έγινε εγγρήματη.

Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν χρήμα εξέδιδαν **ιδιωτικές τράπεζες**. Σήμερα, δικαίωμα έκδοσης χρήματος, ή όπως λέγεται το εκδοτικό προνόμιο, το έχουν μόνο οι **εκδοτικές (κρατικές) τράπεζες**, δηλαδή μόνο το κράτος.

Στη σημερινή εκχρηματισμένη οικονομία το χρήμα διαδραματίζει τρεις σημαντικές **λειτουργίες**. Το χρήμα είναι:

- μέτρο αξίας των αγαθών και υπηρεσιών
- μέσο πληρωμών
- μέσο αποταμίευσης

Το χρήμα για να επιτελεί τις παραπάνω λειτουργίες, πρέπει να έχει **ορισμένες ιδιότητες**, οι κυριότερες από τις οποίες είναι οι εξής:

α) Υποχρεωτικό αποδεκτό μέσο πληρωμών. Τα χρήμα είναι κοινώς αποδεκτό μέσο πληρωμών και μάλιστα υποχρεωτικό με νόμο. Και αυτό σημαίνει ότι κάποιος δεν μπορεί να αρνηθεί να πάρει ή να δώσει το χρήμα στις συναλλαγές του.

β) Ύπαρξη πολλαπλάσιων και υποπολλαπλάσιων της μονάδας του χρήματος. Σήμερα στη δική μας οικονομία βασική μονάδα χρήματος είναι το ένα (1) ευρώ. Αν υπήρχαν μόνο χρήματα του ενός ευρώ, τότε πολύ δύσκολα, αγοραστής και πωλητής, θα μετρούσαν δέκα χιλιάδες (10.000) ευρώ για την αγορά ενός αυτοκινήτου. Για να διευκολύνονται οι συναλλαγές υπάρχουν πολλαπλάσια και υποπολλαπλάσια του ευρώ.

γ) Μη γρήγορη φυσική φθορά. Αν το χρήμα υφίσταται γρήγορη αλλοίωση ή φθορά, τότε δυσχεραίνει τις συναλλαγές. Γι' αυτό, σήμερα, εκτός από το χάρτινο χρήμα που υφίσταται κάποια φθορά, υπάρχει και το μεταλλικό χρήμα που φθείρεται δυσκολότερα.

11.2.2 Σύγχρονες μορφές χρήματος

Στις σημερινές κοινωνίες κυκλοφορούν τα εξής είδη χρήματος:

α) Μεταλλικό χρήμα. Στην αρχαία Ελλάδα χρησιμοποιούσαν διάφορα είδη μετάλλων, όπως σίδηρο, χαλκό, άργυρο, χρυσό. Σήμερα, τα μεταλλικά νομίσματα σπάνια περιέχουν πολύτιμα μέταλλα. Συνήθως, η αξία του μετάλλου που εμπεριέχουν τα νομίσματα είναι μικρότερη από τα προϊόντα που μπορούν να αγοραστούν. Αν η αξία του μετάλλου που εμπεριέχει το νόμισμα είναι μεγαλύτερη από

Μετοχή των Εταιρείας Μεταλλουργία Λαυρίου, 1909. Τα μεταλλεία Λαυρίου προμήθευαν την αρχαία Αθήνα με άργυρο, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για την κοπή ενός από τα πρώτα αργυρά νομίσματα στον κόσμο: της αθηναϊκής δραχμής.

Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν χρήμα εξέδιδαν **ιδιωτικές τράπεζες**. Τα χαρτονομίσματα των τραπεζών μπορούσαν να εξαργυρωθούν σε χρυσό από την τράπεζα που τα εξέδιδε. Γι' αυτό κάθε εκδοτική τράπεζα είχε την υποχρέωση να κυκλοφορεί τόση αξία χαρτονομισμάτων, όση είναι η αξία τους σε χρυσό (κανόνας χρυσού). Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εγκαταλείφθηκε ο κανόνας χρυσού.

την αξία του ίδιου του νομίσματος, τότε το μεταλλικό νόμισμα δεν χρησιμοποιείται ως μέσον ανταλλαγής αλλά πωλείται ως μέταλλο.

β) Χαρτονόμισμα. Τα χαρτονομίσματα ή τραπεζογραμμάτια εκδίδονται από την εκδοτική (κρατική) τράπεζα. Κατασκευάζονται από ειδικό χαρτί και διαθέτουν ταινίες ασφαλείας, ώστε να αποφεύγεται η κατασκευή πλαστών χαρτονομισμάτων.

γ) Συναλλαγματική. Είναι ένα έγγραφο, το οποίο για να είναι έγκυρο πρέπει **υποχρεωτικά από τον νόμο** να έχει τα εξής **στοιχεία**:

- Τη λέξη «Συναλλαγματική» μέσα στο κείμενο του τίτλου.
- Εντολή πληρωμής ορισμένου χρηματικού ποσού.
- Το όνομα του πληρωτή, το όνομα του λήπτη.
- Τον χρόνο λήξης, τον τόπο πληρωμής.
- Τον τόπο και τον χρόνο έκδοσης.
- Την υπογραφή του εκδότη.

δ) Επιταγή. Είναι έγγραφο, με το οποίο, αυτός που έχει χρήματα στην τράπεζα, δίνει εντολή στην τράπεζα να πληρώσει το ποσό που αναγράφεται στον κομιστή της επιταγής. Η επιταγή είναι **πληρωτέα εν όψει**, δηλαδή με την εμφάνισή της στο γκισέ της τράπεζας. Έτσι, οποιοσδήποτε κατέχει μια επιταγή, μπορεί να εμφανιστεί στην τράπεζα και να την εξαργυρώσει, αρκεί βέβαια αυτός που εξέδωσε την επιταγή να έχει χρήματα στην τράπεζα.

Η επιταγή χρησιμοποιείται ως μέσο πληρωμής, χωρίς να δίνονται άμεσα χρήματα. Και αυτό διευκολύνει τις συναλλαγές, **κυρίως μεταξύ εμπόρων**. Έτσι, αντί να «κουβαλάει» κάποιος μαζί του πολλά χρήματα, με τον κίνδυνο κλοπής, δίνει μια επιταγή.

Η επιταγή πρέπει να έχει τα εξής **υποχρεωτικά στοιχεία**, που αν λείπει κάποιο μπορεί να επέλθει ακυρότητα της επιταγής:

- Τη λέξη «Επιταγή» μέσα στο κείμενο του τίτλου.
- Την εντολή πληρωμής ορισμένου χρηματικού ποσού.
- Το όνομα του πληρωτή. Πληρωτής είναι η τράπεζα.
- Τον τόπο πληρωμής (το κατάστημα της συγκεκριμένης τράπεζας).
- Τον τόπο και τον χρόνο έκδοσης.
- Την υπογραφή του εκδότη.

ε) Πιστωτικές κάρτες. Είναι το λεγόμενο **πλαστικό χρήμα**, που εκδίδουν οι εμπορικές τράπεζες. Επιτρέπει στον αγοραστή να μην πληρώσει στο κατάστημα, κατά την αγορά των προϊόντων, αλλά αργότερα στην τράπεζα. Επίσης, ο αγοραστής μπορεί να πληρώσει με δόσεις, οπότε επιβαρύνεται με τόκους. Βέβαια, αν δεν καταβάλλει τις δόσεις στον καθορισμένο χρόνο, πληρώνει υψηλότερους τόκους. Κάποιοι καταναλωτές παρασύρονται, μερικές φορές, από τις διαφημίσεις και χρησιμοποιούν αλόγιστα τις πιστωτικές κάρτες. Αυτό στο μέλλον τους δημιουργεί σοβαρό πρόβλημα, καθώς δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους.

Χαρτονόμισμα των εκατό δισεκατομμυρίων δραχμών που είχε κυκλοφορήσει στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της Κατοχής (1941–1944). Είναι το μεγαλύτερο σε ονομαστική αξία ελληνικό χαρτονόμισμα. Το χρήμα είχε χάσει εντελώς την αξία του και ήταν «πληθωριστικό».

Η **αξία του χρήματος εξαρτάται από τις τιμές** των αγαθών και υπηρεσιών στην αγορά. Και είναι γνωστό ότι οι τιμές άλλοτε αυξάνονται και άλλοτε μειώνονται. Έτσι, αν οι τιμές αυξάνονται, η αξία του χρήματος μειώνεται, ενώ αν οι τιμές μειώνονται, η αξία του χρήματος αυξάνεται.

Όταν αυξάνονται οι τιμές, λέμε ότι υπάρχει **πληθωρισμός**. **Πληθωρισμός** είναι η τάση για συνεχή αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών. Ο πληθωρισμός έχει σημαντικές επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Πλήττει, κυρίως, αυτούς που έχουν σταθερά εισοδήματα (π.χ. μισθωτούς, συνταξιούχους), γιατί μειώνεται το **πραγματικό τους εισόδημα**, αφού με τα ίδια χρήματα αγοράζουν λιγότερα προϊόντα.

11.3 Οι Τράπεζες

11.3.1 Εμπορικές Τράπεζες, Κεντρική Τράπεζα

Η λέξη «τράπεζα» αρχικά δήλωνε κάθε έπιπλο με οριζόντια επιφάνεια με τέσσερα πόδια (τραπέζι). Αργότερα σήμαινε το **τραπέζι** που έκαναν τις συναλλαγές τους οι αργυραμοιβοί (κυρίως ανταλλαγές νομισμάτων). Από αυτό προήλθε το «**τράπεζα**», ως πιστωτικό ίδρυμα.

Οι **εμπορικές τράπεζες είναι επιχειρήσεις** που δέχονται **καταθέσεις** από φυσικά και νομικά πρόσωπα (επιχειρήσεις, σωματεία κτλ.) με επιτόκιο «Α» και χορηγούν **δάνεια** σε φυσικά πρόσωπα και νομικά πρόσωπα και στο κράτος με επιτόκια «Α+». Δηλαδή, κερδίζουν από τη διαφορά επιτοκίου.

Μετά την **βιομηχανική επανάσταση** και την επικράτηση του καπιταλιστικού συστήματος, άρχισε και η ανάπτυξη των τραπεζών. Από τις αρχές του 20ού αιώνα υπάρχει **διασύνδεση τραπεζικού και χρηματιστηριακού κεφαλαίου**, το οποίο αποκτά μεγάλη οικονομική και πολιτική δύναμη.

Αρχικά, οι εμπορικές τράπεζες εξέδιδαν τα χαρτονομίσματα, τα ονομαζόμενα τραπεζογραμμάτια. Από τις αρχές του 20ού αιώνα το δικαίωμα έκδοσης τραπεζογραμμάτων το έχει μόνο η κεντρική τράπεζα, η οποία είναι κρατική ή τελεί υπό τον έλεγχο του κράτους. Η **κεντρική τράπεζα αποτελεί την τράπεζα του κράτους** (καταθέσεις και δάνεια του κράτους). Ασκεί σημαντικό ρόλο στην νομισματική και πιστωτική πολιτική του κράτους. Μετά την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (Ε.Κ.Τ.) έχει μειωθεί ο ρόλος της Κεντρικής Τράπεζας των κρατών-μελών. Όμως, ο **ρόλος της κεντρικής τράπεζας** συνεχίζει να είναι σημαντικός:

- Ελέγχεται από το κράτος.
- Εποπτεύει τα πιστωτικά ιδρύματα καθώς και ορισμένες κατηγορίες επιχειρήσεων του χρηματοπιστωτικού τομέα της οικονομίας.
- Συλλέγει στατιστικά στοιχεία από νομισματικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (δηλαδή, τις τράπεζες και τα αμοιβαία κεφάλαια διαχείρισης διαθεσίμων).
- Είναι αρμόδια για την παρακολούθηση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας.
- Διαχειρίζεται για λογαριασμό της Ε.Κ.Τ. μέρος των σε συνάλλαγμα και χρυσό διαθεσίμων της τελευταίας, σύμφωνα με τις οδηγίες της Ε.Κ.Τ.

Το **τραπεζικό σύστημα** αποτελείται από την **κεντρική τράπεζα** και το **σύνολο των εμπορικών τραπεζών**.

Επίσκεψη στην Ε.Κ.Τ.:

Ανεξαρτησία-διαφάνεια-λογοδοσία της Ε.Κ.Τ.:

Ανεξαρτησία. Η ανεξαρτησία συντελεί στη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την εκτενή θεωρητική ανάλυση και τα εμπειρικά στοιχεία σχετικά με την ανεξαρτησία των κεντρικών τραπεζών.

Διαφάνεια. Σημαίνει ότι η Ε.Κ.Τ. παρέχει, εγκαίρως, στο ευρύ κοινό και στις αγορές όλες τις πληροφορίες που αφορούν τη στρατηγική, τις αξιολογήσεις και τις αποφάσεις πολιτικής της, καθώς και τις διαδικασίες της, με τρόπο ειλικρινή και σαφή.

Λογοδοσία. Θεμελιακή αρχή των δημοκρατικών κοινωνιών είναι ότι κάθε ανεξάρτητο ίδρυμα που επιτελεί δημόσια λειτουργία οφείλει να λογοδοτεί στους πολίτες και τους εκλεγμένους αντιπροσώπους τους για την άσκηση των πολιτικών του. Συνεπώς, η λογοδοσία συνιστά σημαντικό συμπλήρωμα της ανεξαρτησίας των κεντρικών τραπεζών.

Εμείς στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα έχουμε δεσμευθεί να εκτελούμε αποτελεσματικά όλα τα καθήκοντα κεντρικής τράπεζας που μας έχουν ανατεθεί, τα οποία ασκούμε επιδιώκοντας το ύψιστο επίπεδο ακεραιότητας, ικανοτήτων, αποδοτικότητας και διαφάνειας (Ε.Κ.Τ.). Με χαρά θα συνεχίσουμε να σας παρουσιάζουμε τις εργασίες της τράπεζας από τις νέες μας εγκαταστάσεις, στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο επισκεπτών όπου θα παρέχονται εργαλεία και θα λαμβάνουν χώρα δραστηριότητες εκπαιδευτικού χαρακτήρα. Από το δεύτερο εξάμηνο του 2014 θα έχετε τη δυνατότητα να κάνετε την κράτησή σας ηλεκτρονικά (από την Ε.Κ.Τ.).

(<https://www.ecb.europa.eu>)

11.3.2 Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Από την 1η Ιανουαρίου 1999 η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (Ε.Κ.Τ.) είναι υπεύθυνη για την άσκηση της **νομισματικής πολιτικής στη ζώνη του ευρώ**. Η ζώνη του ευρώ περιλαμβάνει τις χώρες που έχουν υιοθετήσει το ευρώ. Σήμερα είναι δεκαοκτώ χώρες της Ε.Ε. και συνεχώς αυξάνονται. Η δημιουργία του κοινού νομίσματος και η ίδρυση της Ε.Κ.Τ., αποτέλεσε βασικό στάδιο στη μακρόχρονη πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Για να ενταχθεί μια χώρα στη ζώνη του ευρώ πρέπει να πληροί ορισμένα **κριτήρια σύγκλισης**, ώστε να υπάρχουν οι προϋποθέσεις για την επιτυχημένη συμμετοχή στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Η **Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα** μαζί με τις **Εθνικές Κεντρικές Τράπεζες** των χωρών που έχουν υιοθετήσει το ευρώ αποτελούν το **ευρωσύστημα**. Η Ε.Κ.Τ. είναι η **κεντρική τράπεζα για το ενιαίο νόμισμα της Ευρώπης**, το ευρώ. Είναι **ανεξάρτητη** από τα άλλα όργανα της Ε.Ε. και από τα κράτη - μέλη. Η ανεξαρτησία της Ε.Κ.Τ. καθορίζεται στο θεσμικό πλαίσιο για την ενιαία νομισματική πολιτική (στη συνθήκη για την Ε.Ε. και στο καταστατικό της τράπεζας). Το **βασικό καθήκον της Ε.Κ.Τ. είναι η διαφύλαξη της αξίας του ευρώ**, δηλαδή να διατηρεί την αγοραστική δύναμη του ευρώ και, συνεπώς, τη σταθερότητα των τιμών στη ζώνη του ευρώ. Τον ίδιο στόχο έχει και το ευρωσύστημα.

Η λειτουργία του ευρωσυστήματος διέπεται από τις εξής οργανωτικές αρχές:

α) Συμμετοχή και συνεργασία. Όλα τα μέλη με πνεύμα συνεργασίας και συλλογικότητας συμβάλλουν στην επίτευξη των σκοπών του ευρωσυστήματος.

β) Διαφάνεια και λογοδοσία. Όλα τα μέλη ενεργούν με διαφάνεια και είναι πλήρως υπεύθυνα και υπόλογα για τη λειτουργία του ευρωσυστήματος.

γ) Συνοχή και ενότητα. Με σεβασμό προς το νομικό καθεστώς των μελών του, το Ευρωσύστημα, διακρίνεται από συνοχή και ενότητα, εκφράζεται με ενιαία φωνή και βρίσκεται κοντά στους πολίτες της Ευρώπης.

δ) Αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα κατά τη λήψη αποφάσεων. Όλες οι διαδικασίες διαβούλευσης και λήψης αποφάσεων πρέπει να στοχεύουν στην αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα. Η λήψη αποφάσεων εστιάζεται στην ανάλυση και στην ανάπτυξη επιχειρημάτων, καθώς και στην έκφραση όλων των διαφορετικών απόψεων.

Το **Διοικητικό Συμβούλιο** (Δ.Σ.) είναι το βασικό όργανο λήψης αποφάσεων της Ε.Κ.Τ. και απαρτίζεται από:

- τα έξι μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής,
- τους διοικητές των εθνικών κεντρικών τραπεζών των χωρών της ζώνης του ευρώ (ευρωζώνη).

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Αρμοδιότητες:

- Να καθορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές και να λαμβάνει τις αναγκαίες αποφάσεις για την εκπλήρωση των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί στο Ευρωσύστημα.
- Να χαράσσει τη νομισματική πολιτική για τη ζώνη του ευρώ (τα βασικά επιτόκια, την προσφορά διαθεσίμων στο Ευρωσύστημα κτλ.).

Η αποστολή του Ευρωσυστήματος

Το Ευρωσύστημα, το οποίο αποτελείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και τις εθνικές κεντρικές τράπεζες των κρατών-μελών που έχουν υιοθετήσει το ευρώ, είναι η νομισματική αρχή της ζώνης του ευρώ. Πρωταρχικός μας στόχος στο Ευρωσύστημα είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών για το κοινό καλό. Ενεργώντας επίσης ως κύρια χρηματοπιστωτική αρχή, στοχεύουμε στη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και την προώθηση της χρηματοπιστωτικής ενοποίησης στην Ευρώπη.

Κατά την επιδίωξη των σκοπών μας αποδίδουμε υψηλή σημασία στην αξιοπιστία, την εμπιστοσύνη, τη διαφάνεια και τη λογοδοσία. Στοχεύουμε στην αποτελεσματική επικοινωνία με τους πολίτες της Ευρώπης και τα μέσα ενημέρωσης. Στις σχέσεις μας με τις ευρωπαϊκές και τις εθνικές αρχές έχουμε αναλάβει τη δέσμευση να ενεργούμε απολύτως σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη την αρχή της ανεξαρτησίας.

(<https://www.ecb.europa.eu>)

11.4 Αποταμίευση – Καταθέσεις – Δανεισμός

Τα φυσικά πρόσωπα (οι άνθρωποι) και τα νομικά πρόσωπα (επιχειρήσεις, σωματεία, οργανισμοί κτλ.) έχουν έσοδα από διάφορες πηγές, όπως από εργασία, ενοίκια, καταθέσεις, πωλήσεις προϊόντων κτλ.

Τόσο οι ιδιώτες όσο και οι επιχειρήσεις, συνήθως, δεν ξοδεύουν όλα τα έσοδά τους. Ένα μέρος των εσόδων το **αποταμιεύουν** για να καλύψουν μελλοντικές τους ανάγκες. Αυτή τη λογική ακολουθεί κάθε σώφρων άνθρωπος.

Ειδικότερα, οι άνθρωποι έχουν τουλάχιστον δύο βασικές επιλογές για να καλύψουν τις ανάγκες τους: είτε να καταναλώνουν ολόκληρο το μηνιαίο ή ετήσιο εισόδημά τους, για να καλύψουν **τωρινές ανάγκες**, είτε να καταναλώνουν μέρος του εισοδήματός τους και το υπόλοιπο να το αποταμιεύουν για να το χρησιμοποιήσουν για **μελλοντικές ανάγκες** (αγορά κατοικίας, σπουδές παιδιών, δαπάνες υγείας κτλ.).

Χρειάζεται λοιπόν μεγάλη **προσοχή στον δανεισμό**. Ο δανεισμός είναι απαραίτητος, για μεν τις επιχειρήσεις για να κάνουν π.χ. τις αναγκαίες επενδύσεις. Για δε τα νοικοκυριά για να κάνουν μια αγορά (π.χ. ενός ακινήτου) ή για να αντιμετωπίσουν έκτακτες ανάγκες. Δεν χρειάζεται δανεισμός για τρέχουσες καταναλωτικές δαπάνες (αγορά αυτοκινήτου, διακοπές κτλ.). Βέβαια, καθένας επιλέγει αυτό που κρίνει πιο ορθό. Αλλά ό,τι και αν επιλέξει, έχει την ευθύνη της επιλογής του.

Τόσο τα νοικοκυριά όσο και οι επιχειρήσεις ένα μέρος των εσόδων τους το αποταμιεύουν για να καλύψουν μελλοντικές τους ανάγκες. Η **αποταμίευση** σε παλιότερες εποχές γινόταν στο σεντούκι. Σήμερα, συνήθως, γίνεται στις τράπεζες, αφενός για να παίρνουμε τόκο και αφετέρου για λόγους ασφάλειας (απώλεια, φθορά, κλοπή κτλ.). Από τη μεριά τους οι εμπορικές τράπεζες δέχονται καταθέσεις που **διακρίνονται** ως εξής:

α) Καταθέσεις ταμειυτηρίου. Ο καταθέτης μπορεί να κάνει καταθέσεις ή αναλήψεις χρημάτων, όποτε θέλει αυτός. Γι' αυτό και είναι η συνηθέστερη μορφή κατάθεσης.

β) Καταθέσεις προθεσμίας. Ο καταθέτης καταθέτει τα χρήματά του για ορισμένη προθεσμία, (6 μήνες, 1 χρόνο κτλ.). Μόνο μετά την παρέλευση αυτού του χρονικού διαστήματος μπορεί να κάνει ανάληψη. Αν κάνει νωρίτερα ανάληψη, χάνει ένα μέρος του τόκου που θα έπαιρνε. Οι καταθέσεις προθεσμίας έχουν, συνήθως, μεγαλύτερο επιτόκιο από τις καταθέσεις ταμειυτηρίου.

γ) Καταθέσεις όψεως. Ο καταθέτης, συνήθως, κάνει καταθέσεις και αναλήψεις με επιταγές. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω (κεφ. 11.2.2) οι επιταγές διευκολύνουν τις συναλλαγές, όταν οι συναλλασσόμενοι χρειάζονται μεγάλα χρηματικά ποσά.

Για τις καταθέσεις που δέχονται οι εμπορικές τράπεζες πληρώνουν στους καταθέτες τόκο. Ο τόκος είναι ανάλογος με το επιτόκιο που επικρατεί στην αγορά, ανάλογος με τη συμφωνία που έχει γίνει

Μαρίνους βαν Ρεϊμέρσβελε,
Ο αργυραμοιβός και η γυναίκα του,
1540.

Καμία εμπορική τράπεζα δεν κρατάει στα συρτάρια της όλες τις καταθέσεις, ούτε βέβαια διαθέτει όλες τις καταθέσεις σε δάνεια. Η εμπειρία των τραπεζών δείχνει ότι αν έχει καταθέσεις εκατό (100) ευρώ μπορεί να διαθέτει, χωρίς κίνδυνο, σε δάνεια περίπου τα εβδομήντα πέντε (75), και να κρατήσει τα είκοσι πέντε (25) ευρώ ως απόθεμα, ως διαθέσιμα στο ταμείο της.

Ακούγεται, συχνά, το ερώτημα του τι μπορεί να συμβεί αν όλοι οι καταθέτες μιας τράπεζας αποφασίσουν να κάνουν ταυτόχρονη ανάληψη των καταθέσεών τους. Αυτό που θα συμβεί είναι η κατάρρευση της τράπεζας, καθώς είναι αδύνατο να έχει ρευστό χρήμα προκειμένου να ικανοποιήσει όλες τις απαιτήσεις των καταθετών της.

Όταν υπάρχει η φημολογία χρεωκοπίας μιας τράπεζας, μεγάλης οικονομικής κρίσης ή πολέμου, οι καταθέτες σπεύδουν μαζικά να πάρουν τα χρήματά τους και αυτό επιτείνει το πρόβλημα. Στην πραγματικότητα, επιταχύνει την κρίση ή την χρεωκοπία.

Γι' αυτό σε τέτοιες κρίσιμες καταστάσεις χρειάζεται ψυχραιμία από τους πολίτες, υπευθυνότητα από την πολιτεία και προσοχή στην ανεύθυνη φημολογία.

μεταξύ καταθέτη και τράπεζας. Οι τράπεζες, συνήθως, όσο μεγαλύτερη είναι η κατάθεση, τόσο μεγαλύτερο επιτόκιο προσφέρουν. Και βέβαια υπάρχουν **διαφορές στα επιτόκια** που δίνουν οι διάφορες τράπεζες.

Τόκος είναι το ποσό που αποφέρουν ως κέρδος τα χρήματα που είναι κατατεθειμένα στην τράπεζα για ορισμένη χρονική περίοδο, συνήθως ένα έτος, ανάλογα με το επιτόκιο.

Επιτόκιο είναι ο τόκος που αποφέρουν τα χρήματα των εκατό ευρώ που είναι κατατεθειμένα στην τράπεζα για ένα έτος.

Παράδειγμα: Ο κ. Οικονόμος καταθέτει στην τράπεζα κεφάλαιο 1000 ευρώ με **επιτόκιο 5%** τον χρόνο. Άρα, ο κ. Οικονόμος μετά από έναν χρόνο δικαιούται: κεφάλαιο 1000 ευρώ + **50 ευρώ τόκο**.

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, οι εμπορικές τράπεζες είναι επιχειρήσεις, που ως κύριο έργο έχουν να δέχονται καταθέσεις και να χορηγούν δάνεια. Με άλλα λόγια, αγοράζουν και πωλούν χρήμα. Όπως κάθε επιχείρηση, έτσι και οι τράπεζες έχουν έξοδα (ενοίκια, μισθοί προσωπικού κτλ.). Επιπλέον, πληρώνουν τόκους στους καταθέτες. Για να είναι κερδοφόρες επιχειρήσεις και να συνεχίζουν να υπάρχουν, δίνουν στους καταθέτες επιτόκιο μικρότερο από το επιτόκιο που δίνουν στους δανειζόμενους. Δηλαδή, κερδίζουν από τη διαφορά μεταξύ του επιτοκίου καταθέσεων και του επιτοκίου δανεισμού.

Οι εμπορικές τράπεζες χορηγούν δάνεια προς τα νοικοκυριά, τις επιχειρήσεις και στο κράτος. Ειδικότερα, τα δάνεια προς τα νοικοκυριά διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες: **στεγαστικά**, τα οποία δίνονται για αγορά οικοπέδου, σπιτιού κτλ. και τα **καταναλωτικά**, που δίνονται για αγορά καταναλωτικών αγαθών (αυτοκίνητο, οικιακή κτλ.). Τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις, ανάλογα με τις ανάγκες τους, διακρίνονται, σε δάνεια για επενδύσεις, για εμπορική κίνηση κτλ. Κάποιες τράπεζες εξειδικεύονται στην παροχή δανείων σε ορισμένους κλάδους παραγωγής (π.χ. μια τράπεζα επενδύσεων χορηγεί δάνεια για επενδύσεις). Τα **δάνεια προς το κράτος**, κυρίως, δίνονται με την **αγορά ομολόγων**. Δηλαδή, το κράτος, για να καλύψει τις ανάγκες του, εκδίδει κρατικά ομόλογα, τα οποία αγοράζουν οι τράπεζες.

Οι εμπορικές τράπεζες είναι επιχειρήσεις. Για να επιτύχουν τον στόχο τους, που είναι η μεγιστοποίηση των κερδών τους, θα πρέπει να χορηγούν, εφόσον έχουν καταθέσεις, όσο το δυνατόν περισσότερα δάνεια. Όμως, αυτό δεν συμβαίνει διότι υφίστανται δύο, κυρίως, **περιορισμοί**:

α) Οι περιορισμοί και ο έλεγχος από την κεντρική τράπεζα. Οι εμπορικές τράπεζες λειτουργούν υπό τον έλεγχο της κεντρικής τράπεζας, η οποία, μεταξύ άλλων, καθορίζει και το ποσοστό των διαθεσίμων χρημάτων που οφείλουν να κατέχουν οι εμπορικές τράπεζες, για να μπορούν να εξυπηρετούν χωρίς πρόβλημα τις αναλήψεις από τους καταθέτες.

β) Ο επιχειρηματικός κίνδυνος. Οι εμπορικές τράπεζες όταν δίνουν δάνεια σε νοικοκυριά και επιχειρήσεις, οφείλουν να ερευνούν την οικονομική κατάσταση των δανειζόμενων, καθώς και τις δυνατότητές τους να επιστρέψουν τα δάνεια. Γι' αυτό άλλωστε ζητούν και εγγυήσεις από τους δανειζόμενους ή τρίτα πρόσωπα που μπορούν να εγγυηθούν γι' αυτούς.

Τράπεζα των Η.Π.Α., 19ος αιώνας.

11.5 Το Χρηματιστήριο – Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς

Όπως αναφέρθηκε (κεφ. 10.5.1) οι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν τη νομική μορφή της Ανώνυμης Εταιρείας (Α.Ε.) και το κεφάλαιό τους διαιρείται σε μετοχές. Οι Α.Ε., εφόσον εκπληρώνουν ορισμένες προϋποθέσεις, μπορούν να εισάγουν τις μετοχές τους στο χρηματιστήριο. Όταν οι επιχειρήσεις αυτές έχουν ανάγκη από κεφάλαια, αντί να πάρουν δάνεια από τις τράπεζες (ακριβότερα, δυσκολότερα), εισάγουν τις μετοχές τους στο χρηματιστήριο και έτσι αντλούν τα απαραίτητα κεφάλαια.

Χρηματιστήριο είναι η «αγορά», (αγορά και πώληση) μετοχών και ομολόγων (δανειακοί τίτλοι δημοσίου και μεγάλων επιχειρήσεων). Το 1876, ιδρύθηκε το **Χρηματιστήριο Αθηνών – Αγορά Αξιών**, το οποίο το 2000 αναδιοργανώθηκε και λειτουργεί η εταιρία «Ελληνικά Χρηματιστήρια Α.Ε.». **Σκοπός του Χρηματιστηρίου**, σύμφωνα με το καταστατικό του, είναι η οργάνωση των χρηματιστηριακών συναλλαγών οι οποίες καταρτίζονται κατά αποκλειστικότητα σε χρηματιστήρια αξιών και παραγώγων.

Εκτός από το **χρηματιστήριο αξιών**, που λειτουργεί ως αγορά μετοχών και ομολόγων, υπάρχει το **χρηματιστήριο εμπορευμάτων**, που λειτουργεί ως αγορά για ορισμένα προϊόντα (αγροτικά προϊόντα, μεταλλεύματα κτλ.) και το **χρηματιστήριο ναύλων**, που λειτουργεί για τις ναυλώσεις πλοίων. Πάντως, όπως και οι τράπεζες, η ορθή λειτουργία του χρηματιστηρίου συμβάλλει στην ανάπτυξη της χώρας (π.χ. όσοι αγοράζουν μετοχές επενδύουν σε επιχειρήσεις). Στη χώρα μας λειτουργούν το Χρηματιστήριο Αθηνών και το Χρηματιστηριακό Κέντρο Θεσσαλονίκης.

Μεγάλα χρηματιστήρια, που επηρεάζουν τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις, αλλά δίνουν και τις «κατευθύνσεις» στα υπόλοιπα, είναι τα **χρηματιστήρια** της Νέας Υόρκης, της Φρανκφούρτης, του Τόκιο, του Λονδίνου κτλ.

Το χρηματιστήριο αποτελεί τη βασική αγορά για συναλλαγές, κυρίως, μετοχών και παραγώγων στην Ελλάδα για **ιδιώτες και θεσμικούς επενδυτές**. Έχει προσελκύσει σημαντικό αριθμό κεφαλαίων από το εξωτερικό. Σχεδόν το 50% της συνολικής κεφαλαιοποίησης της ελληνικής αγοράς βρίσκεται στα χέρια των διεθνών θεσμικών επενδυτών, οι οποίοι κατά μέσο όρο πραγματοποιούν περίπου το 50% της συναλλακτικής δραστηριότητας.

Όποιος θέλει να αγοράσει ή να πωλήσει μετοχές ή ομόλογα δεν μπορεί να πάει στο χρηματιστήριο μόνος του. Θα πρέπει να μεσολαβήσουν οι **χρηματιστηριακές εταιρείες**. Μόνο αυτές μπορούν να εκτελέσουν εντολές (αγορά, πώληση) των πελατών τους.

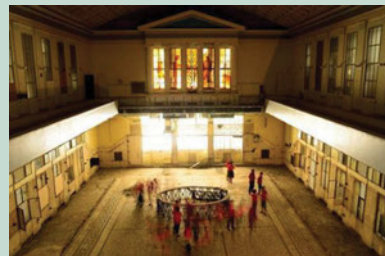
Γενικά, όσοι αγοράζουν και πωλούν μετοχές και ομόλογα στο χρηματιστήριο διακρίνονται σε **δύο κατηγορίες**:

Πρώτον, **επενδυτές**. Αγοράζουν μετοχές, διότι προσδοκούν με-

Από το 1870, στη διασταύρωση των οδών Ερμού και Αιόλου, πάνω από το ιστορικό καφενείο «Η Ωραία Ελλάδα», βρισκόταν η «**Λέσχη των Εμπόρων Αθηνών**», που χρησίμευε ως τόπος συναντήσεως των επαγγελματιών, αλλά συχνά και ως πρακτορείο ειδήσεων. Στον χώρο αυτό κάθε απόγευμα γινόταν διαπραγματεύσεις επί των ομολογιών των εθνικών δανείων που εκδίδονταν τότε. Σταδιακά και με τη διάδοση των μετοχικών τίτλων, δημιουργήθηκε η διάθεση για σημαντικότερες συναλλαγές. Με την πάροδο του χρόνου, η λέσχη μετατράπηκε σε «**Μετοχοπρατήριο**». Έτσι άρχισε να λειτουργεί ένα «ανεπίσημο» Χρηματιστήριο στην Αθήνα.

Το χρηματιστήριο στην οδό Σοφοκλέους, Αθήνα.

Η αίθουσα του χρηματιστηρίου στην οδό Σοφοκλέους, Αθήνα.

γαλύτερο κέρδος (μέρισμα) π.χ. από τον τόκο που θα έπαιρναν από την τράπεζα για το ίδιο ποσό. Βέβαια, όποιος έχει μετοχές μιας εταιρείας, είναι μέτοχος (ιδιοκτήτης) της εταιρείας, κατά το ποσοστό των μετοχών του. Γι' αυτό υπάρχουν και επενδυτές που αγοράζουν μεγάλο αριθμό μετοχών για να μπορούν να έχουν λόγο στην πορεία της εταιρείας.

Δεύτερον, **κερδοσκοποί**. Αγοράζουν μετοχές σε χαμηλή τιμή και προσδοκούν να την πωλήσουν σε υψηλή τιμή και εάν είναι δυνατόν σε σύντομο χρονικό διάστημα. Υπόψη ότι υπάρχουν και διεθνείς εταιρείες (funds) με τεράστια κεφάλαια, που μπορούν να κερδοσκοπούν και να επηρεάζουν την πορεία των χρηματιστηρίων.

Τα Χρηματιστήρια διαδραματίζουν **σημαντικό ρόλο στην οικονομία**, όπως:

- Οι επιχειρήσεις μπορούν να βρουν τα κεφάλαια που έχουν ανάγκη με καλύτερους όρους από αυτούς που δανείζουν οι τράπεζες.
- Οι επενδυτές μπορούν να επενδύσουν σε μετοχές και ομόλογα με την προσδοκία του κέρδους, δηλαδή μιας αποδοτικής επένδυσης.
- Οι συναλλαγές διευκολύνονται, γιατί είναι χώρος συνάντησης, ζήτησης και προσφοράς μετοχών, ομολόγων κτλ.

Το χρηματιστήριο άρχισε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο. Ταυτόχρονα, η οικονομική ανάπτυξη της χώρας και η ένταξή της στην Νομισματική και Οικονομική Ενοποίηση (Ο.Ν.Ε.) συντέλεσαν στην ανάπτυξη του χρηματιστηρίου. Επισημαίνεται ότι την εποχή εκείνη οι Έλληνες έπαιζαν στο χρηματιστήριο με φρενήρη ρυθμό. Το αποτέλεσμα ήταν με το χρηματιστηριακό κραχ του 1999 πολλοί Έλληνες να χάσουν μεγάλες περιουσίες.

* * *

Η **Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς** είναι αρμόδια για την εποπτεία της εφαρμογής της νομοθεσίας για την κεφαλαιαγορά. **Στόχος της** είναι η διασφάλιση της λειτουργίας της αγοράς, ο περιορισμός του συστημικού κινδύνου, και η προστασία του επενδυτικού κοινού με την προώθηση της διαφάνειας.

Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου με ίδιους πόρους, λειτουργεί αποκλειστικά χάριν του **δημοσίου συμφέροντος** και **απολαύει λειτουργικής ανεξαρτησίας και διοικητικής αυτοτέλειας**. Η λειτουργία της δεν βαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό, οι δε πόροι της προέρχονται από τέλη και εισφορές που βαρύνουν τους εποπτευόμενους φορείς. Ο προϋπολογισμός της Επιτροπής συντάσσεται από το Διοικητικό Συμβούλιο και εγκρίνεται από τον υπουργό οικονομίας και οικονομικών.

Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν οι συνεδριάσεις του χρηματιστηρίου (οδός Σοφοκλέους, στην Αθήνα) ήταν άμεσες. Οι χρηματιστές συγκεντρώνονταν στην αίθουσα, γύρω από ένα κυκλικό κιγκλίδωμα και φώναζαν τις προσφορές τους στον αρμόδιο υπάλληλο. Σήμερα, οι συναλλαγές γίνονται μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Το νέο χρηματιστήριο Αθηνών, στη Λ. Καβάλας.

Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς διερευνά ενυπόγραφες καταγγελίες επενδυτών, οι οποίες ενδέχεται να αφορούν παραβάσεις νομοθεσίας για την κεφαλαιαγορά και επιβάλλει κυρώσεις στις περιπτώσεις που διαπιστώνονται παραβάσεις.

«Την αναστολή διαπραγμάτευσης των μετοχών των εταιρειών... αποφάσισε το Χρηματιστήριο Αθηνών, μετά από σχετικό αίτημα της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς.» (Από τον ημερήσιο Τύπο)

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Αγορά είναι ο τόπος που αγοράζουν και πουλάνε προϊόντα.
- _____ Η πόλη παράγει πολιτισμό.
- _____ Οι εμπορικές τράπεζες δανείζουν χρήμα.
- _____ Η κεντρική τράπεζα είναι η τράπεζα του κέντρου.
- _____ Η συναλλαγματική είναι πληρωτέα εν όψει.

1β. Η κεντρική τράπεζα (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Δέχεται καταθέσεις προθεσμίας.
- β. Δέχεται τις αποταμιεύσεις.
- γ. Παρέχει δάνεια.
- δ. Συμμετέχει στο ευρωσύστημα.
- ε. Είναι τράπεζα του κέντρου.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. χρήμα
- 2. χαρτονόμισμα
- 3. συναλλαγματική
- 4. επιταγή
- 5. πιστωτική κάρτα

Β΄ στήλη

- _____ είναι πλαστικό χρήμα
- _____ εκδίδεται από την εκδοτική τράπεζα
- _____ έχει χρόνο λήξεως
- _____ είναι πληρωτέα εν όψει
- _____ είναι μέσο πληρωμής

2α. Εξηγήστε την έννοια του χρήματος και αναφέρατε διάφορα πράγματα που χρησιμοποιούνταν ως χρήμα.

2β. Ποιος είναι ο ρόλος της κεντρικής τράπεζας;

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Ποιες λειτουργίες επιτελεί το χρήμα;

2β. Αναπτύξτε τρεις μορφές σύγχρονου χρήματος.

2α. Ποια η διαφορά συναλλαγματικής και επιταγής;

2β. Ποιες συνέπειες είχε η χρησιμοποίηση του μεταλλικού νομίσματος στην οικονομική ζωή των ανθρώπων;

Επιπλέον:

- Ποιες είναι οι κυριότερες ιδιότητες του χρήματος;
- Ποιες οι διαφορές κεντρικής τράπεζας και εμπορικών τραπεζών;
- Ποιες είναι οι βασικές αρχές που διέπουν τη λειτουργία του ευρωσυστήματος;
- Να γίνει συζήτηση για τον δανεισμό και τον υπερδανεισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ - ώρες: 6

- 12.1 Η μετανάστευση
 - 12.1.1 Κατηγορίες και αίτια της μετανάστευσης
 - 12.1.2 Κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες
- 12.2 Οι πρόσφυγες και η συμφωνία Σένγκεν
- 12.3 Έλληνες και αλλοδαποί
 - 12.3.1 Η Ελληνική Ιθαγένεια
 - 12.3.2 Απόκτηση και απώλεια Ελληνικής Ιθαγένειας
- 12.4 Δημοκρατικές αρχές για την κοινωνική συμβίωση
 - 12.4.1 Αλληλεγγύη και δικαιοσύνη
 - 12.4.2 Σεβασμός του «Άλλου» και ανεκτικότητα
 - 12.4.3 Πνεύμα διαλόγου και συνεργασίας
 - 12.4.4 Ειρηνική επίλυση διαφορών (προσώπων, ομάδων, κρατών)
- 12.5 Ο ελληνισμός της διασποράς
- 12.6 Έλληνες ευεργέτες και μεγάλες προσωπικότητες του Ελληνισμού

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν τα αίτια των μεταναστεύσεων και να διερευνούν τις συνέπειες που προκύπτουν για το άτομο, τη χώρα προέλευσης και τη χώρα προορισμού.
- Να διακρίνουν τις έννοιες του μετανάστη και του πρόσφυγα.
- Να διακρίνουν τις έννοιες του ημεδαπού και αλλοδαπού και να γνωρίζουν τις προϋποθέσεις κτήσης και απώλειας της Ελληνικής Ιθαγένειας.
- Να αποκτήσουν αυτογνωσία διερευνώντας τις στάσεις και τη συμπεριφορά τους απέναντι στους διαφορετικούς και να αναπτύξουν συναισθήματα αλληλεγγύης.
- Να διερευνούν τη μετανάστευση των Ελλήνων διαχρονικά.
- Να ερμηνεύουν την ύπαρξη του Ελληνισμού της διασποράς στις πέντε ηπείρους.
- Να ερμηνεύουν την έννοια της ευεργεσίας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Βασική ορολογία

- μετανάστευση	- ιθαγένεια	- χώρα προέλευσης
- μετανάστης	- εθνικότητα	- χώρα υποδοχής
- εσωτερική μετανάστευση	- υπηκοότητα	- χορηγεία
- εξωτερική μετανάστευση	- κράτος δικαίου	- ηπειρωτική μετανάστευση
- χώρα προέλευσης	- διασπορά	- υπερπόντια μετανάστευση
- χώρα υποδοχής	- παροικίες	- άδεια παραμονής
- πρόσφυγας	- ευεργεσία	
- ντάμπινγκ	- πολιτικό άσυλο	

12.1 Η μετανάστευση

12.1.1 Κατηγορίες και αίτια της μετανάστευσης

Η **μετανάστευση**, η μετακίνηση ανθρώπων είτε μεμονωμένα είτε κατά ομάδες είναι πανάρχαιο φαινόμενο. Δεν υπάρχει ιστορική περίοδος που να μην υπάρχει το φαινόμενο της μετανάστευσης για διάφορους λόγους. Οι άνθρωποι μετακινούνταν και μετακινούνται για λόγους οικονομικούς (εργασία, εμπόριο), για λόγους εκπαιδευτικούς (σπουδές), για λόγους κοινωνικούς (περισσότερες ευκαιρίες για καλύτερη ζωή). Το μοντέλο ενός κόσμου όπου κανένας δεν μετακινείται από τον τόπο που γεννήθηκε ανήκει στην σφαίρα της φαντασίας. Κατά συνέπεια, **δεν μπορεί να υπάρξει ένας κόσμος χωρίς μετανάστευση**.

Το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν είναι ενιαίο. Υπάρχουν είδη μετανάστευσης. Πιο αναλυτικά:

α) Εξωτερική μετανάστευση είναι η μετακίνηση ατόμων ή ομάδων σε άλλη χώρα. Παράδειγμα, κάποιος από την Αλβανία να μεταναστεύσει στην Ελλάδα ή κάποιος από την Ελλάδα να μεταναστεύσει σε άλλη χώρα. Η χώρα από την οποία μεταναστεύει κάποιος λέγεται **χώρα προέλευσης**. Η χώρα προς την οποία μεταναστεύει λέγεται **χώρα υποδοχής**. Αν η εξωτερική μετανάστευση γίνεται προς χώρες της ίδιας ηπείρου (π.χ. από την Ελλάδα προς τη Γερμανία) ονομάζεται **ηπειρωτική**. Αν η εξωτερική μετανάστευση γίνεται προς χώρες άλλης ηπείρου (π.χ. από την Ελλάδα προς τις Η.Π.Α.) ονομάζεται **υπερπόντια**.

β) Εσωτερική μετανάστευση είναι η μετανάστευση από μια περιοχή της χώρας σε άλλη. Η Αθήνα είναι προϊόν εσωτερικής μετανάστευσης κυρίως τη δεκαετία του 1960 και τη δεκαετία του 1970. Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι άφησαν τα χωριά τους και ήρθαν στην πρωτεύουσα για μια καλύτερη ζωή.

Υπάρχουν και άλλες κατηγορίες μετανάστευσης όπως η **εκούσια** (το άτομο μεταναστεύει με τη θέλησή του), η **ακούσια** (χωρίς τη θέλησή του, σε αυτήν την κατηγορία υπάγονται οι πρόσφυγες), η **οικολογική** (οφείλεται σε περιβαλλοντικούς λόγους, όπως η ξηρασία ή η έλλειψη νερού) κτλ.

2.1.2 Κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες

Η μετανάστευση από μια χώρα σε άλλη συντελείται «αρμονικά», εφόσον «επιλύει» προβλήματα στο εσωτερικό των χωρών αυτών. Η υψηλή ανεργία σε μια χώρα οδηγεί πολλούς ανέργους να σκεφθούν ως λύση τη μετανάστευση. Επίσης, τα χαμηλά ημερομίσθια σε μια χώρα μπορεί να οδηγήσουν τμήμα του εργατικού δυναμικού στη μετανάστευση με σκοπό την καλύτερη αμοιβή. Αν μια άλλη χώρα

Ναός της Ήρας στην Ποσειδωνία της Κάτω Ιταλίας (περιοχή της Καμπανίας). Η αποικία ιδρύθηκε τον 7ο αιώνα π.Χ. Ο ναός κτίστηκε τον 6ο αιώνα π.Χ. Οι αρχαίοι αποικισμοί ήταν μεταναστεύσεις των κατοίκων του ελληνικού χώρου, οι οποίες οφείλονταν:

- στην αύξηση του πληθυσμού, τον οποίο δεν μπορούσαν να ζήσουν οι φυσικοί πόροι της πατρίδας του,
- στην ανάπτυξη του εμπορίου,
- στις πολιτικές διώξεις.

Πόσο μοιάζουν οι αιτίες των αρχαίων μεταναστεύσεων με τις αιτίες των σύγχρονων μεταναστεύσεων;

Το πλοίο *Μεϋφλάουερ* που μεταφέρει αποίκους στον Νέο Κόσμο το 1620. Πίνακας του Γουλιέλμου Χάλσαλ, 1882, Pilgrim Hall Museum, Η.Π.Α.

ζητάει εργατικό δυναμικό, προσφέροντας και καλύτερες αποδοχές, τότε η μετανάστευση πραγματοποιείται με σχετικά ελάχιστα προβλήματα. Για παράδειγμα, η «σχεδιασμένη μετανάστευση» που είχε εφαρμόσει η Δυτική Γερμανία, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, λειτούργησε για πολλούς μετανάστες από χώρες της Νότιας Ευρώπης (Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα, Ιταλία) που μετανάστευσαν για να εργασθούν στα εργοστάσια. Όμως, το γεγονός ότι η Δυτική Γερμανία καλούσε συγκεκριμένο αριθμό εργατών για εργασία σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας ελαχιστοποιούσε τις τριβές μεταναστών και ημεδαπού πληθυσμού και περιόριζε το φαινόμενο ο μετανάστης να χρησιμοποιηθεί ως φθηνότερη εργατική δύναμη. Αυτές οι συνθήκες δεν υπάρχουν σήμερα. Η μετανάστευση δεν γίνεται σχεδιασμένα. Μεγάλα μεταναστευτικά κύματα, κυρίως από την Ασία και την Αφρική, προκαλούνται εξαιτίας της καταστροφής του περιβάλλοντος, των πολέμων, της φτώχειας και της αναζήτησης καλύτερης ζωής. Η μαζικότητα και ο μη σχεδιασμένος χαρακτήρας της μετανάστευσης έχει οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες για τους μετανάστες και για τον ημεδαπό πληθυσμό, οι οποίες γίνονται οξύτερες σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας και υψηλής ανεργίας. Πιο αναλυτικά:

α) Αναπτύσσονται απόψεις ότι για την ανεργία ευθύνονται αποκλειστικά οι μετανάστες. Η ανεργία οφείλεται στην οικονομική κρίση, την έλλειψη επενδύσεων, την αποδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού της χώρας (βιοτεχνίες και βιομηχανίες που κλείνουν) και όχι στην παρουσία αλλοδαπών εργαζομένων. Άλλωστε, οι αλλοδαποί εργαζόμενοι εργάζονται, κυρίως, σε θέσεις εργασίας που δεν τις θέλει ο ημεδαπός πληθυσμός (φροντίδα γερόντων, αρρώστων, αποκλειστική νοσηλεία στο νοσοκομείο, βαριές αγροτικές εργασίες, οικοδομή, κτηνοτροφικές εργασίες κτλ.).

β) Η μετανάστευση μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνικό ντάμπινγκ, δηλαδή μετανάστες να δέχονται να εργασθούν με χαμηλότερες αποδοχές από τους ημεδαπούς εργαζομένους και χωρίς ασφαλιστική κάλυψη. Όμως, αυτό σε συνθήκες κρίσης και υψηλής ανεργίας ισχύει και για το ημεδαπό εργατικό δυναμικό του οποίου οι απολαβές μειώνονται.

γ) Τα δικαιώματα των μεταναστών είναι ένα τεράστιο ζήτημα που σχετίζεται με τη δημοκρατική λειτουργία της πολιτείας. Οι μετανάστες πρέπει να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης κτλ. Διαφορετικά, οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της μετανάστευσης θα οξύνονται.

Γ. Σικελιώτης, *Ασία*,
Εθνική Πινακοθήκη.

«Στις συζητήσεις τους, οι μετανάστες που φτάνουν στον Καναδά από τον Τρίτο κόσμο, λένε ότι τα πεζοδρόμια της χώρας είναι στρωμένα με χρυσές πλάκες. Μόλις φτάσουν διαπιστώνουν ότι οι πλάκες των πεζοδρομίων δεν είναι χρυσές και ότι τους έχουν φέρει εδώ για να τις στρώνουν.» (Πήτερ Μακ Λάρεν, Καναδός πανεπιστημιακός)

Η φτώχεια, η έλλειψη νερού και τροφής οι πόλεμοι στην Ασία και την Αφρική και η αναζήτηση καλύτερης ζωής οδηγούν εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους να μεταναστεύσουν στις ανεπτυγμένες χώρες. Ένας από τους λόγους που τους παρακινεί να διασχίσουν, με κάθε μέσο και κάθε κίνδυνο, τεράστιες αποστάσεις είναι οι εικόνες που έχουν για τις ανεπτυγμένες κοινωνίες, από την τηλεόραση. Δυστυχώς, η πραγματικότητα που συναντούν στις ανεπτυγμένες χώρες είναι διαφορετική. Σύντομα διαπιστώνουν ότι οι εικόνες της τηλεόρασης δεν είναι πραγματικές. Τα προϊόντα και τα μέρη που έβλεπαν στην τηλεοπτική οθόνη υπάρχουν, αλλά δεν έχουν πρόσβαση όλοι σε αυτά. Ο πλούτος των ανεπτυγμένων κοινωνιών είναι άνισα κατανομημένος. Οι νεοφερμένοι μετανάστες αισθάνονται ανεπιθύμητοι και αναγκάζονται να κάνουν τις πιο βαριές και τις πιο κακοπληρωμένες εργασίες.

12.2 Οι πρόσφυγες και η συμφωνία Σένγκεν

Ο **πρόσφυγας** συγχέεται, συχνά, με τον μετανάστη. Η **διαφορά** τους βρίσκεται στο ότι:

α) Ο πρόσφυγας εγκαταλείπει τη χώρα του, χωρίς τη θέλησή του, για να αποφύγει δίωξη για πολιτικούς, εθνικούς, θρησκευτικούς κτλ. λόγους. Αντίθετα, ο μετανάστης φεύγει από τη χώρα του με τη θέλησή του.

β) Στον πρόσφυγα μπορεί να χορηγηθεί **πολιτικό άσυλο**, μια μορφή προστασίας που παρέχει η χώρα που τον φιλοξενεί. Αντίθετα, ο μετανάστης μπορεί να λάβει **άδεια παραμονής**.

Ο όρος «πρόσφυγας» χρησιμοποιήθηκε μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο προκειμένου να χαρακτηρίσει τα άτομα που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν ή εκδιώχθηκαν από τα εδάφη τους λόγω πολέμων, αλλαγής συνόρων και συγκρούσεων. Η έννοια του πρόσφυγα σχηματίστηκε πληρέστερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, για να περιλάβει όσους εγκαταλείπουν τη χώρα τους, επειδή διώκονται ή απειλούνται με δίωξη για πολιτικούς, εθνικούς, θρησκευτικούς λόγους κτλ.

Η ελληνική ιστορία έχει γνωρίσει την προσφυγιά. Χιλιάδες Έλληνες έγιναν πρόσφυγες λόγω της μικρασιατικής καταστροφής (1922). Αργότερα, αρκετοί Έλληνες έγιναν πολιτικοί πρόσφυγες, κυρίως στις Λαϊκές Δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης, εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου (1946-1949). Επίσης, χιλιάδες Κύπριοι εγκατέλειψαν τα χωριά και τις πόλεις τους λόγω της τουρκικής εισβολής (1974).

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο αριθμός των προσφύγων έφτανε τα δεκάδες εκατομμύρια στην Ευρώπη και την Ασία. Το ζήτημα των προσφύγων απασχόλησε τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.). Το 1951 ψηφίστηκε η **Συνθήκη της Γενεύης για τους Πρόσφυγες** και δημιουργήθηκε η **Υπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες**. Στη Συνθήκη της Γενεύης, που έχει επικυρωθεί και από την Ελλάδα, δίνεται ο εξής ορισμός του πολιτικού πρόσφυγα: *«Πρόσφυγας είναι κάθε πρόσωπο που, λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας είναι υπήκοος και δεν μπορεί ή, λόγω φόβου, δεν επιθυμεί να απολαμβάνει της προστασίας της χώρας αυτής»*.

Για το αν κάποιος είναι πρόσφυγας καθορίζεται από τα κράτη ή από διεθνείς οργανισμούς, όπως συμβαίνει με τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το άσυλο. Υπάρχουν κράτη που το άσυλο και η διαδικασία απόδοσής του προβλέπεται από το Σύνταγμά τους. Στο ελληνικό Σύνταγμα προβλέπεται η αναγνώριση δικαιώματος ασύλου: *«Απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας»*.

Στην αρχαία Ελλάδα άσυλο (προστασία) μπορούσε να ζητήσει κάποιος σε ναούς. Στο Μεσαίωνα, καταφύγιο για κάποιον διωκόμενο ήταν οι εκκλησίες.

Στις Ικέτιδες του Αισχύλου, οι 50 κόρες του Δαναού ζήτησαν άσυλο στο Άργος. Ο Πελασγός, βασιλιάς του Άργους, επιφυλάχθηκε να απαντήσει λέγοντάς τους ότι θα ρωτήσει τον λαό του. Οι Αργίτες αποφάνθηκαν υπέρ του ασύλου με ανάταση των χεριών. Είναι η **πρώτη αποτύπωση της έννοιας του ασύλου στην ιστορία**.

Έλληνες προσπαθούν να σωθούν στην καταστροφή της Σμύρνης. Η σύγχρονη ελληνική ιστορία είναι δεμένη με την προσφυγιά. Οι πρόσφυγες από την Μικρά Ασία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ελληνική οικονομία και κοινωνία. Αξιοποίησαν ακαλλιέργητες εκτάσεις που τους δόθηκαν από το κράτος, έφεραν καινοτομίες στο εμπόριο και τη βιομηχανία. Οι γυναίκες πρόσφυγες, επειδή αναγκάστηκαν να εργαστούν για να επιβιώσουν, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για να ξεπεραστεί το στερεότυπο της γυναίκας που μένει στο σπίτι και ασχολείται με τα οικιακά.

Στην Ελλάδα υπάρχει Υπηρεσία Ασύλου, η οποία ασχολείται με την εξέταση των αιτημάτων ασύλου. Αποστολή της Υπηρεσίας, είναι η εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας για την παροχή πολιτικού ασύλου και άλλων μορφών διεθνούς προστασίας σε αλλοδαπούς που έχουν εγκαταλείψει τη χώρα τους, λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης, για **λόγους**:

- φυλετικούς
- θρησκευτικούς
- εθνικής καταγωγής
- πολιτικών πεποιθήσεων
- συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα.

Η ανάγκη ελέγχου και ρύθμισης της μετακίνησης των προσφύγων στη Δυτική Ευρώπη οδήγησε στη **Συμφωνία του Σένγκεν**, η οποία υπεγράφη το 1985 στην κωμόπολη Σένγκεν του Λουξεμβούργου ανάμεσα σε πέντε κράτη (Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Λουξεμβούργο και Ολλανδία). Στόχος της ήταν η προοδευτική κατάργηση των ελέγχων στα κοινά σύνορα, η προοδευτική καθιέρωση της ελεύθερης κυκλοφορίας για τους πολίτες των κρατών που υπέγραψαν την συμφωνία, η αστυνομική και δικαστική συνεργασία. Σταδιακά, στη συμφωνία Σένγκεν προσχώρησαν και άλλες χώρες, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα.

Οι κύριοι κανόνες που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο Σένγκεν περιλαμβάνουν:

- άρση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα,
- κοινή σειρά κανόνων που εφαρμόζονται σε άτομα που διασχίζουν τα εξωτερικά σύνορα των κρατών μελών της Ε.Ε.,
- εναρμόνιση των κανόνων σχετικά με τους όρους εισόδου και θεώρησης διαβατηρίου για σύντομες διαμονές,
- ενισχυμένη αστυνομική συνεργασία (συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων διασυνοριακής παρακολούθησης και συνεχούς καταδίωξης),
- ενισχυμένη δικαστική συνεργασία μέσω ενός ταχύτερου συστήματος έκδοσης και καλύτερης μεταβίβασης της εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων,
- θέσπιση και ανάπτυξη του συστήματος πληροφόρησης Σένγκεν, το οποίο καθιστά δυνατό τον έλεγχο των εθνικών συνόρων και την παροχή πληροφοριών σχετικά με πρόσωπα ή αντικείμενα.

Επίσης, η Συνθήκη του Σένγκεν περιλαμβάνει ρυθμίσεις σχετικά με την αίτηση ασύλου σε μια χώρα και τις διαδικασίες απόδοσης του ασύλου.

Τάσος (Αλεβίζος Αναστάσιος),
Κύπρος 1974, Εθνική Πινακοθήκη.

Οι πρόσφυγες της Κύπρου (1974)

Η δικτατορία της Ελλάδας προκάλεσε πραξικόπημα στην Κύπρο, ανατρέποντας τον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Τότε η Τουρκία, με το πρόσχημα ότι ήταν μια από τις εγγυήτριες δυνάμεις της Κυπριακής Δημοκρατίας (σύμφωνα με τις συνθήκες της Ζυρίχης και του Λονδίνου του 1959), αποβίβασε στρατό στο νησί (επιχείρηση Αττίλας) και κατέλαβε το 37% του εδάφους του. Περίπου 200.000 Κύπριοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους εξαιτίας της εισβολής και έγιναν πρόσφυγες. Οι αγνοούμενοι ξεπερνούν τους 2.000.

Κώστας Ηλιάδης, *Ωδή στην Κύπρο*,
1985, Εθνική Πινακοθήκη.

12.3 Έλληνες και αλλοδαποί

12.3.1 Η Ελληνική Ιθαγένεια

Ιθαγένεια ή υπηκοότητα είναι ο νομικός δεσμός που συνδέει ένα πρόσωπο με ορισμένο κράτος και ο οποίος συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις.

Η **ιθαγένεια διαφέρει από την εθνικότητα**. Η ιθαγένεια δηλώνει τον δεσμό του ατόμου με ορισμένο κράτος, ενώ η εθνικότητα δηλώνει τον δεσμό του ατόμου με ορισμένο έθνος. Για παράδειγμα, οι Έλληνες της Αλβανίας είναι πολίτες της Αλβανίας αλλά ανήκουν στο Ελληνικό έθνος, έχουν Ελληνική συνείδηση.

Η ιθαγένεια έχει μεγάλη σημασία για το άτομο και για το κράτος. Έχει σημασία για το κράτος του οποίου φέρει την ιθαγένεια και ως προς αυτό καλείται **πολίτης ή ιθαγενής, ή ημεδαπός**, αλλά και για τα άλλα κράτη, των οποίων δεν έχει την ιθαγένεια, και ως προς αυτά καλείται **αλλοδαπός**. Η αντιμετώπιση ημεδαπών και αλλοδαπών διαφέρει στα επιμέρους κράτη. Στην Ελλάδα, η κύρια διαφορά είναι ότι οι αλλοδαποί δεν έχουν **πολιτικά δικαιώματα** (π.χ. δικαίωμα εκλέγειν), ούτε κάποιες υποχρεώσεις που έχουν οι Έλληνες (π.χ. υποχρέωση στράτευσης).

Έλληνες είναι όσοι έχουν την Ελληνική ιθαγένεια, ενώ **αλλοδαποί** όσοι δεν έχουν την Ελληνική ιθαγένεια. Η απόκτηση της Ελληνικής ιθαγένειας είναι πρόβλημα πρωτίστως για τους αλλοδαπούς-μετανάστες, αλλά και για την Ελλάδα, λόγω του μεγάλου αριθμού αλλοδαπών που θέλουν να την αποκτήσουν.

Η χώρα μας, όπως και σε άλλα θέματα, έτσι και στο θέμα των μεταναστευτικών ρευμάτων, που άρχισαν από τη δεκαετία του 1990, βρέθηκε απροετοίμαστη, γι' αυτό και τα προβλήματα είναι μεγαλύτερα. Γι' αυτό και υπάρχουν ακραίες απόψεις για την επίλυση των σχετικών προβλημάτων. Ίσως είναι ευκαιρία να μάθουμε ότι το προλαμβάνειν είναι προτιμότερο του θεραπεύειν.

Η ιθαγένεια αποκτάται τη στιγμή της γέννησης. Γενικά, κάθε άνθρωπος με τη γέννησή του αποκτά ιθαγένεια με **δύο τρόπους**:

α) Είτε με βάση τη **συγγένεια εξ αίματος** (ius sanguinis, δικαίο του αίματος), δηλαδή τη συγγένεια που έχει με έναν από τους γονείς του, ανεξάρτητα από τον τόπο γέννησής του.

β) Είτε με βάση τον **τόπο γέννησης** (ius soli, δικαίο του τόπου), δηλαδή αποκτά την ιθαγένεια του τόπου γέννησής του.

Ο τρόπος απόκτησης της ιθαγένειας διαφέρει, ανάλογα με το νομικό καθεστώς που ισχύει σε κάθε χώρα. Η Ελλάδα χρησιμοποιεί και τους δύο τρόπους.

12.3.2 Απόκτηση και απώλεια Ελληνικής Ιθαγένειας

Σύμφωνα με τον «Κώδικα της Ελληνικής Ιθαγένειας» η κτήση της Ελληνικής Ιθαγένειας γίνεται με τους εξής τρόπους:

Γ. Σικελιώτης, *Μητρότητα*,
Δήμος Ροδίων, Μουσείο
Νεοελληνικής Τέχνης.

Ο αλλοδαπός χρειάζεται να πληροί τις εξής **προϋποθέσεις πολιτογράφησης**:

- 1) Να είναι ενήλικος κατά τον χρόνο υποβολής της αίτησης πολιτογράφησης.
- 2) Να μην έχει καταδικασθεί τελεσίδικα, κατά την τελευταία δεκαετία σε ποινή στερητική της ελευθερίας τουλάχιστον ενός έτους ή για εγκλήματα προσβολών του πολιτεύματος, προδοσίας της χώρας και άλλα βαριά εγκλήματα.
- 3) Να μην εκκρεμεί σε βάρος του απόφαση απέλασης.
- 4) Να διαμένει στην Ελλάδα νόμιμα για επτά συνεχή έτη.
- 5) Να έχει επαρκή γνώση της ελληνικής γλώσσας, της ελληνικής ιστορίας και γενικά του ελληνικού πολιτισμού.
- 6) Να έχει ενταχθεί ομαλά στην οικονομική και κοινωνική ζωή της Χώρας.
- 7) Να έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει ενεργά και ουσιαστικά στην πολιτική ζωή της Χώρας, σεβόμενος τις θεμελιώδεις αρχές οι οποίες τη διέπουν.

α) Με τη γέννηση. Το τέκνο Έλληνα ή Ελληνίδας αποκτά από τη γέννηση του την Ελληνική Ιθαγένεια. Την Ελληνική Ιθαγένεια αποκτά από τη γέννηση του και όποιος γεννιέται σε ελληνικό έδαφος, εφόσον ένας από τους γονείς του έχει γεννηθεί και κατοικεί μόνιμα στην Ελλάδα και δεν αποκτά με τη γέννηση του αλλοδαπή ιθαγένεια ή είναι άγνωστης ιθαγένειας.

β) Με αναγνώριση. Αλλοδαπός που γεννήθηκε χωρίς γάμο των γονέων του και αναγνωρίστηκε νόμιμα ως τέκνο Έλληνα.

γ) Με υιοθεσία. Αλλοδαπός, που υιοθετήθηκε πριν από την ενηλικίωση του ως τέκνο Έλληνα ή Ελληνίδας, γίνεται Έλληνας από τον χρόνο της υιοθεσίας.

δ) Με κατάταξη στις ένοπλες δυνάμεις. Ειδικότερα:

Ομογενείς αλλοδαποί εισαγόμενοι στις στρατιωτικές σχολές των ενόπλων δυνάμεων ή κατατασσόμενοι στις ένοπλες δυνάμεις ως εθελοντές, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, αποκτούν αυτοδίκαια την Ελληνική Ιθαγένεια από την εισαγωγή τους στις σχολές ή από την κατάταξη τους.

Ομογενείς αλλοδαποί κατατασσόμενοι ως εθελοντές σε καιρό επιστράτευσης ή πολέμου σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία μπορούν να αποκτήσουν την Ελληνική ιθαγένεια με αίτησή τους χωρίς άλλη διατύπωση.

Όσοι από τους αναφερόμενους στην προηγούμενη παράγραφο αποκτούν βαθμό αξιωματικού, μονίμου ή εφέδρου, αποκτούν αυτοδίκαια την Ελληνική Ιθαγένεια.

ε) Με πολιτογράφηση. Πολιτογράφηση είναι η εγγραφή αλλοδαπού στα μητρώα πολιτών του κράτους, δηλαδή η παροχή ιθαγένειας.

στ) Με τιμητική πολιτογράφηση. Με Προεδρικό Διάταγμα, που εκδίδεται ύστερα από αιτιολογημένη πρόταση του Υπουργού Εσωτερικών, μπορεί να πολιτογραφηθεί Έλληνας αλλοδαπός που προσέφερε στην Ελλάδα εξαιρετικές υπηρεσίες ή του οποίου η πολιτογράφηση μπορεί να εξυπηρετήσει εξαιρετικό συμφέρον της χώρας.

Η **απώλεια της Ελληνικής ιθαγένειας** μπορεί να γίνει, κυρίως, με τους εξής τρόπους:

α) Με κτήση αλλοδαπής ιθαγένειας.

β) Με έκπτωση. Για παράδειγμα, μπορεί να κηρυχθεί έκπτωτος της ελληνικής ιθαγένειας, όποιος κατά τη διαμονή του στην αλλοδαπή ενήργησε προς όφελος αλλοδαπού κράτους πράξεις ασυμβίβαστες προς την ιδιότητα του Έλληνα και αντίθετες προς τα συμφέροντα της Ελλάδας.

γ) Με δήλωση αποποίησης. Επιτρέπεται η αποποίηση της ελληνικής ιθαγένειας, εφόσον ο ενδιαφερόμενος είναι ενήλικος, δηλώνει ότι έχει παύσει να υφίσταται πλέον γνήσιος δεσμός του με τη Χώρα και διαμένει στην αλλοδαπή.

Η πολιτογράφηση γίνεται με **απόφαση** του Υπουργού Εσωτερικών, και **δημοσιεύεται** στο ΦΕΚ.

Η Ελληνική Ιθαγένεια αποκτάται με την ορκωμοσία του αλλοδαπού, ο οποίος οφείλει να δώσει τον εξής όρκο: «Ορκίζομαι να φυλάττω πίστη στην Πατρίδα, υπακοή στο Σύνταγμα και τους νόμους του κράτους και να εκπληρώνω ευσυνείδητα τα καθήκοντά μου ως Έλληνας πολίτης».

Το Συμβούλιο Ιθαγένειας γνωμοδοτεί για θέματα ιθαγένειας και αποτελείται από:

α) Τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, ως Πρόεδρο.

β) Έναν Νομικό Σύμβουλο του Κράτους.

γ) Έναν καθηγητή ή αναπληρωτή καθηγητή του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, καθώς και έναν καθηγητή ή αναπληρωτή καθηγητή του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, ημεδαπού πανεπιστημίου.

δ) Τον αρμόδιο Γενικό Διευθυντή του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.

ε) Τον Προϊστάμενο της Διεύθυνσης Αστικής και Δημοτικής Κατάστασης του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Στο Συμβούλιο μετέχει χωρίς ψήφο και ο Προϊστάμενος του αρμόδιου Τμήματος της Διεύθυνσης Αστικής και Δημοτικής Κατάστασης, που εισηγείται τα προς συζήτηση θέματα, τον οποίο αναπληρώνει ο νόμιμος αναπληρωτής του. (Ν. 3284/2004, Άρθρο 28).

Το άτομο που δεν έχει ιθαγένεια, λόγω πολιτικών διώξεων, μετακινήσεων πληθυσμού κτλ.) καλείται **ανιθαγενής**. Όμως, σύμφωνα με την Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ, «κάθε άτομο έχει το δικαίωμα μιας ιθαγένειας».

12.4 Δημοκρατικές αρχές για την κοινωνική συμβίωση

12.4.1 Αλληλεγγύη και δικαιοσύνη

Η αλληλεγγύη και η δικαιοσύνη αποτελούν βάσεις για την ομαλή κοινωνική συμβίωση. Η αλληλεγγύη τονώνει τους κοινωνικούς δεσμούς και αποτελεί ανάχωμα στον ατομικισμό που κατακλύζει τις σύγχρονες κοινωνίες. Όμως, η αλληλεγγύη χωρίς δημοκρατία και δίκαιο καταντάει κενό γράμμα. Διότι εύκολο είναι να κηρύσσεται η ρήση «αγαπάτε αλλήλους», δύσκολο όμως να εφαρμοσθεί χωρίς οργανωμένο πλαίσιο νόμων. Αναμφίβολα, υπάρχουν και ατομικές πράξεις αλληλεγγύης που δικαιώνουν την ανθρώπινη ύπαρξη. Όμως, η αλληλεγγύη αποκτά ουσιαστική και καθολική υπόσταση στο **κράτος δικαίου** και το **δημοκρατικό πολίτευμα** που προϋποθέτει την **ελευθερία** και την **ισότητα**.

Το **κράτος δικαίου** δεν είναι το «δίκαιο κράτος». Είναι το κράτος στο οποίο οι σχέσεις των πολιτών στηρίζονται και ρυθμίζονται από το Σύνταγμα και τους νόμους. Το κράτος δικαίου είναι γέννημα της Γαλλικής Επανάστασης. Πριν από τη συγκρότηση του κράτους δικαίου, οι άνθρωποι ήταν έρμαια των βασιλιάδων και των ευγενών, οι οποίοι νομοθετούσαν και δίκαζαν ανάλογα με τα συμφέροντα και τη βούλησή τους. Το κράτος δικαίου προστατεύει πρωταρχικά τον αδύναμο. Όσο και όπου υποχωρεί το κράτος δικαίου, τόσο θίγονται τα πιο φτωχά και αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Το κράτος δικαίου, στις σύγχρονες κοινωνίες, στο ζήτημα της αλληλεγγύης και της δικαιοσύνης εκπληρώνει τον ρόλο τον οποίο είχε περιγράψει ο Γερμανός φιλόσοφος Χέγκελ. Δηλαδή, είναι ένας μηχανισμός που περιορίζει τον εγωισμό και την ιδιοτέλεια των ανθρώπων κατά τη διεκδίκηση των συμφερόντων τους προς όφελος του κοινού καλού.

12.4.2 Σεβασμός του «Άλλου» και ανεκτικότητα

Στις σύγχρονες κοινωνίες συμβιώνουν άνθρωποι με διαφορετικές αξίες, κουλτούρες, αντιλήψεις και πεποιθήσεις. Συνυπάρχουν σε μεγαλουπόλεις εκατομμυρίων κατοίκων, οι οποίες είναι ανοικτές στην άφιξη καινούριων κατοίκων είτε από άλλες περιοχές της χώρας είτε από άλλες χώρες του πλανήτη. Η ομαλή και αρμονική συμβίωση όλων αυτών των ανθρώπων δεν μπορεί να καταστεί δυνατή, χωρίς τον **σεβασμό στον «Άλλο»** και χωρίς την **ανεκτικότητα στη διαφορετικότητα**. Ο «Άλλος» είναι ο διαφορετικός συνάνθρωπός μας στην κοινωνία, ο οποίος μπορεί να ασπάζεται διαφορετικό θρησκευτικό δόγμα, διαφορετικές αντιλήψεις για τη ζωή, διαφορετική ιδεολογία. Η συνύπαρξη και η συνεργασία είναι προϋπόθεση για τη δική μας πρόοδο και την ανάπτυξη της κοινωνίας ως σύνολο. Οι διαιρετικές λογικές μέσα σε μια κοινωνία έχουν φέρει, στο παρελθόν, ολέθρια αποτελέσματα. Η ναζιστική θηριωδία

Ιωάννης Αβραμίδης, *Τρία κεφάλια*, 1990, Εθνική Πινακοθήκη.

Συνταγματικός Πατριωτισμός

Ο Γερμανός φιλόσοφος Γιούγκεν Χάμπερμας (1919-) διατύπωσε την έννοια του «**συνταγματικού πατριωτισμού**» ως πολιτική πρόταση για την οικοδόμηση μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Η αίσθηση της κοινότητας προϋποθέτει κοινά πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Στις σύγχρονες κοινωνίες, άνθρωποι από διαφορετικές χώρες και ηπείρους, με διαφορετικούς πολιτισμούς (αξίες, θρησκείες) μπορούν να συμβιώσουν αποδεχόμενοι κοινές, συνταγματικά κατοχυρωμένες αξίες. Το Σύνταγμα, οι κανόνες του δικαίου που προσδιορίζουν δικαιώματα και υποχρεώσεις είναι ο συνδετικός κρίκος ανθρώπων με διαφορετικές κουλτούρες, αξίες, αντιλήψεις κτλ. Το Σύνταγμα, στις σύγχρονες κοινωνίες, είναι «πατρίδα» που ενώνει τους ανθρώπους και το οποίο πρέπει να υποστηρίζουν. Η έννοια του συνταγματικού πατριωτισμού μπορεί να αποτελέσει τη βάση συμβίωσης και ανεκτικότητας στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

Ευγένιος Λέεμανς, *Μετανάστες*, 1894, Βασιλικό Μουσείο Καλών Τεχνών των Βρυξελλών.

οδήγησε την ανθρωπότητα στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αρχικά, δεν υπήρξε αντίδραση για τους διωγμούς των Εβραίων από τους ναζιστές. Στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες τα διάφορα **γκέτο**, στα οποία είχαν εκτοπισθεί οι Εβραίοι ήταν είδηση στις εφημερίδες. Δεν αφορούσε όσους δεν ήταν Εβραίοι. Όταν ξέσπασε ο πόλεμος οι Ευρωπαίοι συνειδητοποίησαν ότι οι διωγμοί των Εβραίων ήταν ο προπομπός των δικών τους δεινών.

Ο σεβασμός στον «Άλλο», που είναι διαφορετικός, κατοχυρώνεται έμπρακτα μέσα από την **ισότιμη συμμετοχή του** στα κοινά, την ισότιμη πρόσβασή του στην εκπαίδευση και την υγεία, την δυνατότητά του να ασκήσει κάθε δικαίωμά του, όπως προκύπτει από το Σύνταγμα και τους νόμους.

12.4.3 Πνεύμα διαλόγου και συνεργασίας

Ο διάλογος και η συνεργασία είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ομαλή κοινωνική συμβίωση. Ο διάλογος και η συνεργασία αποτελούν συστατικά στοιχεία της δημοκρατικής πολιτείας. Η ανυπαρξία διαλόγου και συνεργασίας οδηγεί στον ολοκληρωτισμό. Τα μέλη μιας κοινωνίας ανεξαρτήτως θρησκείματος, εθνικότητας κτλ. πρέπει να συνδιαλέγονται και να συνεργάζονται. Διαφορετικά, η δημοκρατία θα χάσει την ουσία της.

12.4.4 Ειρηνική επίλυση διαφορών (προσώπων, ομάδων, κρατών)

Η ειρηνική επίλυση των διαφορών αφορά όλους, πρόσωπα, ομάδες και κράτη. Έτσι, στις προσωπικές μας διαφορές, αντί για σύγκρουση και αυτοδικία είναι προτιμότερος ο διάλογος και η ειρηνική διευθέτηση. Το ίδιο ισχύει και για τις διαφορές μεταξύ ομάδων (οικογενειών, ομάδων συνομηλίκων, εργαζομένων και εργοδοτών κτλ.). Ο διάλογος, ο συμβιβασμός, η διαιτησία ή ακόμη και η προσφυγή στα δικαστήρια οφείλουν να εξοβελίζουν τις όποιες διαθέσεις βίας.

Όσον αφορά τις διαφορές μεταξύ κρατών, ο Κλαούζεβιτς όρισε τον πόλεμο ως «συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα». Στην πραγματικότητα, ο πόλεμος είναι η αποτυχία της πολιτικής. Πόλεμος σημαίνει ότι τα κράτη δεν μπορούν να επιλύσουν τα προβλήματα και τις διαφορές τους, στο πλαίσιο αμοιβαίας συνεννόησης και υποχώρησης. Όμως, ο πόλεμος είναι συνώνυμο της καταστροφής. Ο πόλεμος, ιδιαίτερα με τα σύγχρονα υπερόπλα που έχουν στη διάθεσή τους ορισμένα κράτη, μπορεί να σημάνει το τέλος της ανθρωπότητας.

Ο πόλεμος δημιουργεί πολύ περισσότερα προβλήματα από όσα υποτίθεται ότι λύνει. Γι' αυτό και πρέπει να εξαντλούνται όλες οι προσπάθειες για «**ειρηνική επίλυση των διαφορών**» στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

Γκέτο: Αστική περιοχή όπου ζει απομονωμένη μια μειονότητα. Ο όρος προέρχεται από την εβραϊκή λέξη γκετ που σημαίνει πράξη διαχωρισμού.

Γιάννης Γαίτης *Μαζική μεταφορά ή Γενικές μεταφορές*, 1984, Εθνική Πινακοθήκη.

*Όταν ήρθαν να πάρουν τους τσιγγάνους δεν αντέδρασα.
Δεν ήμουν τσιγγάνος.
Όταν ήρθαν να πάρουν τους κομμουνιστές δεν αντέδρασα.
Δεν ήμουν κομμουνιστής.
Όταν ήρθαν να πάρουν τους Εβραίους δεν αντέδρασα.
Δεν ήμουν Εβραίος.
Όταν ήρθαν να πάρουν εμένα, δεν είχε απομείνει κανείς για να αντιδράσει...
(Πάστορας Martin Niemöller)*

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) ιδρύθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1945).

12.5 Ο ελληνισμός της διασποράς

Σήμερα, Έλληνες ζουν έξω από τα σύνορα της χώρας μας σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη. Πρόκειται για τον «ελληνισμό της διασποράς», ο οποίος για διάφορους και διαφορετικούς λόγους σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και υπό διαφορετικές συνθήκες αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πατρίδα. Όμως, όπου ζουν Έλληνες και έχουν οργανωθεί σε κοινότητες υπάρχουν κάποια **κοινά στοιχεία που τους ενώνουν** και τους βοηθούν να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα, την αντίληψη της κοινής καταγωγής τους και την αγάπη τους προς την πατρίδα. Αυτά είναι:

α) Η τήρηση των δεσμών τους με την Ελλάδα. Οι δεσμοί αυτοί δεν εξαντλούνται σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και τουριστικές επισκέψεις. Υπάρχουν δυναμικά κομμάτια του ελληνισμού της διασποράς που προσπαθούν να επενδύσουν στην Ελλάδα, να δημιουργήσουν επιχειρήσεις, να ανοίξουν θέσεις εργασίας και προοπτικές για την ελληνική οικονομία. Ταυτόχρονα, στις χώρες που ζουν προσπαθούν να επηρεάσουν την πολιτική ζωή και τους πολιτικούς προς όφελος της Ελλάδας. Από μια άποψη είναι ανεπίσημοι «πρεσβευτές» της χώρας μας στο εξωτερικό με, πολλές φορές, μεγαλύτερη επιρροή από τους διπλωμάτες.

β) Η ορθόδοξη Εκκλησία. Συνιστά οργανωμένο κοινωνικό θεσμό, ο οποίος παίζει καθοριστικό ρόλο στη συνοχή του ελληνισμού της διασποράς. Ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του καθενός, η ορθόδοξη εκκλησία διαθέτει την οργάνωση και τα μέσα για να φτιάξει σχολεία, νοσοκομεία και να αποτελέσει σημείο συνάντησης και αναφοράς των Ελλήνων της διασποράς. Γι' αυτό και η επιρροή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Ευρώπη, την Αμερική και την Αυστραλία είναι μεγάλη. Το ίδιο μεγάλη είναι και η συνεισφορά του στην οργάνωση των Ελλήνων εκεί και στη διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας.

Οι κοινότητες των Ελλήνων στο εξωτερικό ονομάζονται **παροικίες**. Η λέξη παροικία σημαίνει το σύνολο και την οργάνωση ομοεθνών που κατοικούν σε ξένη χώρα. Οι Έλληνες δημιούργησαν παροικίες σε πολλά μέρη (Ιταλία, Γαλλία, Γερμανία, Αγγλία, Πολωνία, Κορσική, Αιθιοπία, Η.Π.Α. κτλ.). Οι παροικίες / κοινότητες των Ελλήνων στην **Αυστραλία**, τη **Βόρεια Αμερική** και τη **Γερμανία** είναι προϊόν της μετανάστευσης του 20ού αιώνα. Κοινότητες υπάρχουν και στην Νότια Αμερική (Αργεντινή, Βραζιλία), όχι όμως τόσο μεγάλες σε μέγεθος όπως στη Βόρεια Αμερική. Ειδικότερα:

- Στην **Αμερική** (Η.Π.Α.) οι Έλληνες άρχισαν να μεταναστεύουν από τα τέλη του 19ου αιώνα. Περίπου 600.000 χιλιάδες Έλληνες έφτασαν στις Η.Π.Α. αναζητώντας μια καλύτερη ζωή. Η κρίση του

Γιάννης Γαϊτής, *Στο Παρίσι*,
Εθνική Πινακοθήκη.

Ο Ελληνισμός της διασποράς είναι το σύνολο των ατόμων που:

- α) βρίσκεται σήμερα εκτός των ορίων της ελληνικής επικράτειας για διάστημα μεγαλύτερο του ενός έτους,
- β) διατηρεί **ισχυρούς δεσμούς με το εθνικό κέντρο** (Ελλάδα, Κύπρο),
- γ) διατηρεί την ελληνική **εθνική, πολιτισμική του ταυτότητα**.

1929 ανάγκασε πολλούς από αυτούς να επιστρέψουν στην πατρίδα και ανέκοψε το μεταναστευτικό κύμα προς τις Η.Π.Α. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η ανεργία και η φτώχεια αναζωπύρωσαν τη μετανάστευση, αυτή τη φορά κυρίως προς τον Καναδά. Σήμερα, μετά από έναν αιώνα μεταναστευτικών ρευμάτων προς την Αμερική, μεικτών γάμων κτλ. είναι δύσκολο να υπολογισθεί ο αριθμός των Ελλήνων ομογενών. Υπολογίζεται γύρω στο 1.500.000 Έλληνες.

- Στην **Αυστραλία** υπάρχουν, επίσης, σημαντικές κοινότητες Ελλήνων με οικονομική και πολιτική δύναμη. Ένα μεγάλο μεταναστευτικό κύμα Ελλήνων (270.000) μετανάστευσε στην Αυστραλία τη δεκαετία του 1950 από το οποίο προέρχεται ο σημερινός ελληνισμός της Αυστραλίας.

- Στη **Γερμανία**, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, μετανάστευσαν περίπου 650.000 Έλληνες, οι οποίοι πήγαν να εργαστούν, κυρίως, ως βιομηχανικοί εργάτες. Σήμερα υπάρχουν σημαντικές κοινότητες Ελλήνων στις μεγάλες πόλεις της Γερμανίας.

- Στην **Αίγυπτο** υπάρχουν ακόμη στοιχεία των μεγάλων ελληνικών παροικιών του 19ου αιώνα. Σημείο αναφοράς των Ελλήνων σε ολόκληρη την **Αφρική** είναι το ελληνορθόδοξο πατριαρχείο Αλεξάνδρειας. Στην Αλεξάνδρεια και το Κάιρο ζουν περίπου 1.000 Έλληνες ενώ σε όλη την υπόλοιπη Αφρική περίπου 40.000.

- Ο **Παρευξείνιος Ελληνισμός** είναι ο ελληνισμός που ζει σε περιοχές γύρω από τον Εύξεινο Πόντο ή κοντά σε αυτόν. Ο ελληνισμός στον Πόντο συρρικνώθηκε, λόγω της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου την περίοδο 1916-1923 από το παντουρκικό κίνημα, το οποίο είχε σκοπό τη δημιουργία μιας Τουρκίας στην οποία δεν θα υπήρχε κανένα άλλο έθνος εκτός από το τουρκικό. Ελληνισμός υπάρχει ακόμη σε περιοχές της Ουκρανίας (Μαριούπολη κτλ.).

- Ο **ελληνισμός της Αλβανίας** είναι και αυτός ενεργός και οργανωμένος σε κοινότητες αν και έχει συρρικνωθεί λόγω της μετανάστευσης πολλών ομογενών στην Ελλάδα για σπουδές και εργασία. Την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πολλοί Έλληνες που κατοικούσαν στις περιοχές, που περιλαμβάνονται σήμερα στην επικράτεια της Αλβανίας, αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν. Ορισμένοι από αυτούς, όπως θα αναλύσουμε στην επόμενη ενότητα, προσέφεραν πολλά στο ελληνικό κράτος (Σίνας, Αρσάκης, Ζάππας κ.ά.). Πολλές διώξεις υπέστη ο ελληνισμός της Αλβανίας όταν η χώρα ήταν Λαϊκή Δημοκρατία.

Ο ελληνισμός της διασποράς μπορεί, με πολιτική βούληση και σχεδιασμό, αφενός να προσφέρει ακόμη περισσότερα στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας και αφετέρου να διαδώσει τον ελληνικό πολιτισμό στα πέρατα της οικουμένης.

Ιωάννης Αβραμίδης,
Ναός - Ολυμπείο,
Εθνική Πινακοθήκη.

Ο ναός ως κτίσμα απεικονίζει την κεντρικότητά του σε σχέση με την υπόλοιπη κοινότητα, τις λειτουργίες και τα κτίσματά της που χτίζονται γύρω του. Την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι Έλληνες που μετανάστευαν είχαν ως πρώτο τους μέλημα, στην νέα πατρίδα, την ανέγερση ναού για να τελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και τη σύνταξη καταστατικού της κοινότητας.

«Ανήκω σε μια χώρα μικρή. Ένα πέτρινο ακρωτήριο στη Μεσόγειο, που δεν έχει άλλο αγαθό παρά τον αγώνα του λαού, τη θάλασσα και το φως του ήλιου. Είναι μικρός ο τόπος μας, αλλά η παράδοσή του είναι τεράστια και το πράγμα που τη χαρακτηρίζει είναι ότι μας παραδόθηκε χωρίς διακοπή. Η ελληνική γλώσσα δεν έπαψε ποτέ της να μιλιέται [...] Άλλο χαρακτηριστικό αυτής της παράδοσης είναι η αγάπη της για την ανθρωπιά, κανόνας της είναι η δικαιοσύνη.» (Γεώργιος Σεφέρης, απόσπασμα από τον λόγο του κατά την απονομή του βραβείου Νόμπελ Λογοτεχνίας, Στοκχόλμη 1963)

12.6 Έλληνες ευεργέτες και μεγάλες προσωπικότητες του Ελληνισμού

Η έννοια της ευεργεσίας συνδέεται με τον **θεσμό της χορηγίας** στην Αρχαία Ελλάδα. Τον 5ο αιώνα π.Χ., η ευεργεσία σήμαινε ότι «η ευημερία του πολίτη εξαρτάται από την ευημερία της πόλης και το αντίστροφο». Γι' αυτό και πλούσιοι πολίτες χρηματοδοτούσαν διάφορες λειτουργίες της πόλης (χορηγία, γυμνασιαρχία, τριηραρχία, εστίαση). Στην πορεία του χρόνου η έννοια της χορηγίας διευρύνθηκε και συμπεριέλαβε κάθε οικονομική ενίσχυση για κοινωνικούς σκοπούς. Από την ελληνιστική περίοδο αν κάποιος προσέφερε πολλά στην πόλη, ανακηρυσσόταν **ευεργέτης**.

Στην προηγούμενη ενότητα έγινε λόγος για το παροικιακό φαινόμενο. Εδώ επισημαίνεται ο ρόλος των Ελλήνων ευεργετών, που πολλοί προέρχονταν από τις παροικίες, στη διαμόρφωση του ελληνικού κράτους. Όχι μόνο προετοίμασαν την επανάσταση του 1821, αλλά ήταν αυτοί που συνέδραμαν, σε μεγάλο βαθμό, ώστε να σταθεί στα πόδια του και να αναπτυχθεί το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Η **προσφορά** πλουσίων Ελλήνων κατευθύνθηκε, κυρίως, προς **τρεις** **τόπους**:

- **Τον τόπο κατοικίας**, δηλαδή την παροικία που ζούσαν οι ευεργέτες.
- **Τον τόπο καταγωγής τους**, των ιδίων ή των προγόνων τους.
- **Την Αθήνα**, που από τις 13 Δεκεμβρίου 1833, έγινε πρωτεύουσα του κράτους.

Οι ευεργέτες της πατρίδας είναι πολλοί. Κάποιοι διέθεσαν μέρος ή ολόκληρη την περιουσία τους στην πατρίδα. Ορισμένοι, όπως ο Καπλάνης και οι Ζωσιμάδες, προτίμησαν να μείνουν άγαμοι για να μην ελαττωθεί ο πλούτος που θα κληροδοτούσαν στον τόπο. Προσέφεραν χρήματα για σχολεία, εκκλησίες, δημόσια κτίρια, βιβλιοθήκες, νοσοκομεία, στάδια, εξοπλισμό, χρήματα στο κράτος κτλ. Χωρίς πρόθεση να αδικήσουμε την προσφορά τους αναφέρουμε ενδεικτικά:

Αβέρωφ Γεώργιος (1818-1899). Ανάμεσα στα κληροδοτήματα και στις δωρεές του είναι: Παναθηναϊκό στάδιο (στρώσιμο με μάρμαρο), Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (αποπεράτωση κτηρίων), Σχολή Ευελπίδων (νυν Δικαστήρια, ανέγερση κτηρίων), Αγορά θωρηκτού Αβέρωφ, κ.ά.

Αρσάκης Απόστολος (1792-1874). Ανάμεσα στις δωρεές του είναι: το Αρσάκειο Μέγαρο, στο οποίο σήμερα στεγάζεται το Συμβούλιο της Επικρατείας (Στοά Βιβλίου), ίδρυση Φιλεκαπαιδευτικής Εταιρείας (Αρσάχεια σχολεία).

Βαρβάκης Ιωάννης (1750-1825). Χρηματοδότησε την επανάσταση

Η Τεργέστη σε χαλκογραφία των αρχών του 19ου αιώνα, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μεγάλο τμήμα του ελληνισμού ζούσε στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, την Αυστροουγγαρία, την Ιταλία, τη Ρωσία, την Αίγυπτο κτλ. Οι λόγοι που ώθησαν τους Έλληνες εκεί διαφοροποιούνται στον χρόνο. Από την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453) μέχρι και τον 16ο αιώνα, πολλοί Έλληνες αναγκάζονται να μεταβούν εκεί για λόγους ασφαλείας, μετά από αποτυχημένες εξεγέρσεις κατά των Οθωμανών. Από τον 17ο αιώνα και μετά, οι λόγοι είναι κυρίως οικονομικοί, καθώς οι περιοχές αυτές δίνουν δυνατότητες ανάπτυξης επιχειρηματικής δραστηριότητας. Στις περιοχές αυτές, οι Έλληνες δημιούργησαν παροικίες, δηλαδή ελληνικές κοινότητες σε ξένα κράτη. Οι κυριότερες παροικίες που δημιουργήθηκαν ήταν στις **παραδουνάβιες ηγεμονίες** (Μολδαβία και Βλαχία που βρίσκονται στη σημερινή Ρουμανία), στη **Ρωσία** (Οδησσός, Μαριούπολη), στην Αυστροουγγαρία (Βιέννη, Βουδαπέστη), στην **Αίγυπτο** (Αλεξάνδρεια, Κάιρο). Οι Έλληνες των παροικιών έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επανάσταση του 1821.

(Νίκος Ψυρούκης, *Το Νεοελληνικό Παροικιακό Φαινόμενο*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1993)

Πληροφορίες για τον Παροικιακό Ελληνισμό μπορεί να αναζητήσει κανείς στο **Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού** <http://www.ime.gr>

του 1821, διέθεσε μεγάλα ποσά για εξαγορά χριστιανών αιχμαλώτων και έδωσε την περιουσία του στην Ελλάδα για να ανεγερθεί Λύκειο, στο οποίο θα φοιτούν Ελληνοπαίδες (Βαρβάκειο).

Ζάπας Ενάγγελος (1800-1865). Συμμετείχε στον ξεσηκωμό του γένους ως αξιωματικός στα στρατιωτικά σώματα του Μάρκου Μπότσαρη. Το Ζάππειο Μέγαρο είναι δική του δωρεά.

Ζωσιμάδες Αδελφοί. Πρόκειται για έξι αδέρφια από τα Γιάννενα. Υποστήριξαν σημαντικά την επανάσταση του 1821. Ίδρυσαν την Ζωσιμαία Σχολή στα Ιωάννινα.

Μαρασλής Γρηγόριος (1841-1907). Διετέλεσε για πολλά χρόνια δήμαρχος της Οδησού. Σε αυτόν οφείλεται η ανέγερση Μαράσλειου διδασκαλείου, η ίδρυση Μαράσλειου βιβλιοθήκης κτλ.

Μπενάκης Εμμανουήλ (1843-1929). Εξελέγη βουλευτής, έγινε υπουργός και αργότερα δήμαρχος Αθηναίων. Ήταν πατέρας της Πηνελόπης Δέλτα. Ανάμεσα σε αυτά που πρόσφερε για την πατρίδα συγκαταλέγονται μεγάλα ποσά για την οργάνωση της αεροπορικής άμυνας, την αποκατάσταση προσφύγων της Μικράς Ασίας κ.ά.

Σίνας Γεώργιος (1783-1856). Ανέλαβε τη δαπάνη της ανέγερσης της Μητρόπολης Αθηνών, του Αστεροσκοπείου Αθηνών και της Ακαδημίας Αθηνών κ.ά.

Συγγρός Ανδρέας (1830-1899). Ίδρυσε τα μουσεία Ολυμπίας και Δελφών, το νοσοκομείο Συγγρού και ανέλαβε την δαπάνη της ανέγερσης του δημοτικού θεάτρου Αθηνών κ.ά.

Τοσίτσας Μιχαήλ (1787-1856). Γεννήθηκε στο Μέτσοβο και πέθανε στην Αθήνα. Μαζί με τα αδέρφια του, η οικογένεια Τοσίτσα, ανέπτυξε πλούσια εμπορική δραστηριότητα στην Αίγυπτο και απέκτησε μεγάλες γαιοκτησίες. Ο Μιχαήλ αναδείχθηκε και σε έναν από τους πιο σημαντικούς κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες της Αιγύπτου. Ανάμεσα σ' αυτά που προσέφερε στην πατρίδα είναι:

- Μεγάλα ποσά για την εξαγορά αιχμαλώτων και για πρόοδο της ιδιαίτερης πατρίδας του, το Μέτσοβο.

- Δωρεά στο εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Τα χρήματα των τριών Ηπειρωτών από το Μέτσοβο (Αβέρωφ, Τοσίτσας, Στουρνάρης) ήταν αρκετά για την ανέγερση του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Οι Έλληνες ευεργέτες ήταν επιχειρηματίες που δαπάνησαν χρήματα για να βοηθήσουν την πατρίδα τους. Ακόμη και σήμερα, υπάρχουν επιχειρηματίες που συνεχίζουν αυτή την πρακτική. Παραδειγματικά αναφέρονται: Μποδοσάκης, Ευγενίδης, Πατέρας, Ωνάσης, Λάτσης, Αγγελόπουλος, Νιάρχος κ.ά.

Η Βιέννη στα τέλη του 18ου αιώνα, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, φωτογραφία του 1900.

Ακαδημία Αθηνών
Χτίστηκε με δαπάνη που ανέλαβε ο Γεώργιος Σίνας.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Πρόσφυγας είναι αυτός που φεύγει από τη χώρα του οικειοθελώς.
- _____ Η μετανάστευση ως φαινόμενο υπάρχει από την αρχαιότητα.
- _____ Οι Έλληνες των παροικιών έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επανάσταση του 1821.
- _____ Οι έννοιες ιθαγένεια και εθνικότητα ταυτίζονται.
- _____ Η μετανάστευση ενός ατόμου από την Πάτρα στην Αθήνα είναι εσωτερική μετανάστευση.

1β. Άσυλο χορηγείται όταν κάποιος αλλοδαπός εγκαταλείψει τη χώρα του διωκόμενος για λόγους (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Φυλετικούς.
- β. Θρησκευτικούς.
- γ. Εθνικής καταγωγής.
- δ. Πολιτικούς.
- ε. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. μετανάστης
- 2. ιθαγένεια
- 3. πρόσφυγας
- 4. μετανάστευση σε άλλη χώρα
- 5. μετανάστευση εντός της χώρας

Β΄ στήλη

- _____ εξωτερική μετανάστευση
- _____ χρειάζεται άδεια παραμονής
- _____ η πολιτογράφηση
- _____ ζητάει άσυλο
- _____ εσωτερική μετανάστευση

2α. Ποιες είναι οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της μετανάστευσης;

2β. Ποιες είναι οι κατηγορίες της μετανάστευσης;

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Να αναλύσετε τα στοιχεία που ενώνουν τους Έλληνες που ζουν στο εξωτερικό.

1β. Να εξηγήσετε την έννοια του κράτους δικαίου.

2α. Γιατί η ανεκτικότητα και ο σεβασμός του Άλλου είναι απαραίτητα στοιχεία για την ομαλή κοινωνική συμβίωση στις σύγχρονες κοινωνίες;

2β. Ποια είναι η διαφορά πρόσφυγα και μετανάστη;

Επιπλέον:

- Μπορεί να υπάρξει ένας κόσμος χωρίς μετανάστευση; Να συζητήσετε την ερώτηση στην τάξη.
- Να συζητήσετε στην τάξη αν ευθύνονται οι μετανάστες για την ανεργία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ - ώρες: 6

- 13.1 Κοινωνικά προβλήματα
 - 13.1.1 Προσδιορισμός και αίτια
 - 13.1.2 Συνέπειες και αντιμετώπιση
- 13.2 Φτώχεια, ανεργία
- 13.3 Το πρόβλημα της βίας
 - 13.3.1 Είδη βίας: ενδοσχολική, ενδοοικογενειακή, αθλητική κτλ.
 - 13.3.2 Αιτίες, επιπτώσεις και αντιμετώπιση της βίας
- 13.4 Υπερδανεισμός ιδιωτών και δημοσίου
- 13.5 Υπογεννητικότητα και γήρανση του πληθυσμού
- 13.6 Αστικοποίηση: Από το χωριό στην πόλη και στην μεγαλούπολη

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να καταγράφουν τα κοινωνικά προβλήματα καθώς και τα αίτιά τους.
- Να εξηγούν τις συνέπειες και τους τρόπους αντιμετώπισής τους.
- Να ερμηνεύουν το πρόβλημα της φτώχειας και της ανεργίας και να συμπαρίστανται στους πάσχοντες.
- Να ερμηνεύουν την κάθε είδους βία, τις επιπτώσεις της και για τρόπους αντιμετώπισής της.
- Να αντιδρούν και να καταγγέλλουν τα φαινόμενα σχολικής βίας.
- Να εξηγούν τους λόγους υπερδανεισμού των νοικοκυριών και του κράτους.
- Να εξηγούν με στοιχεία το πρόβλημα της υπογεννητικότητας και της γήρανσης του πληθυσμού.
- Να ερμηνεύουν τα αίτια της αστικοποίησης και τις συνέπειές της στην πόλη και στην υπαίθρο.

Βασική ορολογία

- κοινωνικό πρόβλημα	- ενδοσχολική βία	- πληθυσμιακή πυραμίδα
- φτώχεια	- βία στα γήπεδα	- γήρανση του πληθυσμού
- ανεργία	- έλλειμμα	- υπογεννητικότητα
- βία	- πλεόνασμα	- αστικοποίηση
- κοινωνική αλλαγή	- τράπεζες	- πόλη
- σχολικός εκφοβισμός	- χρέος	- χωριό
- ενδοοικογενειακή βία	- ανισότητα	- αντιπαροχή

13.1 Κοινωνικά προβλήματα

13.1.1 Προσδιορισμός και αίτια

Με το όρο **κοινωνικό πρόβλημα** εννοούμε μια **κατάσταση που υποβαθμίζει την ποιότητα ζωής ορισμένων ή όλων των μελών μιας κοινωνίας και συνήθως αποτελεί θέμα δημόσιας συζήτησης**. Σύμφωνα με αυτό τον ορισμό, ο όρος «κατάσταση» αναφέρεται σε κάθε περίπτωση που αρκετοί άνθρωποι τη θεωρούν προβληματική. Τέτοιες καταστάσεις είναι το να μην έχει κάποιος εργασία παρότι αναζητά (υψηλή ανεργία), το να μην έχει χρήματα για να καλύψει τις ανάγκες του παρότι εργάζεται ή ψάχνει για δουλειά, να αισθάνεται ανασφαλής επειδή ζει σε μια γειτονιά με μεγάλη εγκληματικότητα, να ζει σε ένα μολυσμένο περιβάλλον κτλ.

Τα κοινωνικά προβλήματα δεν αγγίζουν όλο τον πληθυσμό με τον ίδιο τρόπο. Η πλειονότητα του πληθυσμού μπορεί να υποφέρει, αλλά μια μειοψηφία μπορεί να κερδίζει από τα κοινωνικά προβλήματα. Ο πόλεμος είναι ολέθριος για τις κοινωνίες και τους ανθρώπους που μπορεί να χάσουν τη ζωή και την περιουσία τους. Όμως, δεν είναι καθόλου επιβλαβής για τις βιομηχανίες και τους εμπόρους όπλων. Το αντίθετο μάλιστα. Κερδίζουν τεράστια ποσά από αυτόν.

Τα κοινωνικά προβλήματα αλλάζουν από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή. Δεν έχουν όλες οι κοινωνίες τα ίδια προβλήματα. Ούτε σε όλες τις εποχές τα προβλήματα είναι ίδια. Τα τελευταία χρόνια, ορισμένα προβλήματα έχουν γίνει «παγκόσμια», όπως η παγκόσμια φτώχεια και το οικολογικό πρόβλημα που επηρεάζει πλέον τις ζωές των κατοίκων ολόκληρου του πλανήτη και απειλεί την ύπαρξη της ανθρωπότητας. Ο επόμενος πίνακας δείχνει τη διαφοροποίηση των κοινωνικών προβλημάτων στις Η.Π.Α. μέσα στον χρόνο:

Σοβαρά κοινωνικά προβλήματα στις Η.Π.Α. το 1935 και το 2008	
1935	2008
1. Ανεργία και φτώχεια	1. Καταστροφή του περιβάλλοντος
2. Ανεπαρκείς κυβερνήσεις	2. Ανεργία
3. Κίνδυνος πολέμου	3. Αδυναμία αποπλήρωσης δανείων

Πηγή: John Macionis, *Social Problems*, Prentice Hall, 2010.

Οι άνθρωποι δεν συμφωνούν στο ποια είναι τα κύρια και ποια τα δευτερεύοντα αίτια των κοινωνικών προβλημάτων. Πάντως οι διαφορετικές προσεγγίσεις καταλήγουν στα εξής:

α) Τα κοινωνικά προβλήματα οφείλονται στη γρήγορη κοινωνική αλλαγή. Η κοινωνία αλλάζει με γοργό ρυθμό, οι άνθρωποι

Έντβαρντ Μουνχ, *Η κραυγή*,
Εθνική Πινακοθήκη
της Νορβηγίας, Όσλο.

«Όταν ένας φιλελεύθερος βλέπει έναν ζητιάνο πιστεύει πως το σύστημα δεν δουλεύει, ενώ ένας μαρξιστής πιστεύει το ακριβώς αντίθετο.» (Μπιλ Λεβάντ)

Το τι είναι και τι δεν είναι **κοινωνικό πρόβλημα** αποτελεί, πολλές φορές, σημείο τριβής ανάμεσα στους κοινωνικούς επιστήμονες. Ο λόγος είναι ότι δεν χαρακτηρίζουν όλοι ως κοινωνικά προβλήματα τα ίδια φαινόμενα. Π.χ. η χρήση των ναρκωτικών για πολλούς θεωρείται σημαντικό πρόβλημα, το οποίο η κοινωνία πρέπει να αντιμετωπίσει.

Υπάρχει, όμως, και η άποψη ότι η χρήση ναρκωτικών γίνεται κοινωνικό πρόβλημα όταν αυτά είναι απαγορευμένα με αποτέλεσμα οι χρήστες να κινούνται σε παράνομα δίκτυα προκειμένου να τα προμηθευτούν σε υψηλή τιμή, κάτι που τους οδηγεί και σε εγκληματική συμπεριφορά. Διαφορετικά, σύμφωνα με την άποψη αυτή, η αποπoinικοποίηση της χρήσης ορισμένων ελαφρών ναρκωτικών ουσιών μπορεί να βλάπτει το άτομο που τα χρησιμοποιεί, δεν συνιστά όμως πρόβλημα για το κοινωνικό σύνολο.

και οι θεσμοί δεν μπορούν να προσαρμοστούν εύκολα σε αυτόν και προκαλούνται προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας. Για παράδειγμα, η αλλαγή της οικονομίας προκαλεί ανεργία καθώς το εργατικό δυναμικό δεν μπορεί να μεταφερθεί εύκολα από τομέα σε τομέα και από δραστηριότητα σε δραστηριότητα.

β) Τα κοινωνικά προβλήματα οφείλονται στην ανισότητα. Ο σύγχρονος κόσμος χαρακτηρίζεται από κοινωνικές ανισότητες (πλούσιοι – φτωχοί) και από ανισότητες ανάμεσα σε χώρες (ανεπτυγμένες χώρες – υπανάπτυκτες χώρες). Σε αυτές τις ανισότητες οφείλονται τα περισσότερα κοινωνικά προβλήματα.

γ) Οι κοινωνικές αντιλήψεις και νοοτροπίες. Ορισμένα κοινωνικά προβλήματα έχουν τις ρίζες τους σε νοοτροπίες παλαιότερων εποχών, οι οποίες επιβιώνουν στις μέρες μας. Π.χ. η αντίληψη μερικών γονιών ότι τα κορίτσια δεν πρέπει να σπουδάζουν οδηγεί στην εγκατάλειψη του σχολείου από τα κορίτσια.

13.1.2 Συνέπειες και αντιμετώπιση

Βασική συνέπεια των κοινωνικών προβλημάτων είναι **να περιορίζονται σημαντικά οι ευκαιρίες και οι επιλογές μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού**. Για παράδειγμα, η φτώχεια δεν σημαίνει μόνο αδυναμία αγοράς κάποιων καταναλωτικών αγαθών (αυτοκίνητο, τηλεόραση κτλ.). Σημαίνει περιορισμένες ευκαιρίες για εκπαίδευση, περιορισμένη δυνατότητα επιλογής γιατρού και νοσοκομείου, μεγαλύτερη προσπάθεια για να κάνει κάποιος καριέρα, αδυναμία επηρεασμού στη λήψη αποφάσεων, καθώς οι φτωχοί έχουν μικρή κοινωνική και πολιτική δύναμη.

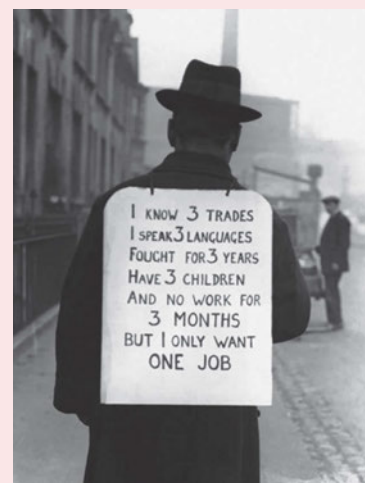
Οι συνέπειες των κοινωνικών προβλημάτων μοιάζουν με τους κρίκους σε μια αλυσίδα. **Το ένα κοινωνικό πρόβλημα προκαλεί το άλλο**. Για παράδειγμα, η φτώχεια μπορεί να οδηγήσει σε υψηλή εγκληματικότητα, πολιτική απάθεια, περιθωριοποίηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού.

Η αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων δεν είναι εύκολη. Σε σχέση με τα αίτια, οι προσπάθειες αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων επικεντρώνονται στα εξής:

α) Μέτρα ρύθμισης των αλλαγών που προκαλούν οι αλλαγές στην οικονομία και την κοινωνία. Πρόκειται για μέτρα οικονομικά (επιδόματα στους άνεργους, επιδοτήσεις για επιχειρηματική δραστηριότητα στα νέα δεδομένα), εκπαιδευτικά (εκπαίδευση του πληθυσμού ώστε να ανταποκριθούν στις αλλαγές) κτλ.

β) Μέτρα για την καταπολέμηση της κοινωνικής ανισότητας. Πρόκειται για μέτρα σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, τα οποία αποσκοπούν στη διεύρυνση των ευκαιριών του πληθυσμού για συμμετοχή στην εργασία, την εκπαίδευση κτλ.

γ) Μέτρα προληπτικά και κατασταλτικά. Προληπτικά είναι τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής, ενώ κατασταλτικά τα αστυνομικά και δικαστικά μέτρα.

Φωτογραφία διαμαρτυρόμενου άνεργου στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης του 1929.

«Ξέρω 3 δουλειές, μιλάω 3 γλώσσες, πολέμησα 3 χρόνια, έχω 3 παιδιά, δεν έχω δουλειά 3 μήνες και θέλω μόνο 1 θέση εργασίας.»

Τέτοιες εικόνες έχουν αναβιώσει σε όλο τον κόσμο, τα τελευταία χρόνια, λόγω της οικονομικής κρίσης και της υψηλής ανεργίας που έχει προκαλέσει.

«Το σημαντικό για τις κυβερνήσεις δεν είναι να κάνουν πράγματα που τα άτομα κάνουν ήδη και να τα κάνουν λίγο καλύτερα ή λίγο χειρότερα. Αλλά να κάνουν αυτά που μέχρι τώρα δεν έχουν γίνει καθόλου.» (John Maynard Keynes, *Το τέλος του laissez-faire*, 1926)

Εφημερίδα που αναγγέλλει την αρχή της κρίσης του 1929.

13.2 Φτώχεια, ανεργία

Η **φτώχεια** είναι ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα. **Φτώχεια είναι η οικονομική κατάσταση στην οποία οι άνθρωποι δεν έχουν επαρκείς οικονομικούς πόρους για να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες.** Το όριο της φτώχειας αλλάζει από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή. Κάποιος με το ίδιο εισόδημα μπορεί να είναι φτωχός σε μια χώρα και να μην είναι φτωχός σε κάποια άλλη. Για παράδειγμα, τα 400 ευρώ μηνιαίο εισόδημα στην Ελλάδα σημαίνουν φτώχεια. Τα 400 ευρώ μηνιαίο εισόδημα στο Μπαγκλαντές σημαίνουν ότι κάποιος ανήκει στα μεσαία εισοδηματικά στρώματα και ενδεχομένως να μπορεί να ζήσει μια σχετικά άνετη ζωή.

Η φτώχεια διακρίνεται σε **απόλυτη** και **σχετική**.

α) Απόλυτη φτώχεια. Είναι η αδυναμία κάλυψης των βασικών αναγκών (σίτιση, στέγαση, ένδυση κτλ.).

β) Σχετική φτώχεια. Είναι η κατάσταση όπου ένα νοικοκυριό έχει εισόδημα με το οποίο μπορεί να καλύψει τις βασικές του ανάγκες, αλλά δεν μπορεί να συμμετάσχει στο καταναλωτικό πρότυπο της κοινωνίας. Για παράδειγμα, η κατοχή τηλεόρασης είναι σήμερα απαραίτητη για κάθε νοικοκυριό με βάση το πρότυπο κατανάλωσης. Τα **αίτια της φτώχειας** είναι κυρίως:

α) Το χαμηλό εισόδημα (μικρή αμοιβή για την εργασία).

β) Η ανεργία.

γ) Η έλλειψη εκπαίδευσης που οδηγεί σε αναζήτηση ενός «καλού» επαγγέλματος και κατ' επέκταση στην αδυναμία ξεπεράσματος της φτώχειας.

Τα αίτια παράγουν τον **φάυλο κύκλο της φτώχειας**. Μια οικογένεια με ελάχιστα εισοδήματα αδυνατεί να μορφώσει τα παιδιά της ή να τα υποστηρίξει για να κάνουν κάτι καλύτερο στη ζωή τους, με αποτέλεσμα αυτά να παραμένουν καθηλωμένα στη φτώχεια.

Η **αντιμετώπιση της φτώχειας** απαιτεί ισχυρό **κράτος πρόνοιας** και **φορολογικό σύστημα** που θα **ανακατανέμει τα εισοδήματα προς όφελος των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων**.

Η μαζική φτώχεια οδηγεί στον **κοινωνικό αποκλεισμό**, καθώς οι φτωχοί αδυνατούν να συμμετάσχουν στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Ακραία συνέπεια της φτώχειας είναι οι **άστεγοι**. Η κοινή γνώμη πιστεύει ότι οι άστεγοι είναι κυρίως πρώην τρόφιμοι των ψυχιατρείων, αλκοολικοί και ναρκομανείς. Όμως, έρευνες δείχνουν ότι αυτή η αντίληψη βρίσκεται μακριά από την πραγματικότητα. Οι περισσότεροι άστεγοι δεν ανήκουν σε καμία από τις προαναφερθείσες κατηγορίες. Είναι άνθρωποι που βρέθηκαν να ζουν στους δρόμους εξαιτίας κάποιας προσωπικής συμφοράς. Κάποιος για παράδειγμα χάνει την εργασία του, δεν μπορεί να ανταποκριθεί στο στεγαστικό του δάνειο, μένει για μεγάλο χρονικό διάστημα ανεργος και τελικά χάνει και το σπίτι του. Οι απανωτές συμφορές

Λεπτομέρεια από τοιχογραφία του Ντομένικο Μπαρτόλο, που εικονίζει κληρικούς να μοιράζουν ψωμί σε φτωχούς. Νοσοκομείο Σάντα Μαρία ντε λα Σκάλα, Σιένα, Ιταλία.

Σύμφωνα με την Eurostat (2013) στερούνται βασικών αγαθών και υπηρεσιών όσοι δεν έχουν τη δυνατότητα για τουλάχιστον 4 από τα 9 παρακάτω:

1. να πληρώνουν νοίκι/ στεγαστικό/ λογαριασμούς εγκαίρως
2. να θερμαίνουν επαρκώς την κατοικία τους
3. να μπορούν να καλύψουν έκτακτα έξοδα
4. να καταναλώνουν κρέας/ψάρι/ αντίστοιχη πρωτεϊνούχο τροφή ανά δεύτερη ημέρα
5. να κάνουν διακοπές μακριά από το σπίτι 1 εβδομάδα το χρόνο
6. να διαθέτουν Ι.Χ.
7. να διαθέτουν πλυντήριο
8. να διαθέτουν έγχρωμη τηλεόραση
9. να διαθέτουν τηλέφωνο

Ευγένιος Λέεμανς, *Ο χειμώνας*, Βασιλικό Μουσείο Καλών Τεχνών των Βρυξελλών.

οδηγούν πολλούς ανθρώπους στην ψυχολογική κατάρρευση και την παραίτηση, αν δεν έχουν κάποιον κύκλο συγγενών και φίλων να κρατηθούν από αυτούς.

Μεγάλο πρόβλημα στις σύγχρονες κοινωνίες είναι και η **ανεργία**. **Άνεργοι** θεωρούνται οι άνθρωποι οι οποίοι είναι ικανοί να εργαστούν και αναζητούν εργασία αλλά δε βρίσκουν.

Η ανεργία έχει διάφορες **μορφές**:

- **Δομική ανεργία.** Οφείλεται στις δομές της οικονομίας (υπανάπτυξη της οικονομίας, φυγή επιχειρήσεων σε άλλες χώρες, κλείσιμο επιχειρήσεων, εγκατάλειψη του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα της οικονομίας, οικονομικές ανισότητες ανάμεσα στις χώρες).
- **Τεχνολογική ανεργία.** Οφείλεται στην είσοδο της τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία. Οι νέες τεχνολογίες δημιουργούν λιγότερες θέσεις εργασίας από αυτές που χάνονται λόγω της εισαγωγής τους.
- **Συγκυριακή ανεργία.** Οφείλεται στο γεγονός ότι κάποιες απαιτήσεις έχουν εποχικό χαρακτήρα (π.χ. τουρισμός, συγκομιδή καρπών μια συγκεκριμένη εποχή κτλ.).

Οι **συνέπειες της ανεργίας** είναι τεράστιες. Ειδικότερα:

- α) Είναι μια από τις βασικές αιτίες της φτώχειας.
- β) Πιέζει προς τα κάτω τους μισθούς των εργαζομένων, οι οποίοι δέχονται να εργαστούν με μικρότερη αμοιβή αρκεί να μην μείνουν άνεργοι.
- γ) Δημιουργεί προβλήματα στα ασφαλιστικά ταμεία που δίνουν συντάξεις και έξοδα περίθαλψης. Όσο λιγότεροι είναι οι εργαζόμενοι τόσο λιγότερες είναι οι εισφορές προς τα ταμεία.
- δ) Καταστρέφει το εργατικό δυναμικό της χώρας. Νέοι άνθρωποι, με σπουδές και ικανότητες, αντί να προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο και να αυξήσουν τον πλούτο της χώρας τους αναγκάζονται να ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας.

Η **αντιμετώπιση της ανεργίας** δεν είναι εύκολη υπόθεση. Κλειδί για την αντιμετώπιση της ανεργίας είναι η **οικονομική ανάπτυξη**, η οποία θα δημιουργήσει θέσεις εργασίας και θα παράξει περισσότερο πλούτο.

Η **εκπαίδευση** είναι σημαντικός παράγοντας στην καταπολέμηση της ανεργίας, ιδιαίτερα της ανεργίας που οφείλεται στις αλλαγές στην τεχνολογία. Γι' αυτό χρειάζεται να υπάρξουν ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα επανεκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού σε νέους τομείς, γνώσεις και δεξιότητες.

Σημαντική είναι και η **ανασυγκρότηση παραγωγικών τομέων** της οικονομίας, όπως ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, κτηνοτροφία) και ο δευτερογενής (βιοτεχνία, βιομηχανία). Η Ελλάδα πρέπει να παράξει ποιοτικά ανταγωνιστικά προϊόντα, να αυξήσει τις εξαγωγές και να μειώσει τις εισαγωγές.

Σπύρος Βασιλείου, *Εσωτερικό καφενείου*, 1959, Εθνική Πινακοθήκη.

Η ανεργία εξελίσσεται στο μεγαλύτερο κοινωνικό πρόβλημα των σύγχρονων κοινωνιών. Σύμφωνα με το Διεθνές Γραφείο Εργασίας, ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι το ένα τρίτο, δηλαδή, του ενεργού παγκόσμιου πληθυσμού είναι είτε άνεργοι (160 εκατομμύρια) είτε υποαπασχολούμενοι (900 εκατομμύρια).

Στην Ελλάδα, η ανεργία έχει εξελιχθεί στο υπ' αριθμόν ένα κοινωνικό πρόβλημα. Νέοι με αξιόλογες σπουδές αναγκάζονται να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες προκειμένου να βρουν εργασία πάνω στο αντικείμενο που σπούδασαν. Η ανεργία είναι εθνική αιμορραγία για τη χώρα, καθώς χάνει το πιο δυναμικό και αξιόλογο τμήμα του πληθυσμού της.

Στοιχεία για τα μεγέθη της ελληνικής οικονομίας και τις επιπτώσεις που έχουν στη ζωή των εργαζομένων είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα του Ινστιτούτου Εργασίας της Γ.Σ.Ε.Ε. (<http://www.inegsee.gr>)

Στοιχεία για το εκπαιδευτικό σύστημα και εκπαιδευτικές δράσεις είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα του Κέντρου Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής της Γ.Σ.Ε.Ε. (<http://www.kanep-gsee.gr>)

13.3 Το πρόβλημα της βίας

13.3.1 Είδη βίας: ενδοσχολική, ενδοοικογενειακή, αθλητική κτλ.

Η **βία** είναι πράξη, η οποία έχει ψυχικές ή υλικές επιπτώσεις στο άτομο που τη δέχεται. Βία σημαίνει κάποιος να **σκοτώσει**, να **βλάψει**, να **καταστρέψει**, να **ληστέψει**, να **αποκλείσει**. Αυτές οι πράξεις συνιστούν και τις πέντε **βασικές μορφές βίας**. Τα είδη βίας είναι εκφράσεις αυτών των βασικών μορφών σε διάφορους χώρους. Σύμφωνα με την παραπάνω προηγούμενη διάκριση, οι πέντε μορφές βίας μπορούν να εμφανιστούν σε διάφορους χώρους.

Στο **σχολείο** υπάρχει η **ενδοσχολική βία**, η οποία τα τελευταία χρόνια έχει αναγνωρισθεί ως σοβαρό πρόβλημα της σχολικής ζωής. Πολλοί μαθητές προβαίνουν σε πράξεις βίας εις βάρος συμμαθητών τους (**σχολικός εκφοβισμός**, *bullying*). Τους απειλούν ότι θα τους χτυπήσουν ή τους χτυπούν προκειμένου να τους πάρουν το χαρτζιλίκι ή κάποιο άλλο είδος (μπουφάν, κινητό κτλ.). Τους διαπομπεύουν δημόσια με κοροϊδευτικούς χαρακτηρισμούς (σπασίκλα, φυτό κτλ.) προκειμένου να καταστρέψουν τη δημόσια εικόνα τους, να τους προσβάλουν, να τους κάνουν να αισθανθούν άσχημα, να τους αποκλείσουν από παρέες και δραστηριότητες. Τους κλέβουν πράγματα ή τους καταστρέφουν πράγματα. Αλήθεια, γιατί κάποιοι μαθητές προβαίνουν σε αυτές τις πράξεις;

Ο σχολικός εκφοβισμός φαίνεται ότι έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις. Το 25% των μαθητών έχει υποστεί κάποια μορφή εκφοβισμού μέσα στο σχολείο με συχνότητα 2 έως 3 φορές τον μήνα. Δυστυχώς, μορφές βίας ασκούν πολλές φορές και οι εκπαιδευτικοί στους μαθητές αλλά και μαθητές στους εκπαιδευτικούς. Όλο και πιο συχνά βλέπουν το φως της δημοσιότητας περιστατικά άσκησης βίας από εκπαιδευτικούς σε μαθητές (λεκτικές προσβολές, ειρωνεία, χτύπημα), αλλά και περιστατικά όπου μαθητές επιτίθενται λεκτικά ή χειροδικούν σε εκπαιδευτικούς.

Στην **οικογένεια** υπάρχει η **ενδοοικογενειακή βία**. Η βία μπορεί να ασκηθεί ανάμεσα στους συζύγους και από τους συζύγους προς τα παιδιά. Ο ακριβής αριθμός των κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας δεν είναι γνωστός. Είναι πάρα πολλά τα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, τα οποία δεν καταγγέλλονται στην αστυνομία. Στην ελληνική οικογένεια υπάρχει η νοοτροπία «τα εν οίκω μη εν δήμω» και γι' αυτόν τον λόγο, σε πολλές περιπτώσεις, τα περιστατικά βίας παραμένουν κρυφά. Τα θύματα κακοποίησης, που είναι οι γυναίκες, είτε ντρέπονται να καταγγείλουν το περιστατικό είτε δέχονται συμβουλές από συγγενείς και φίλους: «κάνε υπομονή για τα παιδιά», «μην διαλύσεις το σπίτι σου, τα πράγματα θα φτιάξουν». Φυσικά, τα πράγματα δεν φτιάχνουν και τα παιδιά μεγαλώνουν σε ένα νοσηρό οικογενειακό περιβάλλον.

«Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο διενήργησε μια μεγάλη έρευνα, με σκοπό να μελετήσει τα φαινόμενα βίας και επιθετικότητας μεταξύ παιδιών στο χώρο του σχολείου, τα οποία παρουσιάζουν τα τελευταία χρόνια διεθνώς σημαντική αύξηση. Στην έρευνα πήραν μέρος 3.000 μαθητές Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου από 450 σχολεία όλης της χώρας. [...] Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που μας επιτρέπουν να προβλέψουμε εάν σε ένα σχολείο διαπράττονται περισσότερες ή λιγότερες επιθετικές πράξεις από μαθητές. Έτσι, σημαντικό ρόλο φαίνεται ότι παίζουν, μεταξύ άλλων: **το μέγεθος του σχολείου και ο αριθμός των συστεγαζόμενων σχολείων. Όσο πιο πολλοί είναι οι μαθητές στο σχολείο κι όσο πιο πολλά είναι τα συστεγαζόμενα σχολεία, τόσο υψηλότερη είναι η συχνότητα εμφάνισης επιθετικών πράξεων που εκδηλώνονται από τους μαθητές.**» (Φ. Μόττη-Στεφανίδη, Ν. Τσέργας, *Όταν τα πράγματα στο σχολείο αγγιίζουν*, Αθήνα: ΥΠΕ-ΠΘ & Π.Ι., 2000:7-9)

Βάσει του ΦΕΚ 2176/τ.Β'/08-04-2024, έχει θεσμοθετηθεί και τεθεί σε λειτουργία Ειδική Ψηφιακή Εκπαιδευτική Πλατφόρμα για την αντιμετώπιση ενδοσχολικής βίας και φαινομένων εκφοβισμού στη διεύθυνση <https://stopbullying.gov.gr/>.

Στα γήπεδα υπάρχει η **αθλητική βία**, η οποία σε αρκετές περιπτώσεις έχει οδηγήσει σε μαζικούς θανάτους νέων ανθρώπων. Εκατοντάδες είναι τα τραγικά περιστατικά βίας στα γήπεδα που έχουν συγκλονίσει την κοινή γνώμη. Αναφέρουμε το πιο πολύνεκρο: στις 29 Μαΐου 1985, στο στάδιο Χέιζελ των Βρυξελλών 39 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και 600 τραυματίστηκαν. Η βία στα γήπεδα έχει οδηγήσει τελικά τους φιλάθλους να μην πηγαίνουν στα γήπεδα. Δυστυχώς, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου οι αψιμαχίες του γηπέδου μεταφέρονται στους δρόμους της πόλης με αποτέλεσμα να διακόπτεται η κυκλοφορία, να γίνονται καταστροφές καταστημάτων, να κινδυνεύει η σωματική ακεραιότητα ανύποπτων ανθρώπων που τυχαίνει να περνούν από εκεί κτλ.

13.3.2 Αιτίες, επιπτώσεις και αντιμετώπιση της βίας

Οι σημαντικότερες **αιτίες** της βίας είναι:

α) Η προβολή βίαιων προτύπων. Όταν το παιδί μεγαλώνει έχοντας πρότυπα βίαιης συμπεριφοράς γύρω του είναι πολύ πιθανό να υιοθετήσει αυτές τις ενέργειες.

β) Οι κακές επιδράσεις από τις ομάδες συνομηλίκων. Οι παρέες του εφήβου είναι ένας από τους πιο σημαντικούς φορείς κοινωνικοποίησης. Πολλές φορές οι έφηβοι ακολουθούν τις παρέες τους σε βίαιες ενέργειες για να μην υστερήσουν, να μην αποκοπούν από αυτές, να μην τους χαρακτηρίσουν δειλούς.

γ) Η χαμηλή αυτοεκτίμηση των προσώπων που ασκούν βία. Τα άτομα που ασκούν βία στο σχολείο, την οικογένεια ή το γήπεδο προσπαθούν να δείξουν ότι κάτι αξίζουν μέσα από αυτές τις ενέργειες.

δ) Έλλειψη παιδείας. Το αν κάποιο άτομο λύνει τα προβλήματά του με τη βία ή ξεσπάει στους άλλους για να επιβεβαιωθεί είναι ζήτημα παιδείας. Η καλλιέργεια του χαρακτήρα είναι αυτή που αποτελεί ανάσχεση σε τέτοια φαινόμενα και συμπεριφορές.

Η βία έχει τραγικές, πολλές φορές, **επιπτώσεις** στο θύμα. Μειώνει την αυτοεκτίμησή του και, πολλές φορές, μπορεί και το ίδιο να αντιδράσει με μεγαλύτερη βία. Η βία δημιουργεί ένα νοσηρό κοινωνικό περιβάλλον με αποτέλεσμα **η βία να αναπαράγει τη βία**.

Η **αντιμετώπιση της βίας** κινείται σε δύο άξονες:

α) Εκπαίδευση. Είναι σημαντικό να κοινωνικοποιηθούν και να εκπαιδευθούν οι νέοι άνθρωποι στη λογική του ότι η βία είναι αποτρόπαια και δεν λύνει κανένα προσωπικό ή κοινωνικό πρόβλημα.

β) Ξεκάθαρο πλαίσιο των επιπτώσεων. Οι βίαιες συμπεριφορές εκδηλώνονται διαρκώς, όταν δεν αναφέρονται στις δικτικές αρχές και δεν τιμωρούνται. Πρέπει να γίνει ξεκάθαρο το πλαίσιο των επιπτώσεων μιας βίαιης πράξης.

Βασικός σκοπός της γραμμής είναι η προστασία και η προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών (Το χαμόγελο του παιδιού).

Η άσκηση κάθε είδους βίας ή κακοποίησης (ψυχολογικής, σωματικής, σεξουαλικής και συναισθηματικής), διώκεται από τον Νόμο. Αν γνωρίζετε κάποιον που είναι θύμα εκφοβισμού, μην φοβηθείτε να το πείτε σε ένα γονέα, φροντιστή, φίλο, δάσκαλο, αστυνομικό ή κάποιον άλλο που εμπιστεύεστε.

Αν είστε θύμα:

- Καλέστε το 100 σε περίπτωση άμεσης ανάγκης ή επικοινωνήστε με το τοπικό αστυνομικό τμήμα. Επίσης μπορείτε να καλέσετε στην τηλεφωνική γραμμή SOS 15900. Δηλώστε την κακοποίηση και ζητήστε προστασία.

- Έχετε το δικαίωμα να υποβάλετε μήνυση.

- Εάν πάτε στο νοσοκομείο για εξετάσεις, μη διστάσετε να πείτε την αλήθεια για το τι σας συνέβη.

- Απευθυνθείτε στις ειδικές υπηρεσίες για κακοποιημένες γυναίκες.

Για την ενδοοικογενειακή βία μπορεί να αξιοποιηθεί η ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

15900 – Τηλεφωνική γραμμή SOS – Βία Κατά Των Γυναικών (womensos.gr).

13.4 Υπερδανεισμός ιδιωτών και δημοσίου

Ο υπερδανεισμός ιδιωτών και δημοσίου συνιστά κοινωνικό πρόβλημα από την στιγμή που οι ιδιώτες και το δημόσιο δεν μπορούν να αποπληρώσουν τα χρέη τους.

Ο **δανεισμός** είναι ένα πανάρχαιο οικονομικό φαινόμενο και σε ορισμένες περιπτώσεις χρήσιμο για τη λειτουργία της οικονομίας. Παράδειγμα, τα ναυτιλιακά δάνεια στην αρχαία Ελλάδα ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνουν μεγάλα εμπορικά ταξίδια. Ο δανεισμός, ανάλογα με τις περιστάσεις, μπορεί να επιδράσει θετικά στην οικονομική ανάπτυξη. Κάποιοι άνθρωποι και κάποιες επιχειρήσεις δανείζονται χρήματα προκειμένου να αγοράσουν κάποια προϊόντα ή υπηρεσίες που τους είναι απαραίτητες. Αν δεν μπορούσαν να δανειστούν, τότε η οικονομική τους δραστηριότητα θα μειωνόταν ή θα σταματούσε.

Μια επιχείρηση μπορεί να δανειστεί για να προχωρήσει μια επένδυση που θα αυξήσει τα κέρδη της και ενδεχομένως να ανοίξει και θέσεις εργασίας. Αν δεν υπάρχει η δυνατότητα του δανεισμού, τότε ελάχιστες είναι οι επιχειρήσεις που μπορούν να προχωρήσουν σε επενδύσεις αποκλειστικά με δικά τους κεφάλαια.

Οι **τράπεζες** είναι οι επιχειρήσεις που έχουν ως κύρια δραστηριότητά τους τη μεσολάβηση στην αγορά χρήματος. Κάποιοι θέλουν να φυλάξουν τα χρήματά τους (καταθέσεις) και κάποιοι ζητούν χρήματα (δάνεια). Το κέρδος της τράπεζας είναι η διαφορά των τόκων που εισπράττει από αυτούς που δανείζει και που πληρώνει σε αυτούς που δανείζεται.

Τα τελευταία χρόνια, οι τράπεζες έχουν ισχυροποιηθεί. Η δυνατότητα των κρατών να ελέγξουν τις τράπεζες έχει μειωθεί δραματικά. Παράλληλα, έχει αυξηθεί ο δανεισμός κρατών και ιδιωτών με αποτέλεσμα την ακόμη μεγαλύτερη ισχυροποίηση των τραπεζών. Αυτές οι εξελίξεις συνέβαλαν στην οικονομική κρίση. Η αδυναμία αποπληρωμής των δανείων είχε ως αποτέλεσμα αλυσιδωτές αρνητικές αντιδράσεις στην οικονομία. Πρόκειται για έναν φαύλο κύκλο που οδηγεί σε οικονομική κρίση.

Την κατάσταση αυτή έκανε ακόμη πιο προβληματική η πολιτική κάποιων τραπεζών που δάνειζαν σε άλλες τράπεζες «δάνεια». Αν μια τράπεζα ζητούσε χρήματα από κάποια άλλη, η δεύτερη αντί να δανείσει χρήματα, μετέφερε στην πρώτη την δανειακή υποχρέωση κάποιου φυσικού ή νομικού προσώπου. Για παράδειγμα, αν ο Χ είχε πάρει ένα στεγαστικό δάνειο από την Α τράπεζα, η Α τράπεζα μετέφερε στη Β το δάνειο και τον τόκο που προσδοκούσε να εισπράξει από τον Χ. Πρόκειται για μια **διαδικασία παραγωγής**

Ωγκύστ Ροντέν, *Ο άσωτος υιός*, π. 1884, Εθνική Πινακοθήκη.

Πωλ Σουήζυ (1910-2004)

Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στις Η.Π.Α. που ασχολήθηκε με την ανάλυση της σύγχρονης οικονομίας. Η κοινωνία μας χαρακτηρίζεται καταναλωτική. Αυτό σημαίνει ότι η οικονομία της στηρίζεται στην όλο και μεγαλύτερη κατανάλωση προϊόντων και υπηρεσιών. Χωρίς κατανάλωση, η οικονομική δραστηριότητα θα καταρρεύσει, πολλές επιχειρήσεις θα κλείσουν και θέσεις εργασίας θα χαθούν. Ο Σουήζυ ανέλυσε σε βάθος τα αίτια των κρίσεων της καπιταλιστικής οικονομίας. Η διαφήμιση συντελεί στο να αυξάνονται οι καταναλωτικές ανάγκες των ανθρώπων. Όμως, κάποια στιγμή οι ανάγκες και οι δυνατότητες των καταναλωτών να αγοράσουν συγκεκριμένα είδη καταναλωτικών προϊόντων φτάνουν στα όριά τους. Και τότε οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν πρόβλημα, καθώς δεν μπορούν να πουλήσουν άλλα προϊόντα σε μεγάλες ποσότητες. Κάποια κοινωνικά στρώματα καταναλώνουν με δανεικά περισσότερα από όσα επιτρέπουν τα εισοδήματά τους και κάποια άλλα καταδικάζονται στην υποκατανάλωση.

πλασματικού χρήματος, η οποία ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την σημερινή κρίση.

Τα **κράτη** όταν δεν μπορούν να αποπληρώσουν τα ποσά που έχουν δανειστεί έρχονται αντιμέτωπα με χρέη. **Δημόσιο χρέος** είναι τα ποσά που χρωστάει το κράτος. Το δημόσιο χρέος αυξάνεται ή μειώνεται ανάλογα με το ύψος του κρατικού δανεισμού και την ανάπτυξη της οικονομίας.

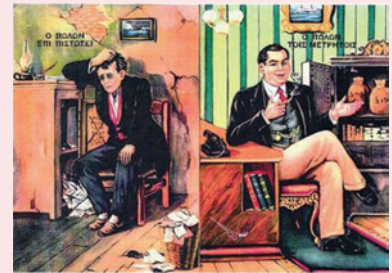
Έτσι, το δημόσιο χρέος μπορεί να αυξάνεται, κάθε χρόνο, κατά το ποσό που ο ετήσιος κρατικός προϋπολογισμός παρουσιάζει **έλλειμμα**. Αντίστροφα, το δημόσιο χρέος μειώνεται όταν ο ετήσιος προϋπολογισμός παρουσιάζει **πλεόνασμα**. Το **δημόσιο έλλειμμα** είναι το ποσό κατά το οποίο τα έξοδα του δημοσίου υπερβαίνουν τα έσοδα κατά τη διάρκεια ενός έτους. Η υπέρβαση των εσόδων δημιουργεί ανάγκες για νέο δανεισμό, άρα αύξηση του χρέους. Το πλεόνασμα σταματάει την αύξηση του χρέους, καθώς το δημόσιο δεν δανείζεται νέα ποσά προκειμένου να ανταπεξέρθει στις υποχρεώσεις του.

Προκειμένου να **αντιμετωπισθεί** το πρόβλημα του δημοσίου χρέους χρειάζεται:

α) Να αναπτυχθεί η οικονομία, να αυξήσει τις εξαγωγές της, να μειώσει τις εισαγωγές και να αναπτυχθεί χωρίς την ανάγκη δανεισμού ποσών, στα οποία δεν θα μπορεί να αντεπεξέλθει.

β) Να δημιουργηθεί πλεόνασμα. Αυτό προϋποθέτει καλή διαχείριση των δημόσιων οικονομικών και ανάπτυξη της οικονομίας.

Οι **επιπτώσεις** του **υπερδανεισμού** είναι τελικά ολέθριες για την οικονομία και την κοινωνία. **Η οικονομία αναπτύσσεται σε πηλίνα πόδια**. Οι χώρες που δανείζονται διαρκώς, χωρίς να παράγουν, σύντομα έρχονται αντιμέτωπες με το χρέος που πρέπει να αποπληρώσουν. Επίσης, τα νοικοκυριά που έχουν δανειστεί και δεν μπορούν να αποπληρώσουν τα δάνειά τους, έρχονται αντιμέτωπα με συμφορές: χάνουν τα σπίτια τους και τα περιουσιακά τους στοιχεία, οδηγούνται στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής. Η περίοδος του δανεισμού και της κατανάλωσης χρειάζεται να αντικατασταθεί από την αποπληρωμή των δανείων που συνεπάγεται μείωση της κατανάλωσης. Και αυτό σημαίνει πτώση του βιοτικού επιπέδου.

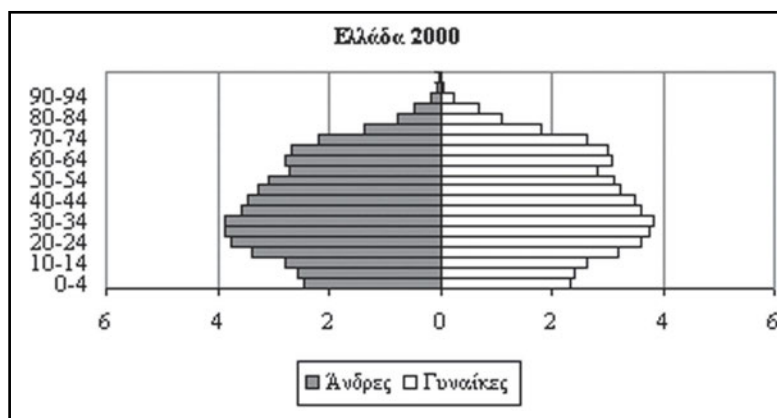
«Ο πωλών της μετρητοίς και ο πωλών επί πιστώσει.»

Παλιά γελοιογραφία που υπήρχε αναρτημένη μέχρι πριν μερικά χρόνια σε αρκετά εμπορικά καταστήματα. Το μήνυμα της γελοιογραφίας είναι ότι ο έμπορος που πουλάει με πίστωση σύντομα θα αντιμετωπίσει πρόβλημα, καθώς δεν θα μπορεί να εισπράξει τα όσα του χρωστούν και δεν θα έχει χρήματα για να αντεπεξέλθει στις δικές του υποχρεώσεις (πρόβλημα ρευστότητας χρήματος). Ο καλοζωισμένος και καλοντυμένος έμπορος της δεξιάς εικόνας έχει φροντίσει να εισπράττει τα όσα του χρωστούν και να μην πουλάει με πίστωση. Όμως, αυτές οι εικόνες ανήκουν στο παρελθόν της οικονομικής ζωής. Σήμερα, είναι σχεδόν αδύνατο να κινηθεί μια επιχείρηση αν δεν πουλήσει με πίστωση και αν η ίδια δεν δανειστεί. Οι τράπεζες μεσολαβούν για να βρεθούν αυτά τα ποσά που είτε με πίστωση είτε με δανεισμό κινούν την οικονομική δραστηριότητα. Το πρόβλημα είναι ότι ο κύκλος του δανεισμού και της πίστωσης είναι εύθραυστος. Μπορεί εύκολα να σπάσει αν ένα από τα μέρη του δεν μπορεί να αντεπεξέλθει στις δανειακές του υποχρεώσεις.

13.5 Υπογεννητικότητα και γήρανση του πληθυσμού

Ο πληθυσμός των ανεπτυγμένων χωρών «γερνάει». Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι **έχει μειωθεί ο αριθμός των γεννήσεων**. Οι κάτοικοι των ανεπτυγμένων χωρών δεν επιθυμούν να κάνουν παιδιά στην ίδια αναλογία με το πρόσφατο παρελθόν.

Η πληθυσμιακή πυραμίδα των σύγχρονων κοινωνιών τείνει να μετατραπεί σε «μανιτάρι». Η βάση της πυραμίδας, που είναι οι μικρές ηλικίες, συρρικνώνεται και αυξάνεται η μέση και η κορφή της που είναι οι μεγαλύτερες ηλικίες. Η πληθυσμιακή πυραμίδα της Ελλάδας αποκτά μορφή «μανιταριού» με το πέρασμα του χρόνου, καθώς η **υπογεννητικότητα** μειώνει τη βάση της πυραμίδας.

Πηγή: Εργαστήριο Δημογραφικών Κοινωνικών Αναλύσεων
(<http://www.demography-lab.prd.uth.gr>)

Η **υπογεννητικότητα** αποτελεί πρόβλημα και για τη χώρα μας. Όλο και λιγότερα παιδιά γεννιούνται κάθε χρόνο. Οι **αιτίες** του φαινομένου είναι **οικονομικές** και **κοινωνικές**. Ειδικότερα:

α) Αγορά εργασίας και ανάγκη για σπουδές. Τα νέα ζευγάρια πρέπει να σπουδάσουν, να κάνουν εξειδικεύσεις και επιμορφώσεις προκειμένου να σταθούν με αξιώσεις στην αγορά εργασίας. Όλα αυτά απαιτούν χρόνο με αποτέλεσμα η γέννηση και η ανατροφή ενός παιδιού να παραπέμπεται διαρκώς στο μέλλον.

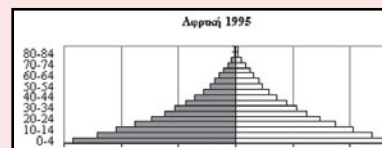
β) Ανάγκη εκπαίδευσης του παιδιού. Η μόρφωση ενός παιδιού απαιτεί σήμερα χρόνο, κόπο και χρήματα από την πλευρά της οικογένειας. Η εκμάθηση ξένων γλωσσών, οι προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές είναι μια μεγάλη επένδυση. Γι' αυτό οι οικογένειες προτιμούν να κάνουν ένα ή δύο παιδιά, καθώς δεν μπορούν να επενδύσουν στην εκπαίδευση περισσότερων.

γ) Υψηλή ανεργία. Στους δύο παραπάνω παράγοντες έρχεται, τα τελευταία χρόνια, να προστεθεί και το πρόβλημα της ανεργίας. Οι άνεργοι νέοι δεν μπορούν αντικειμενικά να δημιουργήσουν οικο-

Πάμπλο Πικάσο, *Μητέρα και παιδί*, 1921, The Art Institute of Chicago.

Το 1976, έγινε μια έρευνα από την Βρετανική Επισκόπηση της Σύνθεσης της Οικογένειας. Η έρευνα βρήκε ότι μόνο το 1% των παντρεμένων γυναικών δεν επιθυμούν να αποκτήσουν παιδί. Αντίθετα, η έκθεση του Γραφείου Απογραφής Πληθυσμού της Βρετανίας το 2000, κατέγραψε ότι το 20% των παντρεμένων γυναικών που γεννήθηκαν μεταξύ 1960 και 1990 δεν επιθυμούν να αποκτήσουν παιδί. (Πηγή: A. Giddens, Κοινωνιολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002). Αυτή η μετατόπιση (από 1% σε 20%) εκφράζει την αλλαγή της προτεραιότητας που θέτουν οι γυναίκες και τα παντρεμένα ζευγάρια (σπουδές, καριέρα και όχι παιδιά). Όμως, αυτή η τάση εγκυμονεί κινδύνους για το δημογραφικό μέλλον των ανεπτυγμένων χωρών.

Πηγή: Εργαστήριο Δημογραφικών Κοινωνικών Αναλύσεων
(<http://www.demography-lab.prd.uth.gr>)

Η πληθυσμιακή πυραμίδα της Αφρικής το 1995. Από την πυραμίδα φαίνεται ότι ο μεγάλος αριθμός γεννήσεων κάνει τη βάση πλατιά.

Να συγκρίνετε αυτή την πληθυσμιακή πυραμίδα με την αντίστοιχη της Ελλάδας του έτους 2000. Τι συμπεράσματα προκύπτουν;

γένεια. Έτσι, το πρόβλημα της υπογεννητικότητας γίνεται όλο και οξύτερο.

δ) Η μεγαλύτερη ηλικία γάμου και οι νέες αντιλήψεις για τη ζωή. Σήμερα, άντρες και γυναίκες, παντρεύονται σε μεγαλύτερη ηλικία. Επιπλέον, τα πολλά παιδιά θεωρούνται εμπόδιο σε μια ζωή ελεύθερη, με ταξίδια, υψηλές προσδοκίες και χωρίς δεσμεύσεις.

Η υπογεννητικότητα και η συνεπαγόμενη γήρανση του πληθυσμού έχει σημαντικές **επιπτώσεις στην οικονομία και την κοινωνία.** Ειδικότερα:

α) Τα ασφαλιστικά ταμεία αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα καταβολής συντάξεων. Ο πληθυσμός που μπορεί να εργαστεί μειώνεται ενώ οι συνταξιούχοι αυξάνονται. Αυτό έχει ως συνέπεια, αν δεν υπάρξουν αλλαγές στην οργάνωση και την ανάπτυξη της οικονομίας, η πολιτεία να αναθεωρεί ως προς το αρνητικότερο για τους εργαζόμενους το συνταξιοδοτικό σύστημα (αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης, περικοπές στις συντάξεις κτλ.).

β) Οι επιχειρήσεις αποθαρρύνονται να επενδύσουν. Η μείωση του νέου πληθυσμού επηρεάζει το μέγεθος της αγοράς, καθώς οι νέοι είναι περισσότερο καταναλωτικοί σε σχέση με τους ηλικιωμένους. Έτσι, πολλές επιχειρήσεις είναι διστακτικές στο να κάνουν επενδύσεις σε έναν πληθυσμό που σταδιακά γερνάει.

γ) Η μείωση της παραγωγικότητας. Ο νέος πληθυσμός που είναι πιο παραγωγικός μειώνεται.

δ) Η μείωση των επιλογών και των ευκαιριών για τους νέους. Σε περιοχές που ο ηλικιωμένος πληθυσμός υπερτερεί έναντι του νέου, κυριαρχούν οι επιλογές των μεγαλύτερων ηλικιών. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, σε μικρές απομονωμένες κοινότητες (αγροτικές, ορεινές κτλ.) όπου οι ελάχιστοι νέοι έχουν περιορισμένες επιλογές (αδυναμία εύρεσης φίλων, συντρόφου, ευκαιρίες εκπαίδευσης κτλ.). Η υπογεννητικότητα, σε συνδυασμό με την οικονομική υπανάπτυξη της περιφέρειας, οδήγησε σε ερήμωση πολλά χωριά της Ελλάδας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι λιγοστοί νέοι κάτοικοί τους να τα εγκαταλείπουν μόλις τελειώσουν το σχολείο (Γυμνάσιο – Λύκειο) είτε για να σπουδάσουν σε κάποιο πανεπιστήμιο που βρίσκεται σε κάποια πόλη είτε για να αναζητήσουν σε κάποια πόλη εργασία.

Τα στοιχεία των απογραφών της Ελλάδας είναι ανησυχητικά. Το 2001 οι άνθρωποι άνω των 65 ετών ήταν το 15% των κατοίκων της Ελλάδας. Πρόκειται για το 1/5 του συνολικού πληθυσμού. Η απογραφή του 2011 δεν άλλαξε προς το καλύτερο την κατάσταση, η οποία επιβαρύνεται με την μετανάστευση νέων προς αναζήτηση εργασίας, σε χώρες του εξωτερικού, λόγω της οικονομικής κρίσης.

Γεώργιος Ιακωβίδης,
Το χτένισμα της εγγονής,
Πινακοθήκη Τεργέστης, Ιταλία.

Παλιότερα, οι ηλικιωμένοι έμεναν μαζί με το ζευγάρι και το παιδί τους (εγγόνι). Η σύγχρονη πυρηνική οικογένεια δεν συγκατοικεί με τους γονείς του ζευγαριού. Ο παππούς και η γιαγιά δεν παίζουν τον ρόλο τους στην κοινωνικοποίηση του εγγονιού, όπως στο παρελθόν. Οι ηλικιωμένοι (τρίτη ηλικία) στερούνται τον παραδοσιακό τους ρόλο. Αυτό σε συνδυασμό με την συνταξιοδότηση από την εργασία οδηγεί τους ηλικιωμένους στο περιθώριο της ζωής. Δεν εργάζονται, δεν μεγαλώνουν τα εγγόνια τους και μαζί με τις οργανικές παθήσεις που εμφανίζονται απομονώνονται. Η απομόνωση δημιουργεί αισθήματα μοναξιάς, απογοήτευσης και θλίψης. Οδηγεί στην παραίτηση από τη ζωή.

13.6 Από το χωριό στην πόλη και στην μεγαλούπολη

Σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, ένας οικισμός, ανάλογα με τον πληθυσμό του, διακρίνεται σε:

Χωριό: πληθυσμός μέχρι 2.000 κάτοικοι.

Κωμόπολη: πληθυσμός από 2.000 έως 10.000.

Πόλη: πάνω από 10.000 κάτοικοι.

Πόλη είναι το σημείο συγκέντρωσης και μόνιμης εγκατάστασης του πληθυσμού, ο οποίος σε αναλογία με το σύνολο του πληθυσμού μιας χώρας είναι αρκετά αυξημένος. Σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε., πόλεις θεωρούνται οι οικιστικές μονάδες που έχουν πάνω από 20.000 κατοίκους. Στην Ελλάδα, μια οικιστική μονάδα για να χαρακτηριστεί ως πόλη πρέπει να έχει τουλάχιστον 10.000 κατοίκους.

Η πόλη, όμως, δεν ορίζεται μόνο με πληθυσμιακά κριτήρια. Δεν είναι απλά ένας μεγάλος οικισμός στον οποίο κατοικούν πολλοί άνθρωποι. **Η πόλη έχει μια σειρά από οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές λειτουργίες** που την διαφοροποιούν από τις άλλες οικιστικές μονάδες. Η πόλη έχει αγορά, δικαστήρια, πανεπιστήμια, δημόσιες υπηρεσίες. Οι κάτοικοι της πόλης ζουν με διαφορετικό τρόπο από ότι οι κάτοικοι της υπαίθρου και των χωριών.

Οι πόλεις, σε παλαιότερες εποχές, ήταν πολύ μικρές σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα. Η Βαβυλώνα, μια από τις μεγαλύτερες πόλεις της αρχαιότητας στην Ανατολή, την εποχή της ακμής της δεν ξεπέρασε τις 20.000 κατοίκους. Η Ρώμη, την εποχή του μεγαλείου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, έφτασε τις 300.000 κατοίκους. Η αρχαία Αθήνα, την εποχή της μεγάλης της δόξας επί Περικλή, έφτασε τις 400.000 κατοίκους (μαζί με μέτοικους και δούλους). Αυτά τα πληθυσμιακά μεγέθη των πόλεων της αρχαιότητας δεν έχουν καμία σχέση με τις σύγχρονες τεράστιες μεγαλουπόλεις των εκατομμυρίων κατοίκων.

Μετά την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, οι πόλεις της Δυτικής Ευρώπης συρρικνώθηκαν και έχασαν τον οικονομικό και πολιτικό τους ρόλο. Μετά τον 11ο αιώνα, η ζωή στις πόλεις ανέκαμψε λόγω της σταδιακής ανάπτυξης του εμπορίου. Οι πόλεις άρχισαν να μετατρέπονται σε αυτοδύναμα πολιτικά, διοικητικά και εμπορικά κέντρα. Όμως, σε καμία περίπτωση ο αριθμός των κατοίκων τους δεν έφτασε το μέγεθος των πόλεων μετά την βιομηχανική επανάσταση.

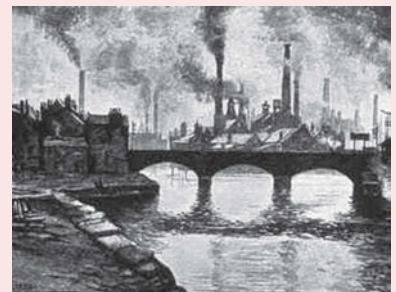
Η σύγχρονη μεγαλούπολη, στις ανεπτυγμένες χώρες, είναι παιδί της βιομηχανικής επανάστασης. Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι άρχισαν να μεταναστεύουν από την ύπαιθρο προς τις περιοχές που είχαν χτιστεί τα εργοστάσια προκειμένου να εργαστούν. Γύρω από τα εργοστάσια χτίστηκαν σταδιακά τεράστιες συνοικίες για να στεγάσουν όλους αυτούς τους ανθρώπους και έτσι προέκυψαν οι μεγάλες πόλεις της Ευρώπης. Η κίνηση του πληθυσμού από την ύπαιθρο προς την πόλη ονομάζεται **αστικοποίηση**.

Αμπράτζιο Λορεντσέτι, *Μεσαιωνική πόλη της Σιένα*, 14ος αι., Εθνική Πινακοθήκη της Σιένα.

Φλωρεντία, η γέφυρα του Πόντε Βέκιο.

Πόλη την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης.

Κώστας Μπαλάφας, *Η Αθήνα, Χριστούγεννα 1960*, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη.

Στην Ελλάδα, οι πόλεις δεν ήταν προϊόν της βιομηχανικής επανάστασης. Βιομηχανική επανάσταση δεν έγινε στη χώρα μας. Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους μετακινήθηκαν πληθυσμοί προς τα αστικά κέντρα, όχι όμως μαζικά, με αργούς ρυθμούς. Η ελληνική πόλη δεν ήταν αποτέλεσμα της ανάπτυξης του δευτερογενούς τομέα (βιομηχανία) όπως έγινε στη Δυτική Ευρώπη. Οι λόγοι μετανάστευσης του πληθυσμού προς τις πόλεις στην Ελλάδα ήταν:

α) Η δημιουργία διοικητικών υπηρεσιών στις πόλεις. Το νέο κράτος είχε ανάγκη από υπαλλήλους για να στελεχώσουν τις διοικητικές υπηρεσίες του. Ένα μικρό τμήμα πληθυσμού της υπαίθρου συρρέει στις πόλεις για να εργασθεί σε αυτόν τον τομέα.

β) Ανάπτυξη του εμπορίου. Στις πόλεις αναπτύσσεται το εμπόριο και έχουν την έδρα τους οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε αυτόν τον τομέα. Οι ανάγκες για υπαλλήλους καθώς και το γεγονός ότι η πόλη έχει μεγαλύτερο πληθυσμό προσελκύουν ανθρώπους από την ύπαιθρο προκειμένου να γίνουν ελεύθεροι επαγγελματίες και έμποροι.

γ) Ανάπτυξη κοινωνικών υπηρεσιών εκπαίδευσης, υγείας. Η συσσώρευση πληθυσμού στις πόλεις δημιούργησε την ανάγκη για σχολεία, νοσοκομεία κτλ., στα οποία δημιουργήθηκαν θέσεις εργασίας για εκπαιδευτικούς, γιατρούς, νοσοκόμους, βοηθητικό προσωπικό κτλ.

Μετά τη δεκαετία του 1950 εμφανίστηκε ένα νέο κύμα αστικοποίησης. Το κύμα αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και, σε μικρότερο βαθμό, άλλων πόλεων της επαρχίας (Πάτρα, Ιωάννινα, Λάρισα, Καλαμάτα κτλ.). Όμως και αυτό το κύμα αστικοποίησης **δεν βασίστηκε στη διεύρυνση της παραγωγής αλλά στη διεύρυνση του εμπορίου και των υπηρεσιών.** Η συσσώρευση του μισού, σχεδόν, πληθυσμού της χώρας στο λεκανοπέδιο της Αττικής είναι αποτέλεσμα αυτού του μοντέλου ανάπτυξης. Απουσία αποκεντρωμένης βιομηχανίας και ανάπτυξης του πρωτογενούς τομέα της παραγωγής.

Ο **θεσμός της αντιπαροχής** χρησιμοποιήθηκε αυτή την περίοδο προκειμένου να δώσει λύση στο στεγαστικό πρόβλημα των πληθυσμών που συνέρεαν στην Αθήνα. Ο ιδιοκτήτης ενός οικοπέδου το έδινε «αντιπαροχή» σε κάποιον εργολάβο προκειμένου πάνω στο οικόπεδο να χτιστεί πολυκατοικία. Από την πολυκατοικία, ο ιδιοκτήτης του οικοπέδου έπαιρνε ως αμοιβή για την παραχώρηση της γης το 30% περίπου των διαμερισμάτων. Η αντιπαροχή ευθύνεται για τον τρόπο που είναι χτισμένες σήμερα οι ελληνικές πόλεις και κυρίως η Αθήνα. Γεμάτη πολυκατοικίες και με ελάχιστους δημόσιους χώρους.

Η μετακίνηση του πληθυσμού στις πόλεις δημιουργεί νέες εργασίες και υπηρεσίες, οι οποίες συνεπάγονται νέες μετακινήσεις προς τις πόλεις, που δημιουργούν νέες εργασίες και υπηρεσίες κ.ο.κ.

Τον 11ο αιώνα, στη Γερμανία διαδόθηκε μια παροιμία: *Stadluft macht frei* (ο αέρας της πόλης σε κάνει ελεύθερο). Οι αγρότες έβλεπαν την πόλη ως έναν χώρο, στον οποίο μπορούσαν να ζήσουν ελεύθεροι μακριά από τα δεσμά των γαιοκτημόνων της υπαίθρου. Αντίστοιχα σήμερα η πόλη, από κοινωνική άποψη, εξασφαλίζει μια ζωή μακριά από τον ασφυκτικό κοινωνικό έλεγχο που ασκούν οι μικρές κοινότητες στα χωριά.

Ιωάννης Αβραμίδης, *Πόλις*, 1965-1968, Εθνική Πινακοθήκη.

Ντένβιντ Χάρβεη (1935-)

Άγγλος γεωγράφος και ανθρωπολόγος. Ένας από τους πιο σημαντικούς αναλυτές των σύγχρονων πόλεων. Σύμφωνα με τον Χάρβεη, ο χώρος της πόλης αναδομείται διαρκώς κάτω από τις επιλογές των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην πόλη. Οι επιχειρήσεις επενδύουν σε μια περιοχή (εργοστάσια, γραφεία, κατοικίες) και όταν τα περιθώρια κέρδους σε αυτή την περιοχή κορεστούν, τότε οι επιχειρήσεις ξεκινούν την «ανάπλαση» μιας άλλης περιοχής. Οι πόλεις είναι τεχνητά περιβάλλοντα, κατασκευασμένα από τον άνθρωπο. Τα κινήματα των κατοίκων της πόλης, τον ρόλο των οποίων έχει αναλύσει ιδιαίτερα ο Χάρβεη, προσπαθούν να δημιουργήσουν δημόσιους χώρους (πεζόδρομους, πάρκα, πλατείες, χώρους αναψυχής) ανάμεσα στις ιδιωτικές επενδύσεις των επιχειρήσεων (εργοστάσια, γραφεία, κατοικίες).

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- _____ Ο θεσμός της αντιπαροχής προστάτευσε το φυσικό περιβάλλον της Αττικής.
- _____ Η τάση αύξησης των ορίων συνταξιοδότησης μεγαλώνει όσο ο νέος πληθυσμός μειώνεται.
- _____ Τα κοινωνικά προβλήματα αλλάζουν από κοινωνία σε κοινωνία.
- _____ Πρόσωπα με χαμηλή αυτοεκτίμηση μπορεί να προβούν σε βίαιη συμπεριφορά.
- _____ Το κέρδος της τράπεζας προέρχεται από τον τόκο.

1β. Τα κοινωνικά προβλήματα (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Αλλάζουν από κοινωνία σε κοινωνία.
- β. Οφείλονται στην κοινωνική αλλαγή.
- γ. Οφείλονται στην κοινωνική ανισότητα.
- δ. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

Α΄ στήλη

- 1. υπογεννητικότητα
- 2. έλλειμμα
- 3. αντιπαροχή
- 4. ανισότητα
- 5. απόλυτη φτώχεια

Β΄ στήλη

- _____ δημιουργεί χρέος
- _____ δημιούργησε την πολυκατοικία
- _____ οδηγεί στη γήρανση του πληθυσμού
- _____ είναι η αδυναμία εξασφάλισης σίτισης
- _____ είναι κοινωνικό πρόβλημα

2α. Ποιες κατηγορίες ανεργίας γνωρίζετε;

2β. Πώς συγκροτήθηκαν οι πόλεις στην Ελλάδα;

Β΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Ποιες είναι οι επιπτώσεις της υπογεννητικότητας;

1β. Να εξηγήσετε τον όρο κοινωνικά προβλήματα.

2α. Ποιες είναι οι αιτίες της υπογεννητικότητας;

2β. Ποιες είναι οι κατηγορίες της φτώχειας;

Επιπλέον:

- Να σημειώσετε περιστατικά βίας που έχουν υποπέσει στην αντίληψή σας και να συζητήσετε τις αιτίες τους στην τάξη.

Βασική ορολογία

-άμεση δημοκρατία: το πολίτευμα το οποίο ίσχυσε στην αρχαία Ελλάδα, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι πολίτες άρχουν και άρχονται κατά σειράν, όλοι συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας (νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής).

-αμυντικός εθνικισμός (πατριωτισμός): είναι η αγάπη και η αφοσίωση προς την πατρίδα, δεν έχει επεκτατικές βλέψεις, αλλά προασπίζεται το δικό του εθνικό έδαφος, τον πολιτισμό του, τις παραδόσεις του, την ταυτότητά του.

-ανταγωνιστική επιχείρηση / οικονομία: επιχείρηση / οικονομία, που παράγει αγαθά και υπηρεσίες, που μπορούν να ανταγωνιστούν αγαθά και υπηρεσίες από άλλες επιχειρήσεις/οικονομίες (άλλες χώρες).

-ανταγωνιστικό προϊόν: ποιοτικό και σε καλή τιμή προϊόν, για τον αγοραστή-πελάτη, ώστε να το προτιμά σε σχέση με άλλα ομοειδή προϊόντα. Και αυτό πρέπει να αποτελεί τον κύριο στόχο κάθε επιχείρησης.

-αντιπραγματισμός: ανταλλαγή πράγματος αντί πράγματος.

-αρχή επικουρικότητας: σύμφωνα με αυτήν, η Ε.Ε. δρα μόνο εάν και στον βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης είναι αδύνατον να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη-μέλη, και συνεπώς δύνανται, λόγω των διαστάσεων ή των αποτελεσμάτων της προβλεπόμενης δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο.

-άρχειν και άρχεσθαι: η ικανότητα του πολίτη να κυβερνά και να κυβερνάται.

-βιοποικιλότητα: η ύπαρξη πολλών ειδών ζώων και φυτών.

-Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας: αρμόδια υπηρεσία για την οργάνωση της πολιτικής άμυνας (εν καιρώ πολέμου) και της πολιτικής προστασίας (εν καιρώ ειρήνης) με στόχο την ασφάλεια των πολιτών.

-«Δια βίου Εκπαίδευση»: η εκπαίδευση που συντελείται σε ολόκληρη τη ζωή. Οι ταχύτατες αλλαγές σε όλους τους τομείς επιτάσσουν την διαρκή εκπαίδευση.

-δημόσιο έλλειμμα: το δημόσιο έλλειμμα υπάρχει όταν τα δημόσια έσοδα είναι μικρότερα από τα δημόσια έξοδα.

-εθελοντισμός: η οργανωμένη προσφορά υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς την απαίτηση ανταλλάγματος.

-εθνικισμός: είναι η αποκλειστική προσήλωση προς την ιδέα του έθνους, στη διάκριση και στην υπεροχή του δικού μου έθνους. Όταν ο εθνικισμός έχει επεκτατικές βλέψεις και διάθεση επιβολής σε άλλα έθνη μετατρέπεται σε **σωβινισμό**.

-ελληνορθόδοξη παράδοση: περιλαμβάνει τη γλώσσα, τη νοοτροπία, τους θεσμούς, την ορθοδοξία. Περιλαμβάνει τον ελληνικό πολιτισμό, όπως διαμορφώθηκε από την αρχαία Ελλάδα μέχρι τις μέρες μας. Αρχαία Ελλάδα, Βυζάντιο και Ορθοδοξία αποτελούν το τρίπτυχο της Ελληνορθοδοξίας.

-εμπορικό ισοζύγιο της χώρας: περιλαμβάνει τις εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων, δηλαδή πόσα προϊόντα εισάγει και πόσα προϊόντα εξάγει η χώρα.

-εμπιστοσύνη: σημαίνει πίστη, αξιοπιστία, σεβασμός, σε όλο το πλέγμα σχέσεων που αναπτύσσονται στις σχέσεις των ανθρώπων. Είναι από τις πιο απαραίτητες αξίες για τις σχέσεις κράτους-επιχείρησης-εργαζομένων και για την πρόοδο των εργαζομένων και της επιχείρησης.

-ένταξη: είναι η διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, κυρίως μέσω της προώθησής τους στην απασχόληση.

-εξωστρέφεια επιχειρήσεων: οι επιχειρήσεις που έχουν στραμμένο το ενδιαφέρον τους προς ξένες αγορές, που παράγουν προϊόντα ανταγωνιστικά σε σχέση με άλλες ομοειδείς επιχειρήσεις του εξωτερικού.

-επιθετικός εθνικισμός (ιμπεριαλισμός): δηλώνει την προσπάθεια επέκτασης και επιβολής ενός έθνους σε άλλα έθνη.

-επιταγή: είναι έγγραφο, με το οποίο, αυτός που έχει χρήματα στην τράπεζα δίνει εντολή στην τράπεζα να πληρώσει το ποσό που αναγράφεται στον κομιστή της επιταγής. Η επιταγή είναι πληρωτέα εν όψει, δηλαδή με την εμφάνισή της στο γκισέ της τράπεζας.

-επιχειρείν/επιχειρηματικότητα: σημαίνει τόλμη, φαντασία, δημιουργία. Σημαίνει επιστημονικές γνώσεις και έξυπνες ιδέες που γίνονται πράξεις. Σημαίνει μετουσίωση της αβεβαιότητας σε βεβαιότητα και δράση.

- επιχείρηση**: παραγωγική μονάδα που συνδυάζει τους συντελεστές παραγωγής (έδαφος, εργασία, κεφάλαιο), για να παράγει αγαθά και υπηρεσίες, με σκοπό το κέρδος.
- ευρωπαϊκή ιθαγένεια**: η ιθαγένεια που έχουν οι ευρωπαίοι πολίτες. Έτσι κάθε πολίτης της Ε.Ε. έχει δύο ιθαγένειες, του κράτους-μέλους και της Ε.Ε.
- Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία**: δηλώνει την ένωση των Ευρωπαϊκών κρατών-πολιτειών σε μια συμπολιτεία.
- εταιρική κοινωνική ευθύνη**: συνίσταται στην ενσωμάτωση, σε εθελοντική βάση, θεμάτων κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτισμικής μέριμνας στις επιχειρηματικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων, καθώς και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη.
- ευρωσύστημα**: αποτελείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα μαζί με τις Εθνικές Κεντρικές Τράπεζες των χωρών που έχουν υιοθετήσει το ευρώ.
- ηλεκτρονική δημοκρατία**: εφαρμογή της δημοκρατίας, δηλαδή ψηφοφορία για διάφορα θέματα μέσω του Η/Υ ή από ειδικά μηχανήματα που θα είναι εγκατεστημένα σε κεντρικά σημεία της πόλης.
- θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα**: το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής είναι το ερώτημα: περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα; Αλλιώς, η πολιτική υπηρετεί αξίες ή συμφέροντα;
- ιθαγένεια**: ο νομικός δεσμός που συνδέει ένα πρόσωπο με ορισμένο κράτος και ο οποίος συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αποκτάται είτε με βάση τη συγγένεια εξ αίματος (*ius sanguinis*) είτε με βάση τον τόπο γέννησης (*ius soli*).
- καταμερισμός εργασίας**: κατανομή εργασίας σε περισσότερα πρόσωπα. Η κατανομή αρμοδιοτήτων για επιμέρους στάδια της παραγωγής σε διαφορετικά πρόσωπα με αποτέλεσμα την περισσότερη και καλύτερη παραγωγή.
- κομματικοποίηση**: η δράση υπέρ κόμματος σύμφωνα με τις κομματικές πεποιθήσεις ή τις κομματικές εντολές.
- Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση**: είναι αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό και διαθέτει εκ του νόμου την εμπορική ιδιότητα.
- κοσμοπολίτης**: ο πολίτης του κόσμου.
- κοσμοπολιτισμός**: για ένα κράτος σημαίνει την ύπαρξη στοιχείων και χαρακτηριστικών από πολλά μέρη του κόσμου. Για έναν πολίτη σημαίνει ότι είναι συγχρόνως πολίτης του κόσμου και πολίτης ενός κράτους.
- κρατικός παρεμβατισμός**: η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.
- κύριο οικονομικό πρόβλημα**: πώς με περιορισμένους πόρους θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Από αυτό απορρέουν και τα άλλα οικονομικά προβλήματα.
- κοινοτικά προγράμματα**: τα διάφορα προγράμματα της Ε.Ε. που έχουν στόχο την προώθηση κοινών πολιτικών (παιδεία, ανταγωνιστικότητα, περιβάλλον κτλ.).
- καινοτομία**: ο πειραματισμός, η αναζήτηση, η υιοθέτηση του καινούργιου, η διαρκής προσαρμογή, η αποδοχή νέων μορφών οργάνωσης και παραγωγής είναι στοιχεία καινοτομίας, που αποτελούν παράγοντα επιτυχίας για την επιχείρηση και κινητήρια δύναμη για την οικονομία.
- κουλτούρα καινοτομίας**: αναφέρεται στις βασικές αξίες και στους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους αισθάνονται, σκέφτονται και δρουν οι εργαζόμενοι της επιχείρησης και πρωτίστως τα στελέχη της. Χωρίς κουλτούρα καινοτομίας, η επιχείρηση δεν μπορεί να αναπτύξει και να επιτύχει καινοτομίες.
- **κράτος**: η λέξη κράτος στην αρχαία ελληνική γλώσσα σήμαινε «δύναμη». Το κράτος είναι οργανωμένη πολιτική οντότητα, η οποία σε μια καθορισμένη γεωγραφική περιοχή παράγει νόμους που οργανώνουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή.
- κώδικας δεοντολογίας και επιχειρηματικής ηθικής**: σύνολο αρχών, ηθικής και κοινωνικής φύσεως, που δεσμεύουν την επιχείρηση να δραστηριοποιείται σύμφωνα με τις αρχές του.
- Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί (Μ.Κ.Ο.)**: οργανώσεις κυρίως με ανθρωπιστικό χαρακτήρα. Δρουν με βάση τις αρχές της συνεργασίας και της αλληλεγγύης και με βάση το δικαίωμα παρέμβασης υπέρ των αδυνάτων.
- νόμος της ζήτησης**: όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα μειώνεται. Και αντίθετα,

όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας είναι αντιστρόφως ανάλογη.

-νόμος της προσφοράς: όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα αυξάνεται, και όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα μειώνεται.

-ο ρυπαίνων πληρώνει: βασική αρχή στην οικολογία με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος.

-οδική ασφάλεια: η ασφάλεια όταν κυκλοφορούμε στους δρόμους. Οι κύριοι παράγοντες οδικής ασφάλειας είναι ο οδηγός, το όχημα, ο δρόμος, η σήμανση και ο έλεγχος.

-συντελεστές παραγωγής: το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο (μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη.

-παγκοσμιοποίηση: η κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου και ανθρώπων γίνεται πλέον σε παγκόσμια κλίμακα. Αυτό έχει επιφέρει μεγαλύτερη επικοινωνία και μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση μεταξύ των χωρών όλου του κόσμου.

-παγκόσμιο χωριό: ο πλανήτης Γη είναι μια κουκίδα στο σύμπαν. Οι Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνιών έχουν ενώσει όλον τον κόσμο, οπότε γίνεται λόγος για παγκόσμιο χωριό.

-πολίτης: κάθε μέλος κράτους που έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις έναντι του κράτους του οποίου έχει την ιθαγένεια. Κάθε μέλος του κράτους έχει πολιτικά δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

-πολιτικάντης: ο πολιτικός που ενδιαφέρεται για το δικό του όφελος και όχι για το όφελος του συνόλου. Είναι ο καταφερτζής, που με τον τρόπο του λέει το κατάλληλο ψέμμα, την κατάλληλη στιγμή, για να επιτύχει το στόχο του.

-πολιτική: η τέχνη και η επιστήμη της διακυβέρνησης. Η συμμετοχή / δράση του πολίτη στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, στις δημόσιες υποθέσεις.

-πολιτική απάθεια: η αδιαφορία για την πολιτική. Μερικές φορές δεν είναι αδιαφορία για την πολιτική αλλά συνειδητή επιλογή.

-πολιτική συμμετοχή: η συμμετοχή / δράση, ατομική ή ομαδική, του πολίτη στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, στις δημόσιες υποθέσεις.

-πολιτική τέχνη: «η αληθινή πολιτική τέχνη δεν πρέπει να ενδιαφέρεται για το ατομικό αλλά για το κοινό συμφέρον, διότι το ατομικό διασπά, ενώ το κοινό ενώνει την πολιτεία» (Πλάτων, *Νόμοι*).

-πολιτικές αρετές / αξίες: εκφράζουν τις πραγματικές και βαθύτερες ανάγκες των πολιτών. Αποκρυσταλλώνονται σε γενικές αρχές και ιδέες που προσανατολίζουν και καθοδηγούν τα άτομα και την κοινωνία. Επηρεάζουν τις πεποιθήσεις μας και λειτουργούν ως κατευθυντήριοι άξονες για την αξιολόγηση των εαυτών μας και των άλλων.

-πολιτικό ήθος: έχει ο πολιτικός που διαπνέεται από πολιτικές αρετές, που ασκεί την πολιτική εξουσία, σύμφωνα με τους κανόνες της πολιτικής τέχνης και επιστήμης, προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

-πολιτικό κόστος: είναι η απώλεια πολιτικής δύναμης για τον πολιτικό, την κυβέρνηση, το κόμμα, όταν λογοδοτούν για λανθασμένες επιλογές. Κάθε πρόσωπο και κάθε φορέας που ασκεί πολιτική οφείλει να λογοδοτεί, δεδομένου ότι η λογοδοσία είναι βασική αρχή της δημοκρατίας.

-πολιτικό σύστημα: η συστηματική οργάνωση θεσμών, πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που διαμορφώνουν την πολιτική βούληση της πολιτείας.

-πολιτικοποίηση: η διαδικασία εκμάθησης, διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης και συμμετοχής του πολίτη στα κοινά.

-πολιτικός: το πρόσωπο που συμμετέχει ενεργά σε εκλογικές αναμετρήσεις για να αντιπροσωπεύσει το λαό σε οποιαδήποτε πολιτική θέση.

-πολιτικός αναλφαβητισμός: όταν ο πολίτης δεν έχει τις απαραίτητες κοινωνικές και πολιτικές γνώσεις για να μπορεί να συμμετέχει ουσιαστικά, ελεύθερα και υπεύθυνα στα πολιτικά δρώμενα.

-πολιτισμός είναι το σύνολο των αξιών που πραγματοποιούν οι άνθρωποι στην ιστορική τους πορεία και τυγχάνουν καθολικής αναγνώρισης και αποδοχής, είναι το κοινό κτήμα που πραγματοποιούν και το οποίο

μεταβιβάζουν στις επόμενες γενιές. Είναι ο τρόπος ζωής, τρόπος που διαμορφώνεται από την ιεράρχηση των αναγκών.

-πολιτισμική κληρονομιά: το σύνολο τη πολιτισμικής δημιουργίας που αφήνει κάθε γενιά στην επόμενη.

-πολιτισμική πολυμορφία: οι διάφορες μορφές πολιτισμού που δημιουργούν οι διάφοροι λαοί ή ομάδες.

-πολυφαρμακία: η κατανάλωση πολλών, συνήθως όχι απαραίτητων, φαρμάκων, με αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία.

-Σύμπραξη Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα (Σ.Δ.Ι.Τ.): είναι συμβάσεις, κατά κανόνα μακροχρόνιες, οι οποίες συνάπτονται μεταξύ ενός δημόσιου και ενός ιδιωτικού φορέα με σκοπό την εκτέλεση έργων ή/και την παροχή υπηρεσιών.

-συναλλαγματική: έγγραφο, το οποίο για να είναι έγκυρο πρέπει υποχρεωτικά από τον νόμο να έχει ορισμένα στοιχεία (εντολή πληρωμής, όνομα πληρωτή, χρόνο λήξης, υπογραφή κτλ.).

-Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας: υπηρεσία του Υπουργείου Εργασίας, που ασχολείται με τον έλεγχο εφαρμογής της νομοθεσίας για την ασφάλεια και υγιεινή στον χώρο εργασίας.

-τιμή ισορροπίας: καλείται η τιμή, στην οποία η ζητούμενη ποσότητα ισούται με την προσφερόμενη ποσότητα και η αγορά βρίσκεται σε ισορροπία, και δεν υπάρχουν οικονομικές δυνάμεις (νοικοκυριά και επιχειρήσεις), που να τείνουν να την μεταβάλλουν.

-χρήμα: ο,τιδήποτε γίνεται αποδεκτό ως μέσο ανταλλαγής αγαθών και μέσο μέτρησης της ανταλλακτικής αξίας των άλλων αγαθών.

- χρηματιστήριο: η «αγορά» (αγορά και πώληση) μετοχών και ομολόγων (δανειακοί τίτλοι δημοσίου και μεγάλων επιχειρήσεων).

-ψηφιακός πολίτης: στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, της ψηφιακής εποχής, ο πολίτης για να συμμετέχει ελεύθερα και υπεύθυνα χρειάζεται να έχει και γνώση και ικανότητα διαχείρισης της πληροφορίας, να είναι ψηφιακός πολίτης.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ και άλλες πηγές πληροφόρησης

α. Βιβλιογραφία

- Ανδρούσου Α. - Ασκούνη Ν., (επ.), *Πολιτισμική ετερότητα και ανθρώπινα δικαιώματα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2011.
- Αντωνοπούλου-Τρεχλή Ζ., *Η πολιτική φιλοσοφία της αρχαιοελληνικής τέχνης*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2001.
- Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, εκδ. Ζαχαρόπουλος.
- Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, εκδ. Ζαχαρόπουλος.
- Βασιλείου Θ. Α. - Σταματάκης Ν., *Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992.
- Βενιζέλος Ε., *Διαχρονία και συνέργεια*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.
- Βλάχος Γ., *Η δημοκρατική κοινωνία και ο πολίτης στο κατώφλι του εικοστού πρώτου αιώνα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999.
- Γεωργακόπουλος Θ. κ.ά., *Εισαγωγή στην πολιτική οικονομία*, Αθήνα 1982.
- Γιανναράς Χρ., *Πολιτισμός, το κεντρικό πρόβλημα της πολιτικής*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 1997.
- Δημαράς Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1975.
- Καράγεωργας Δ., *Παραδόσεις δημόσιας οικονομικής*, τ. Α,Β,Γ, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Καραποστόλης Β., *Συμβίωση και επικοινωνία στην Ελλάδα*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987.
- Καργάκος Σ., *Για μια δημοκρατία ευθύνης*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001.
- Καστοριάδης Κ., *Η αρχαία Ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999.
- Καστοριάδης Κ., *Η Ελληνική ιδιαιτερότητα*, τ. Α,Β,Γ, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2011.
- Κοντογιώργης Γ., *Πολίτης και πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2003.
- Λιανός Θ., *Κοινωνική δικαιοσύνη*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2000.
- Λιανός Θ.-Χρήστου Γ., *Πολιτική οικονομία*, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1995.
- Μπεκ Ούρλιχ, *Τι είναι παγκοσμιοποίηση*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2000.
- Μπίκος Γ., *Το βιβλίο ως διδακτικό μέσο και οι κυρίαρχοι τρόποι ανάγνωσης*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2012.
- Παπανούτσος Ε., *Η παιδεία, το μεγάλο μας πρόβλημα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1976.
- Πατσός Χ., *Η ανάδυση του κοινωνικού και θρησκευτικού υποκειμένου*, εκδόσεις Proforma, Αθήνα 2007.
- Πλάτωνος, *Νόμοι*, εκδ. Ζαχαρόπουλος.
- Πλάτωνος, *Πολιτεία*, εκδ. Ζαχαρόπουλος.
- Τσαούσης Δ., *Η κοινωνία του ανθρώπου*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1989.
- Ψυρούκης Ν., *Ιστορικός χώρος και Ελλάδα*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1983.
- Braudel F., *Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός*, εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1995.
- Dahl R., *Σύγχρονη πολιτική ανάλυση*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979.
- Duverger M., *Εισαγωγή στην πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.
- Gellner E., *Έθνη και εθνικισμός*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.
- Giddens A., *Κοινωνιολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.
- Heilbroner R. – Thurow L., *Για την κατανόηση της μικρο-οικονομικής και μακρο-οικονομικής*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Kennedy P., *Προετοιμασία για τον 21ον αιώνα*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1994.
- Sabine G., *Ιστορία των πολιτικών θεωριών*, εκδ. Ατλαντίς, Αθήνα.
- Schwartzberg R., *Πολιτική κοινωνιολογία*, Τόμος Ι και ΙΙ, εκδ. Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1984.

β. Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

Πολλές ηλεκτρονικές διευθύνσεις υπάρχουν στα παραθέματα του βιβλίου.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

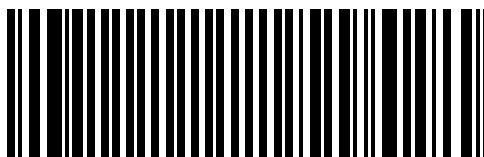

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0228
ISBN 978-960-06-4889-8

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 22 0228 0